

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

755

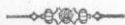
840

9-74

3003

ԶԲՕՍԱՐԱՆ ՄԱՆԿԱՆՑ

Բ

ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ԲԵՐԴԸ

3918-42

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

— 000 —

Գ

ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

845

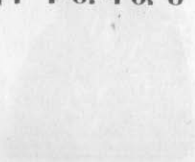
2-74 ար

ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ԲԵՐԴԸ

ՀԻՊԱՏԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՅՈՒՆԵՍԿՈՒՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Խ Ո Ր Հ Ր Դ Ա Կ Ա Ն Բ Ե Ր Դ Ը

Հ Ի Կ Ե Լ Ե Մ Ի

Բ Ե Ր Դ Ը Կ Ե Լ Ե Մ Ի

845

\$-74 ար

ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ԲԵՐԴԸ

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՖՕԺԷՐ ՕՐԻՈՐԴԻ ԳԱՂՂԻԱՑԻՈՑ

1905

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

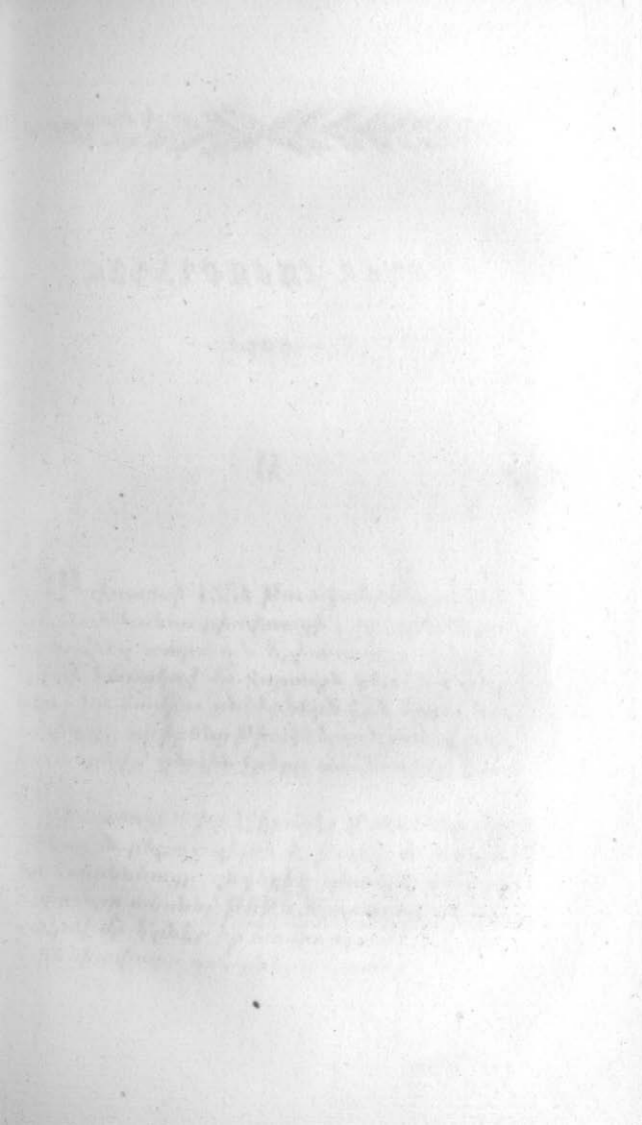
27

ВЕРХНЕ-ВОЛЖСКИЙ ВОДОУЗЛОВОЙ РАЙОН
УПРАВЛЕНИЕ ВОДОУЗЛОВ
ВЕРХНЕ-ВОЛЖСКИЙ ВОДОУЗЛОВОЙ РАЙОН

5002-50
9

ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ԲԵՐԴԸ

Ա.

Քրիստոսի 1554 թուականին տառննե-
րը՝ Ստեփանոս բիովտացի, որ զրեթէ քը-
տանըհինգ տարուան երիտասարդ մըն էր,
պզտի նաւակով մը Տորսոյն գետէն կ'անց-
նէր: Իր ճամբու ընկերներն էին երկու նա-
ւավարք, որ իրենց թիակներուն ուժով զար-
նուածքովը՝ գետին ջրերը սահելով կը կըտ-
րէին:

Բիովտացին՝ իր Միքայէլ Մոնդէներ բա-
րեկամին բերդը պիտի երթար. և ուզելով
իր հացրենեացը գեղեցիկ գետոյն զուարթ
ափունքը տեսնել՝ թեթև և արագասահ նա-
ւակով մը կ'ընէր իր ճամբորդութիւնը՝ սըր-
տին փափաքը զոհ ընելու համար:

Մայիս ամսուն վերջի օրերն էին . և Ստեփանոս առջի անգամն էր որ նաւակով Տորտոյն գետէն կ'անցնէր : Հանգստութեամբ մը կէս ընկաղմանամ՝ բնութեան իրեն առջևը սրարգամ գեղեցիկ տեսարաններուն վերայ նայելէն չէր կշտանար : Ծագկանց անոյշ բուրմունքը գետին երկու կողմէն աւրածուելով կը գուարթացընէին զինքը և անոյշ հեշտութեան մը մէջ կ'ընկղմէին :

Այն հաճոյից մէջ էր՝ երբ զիմացէն ձրկնորսութենէ զարձամ նաւակի մը թիակններուն զարնուածքէն արթընցաւ : Բխովտացոյն նաւավարները իրենց նաւակը ձկնորսաց նաւակին մօտեցուցին , ու մէջերնէն մէկը անոնցմէ մէկուն դառնալով՝

« Աիրակոս աղբար , ըսաւ , անշուշտ այս իրիկուն խորհրդաւոր բերդին քովերը գացած ես . ըսէ ինձի թէ ինչ տեսար հոն , լոյսը երեցաւ քեզի » :

Չկնորսը պատասխանեց . « Այս իրիկուն ձուկ որսալու համար բերդին քովերը գացի , բայց լոյսը չտեսայ : Ինձի ըսող եղաւ թէ նախընթաց իրիկուն փոթորկին ժամանակ՝ օտարական ճամբորդ մը տեսնելով լուսոյն փայլումը՝ ուղեր է հոն երթալ ապաստանարան մը գտնելու համար : Բերդին զիմաց եղող ժայռին ստորաքը հովիւներ կան եղեր իրենց ոչխարներովը , անոնք տեսեր են որ ճամբորդը աներևոյթ գորութեան մը զէմ կը կուտի եղեր , ու վերջապէս անհետացեր է : Չեր խոհեմութեանը չեմ տար

որ այսպիսի վախերով ճամբանիդ շարունա-
կէք . վասն զի իրիկուան դէմ կը հասնիր
այն բերդին քովերը » :

« Իրաւունք ունիս , Ախրակոս աղբար ,
վախնալով մը վրայ բերաւ նաւաւարը :
Բայց հիմայ ինչ կրնանք ընել : Հոս կենալը
ու վաղուան սպասելը անկարելի է : Երթաւ
բարով , մեզի համար աղօթք ըրէ » ըսաւ
ու անցան :

Երբոր ձկնորսը քիչ մը հեռացաւ , Ստե-
փան իր նաւաւարին դառնալով , հարցուց .

« Ի՞նչ բան է այս խորհրդատու բերդը ,
ու ո՞վ կը բնակի : Նաւաւարը պատասխան
տուաւ .

« Տէր իմ , ըսաւ , այն բնակութեան մէջ
քիչ տարի առաջ սոսկալի դիպուած մը սլա-
տահեցաւ , ու հիմայ դժոխային ուղիք կը բը-
նակին հոն , ու ներս մտնելը անկարելի է :
Բայց թէ որ մէկը բանի տեղ չսեպելով սիրա
ընէ ու հոն մտնէ , աչքը պիտի առնէ մէյ
մըն ալ դուրս չելլելը ու սղ ողջ հոն թա-
ղուիլը : Պիչերները անդապար լոյս կը տես-
նուի բերդին մէջ . . . Բայց խնդրեմ , խօս-
քերնիս փոխենք , պարսն . խորհրդատու
բերդին մօտենալու վրայ ենք , ու մեծ ան-
խտհամութիւն է այսպիսի նիւթերու վրայ
խօսելը : Պիչերը մօտ է , պէտք է որ կարե-
լի եզրածին չափ թիակնիս շուտ ետեժով շար-
ժենք , որպէս զի մէկէն բերդին առջևէն
անցնինք : Երբոր վտանգը մեզմէ հեռու ըլ-
լայ , տեղնիտեղը պատմեմք եզր ինչ որ այս

բերդին վրայ հեաաբբբրական գէպքեր կը
զուրցուն » :

Նաաւաւարները առանկ վախի մէջ էին՝ որ
Ստեփանոսն ալ սկսաւ դարհուրիլ : Լսու
թիւն մը տիրեց այս խօսքէն ետքը , և ուրիշ
ձայն չէր լսուեր՝ բայց միայն թիակներուն
զարնուածքը :

Լուսինը իր պայծառ լոյսը դետին վրայ
զարկած էր՝ երբոր նաաակը արազընթաց
սահելով մը այն վտանգաւոր տեղէն ան
ցաւ : Մէկէն նաաւաւարները երեսնին խաչ
հանեցին , ու անոնցմէ մէկը ձեռքովը տեղ
մը ցրցուց Ստեփանոսի : Հոն նայեցաւ Ստե
փանոս , ու տեսաւ որ դետին քովերը այլ
և այլ շէնքեր կային . ու անոնց մէջ ամենէն
նշանաւորն էր այն բերդը որուն վրայ խօ
սեցանք : Բոլորովին գոց էր այն շէնքը , ու
ամենեկին նշան մը չկար թէ հոն զերազոյն
էակաց բնակարան ըլլայ :

Երբոր նաաակը հեռացաւ , թիաւարնե
րէն ձերազոյնը մէկային յանձնեց նաաա
ւարութիւնը , ու ինքը եկաւ Ստեփանոսի
քով նաաաա՝ խոստացած պատմութիւնն ը
նելու :

Ազուոր դիշեր մըն էր . երկինքը անամպ
ու փայլուն ասազերով զարդարուած . կա
տարեալ անզորութիւն մը տիրեցրաց վրայ
տարածուեր էր :

« Հիմայ որ , ըսաւ , վտանգէն զուրս ենք ,
կրնամ խորհրդաւոր բերդին վրայ քու հետոյ
խօսիլ : Ատեն մը դեղ ու վայրենի մարդու

մը ստացուածքն էր անիկայ, որ իրեն զը-
ւարձութիւն սեպած էր՝ ձեռքին տակ եղած
խեղճ գերեաց կեանքը խաղ մը ընել իր առ-
ջեր: Իմ պատգաւս կը պատմէր ինծի թէ այն
բնակութեան տակ՝ ընդարձակ ստորեր-
կրեայ տեղուանք կային:

Երբոր այս մարդս մեռաւ, իր ժառանգ-
ները մէջի կահկարասիքը ծախեցին, ու ի-
րենք ալ հեռացան անիէ: Միայն ծառայ
մը կար տանը պահապան: Ամէն տարի
ժառանգներէն մէկը կու գար երկրին եկա-
մուտք աչքէ անցընելու, ու շուտով մը կը
հեռանար: Ասանկ շատ տարիներ անցան.
ինչուան որ լսուեցաւ թէ դրսէն եկած գեր-
դաստան մը՝ գնած ըլլայ այն բերդը, որ
այսչափ ատենուրնէ՛ ՚ի վեր անսպաւտայած
էր:

Այս ձայնը տարածուելէն քիչ ետքը՝ ա-
մառուան զեղեցիկ օր մը՝ չորս հողով ձե-
ւացած ընտանիք մը հասան, որոնք բերդին
նոր տէրերն էին. այր և կին, ու իրենց եր-
կու պզտի տղաքը: Հետերնին ունէին ծա-
ռայից խումբ մը, ու իրենց կահկարասիքը
բերող բազմաթիւ կառքեր:

Քիչ ատենուան մէջ իմացուեցաւ թէ կար
դէ դուրս հարստութեան տէր էր այս գեր-
դաստանը: Քանի մը օր հաղիւ անցեր էր,
ամէն արուեստից ճարտար ձեռագէտը կան-
չուեցան տեղը դարգարելու. ու իրենց զու-
խը կեցողն էր բերդին տէրը: Քանէ հաս-
կըցող մարդ մը կ'երևնար ասիկայ. բայց

զարդարանքի արտոժակը տարբեր էր դոր՝
ժառոտաց ու անդացուցը ունեցածէն :

Իրենք զիրենք բանի տեղ դրած մարդի-
կը՝ ասոր համար կ'ըսէին թէ արևելքէն ե-
կած պիտի ըլլայ . որովհետև հետը բերած
կահկարասիքն ալ մեծագործ՝ ու միանգա-
մայն անձանօթ էր իրենց : Մահճակալաց
ու պատուհաններու վարագոյրները՝ գերա-
զանց զխալիէ շինուած էին . կարասեաց
չաան ալ կենդանոյ ձևերով , ու վրանին
ալ նոյն կենդանեաց մորթովը ծածկուած :
Կարդէ դուրս վախ մը եկաւ վրաս , երբ օր
մը պարտն Վանտէր , — ասանկ կը կոչուէր
բերդին տէրը , — զիս կանչեց , նաւակս ի-
րեն համար պատրաստելու . ու տեսայ որ
մեծ սրահին մէջ երկու բարձակալք ունէր՝
ահաւոր վագերց կերպարանքով : Այն ոճին
վրայ էին տանը ուրիշ զարդարանքները :

Արչափ որ տանը զարդարանքը ահուելի
կրնար սեպուիլ , այնչափ ալ անոյշ ու դը-
ւարթարար բնութեան տէր էր բերդին տի-
րոջը կենակիցը : Սկստուէի էր Վանտէր
ախկինը . ու ինչպէս լսեր եմ , տղայութեան
հասակէն որք մնացած , ու ծնողացմէ ստակ
մըն ալ ժառանգած չըլլալով՝ իր ազգակա-
նացը քով կը բնակէր , երբ սրարտն Վան-
տէր օտար աշխարհքէ՝ Սկստիտա գալով ,
ժանօթացաւ օրիորդին ազգականացը հետ ,
ու իրեն հարս առաւ :

Քիչ ասենուան մէջ յայտնի տեսնուե-
ցաւ թէ ինչ բարի սիրտ ունէր Վանտէր

տիկինը : Չորս կողմը առած էին կարօտ
ու աղքատ մարդիկ , ու անոնցմէ մէկէն ալ
երես չէր գարծըներ , կարծես թէ աւելի ա-
նոնց քան թէ իրեն համար կ'ապրէր : Քսան
ուիրեր տարուան էր Վանտէր տիկինը երբ
այս երկիրս հասաւ , իսկ էրիկը կ'երևնար
թէ անկէց տասն առասուերկու տարի մեծ ըլ-
լայ : Սակայն երեսէն ալ կը տեսնուէր թէ
կարգէ զօրս տխուր խորհրդոց մէջ ընկող-
մած միտք մը ունի , որչափ ալ ինքզինքը
զբաղեցընել կ'ուզէր՝ գործաւորաց վրայ կե-
նալով ու անոնց աշխատանքը կարգի դնե-
լով , բայց անով ալ մեծ տարբերութիւն մը
չէր երևնար վրան :

Փուճ տեղը իր տղոցը վրայ կը խանդա-
ղատէր , այն դժուանքը իր գառնացեալ սըր-
տին ու մտածմունքով լեցուած ճակտին վը-
րայ քաղցրութիւն մը չէին տարածեր :
Յայտնապէս կը տեսնուէր թէ այս մարդը
սրտին մէջ ծածուկ խորհուրդ մը ունէր՝ որ
զինքը կ'ուտէր : Քայց տիկինը՝ որ զեռ աշ-
խարհիս փորձառութիւնը չունէր , ու սիր-
տը լի էր խանդաղաառանօք , իր էրկանը ե-
րեսին վրայ ծանրութիւն մը կը տեսնէր , որ
մեծարանք կ'աղգէր իր սրտին :

Սակայն այս մարդը՝ որ երբէք մէկու մը
հետ երկար ու ընտանի կենակցութիւն մը
չէր կրնար բնել , իր տանը ծառայից մէջ
մէկը ունէր որուն հետ կարծես թէ աւելի
մտերմութիւն մը կը ցայցընէր : Իր օրովը
հասակակից մարդ մը կ'երևնար ասիկայ , և

ինչպէս որ կ'ըսեն անոր աշխարհքէն ալ էր :
իր ներքին սենեկին մէջ յաճախ ասոր հետ
կ'առանձնանար սարոն Վանաէր . և իրենց
խօսակցութեանց մէջ որ երբեմն խիստ
կ'երկրննար , կ'ըսէին թէ իրարու հետ ան-
ծանօթ լեզու մը կը խօսին : Ասկէ դատ
հաւասարութեան նշաններ ալ կ'երևնային
Վանաէրի և Տիբի մէջ , — այս էր մարդուն
անունը , — թէպէտ և վիճակնին այնչափ
տարբեր իրարմէ . ուստի կ'երևնար թէ ծա-
ծուկ վերաբերութիւնք մէկը մէկալին հետ
միացուցած էին :

Չորս տարի էր որ այն գերդաստանը աս
կողմերս եկած էր բնակելու , և ամէնքը կը
կարծէին թէ ալ ասկէ հեռանալիք չունին .
ուստի և կողմիս բնակչացը հետ այլ և այլ
յարաբերութիւնք ունէին : Անանկ կ'երև-
նար որ եթէ այս աշխարհիս մէջ երջանկու-
թիւն ու բարեբաստութիւն ըսածդ իրապէս
գտնուէր , ասոնց քով պիտի ըլլար : Տղաք-
նին կը մեծնային ու թէ ուժով և թէ առող-
ջութեամբ կը հաստատուէին . ստացուածք-
նին ալ օր օրուան վրայ կ'աւելնար . երկիր-
ները կը պտղաբերէին , և Վանաէր տիկի-
նը իր ամէն փոյթը կ'ընէր էրկանը հաճոյս-
նալու :

Բայց ինքը փոխանակ բարեբաստիկ ըլ-
լալու , ալ աւելի իր ախուր խորհրդոցը մէջ
կ'ընկղմէր . կենսակցին զորովն ու սէրը՝ ան-
տարբեր բաներ էին իր առջեր :

Բաները այս վիճակին մէջ էին , երբ պա-

րոն վանտէր Սկովտիա զնաց, իր զործքերը լմընցընելու :

Վանտէր տիկինը առջի օրուրնէ որ մեր կողմերը հասաւ, տեղւոյս քահանային հետ բարեպաշտական մտերմութիւնք ունեցաւ :

Տ. Նէրվալ էր այս վարդապետին անունը, և երեսուն տարուրնէ ՚ի վեր այս կողմերուն բնակչացը հոգևորական ծառայութեան ըզբաղած. ուստի և իրաւամբ ամենուն առջը սիրելի ու սրատուական : Քրիստոնէական առաքինութեանց օրինակ կրնայ սեպուիլ այս վարդապետը, և իր երկու քոյրերը՝ որոնց հետ կը բնակի, իրեն պէս կ'աշխատին տեղացւոց բարոյական լաւութեանը, ու աստուածապաշտութեամբ և բարուց անարատութեամբ ամենուն առջը սքանչելի են :

Պարոն վանտէրին Սկովտիա երթալէն քիչ օր ետքը՝ իրիկուան դէմ վարդապետին տունը զնաց տիկին մը, ու հետը սև կին մը : Պորտոյի արքեպիսկոպոսին ծառաներէն մէկը զասոնք բերած էր :

Քահանային քոյրերը անանկ սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրին այս տիկնոջ որ կարծես թէ իրենց տանը մարդիկներէն մէկն էր : Իր բարեպաշտութեամբը նշանաւոր անձ մը կ'երևնար ասիկայ, բայց տեղացիք անոր ով ըլլալը չկրցան զիտնալ :

Վանտէր տիկինը որովհետև յաճախ քահանային քրուրտոցը այցելութեան կ'երթար, ուստի անոնց հիւրին հետ ալ բարեկամացաւ. և մէկմէկու հետ սիրալիր ըն-

տանութիւն մը ունեցեր էին՝ երբ պարոն Վանտէր Սկովտիայէն դարձաւ, երկու ամիս հոն կենալէն ետքը: Ու հասնելուն երկրորդ օրը՝ կնոջը հետ մէկտեղ քահանային տունը զնաց՝ զինքը տեսնելու:

Ոչ դը գիտէ թէ այս իրենց այցելութեանը ժամանակ ինչ դէպք անցած ըլլայ: Բերդին ծառաներն պատմեցին թէ Վանտէր տիկինը շունչը բերանը ու վախի մէջ քահանային տնէն դարձեր էր իր էրկանը մտերիմ Տիքը փնտուելու, և թէ այս մարդը իր տէրը բերդը բերած ըլլայ՝ խեղճ վիճակի մը մէջ. զգայութիւնը կորսընցուցած՝ ու խելագարութեան վիճակի մը մէջ ինկած: Բայց քիչ ատենէն ետքը՝ իր առողջութիւնը և խելքը ստացաւ: Այս դէպքին վրայ շատ օրեր անցան:

Քրիստոսի սուրբ Ծննդեանը օրերն էին: Երբոր այն հանդիսաւոր օրը հասաւ, զեղին եկեղեցւոյն մէջ հաւատացեալք լեցուեր էին, ու Տ. Նէրվալ վարդապետը սուրբ պատարագը կը մատուցանէր: Իր երկու քոյրերը ու անձանօթ տիկինը վանդակապատին քովն էին՝ որ բեմը եկեղեցիէն կը դատէր. խկ պարոն Վանտէր՝ ժամանակին կալուածատիրացը ունեցած արտունութեամբը՝ խորանին մօտ եղող աթոռի մը վրայ նստած էր՝ երբոր յանկարծ զետին ինկաւ, ու ահաւոր ճայներ սկսաւ արձըկել: Եկեղեցւոյն մէջ ժողովելոց ամենուն սիրտը շարժեցաւ, աստուածային պաշտա-

մունք ընդհատեցան . ու ծառաները եկան իր բերզը տարին զպարօն Վանաէր՝ որ բուրովին ինքզինքը կորսնցուցած էր :

Գեղին բնակիչքը տակնուվրայ եղան այս զէպքէն , ու սկսան այլ և այլ պատճառներ տալ . բայց զեղացոց շատին կարծիքը այն էր թէ այս մարդը ինքզինքը չար ողիներու տուած էր , և թէ սատանային հետ ծածուկ վերաբերութիւնք ունի : Արիշներն ալ կ'ըսէին թէ անձանօթ կնկան հօն գտնուիլն էր որ զինքը այն խեղճ վիճակին մէջ ձգեց :

Վրան ժամանակ անցնելէն ետքը՝ երբ այս խօսակցութիւններն արգէն սկսած էին դադրիլ , ու եկեղեցոյն մէջ հանդիպած զէպքն ալ մոռցուած էր , նոր ու ահաւոր զէպք մը դարձեալ ամենուն միտքը արթընցուց , և ուրիշ խօսակցութեանց առիթ տուա :

Յունուար ամսուն վերջերն էր՝ երբ Վանաէր պատճառաւ մը՝ որ միայն իրեն ծանօթ էր՝ իր բոլոր ծառաները արձըկեց , բայց ՚ի մէկ ազախնէն ու պատի ալէ մը որ հսփութիւն կ'ընէր . մէյ մ'ալ սուաւօտ մը տեսնուեցաւ ազախինը՝ որ զեղին մէջ ասփիս անդին կը վաղվըզէր ու օդնութիւն կը խնդրէր , գուժելով թէ նոյն դիչերուան մէջ իր տէրը սպաննուեր էր : Մէկ վայրկենի մէջ բոլոր բազմութիւնը բերզը խոնկեցաւ . Վանաէր տիկինը զեռ անկողնէն չէր ելած , ու կ'երևնար թէ կրկանը զվստն եկած փորձանքը չէր դիտեր :

Աղախինը ստորերկրեայ տեղ մը տարաբազմութիւնը , ու հոն տեսան զՎանտէր գետնի վրայ տարածուած ու արեան ծովու մէջ կը լողար , ու սրտին վրայ մեծ վէրք մը առեր էր : Ոմանք մօտեցան իրեն՝ կարևոր դարմանները ընելու համար , որ թերևս կարենան կեանքը շնորհել . բայց զգեստները վերցընելու ատեննին ստակումով աստան՝ որ անոնց տակ գիւտական մոզութեանց նշանակներ կային :

Աս որ տեսան՝ ամենուն մտքին մէջ իրենց առջի կարծիքը արթընցաւ , ու գեղացիք սկսան աղաղակել թէ սատանաները՝ որոնց նշանակքը իր վրայ կը կրէր , անոնք սպաննեցին զինքը :

Բայց սպարազայ մը՝ ամենան մտադրութիւնը գրասեց : Այն օրը՝ յորում Վանտէր մեռած դամուեցաւ , անձանօթ աիկինը և անոր սեռ գերին աներևոյթ եղեր էին Յովհաննէս վարդապետին տնէն : Մէկը շէր տեսած անոնց մեկնիկը , ու դանազան կարծիքներ կը լրացին անոնց վրայ :

Ստենական քննութիւնը ետեւ եղաւ Վանտէրի մահուան զէպքը ստուգել : Շատին կարծիքը այն էր թէ դոզերը սպաննած ըլլան զինքը . վասն զի այն ծառան որ իր տիրոջը դիակը գտեր էր , նոյն առտան տեսաւ որ բերդին դռները բաց էին :

Գառաւորին կողմանէ եկած մարդը ամէն բան քննելէն ետքը՝ չիրցաւ ստոյգ բան մը իմանալ , ու գառնաստանը կախ մնաց :

Վեց ամիս անցնելէն ետքը՝ Վանտէր տի-
կինը իր ամէն ինչըը ծախեց , բաց ՚ի բեր-
դէն ու անոր շորս կողմը եղած երկիրնե-
րէն , ու տղաքը հետն առած՝ նորէն Սկով-
տիա քաջուեցաւ :

Իր հեռանալէն ետքը գրեթէ իրեր տարի
անցած է . ու այս բերդը միշտ գոց է , ե
գժոխային ողիք հոն իրենց բնակութիւնը
հաստատած են : Ահաւասիկ , վրայ բերաւ
նաւաւարը , ինչ որ այս բերդին վրայ դի-
տեմ » :

Պատասխան տուաւ իրեն Ստեփանոս
« Բու այս պատմութիւնդ իմ հետաքրքրու-
թիւնս անցընելու տեղ՝ ո՛ր աւելի գրդուեց :
Ես կ'ուզէի որ տէրութիւնը մարդիկ ու զօրք
խրկէր այն բերդին մէջ նստելու , որպէս
դի մօտանց տեսնեն հոն բնակող գժոխային
ողիները՝ որոնց ես ամենևին չեմ հաւատար :
Արնայ ըլլալ որ նենգաւորի մը հնարադի-
տութիւնն ըլլայ այդ բանին մէջ » :

« Աստուած չընէ որ այդ յանդգնութեա-
նը ձեռք զարնես , աղաղակեց նաւաւարը .
իմ կեանքս ժտանդի մէջ կը գնես : Աւ ան-
կէ ետքը ինչպէս կրնամ ես համարձակիլ
այդ դետէն անցնելու . ինչպէս կրնամ
հանդսաւթիւն գտնել իմ տանս մէջ : Ու
բեմն չես գիտեր թէ որպիսի անչափ իշխաւ
նութիւն ունին գժոխային ողիները : Շա-
տաւրն եղան որ փորձեցին այս բերդէն ներս
մտնել , ու չկրցան աներկոյթ զօրութեան
մը դէմ գնել : Կ'աղաչեմ որ տէրութեան ի-

ժացընելու խորհուրդը մէկզի դնես . ապա
թէ ոչ , բոլոր սասանաները իրենց վրէժ-
խնդրութիւնը իմ վրաս կը թափեն : Ու
ձնկան վրայ գալով , « Խնդրեմ , ըսաւ ,
խօսք տուր ինձի որ ինձմէ լսածդ ուրիշի մը
չգատմես » :

« Փուճ տեղը սիրտդ դող մի հաներ , ը-
սաւ Ստեփանոս . խօսք կու տամ քեզի որ
մէկու մը չյայտնեմ » :

Նաւակը առաջ կ'երթար , ու արշալոյսը
սկսեր էր երևնալ : Երիտասարդ ասպետին
միտքը անանկ սենտեր էր լսած պատմու-
թեանը վրայ , որ հարկ կ'զու իմացընելու
իրեն թէ ճամբորդութեան վերջը հասեր է :

արտա՛սանք իրիկի զրդու՛դուս արեւոյցանի
նիկի ցնեղի պոճմանա՛սասա արցոյ իկի
// : ձմեղնից իր սաղի իր գնեղի իր
՝ սաս , իմիցի՛ , իւրոյ՛ , իւրոյ՛ ձմեղն
ին ինչո՛ւ բճայ ձմեղն զո ինչի՛ զոսս ցոսի

Բ

Յ , գոմն՛ թի զոսս արցոյ արցոյ արցոյ
ուս իւրոյցոս , իսոսս իսոսս արցոյ արցոյ
արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ
արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ
արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ արցոյ

Մտնդէներ բարեկամին տունը հասաւ

Ստեփանոս , բայց զինքը հոն չգտաւ . որով
հետեւ բանի մը օրուան համար ուրիշ տեղ
մը գացեր էր : Սակայն ասպետին խելքը
միտքը խորհրդաւոր բերդին վրայ էր , ու կը
ցատէր որ տգէտ ու աւելորդապաշտ մար-
դու մը խօսքին զիջանելով՝ յանձն առեր էր
մէկու մը չյայտանելու այն գաղտնիքը : Չէր
տարակուսեր որ բանին մէջ խարդախու-
թիւն մը կայ . ու լսելովը՝ անմեղներուն ե-
ղած մնասուց պատճառ կը սեպէր ինքզին-
քը : Բայց իր պատուոյն վրայ խօսք տուած
էր , ու անկարելի էր որ ե իցէ կերպով
պակսիլը :

Վերջը մտածելով այս հնարքը գտաւ՝ որ
թէպէտ խօսք տուած էր մէկու մը չյայտանե-
լու նաւաւարէն լսած պատմութիւնը , բայց
անով ըսել չէր որ իր հետաքրքրութիւնը
նիւթ եզոյղ զէպքի մը՝ ինչ բանէ առաջ գա-
լը ինքիւրմէ քննելու ետեւ չըլլայ : Ուստի

սկսաւ զհետեր մտածել՝ այս վախճանիս
հասնելու :

Բոլոր օրը մտածմանց մէջ անցուց, մերթ
մէկ բան մը պատշաճական կը սեպէր, մերթ
ուրիշ խորհուրդ մը . իր զէնքերը, զգեստ-
ները կը քննէր, ու կը ջանար միայնակ այն
խորհրդաւոր բերդին մէջ մտնել : Առջի բե-
րանը վախ մը կու գար այս յանդգնական
սեպուած խորհուրդը ՚ի գործ դնելու . բայց
վերջապէս սիրտ ըրաւ, ու հաստատու-
թեամբ որտեց որ երկրորդ օրը ճամբայ
ելէ :

Իր զլխաւոր մտածութիւնն էր ընդդին քո-
վերը մօտենալ, ճամբաները քննել՝ զիւրին
հնարք մը գտնելու համար որ կարենայ ներս
մտնել :

Երկրորդ առտուն Ստեփանոս ճամբու
պատրաստութիւններն սկսաւ տեսնել :
Մութ զունով երկայն պատմութեան մը ձգեց
վրան, զլխարկը փոխեց, ու սուրը մէջքը
դրաւ :

Երբոր երիտասարդ ասպետը ճամբայ ել-
լելու վրայ էր, միտքը խորհուրդ մը եկաւ :
Կը մտածէր որ չըլլայ թէ այնպիսի վտան-
գի գէմ երթայ՝ որուն տակէն ելլելը անկա-
րելի ըլլայ : Բայց քաջութեամբ մերժեց իր
մէ այս խորհուրդը . աշտանակեց իր ձիուն
վրայ, ու արագութեամբ մը սկսաւ հեռա-
նալ :

Երկար ճամբայ ընելէն ետքը ոյժը սկսաւ
նստաղիլ : Այն միջոցին Ստեփանոսի միտքն

եկաւ թէ հարկաւոր բան մը մտցեր էր ,
 մանաւանդ այն միջոցին՝ յորում ճամբուն
 վրայ պանդոկներ չէին գտնուեր , ուտելու
 բան մը հետը չէր առած , և կրնար ըլլալ որ
 ճամբորդութեանը մէջ և ոչ պատառ մը հաց
 կարենար գտնել : Այս մտածութիւնը ուշ
 ատեն եկաւ իր միտքը . վասն զի տնէն՝ բա-
 ւականէն աւելի հեռացեր էր : Ուստի Թրո-
 չեց որ կտրիճ ասպետի մը պէս՝ ամէն զոր-
 կում և նեղութիւն յանձն առնէ , ու ճամ-
 բան շարունակել սկսաւ՝ ինքզինքը ու իր ա-
 մէն պիտոյքը Աստուծոյ յանձնելով :

Առաջ կ'երթար Ստեփանոս , ու մտքին
 մէջէն կ'անցընէր այն վտանգը որուն դէմ
 կ'երթար , երբ երկու ասպետ տեսաւ՝ որ
 ձիով մօտակայ անտառէ մը դուրս կ'ելլէին ,
 իրմէն բիչ ետքը , ետ դարձաւ , ու զանոնք
 տեսնելով՝ ձին մտրակեց՝ օրպէս զի անոնց-
 մէ հեռանայ . բայց երկու ասպետները հա-
 սան անօր . և թէպէտ Ստեփանոս չէր ու-
 զեր անոնց հետ խօսքի բռնուիլ , սակայն
 մէջերնէն աւելի երիցագոյնը՝ որ վաթսուն
 տարուան կար , ու զինուորի հագուստ ու-
 նէր , մեծարանօր ողջունեց զինքը , ու ը-
 սաւ .

« Թէ որ աս կողմերը անձանօթ չեն քեզի ,
 խնդրեմ զբուցէիր թէ արդեօր հեռու ենք
 այն բերդէն՝ որուն բովէն անցնելը վտան-
 դաւոր է կ'ըսեն : Մենք Պորտոյ բազարէն
 եկած ենք , ու ասջի անգամն է որ այս ճամ-
 բէն կ'անցնինք : Կը՛րտնայինք որ զեկը

1909-5-2005

ատեն չմնանք այն բերդին քովերը, սրն սի-
լտեցինք թէ շատ փտանդատը բան է, մա-
նուանդ օտարական ճամբորդներու հա-
մար» : Եւ յայնչ, ճանրինդ զՅն բնամեջ յոճտուն

Ս. յս անակնկալ հարցումը՝ Ստեփաննոսի
փրայ վախ մը ձղեց. բայց սիրտ ընելով՝ քա-
ղաքափարութեամբ մը պատասխանեց .

« Որչափ ալ ծանօթ են ինձի այս կող-
մերս, սակայն որոշ կերպով մը չեմ կրնար
զրուցել ձեզի թէ որչափ հեռու ենք այն
բերդէն : Ս. յս միայն ըսեմ թէ նոյն ճամ-
բուն փրայ ենք, ու օրը չըմընցած՝ կրնանք
մօտ գտնուիլ այն բնակութեանը՝ որուն
փրայ այնչափ դարհուրանօք կը խօսուի » :

« Բայց առանց պատճառի չէ այս վախը,
պատասխան տուաւ առջի խօսողը . վասն
դի կ'ըսեն թէ շատ ասկնուրնէ 'ի վեր՝ կար-
գէ դուրս գէպքեր կը պատահին հոն » :

Ստեփաննոս ըսաւ . « Ինձի կ'երևնայ թէ
այս բանիս ինչ ըլլալը հասկընալու ետեւ
ըլլալու է : Պէտք է բուն բերդին մէջ մտնել » :

Զինուորը պատասխանեց . « Լսած եմ
թէ շատ անգամ փորձեր են այդ բանը, ու
իրենց վախճանին չեն կրցած հասնիլ . ե-
տեղուոյս բնակիչքը կը պաղատին կը թա-
խանձեն որ ասոր խօսքն ալ չըլլայ, վախ-
նալով որ եթէ մէջը եզու պատանաները
փոքնատեին՝ իրենց քովը կու գան բնակե-
լու » :

Ս. յս սկսաւ զինուորականը արտասել՝ ինչ
որ կտրդէ դուրս գէպքեր լսած էր . Եւ Ստե-

ժամոս կը դարձանար տեսնելով որ անկե-
կայ այս ամէն պատմութեանց կը հատար :
Բայց ինքը լուս կեցեր էր , ու բողոքովին
մտածութեանց մէջ ընկզմած , ինչուան որ
հոգնատուներ մարդագետին մը հասնե-
լով երկու ասպետները իրենց ձիէն վարին ,
ջան հանդչելու , ու Ստեփանոսի ալ ազա-
ւեցին որ ընկերութիւն ընէ հետերնին . ան
ալ անոնց հրաւերքը չմերժեց : Չիերնին
ծառերու կտակցին . ու երկու ճանապարհ
հորդաց մէջէն կրտսերադոյնը՝ մախաղին
մէջէն այժեամի խորոված միս , հաց ու չիչ
մը դինի հանեց :

Ստեփանոսի միտքն եկաւ թէ ինքը մոռ-
ցեր էր հետը ուտելիք առնելը . սակայն մէ-
կալնոնք մարդավարութեամբ աղաւթեցին որ
իրենց ճաշակից ըլլայ : Սիրով յանձն առ-
նելով նստաւ քովերնին : Պորտոյի զինուոյն
ուժովը դուարթացան ասոնք , ու առջի ար-
խուր խօսակցութիւններուն տեղ ուրախ և
սիրալիր ընկերութիւն մը ունեցան :

Ստեփանոս շատ անգամ մտքէն անցուց
որ երկու ճանապարհորդաց պատմէ թէ
ինչ վախճանաւ ճամբայ ելեր է . բայց սուս՝
խոսածունքը զինքը կը բռնէր , ու կը վշտա-
նար թէ ինչպէ՞ս այն միամտութիւնն ըրաւ :
Կերակուրը ընձնալէն կտրը՝ երեք աս-
պետները իրենց ձիերուն վրայ հեծնելով ա-
ռաջ գնացին , ինչուան երկուդի ճամբայ մը
հաճնելով՝ կայնեցան հարցընելու համար
թէ որ ճամբէն պիտի երթան : Բարեկալ

գորար հոնտեղէն անցնելով հովիւ մը ը-
սաւ :

« Այս երկու ճամբաներէն մէկը աղէկ ու
միտըղէչ է : Աջ կողմինը Աէնթֆուա քա-
ղաքը կը հանէ , իսկ ճախահողմեանը՝ խոր
հրդաւոր բերդին երկիրները կը տանի :
Աջ կողմի ճամբանիդ բռնեցէք , ու մէկալը
ձդեցէք » :

Տարօրինակ մտատանջութեան մը մէջ ին-
կաւ Ստեփանոս , վասն զի ամենեին չէր
կարծեր թէ այնչափ մօտեցած ըլլայ իր նը-
պատակին : Չորս կողմը կը նայէր , ու չէր
կրնար գտնել՝ ոչ հեռուն և ոչ մօտը տուն
մը՝ որպէս զի կարենայ զիշերը հոն անցը-
նել : Որչափ ալ քաջասիրտ էր , սակայն
չէր համարձակեր բաց երկնքի տակ պառ-
կիլ , մանաւանդ որ փոթորկի վախ ալ կար :

Մտածեց որ թերևս հովիւը կարենայ ի-
ջևանի տեղ մը գտնել իրեն համար . ուստի
ամէն ուժովը սկսաւ կանչել զինքը . բայց
անիկայ մերձաւոր փոթորկին վախէն՝ չու-
շուա կը հեռանար , առանց ամենեին պա-
տասխան մը տալու : Ստեփանոս ուղեց հո-
փոխն ետեէն հասնիլ . բայց նախ իրեն ճա-
նապարհակցացը դառնալով ,

« Ներեցէք ինձի , ըսաւ , որ կը ստի-
պուիմ ձեզմէ հեռանալ . խօսք մը ունիմ
ընելիք այդ հովիւին հետ : Առանց ինձի
սպասելու ճամբանիդ շարունակեցէք . կըր-
նայ ըլլալ որ նորէն հոս չգտնեամ : Մնար
բարով » :

« Երթաս բարով, ըսին իրեն երկու ճանապարհորդքը : կը փափարինք որ յաջող ճամբորդութիւն մը ունենաս » :

Ստեփանոս մտրակեց իր ձին, ու մէկէն հասաւ հովուին : Երթարէն փար ինչաւ, ու անոր քովը երթալով սկսաւ ընտանեբար խօսիլ հետը .

« Բարեկամ, ըսաւ, ո՛ր կ'երթաս ոչխարներուդ հետ մէկտեղ » :

Խոշոր ձայնով մը պատասխանեց հովուիդ . « Վախեմ որ այս իրիկուն պիտի չկարենամ հօրս տունը հասնիլ . որովհետեւ ասկէ շատ հեռու կ'իյնայ . ուստի զխնացի ժայռին քով ապաստանելու տեղ մը կայ, հոն կը ջանամ հասնիլ :

— Ուրեմն զիշերը հո՞ն պիտի անցընես :

— Այո՛, ոչխարներս ալ իմ հետս :

— Յաճախ կը պատահի՞ այս գէպքը :

— Ի հարկէ . երբ ուրիշ լաւագոյն տեղ մը չկարենամ գտնել :

— Կրնաս ինծի այս մօտերս տուն մը ցուցընել, զիշերը հոն անցընելու համար :

— Այս մօտերս տուն ըսած բանդ չգրանուիր :

— Բաներնիս աղէկ է, ըսաւ ինքնիրեն Ստեփանոս : Վորձողութիւնս չսկսած հարկ կ'ըլլայ զիշերը բացօթեայ ու անտանց ընթրեաց անցընել : Բազդ եղաւ ինծի որ այն երկու ասպետներուն պատահեցայ . ապա թէ ոչ, հարկ պիտի ըլլար օրս ծովով անցընել » :

Հովիւր իր ոչխարներուն առաջնորդելու
գրադած , խօսակցութիւնը առաջ չտա-
րաւ : Ստեփանոս մտքէն կ'անցընէր որ ա-
նիկայ բան մը չըսաւ՝ ապառաժին քով ել-
թալու , և իրարու հետ դիչերը անցընելու .
բայց կը մտիթարուէր մտածելով թէ կրնար
ինքիրմէ տեղ մը գտնել :

Նրկինքը սկսաւ փայլատակել . անձրևի
կաթիլներն սկսան թափթըփիլ . քիչ ատե-
նէն սաստիկ հեղեղ մը բռնեց դիրենք :

Անձրևի մէջ թաթխուած՝ հասան ժայ-
ռին քով : Աշխարները որ սովորած էին ի-
րենց ապաստանարանը հոն գտնել՝ մէկէն
ներս փազեցին , ու այն մութ տեղոյն մէջ
մէկմէկու վրայ ինկան : Ստեփանոս ամե-
նէն ետքը հոն հասնելով՝ հազիւ դրանք քով
կենալու տեղ մը գտաւ , ու իր ձիուն սանձէն
բռնած՝ կէս մը ապաստանարանին մէջ , ու
կէս մ'ալ մրրկի տակ կը սեւալուէր : Հովիւր
չոր խտտերով ու տերևօք ձևացած անկողնի
մը վրայ պառկեր էր ու երբեմն երբեմն իր
սրինդը կը չալէր :

Վերջապէս մրրկիը դադրեցաւ : Ստեփա-
նոս՝ որ այրին դրան առջև ոտքի վրայ կե-
ցեր էր , կամաց կամաց կ'իմանար որ ոչժը
կը սկսէր պակսիլ , միշտ հաստատուն մնա-
լով իր քաջասրտութեանը մէջ : Արշալու-
սոյն ծագելուն կը սպասէր անհամբերա-
բար , ու սիրտը կը նեղէր անոր ուշանա-
լուն վրայ : Վերջապէս արևելք սկսան պոյ-
ծառանալ , ու քաջասիրտ սասկետին երև-

որ արախոսութիւն մը երկեցրնել : Հովիւր ար-
թընցաւ , ու Ստեփանոս հարցոյց իրեն թէ
մօտերը ամենէն մերձաւոր տունը որն է :
Պատասխան տուաւ իրեն Հովիւր .

« Ամենէն աւելի մօտաւոր տունը՝ հօրս
բնակութիւնն է , որ պիտի երթամ : Թէ որ
կ'ուզես հետս գալ , եկա՛ր ետե՛ս : »

— Ամենայն սիրով » պատասխանեց աս-
պեալը :

Հովիւր մէկիկ մէկիկ ու համբելով այրէն
դուրս հանեց իր ոչխարները , ու դրսանէն
սրինգ մը հանելով անհամեմատ ու միա-
ձայն դաշնակ մը սկսաւ , որ դաշտաց մէջ
որչափ ալ ղեղեցիկ է , բայց ասպեալի մը
տիանջին համար այնչափ ախորժելի չէր :

Ասանկով զուր գոց տան մը առջևը հա-
սան : Երբոր վարձուօր ղեղացի կիներ իր
որդոյն սրնգին ձայնը լսեց , մէկէն անօր
առջևը վազեց : Ոչխարները համբեց , ու
փարախին մէջ խօթելով դանոնք , զոհ
սիրտ մը կը ցուցնէր որ ոչխարաց թիւր
ամբողջ գտաւ : Ետքը Ստեփանոսի գա-
նալով , « Ի՞նչ բանի մէջ կրնամ ծառայել
հրամանբիդ » ըսաւ :

Համառօտիս մը պատասխանեց Ստեփա-
նոս թէ նախաճաշ մը կ'ուզէր իրեն համար ,
ու պարկ մը խոտ իր երկվարին :

Ղեղացի կիներ պատասխանեց թէ « Մենք
պանդոկ չենք բռներ , բայց ուզածդ կրնանք
տալ քեզի » :

Կտրին մը եկաւ ճիւղն սանձէն բռնեց ու

ախոռը տարաւ : Ասպետն ալ տուն մտաւ :

Նախաճաշը բերուեցաւ : Անցուն պնակ մը կանանչ ու թարմ ոլոս՝ խողի եղով եփուած : Ասպետը նստաւ ուտելու՝ տանու տէրին քով, ու անոր որդւոցը հետ, որովհետեւ տեղւոյն սովորութիւնն էր որ կանայք էրիկ մարդկանց հետ կերակուրի չեն նստիր, այլ դատ կը դնեն իրենց սեղանը, ու մէկալնոնց ծառայութեանը կը զբաղին :

Խօսակցութիւնը նախընթաց իրիկուան դէպքին վրայ եկաւ, հովուին ու ասպետին իրարու հետ զոնուելնուն : Տնեցիքը՝ խորհրդաւոր բերդին վրայ ալ խօսեցան, ու իրենց պատմածները նոյն էին նաւաւարին գրուցածներուն հետ :

Երբոր Ստեփանոս հողի առնելով քիչ մը հանգչեցաւ, սկսաւ մտածել թէ ինչպէս առաջ պիտի տանէր իր մտքի գրածը : Վարձուոր կնիկանը ըսաւ թէ այն տանը քովերը ուղելով շրջագայութեան մը ելլել, իր ձին պահէ. և ըսաւ որ թերևս այն իրիկուն հոն գայ՝ զիչերը անցընելու : Այս ըսաւ ու զբրպանէն քսակ մը հանելով գումար մը դրամոց դրաւ անոր ձեռքը, որ նոյն զիչերուան համար անկողին մը պատրաստէ իրեն : Ստակը տեսնելով ուրախութիւն մը զգաց կինը, ու խոստացաւ որ նոյն զիչեր՝ տանը մէջ զանուած ամենէն աղէկ անկողինը պատրաստուած կը դանէ իրեն համար : Եւ ուղեց որ իր որդւոցը մէկն ալ հետը երթայ : Քայց Ստեփանոս շնորհակալ եղաւ, ըսե-

լով թէ ընկերի կարօտութիւն չունի. միայն
կտոր մը հաց ուզեց, վախճալով որ թերևս
ճաշու ժամանակ չկարենայ տունը գտնուիլ:
Հացն ու կտոր մը երչիկը իր պայուսակին
մէջ դրաւ երխտասարդ ասպետը, ու շնոր-
հակալ ըլլալով հեռացաւ անկէ:

Արեը զեղեցիկ պայծառութեամբ մը կը
 փայլէր երկնքին երեսը . առջի օրուան ան-
 ձրերը՝ այն դաշտացը ծառերուն և խոտերուն
 վրայ ուրիշ դալարութիւն մը ձգեր էր :
 Բայց բնութեան զեղեցիկ տեսքը՝ ասպետին
 սրտին վրայ ամենեկին ազդեցութիւն մը չէին
 ըներ :

Շուտ շուտ քալելով հասաւ այն անձա-
 լին առջև՝ ուր նախընթաց զիչերը անցու-
 ցեր էր . ու հետաքրքրութիւնը չկարենալով
 դսպել՝ ներս մտաւ : Խոր ու կարգէ դուրս
 զեղեցկութիւն ունեցող անձաւ մըն էր ա-
 սիկայ . ու մէկ կողմը բարակ աւազի վրայ՝
 մայիզի չոր տերեւներով պատրաստուած
 անկողին մը կար : Ստեփանոս՝ որ առջի զի-
 շերը չէր կրցած քնանալ , ու հանդչելու կա-
 րօտութիւն կը զգար , հովուական անկող-
 նին վրայ փռուեցաւ , ու խոր քուն մը քա-
 շեց :

Քանի մը ժամէն ետքը արթընցաւ , ու

խոշոր անկողնին վրայ նայելով կը ծիծաղէր : Բայց տեսաւ որ ոյժը տեղն է . ու մտքէն կ'անցընէր թէ քիչ ատենէն պիտի հասնի այն տեղը՝ ուր առջի օրը իր երկու ընկերներէն բաժնուեցաւ , և ուր կը սկսէր դէպ 'ի խորհրդաւոր բերդը տանող ճամբան :

Նորէն սկսաւ քալել : Ժամը իրիկուան հինգն էր : Մէկ ժամէ մը հասաւ այն տեղը՝ ուսկից ճամբան երկու կը բաժնուէր : Հոն կանկ առաւ , և սկսաւ մտածել : Ար տեսնէր որ դժուարին բանի մը ձեռք դարկաւ . ու հիմայ որ գործադրութեան ժամանակն էր , կը տարակուսէր թէ ինչ ճամբայ բռնելու է վախճանին հասնելու համար : Երկար ատեն մտածելէն ետքը՝ հաստատուն ու արագ քայլերով սկսաւ առաջ երթալ , ձախակողմեան ճամբան բռնելով՝ որ դէպ 'ի բերդը կը հանէր : Սակայն այլ և այլ արգելքներ կ'ելլէին ղիմացը . ճամբաներուն անհարթութիւնը , փոսեր , մացառներ ու ծառեր : Արջապէս աչքին դարկաւ խորհրդաւոր բերդը , ու տեսաւ որ քիչ հեռաւորութիւն կայ՝ իր ու այն տեղւոյն մէջ : Տաղնապ մը հասաւ ասպետին վրայ . սիրտը կը բաբախէր , ու ստիպուեցաւ նստիլ :

Արեւ սկսեր էր խոնարհիլ , ու գիշերը հեռու չէր . սակայն գեղեցիկ գիշեր մը կը խոտտանար : Արեւմուտք ձերանեղարգ կը փայլէին . ու երկնքին երեսը գեղեցիկ կապոյտ մը սփռած տարածուած էր : Ստեփանոս

միտքը դրաւ զիշերը հոն անցընել , որպէս զի կարելի եղածին չափ մօտանց կարենայ նկատել բերդին չորս կողմը :

Տեղ մը կը վնասուէր ուսկից կարենայ տեսնել , բայց առանց ուրիշներէն տեսնուելու . ու գտաւ կէս փտտած ծառ մը , որ բերդին մօտերը կ'իյնար : Գեղեցիկ կաղնի մըն էր , թանձր տերեւներով ու գեղեցիկ ճիւղերով : Այն ծառը մի միայն յարմար կ'երևնար իր նպատակին . ուստի կամացուկ մը քովը մօտեցաւ , ու շուտ մը վրան ելլելով ու ինքզինքը տերեւներով ծածկելով , սկսաւ ուշի ուշով քննել խորհրդաւոր բերդը :

Այն հին բնակութիւնը՝ այլ և այլ ժամանակ դանազան կերպարանափոխութիւններ ունեցած էր , որոնց հետքը զեռ կրնար տեսնուիլ : Զորս կողմը ընդարձակ պարտէզի գետին մը կը տեսնուէր , առաջուց խնամօք դարմանուած՝ բայց երկար ատենէ՛ ի վեր երեսէ ձգուած : Արուած ու մամռապատ աղբիւրներ կը տեսնուէին , ու կիսակործան նստարաններ : Ամէն բան հին մեծութիւն ու վայելչութիւն մը կը ցուցընէին , ու արդի անշքութիւն :

Սակայն ցած դրան մը առջև ազատ ճամբայ մը կ'երևնար . ու հոն խոտ ու մացառներ բուսած չէին :

Արեւը բոլորովին իջնալով զիշերը կոխեր էր . ու լուսինը իր բոլորական պայծառութեանը մէջ՝ քաղցր լոյսը չորս կողմը կը սփռէր :

Ստեփանոս աշուրները դէպ 'ի խորհրդական բերող զարձուցած՝ ուշի ուշով կը նայէր :

Քիչերուան ժամը տասնըմէկն էր , ու սկսեր էր անշարժ դրքէն նեղուիլ , երբ ձայն մը եկաւ ականջին : Մէկէն ուշագրութեամբ մը աչքը հոն դարձուց , ու բան մը չտեսաւ : Բայց ետքէն աչքին զարկաւ որ մարդ մը աստիճաններէն վեր կ'ելլէր , ու այն միջոցին՝ վերը յիշուած դուռը բացուեցաւ :

Լուսնի լուսովը տեսաւ որ սևագէժ կին մը առաջ կու գար , ու զգուշութեամբ մը՝ ծառերը մէկզի կ'ընէր , դուռը բանալու համար . ու չորս կողմը կը նայէր որ չըլլայ թէ ծածկուած մարդ մը ըլլայ : Ետքը դռնէն ներս մտնելով անհետացաւ , ու դուռը բաց մնաց :

Քանի մը վայրկեանէն ետքը՝ նորէն երեցաւ կինը , ձեռքը կողով մը բռնած : Բայց այս անգամ մինակ չէր , հետը ուրիշ մէկ մըն ալ կար : Ասոր զգեստները անանկ այլակերպ էին , որ Ստեփանոս չկրցաւ ճանչնալ թէ արդեօք էրիկ թէ կնիկ մարդ էր : Բարձր հասակ մը ունէր այս անձանօթ անձը , ու իրեն շարժուածքովն և ձևովը վախ մը ձղեց Ստեփանոսի վրայ . անանկ որ այն դժոխային ոգիներէն մէկը կարծեց զինքը՝ որոնց վրայ այնչափ կը խօսուէր : Լսեց որ երկուքը իրարու հետ կը խօսէին . բայց չկրցաւ բան մը հասկընալ . որովհետև անձանօթ լեզու մըն էր զորձաձաձնին : Ետքը

սեադէմ կինը գէպ 'ի դաշտը երթալով ա-
ներևոյթ եղաւ :

Ուրուականը մինակ մնալով սկսաւ աս-
ղիս անդին քալել , ու ետքը այն պզտի զրո-
նէն ներս մտաւ դուռը բաց թողլով : Սիրտ
ըրաւ Ստեփանոս , կամացուկ մը ծառէն
վար ինջաւ , ու զրեթէ զրանը սեմին մօտե-
ցաւ . հոն կանկ առաւ ու սկսաւ մտիկ ը-
նել , բայց ճայն մը չէր լսուեր :

Հոն կեցած սուրբ ձեռքը՝ մտքի զրած
խորհուրդը առաջ տանելու կը ստլասէր ,
երբ՝ քանի մը քայլ առաջ երթամ ըսելուն
չմնաց՝ գետինը ոտքին տակը պակսեցաւ ,
ու աստիճաններէ վար զլորեցաւ ինկաւ :
Գլուխը քարի մը զարնելով՝ դժնգակ ցա-
ւեր սկսաւ զգալ , ու ձեռքը հոն տարաւ , ու
տեսաւ որ արիւնը գետի պէս կը վազէր
վէրքէն : Յաւէն ու արեանը նուազելէն մա-
րեցաւ մնաց՝ ինքզինքը բոլորովին կորսըն-
ցընելով :

Դ

Երբոր Ստեփանոս սկսաւ քիչ մը ինք-
 ղինքը գտնել, անցեալ զէպրեւրուն յիշա-
 տակը՝ դրեթէ բոլորովին անհետացեր էին
 տկարացեալ զլխէն: Իր զգայութիւնքը և
 խորհուրդքը անանկ չփոթ ու անստոյգ էին,
 որ և ոչ ինչ վիճակի մէջ ըլլալը կրնար
 հասկընալ: Կամաց կամաց զգայութիւնքը
 սկսան ոյժ առնուլ, ու խմացաւ թէ անկող-
 նի մը վրայ պառկած է: Քանի մը վայրկե-
 նէն միտքն եկաւ զլխուն եկած փորձանքը,
 բայց անանկ չփոթ եղանակաւ՝ որ կ'իմա-
 ցուէր թէ ըղեղը հիւանդ վիճակի մը մէջ
 էր:

Երբոր զգաստանալ սկսաւ, յուսահա-
 տութիւն մը տիրեց Ստեփանոսի վրայ:
 Գործելու անկարողութեան ու անձանօթ
 մարդկանց մէջ կը գտնէր ինքզինքը: ու չէր
 դիտեր թէ որո՞ն ձեռքով և ինչպէս հոն ե-
 կաւ: Կատարեալ ու խորունկ լռութիւն մը
 չորս ղին պաշարած էր. իր ցաւոց անկող-

նին չորս կողմը թանձր վարադոյրներ կը տեսնէր , որոնց մէջէն շամանդաղեալ սլայ-
ծառութիւն մը կ'երևնար : Ա իրաւոր գլուխն
ալ լաթերով պատած էր :

Յաւոց հառաչանք մը խեղճ ասպետին նը-
կուն եղած սրտէն լսուեցաւ : Նոյն միջոցին
վարադուրաց մէջ տարօրինակ անուշահո-
տութիւն մը տարածուելով ինչուան իրեն
հասաւ : Յոլոր կենացը մէջ այսպիսի քաղ-
ցրաբոյր հոտ զգացած չէր : Քանի մը վայր-
կեանէն ետքը այն հոտը սկսաւ տկարա-
նալ , բայց ետքը ալ աւելի ուժով և առա-
տութեամբ կը սփռէր : Արծես թէ անա-
կընկալ սփոփանք մը ազդեց այն հոտը
Ստեփանոսին վրայ . ու փափաքելով իմա-
նալ թէ ինչ կ'ըլլայ իր չորս կողմը , դժուա-
րութեամբ մը իր մէկ թևովը վարադոյրը
վերցուց :

Ապաւերին լուսովը տեսաւ սգոյ զգեստ-
ներով կին մը , որն որ պզտի կրակարանի
մը մէջ այն անուշահոտ խունկերը կ'այրէր .
քովն ալ սև կնիկ մը նստած էր : Ստեփա-
նոս երբ վարադոյրը վերցուց , կինը դէպ 'ի
անոր դարձուց աչուրները . բայց ետքը նո-
րէն իր առջի բանին ետևէ ըլլալը շարու-
նակեց :

Արդէ դուրս դարմանք մը եկած էր աս-
պետին վրայ , բայց չէր համարձակեր լսու-
սիլ : Գլխուն եկած փորձանքը՝ զինքը աւե-
լի չըջահայեաց ըրեր էր . կը սպասէր որ
անձանօթ կինն ըլլայ առջի խօսողը : Բայց

փուճ տեղ կը սպասէր այս բանին . որովհետեւ կինը իր գործին դբադած էր , ու լըսութիւնը կը շարունակէր : Ստեփանոս հետաքրքրութեամբ մը անոր վրայ կը նայէր . գեղեցիկ ու վայելչադէմ կին մը կ'երևնար : Անոր երեսին վրայ նկարուած բարուց ազնուականութենէն սիրտ առաւ ասպետը ու հարցուց . — « Խնդրեմ ըսէիր ինձի , տիկին , թէ ո՛ր եմ ես , ու զիս ո՞վ բերաւ հոս » :

Այս հարցման վրայ անձանօթ կինը ոտք ելաւ , ու դէպ ՚ի Ստեփանոսի մօտեցաւ . ու ասպետը իմացաւ թէ անիկայ այն ուրուականն էր , որուն բերդէն ելլելը , ու նորէն ներս մտնելը տեսաւ : Ճանր ու լուրջ կերպով մը պաասօխան աուաւ անոր .

« Ա՛վ պատանի , խորհրդաւոր բերդին ստորերկրեայ տեղւոյն մէջն ես : Իմ սեղերուցս օգնութեամբը այս անկողնին վրայ բերի դբեզ : Կ'ուզեմ որ իմ անձիս ու խնամոցս վրայ վստահ ըլլաս , ու քեզմէ մերժես այն սնտոի երկիւղը՝ զոր աւելորդապաշտ մարդիկ թերես ձգած են քու սրտիդ մէջ » :

Աս ըսաւ , ու խմելիք մը տալով ասպետին ձեռքը , ըսաւ .

« Գեղ մըն է ասիկայ՝ որ կորսընցօւցած ոյժդ տեղը կը բերէ , ու սրտիդ տաղնապները կը դադրեցընէ » :

Բարձին կոթընելով խմեց այն դեզը Ստեփանոս , ու քիչ ատենէն խոր քնով մը տչուրները զոցուեցան :

Առաւօտուն արթըննալով՝ վարապոյրը մէկդի առաւ, ու չորս կողմը նայեցաւ : Այն միջոցին մինակ մնացած էր, ու լսակտէրը՝ առատ լոյս մը կը տարածէր չորս կողմը : Աղէկ վիճակի մէջ գտաւ ինքզինքը ասպետը, ու առանց յոգնելու կրնար ուշադրութիւն ընել չորս կողմը ստատահած բաներուն : Կահարասեաց ձեր տարբեր ու իրեն առջեր դարմանալի էին : Մէկէն միտքը բերաւ նաւավարին սրատուութիւնը, ու տեսաւ որ անոր նկարագրածին նման էին : Անկողնոյն վարապոյրը՝ կարդէ դուրս գեղեցկութիւն ունեցող դիպակ մըն էր, ու վրան բազմադունի թռչուններ նկարուած : Յովազի մորթով ծածկեր էին ասպետին անկողինը, որպէս զի հիւանդին մարմինը իր առջի ջերմութիւնը ստանայ :

Այս նորօրինակ բաներս աչքէ անցընելու վրայ էր, երբ թեթեւ շփոթութեան ձայն մը լսեց : Տեսաւ որ անձանօթ կիներ իր գերւոյն հետ մէկտեղ քովը կու դար, ու վիրաբուժութեան հանդերձանք անոնց ձեռքը : Զգուշութեամբ մը հիւանդին վերքերուն լսթերը փոխեց, ու ստիպեց որ քիչ մը բան ուտէ : Ստեփանոս թող կու տար որ ուղածն ընէ, ու ինչպէս պղտի տղայ մը իր մօրը՝ ասանկ անոր ամէն ակնարկութեանցը կը հնազանդէր : Փոխադարձ վստահութիւն մը հաստատուեցաւ այս երկու անձանց մէջ՝ որ անանկ անակնունելի սպարազաներով իրարու մօտեցած էին : Սակայն

խորհրդական կերպ մը կար այս կնկան վըրայ, որ ապետին իրաւամբ դարմանալի կ'երևնար, ու իրեն հարցընելու սիրտ չէր ընէր: Ար հիանար թէ ինչպէս ամեննին հարցմունք մը չէր լսեր իրմէ՝ թէ ինչպէս հոն եկած ըլլայ. ուստի միտքը դրաւ որ ինքն ըլլայ անոր հետ առջի խօսողը:

Քանի մը օր վրան անցած էր: Գիշեր մը՝ երբ կինը Ստեփանոսի անկողնոյն կոթընած՝ լոկի մեջիկ կեցած էր, սկսաւ ասպետը պատմել Տորտոյն գետին վրայ ըրած ճամբորդութիւնը, ու նաւավարէն լսածնէրը, ու ինչ որ իր զլխէն անցան՝ ինչուան որ հոն ինկաւ:

Ուշի ուշով մտիկ ըրաւ կինը, ու նաւավարին պատմութեանը վրայ կարծես թէ կարգէ գուրս զգալ ցըցուց. ու խորունկ մտածութեանց մէջ ընկզմած կ'երևնար: Ետքը Ստեփանոսի դառնալով, « Հասկըցայ, ըսաւ, թէ ինչ բան կ'ուզես լսել ինձմէ: Քու առջեղ հանելուկ մըն եմ ես, որուն մեկնութեանը կը փափաքիս: Արախտաղիտութեան պարտք մը ունիս դու ինձի նկատմամբ. ուստի կը կարծեմ թէ գաղտնիք մը պահելու յարմարութիւնն ունիս: Վասն զի իմ կենացս ապահովութիւնը այն գաղտնիքէն կախուած է, որ գատապարտած է զիս հոս մինակ կենալու, այս տըխուր և մութ բնակութեան մէջ, ուր արեգակը երբէք իր կենդանարար ճառագայթներովը չկրնար իր լոյսը տարածել »:

Հոս կանկ առաւ , ու երկար լռութենէ մը ետքը՝ ըսաւ .

« Տեղնիտեղը պիտի սրատմեմ քեզի թէ ինչ դէպքով Հոս եկայ . այս սրատմութիւնը սիրտիանք պիտի ըլլայ իմ սրտիս՝ որ լռութեամբ և միայնութեամբ նեղուած է » :

Այն միջոցին՝ աւազէ ժամացոյցը՝ որ անձանօթին ձեռքն էր , ու այն լռին ստոր-երկրեայ լռութեանց մէջ ժամանակը կը ցուցընէր , ծանոյց թէ քնանալու ժամանակը եկած է : Ուստի անձանօթ կիներ Հեռացաւ , մեծ զարմանքի մէջ ձգելով զՍտեփանոս :

Ն Ա Ի Ո Ի Մ Ա Յ Ի Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Ա.

Երկրորդ օրը այս խօսքերով սկսաւ իր պատմութիւնն ընել :

« Նաւումա է իմ անունս , ու Արևելեան Հնդկաց Բոնախէրի քաղաքը ծնած եմ , դադղիացի հօրէ ու հնդիկ մօրմէ : Վաճառականի նաւով մը՝ որուն նաւապետն էր իմ հայրս , Բոնախէրի հասաւ . և կարգէ դորս գիպուածներով զորս հոս տեղը կըրկնելը ընդունայն է , մայրս հարս առաւ իւրեն , որ մէկ հարուստ հնդիկ վաճառականի մը դուստրն էր : Իմ պապս՝ ծերութեանը ժամանակ հօրս ընկեր եղաւ ՚ի վաճառականութեան . ու արտաքին հոգերը և ճամբորդութիւնները անոր ձգելով , ինքը մօրս հետ մէկտեղ տան մէջ կը նստէր : Իմ

Յննդեանս վրայ մեծապէս ուրախ եղաւ պապս , ու տարօրինակ սէր ու խնամք կը ցուցընէր : Այս վստահութեամբ՝ երբ հայրս ուզեց ուրիշ ճամբորդութիւն մ'ալ ընել՝ մայրս ալ իր հետը առաւ , ու զիս իմ պապուս խնամոցը յանձնեց : Հնդկաստանի օդը անանկ օգտակար կ'երևնար ինծի , որ որ օրուան վրայ թէ ուժով և թէ առողջութեամբ կ'ապրէի . ու իմ անձիս վրայ դաղղիական բարուց նկարագիր մը յայտնապէս կը տեսնուէր . և իմ դաստիարակութեամբս աւելի գաղղիացի կ'երևնայի քան թէ Հնդիկ . վասն զի հայրս կ'ուզէր իր երկրին սովորութեանցը համեմատ զիս դաստիարակել :

Բայց անկարելի էր որ պապս ալ իր ազդեցութիւնը չունենար վրաս , մանաւանդ որ հայրս քիչ անգամ քովերնիս կը դտնըւէր , ու մայրս անոր ծովաչու ճանապարհորդութեանցը ընկերն էր : Պրահմայից պաշտաման հետևող էր պապս , ու անոնց աւելորդապաշտութեանցը մեծապէս յարուած : Ես ալ նոյն կրօնքին կը հետևէի , ու քրիստոնէութիւնը ընդունելէս ետքը շատ անգամ դարմանքով հարցուցած եմ հօրս թէ ինչպէս թողուցեր է որ ես կուսպաշտութեան մէջ մեծնամ : Բայց ինչ ալ կրնար դալ ձեռքէն . շատ անգամ այս նիւթիս վրայօք պապուս հետ խօսք բացեր էր , բայց անանկ հակառակութիւն մը տեսնելով անոր կողմէն՝ որ հարկ եղած էր լռել .

որովհետեւ կը մեծարէր անոր հասակը : Սակայն անով ալ առիթ չէր փախցընել՝ քրիստոնէական կրօնից ուղղութեանը վրայ հետս խօսելու , ու տկարացընելու այն ազգեցութիւնը՝ որ Պրահմայից պաշտամունքը կրնային ունենալ վրաս : Ասանկով առանց համոզման , ու գրեթէ առանց ուղելու՝ նոյն հեթանոսական կրօնից սահմանած պարտքերը կը կատարէի :

Միշտ իմ մեծ հօրս հետ կենցաղավարելով կարգէ զուրս կը սիրէի զինքը . բայց երես առած տղու մը պէս՝ ամենեին չէի ուզեր իմ կամքէս անցնիլ՝ զինքը չվշտացընելու համար : Ասանկով անկախութեան փափաք մը կը զօրանար վրաս , որուն առջի բերան աչք կը զոցէր , բայց ետքը այն վիճակին հասայ՝ որ գրեթէ բռնաւոր մըն էիխեղճին վրայ , ու ինքը առանց տրտնջալու կը համբերէր :

Բոնտիշէրի քաղաքէն զուրս՝ ծովուն քովերը զուարճալի տուն մը ունէր իմ հայրս . ու յաճախ հոն կը տանէր զիս պապս : Արեւելեան ճոխութեան հանդիսարան մը կըրնար սեւալուիլ այն տունը , ամենայն ինչ նորօրինակ էր և խտաղեցուցիչ աչաց : Ինչ որ հոս քանի մը կտոր բան կը տեսնես ու կը դարմանաս՝ չնչին բան մըն է այն ճոխութեանը քով՝ որով լի էր մեր տունը :

Ամէն տարի բնտանեկան ժողովք մը կը կադմէինք այն փառաւոր բնակութեանը մէջ : Իմ պապս անդրանիկ էր բաղմաթիւ

զերզաստանին , և իր եղբարքը և անոնց որ-
դիքը կու գային անոր ծննդեանը տարեգար-
ձին հանդէսը կատարելու : Իր եղբայրնե-
րէն մէկը Բոնտիշէրի կը բնակէր , ու հոն
ատենակալի պաշտօն ունէր : Թէ տեղոյ
և թէ բնաւորութեանց նմանութեամբը՝ ի-
րարու վրայ մասնաւոր սէր և յարում կը
ցուցընէին այս եղբարքը . ևս ալ բնակա-
նաբար աւելի սէր կը յայտնէի անոր՝ քան
թէ ուրիշ ազգականացս : Այն ծովեղերեայ
բնակութիւնը որովհետև շատ սիրելի էր
ինծի , ուստի պապս սիրտս չկոտորելու հա-
մար՝ զրեթէ բոլոր տարին հոն կ'անցընէր :

Իմ խաղուցս ընկեր և հաճոյիցս սարուկ՝
Սենեկալի կողմերէն սև օրիորդ մը ունէի ,
սուր ու յաջողակ մտքով՝ որ իմ ամէն կամքս
և հրամաններս մտադիւրութեամբ կը կա-
տարէր : Ասոր հետ , շատ անգամ առանց
մեծ հօրս՝ զխտութեանը՝ շրջագայութեան
կ'ելլէինք չորս կողմերնիս գտնուած տե-
ղուանքն ու դաշտերը . բայց տեսնելով թէ
նոր բան մը չկայ ու իմ հետաքննութեանս
արժանաւոր , ուստի մտքերնիս զրինք որ
մեզի անձանօթ տեղեաց այցելութեան ել-
լինք :

Շովափանց քով սրորտիւր մեծապէս հա-
ճոյական կու գար ինծի : Պապս կ'ըսէր թէ
այն տեղուանքը քալելն վտանգաւոր է , ու
պէտք է հմուտ առաջնորդ մը ունենալ :
Այս ազգարարութիւնքը փոխանակ վախ
ձգելու սրտիս մէջ՝ ալ աւելի եռանդս կը
բորբոքէին :

Երբոր մեր ճանապարհորդութեան խորհուրդը կարգի դրինք, ձի մը ստացանք՝ որուն համար խօսք տուաւ ինծի սև կինը՝ թէ մէկը չտեսնայ : Ուստի այն օրն որ ճամբայ պիտի ելլէինք՝ տներնուս մօտիկ սղտի անտառ մը բերաւ ձին, ու հոն ինծի կը սպասէր :

Առտուան ժամը չորսն էր : Հազայ իմ դարդարուն զգեստներս, ու սահմանուած տեղը դնացի : Տասնըհինգ տարեկան էի այն ատենը, իսկ ընկերս տասնըվեց տարուան : Ուրախութենէս խենթ դարձեր էի, ու ինծի անանկ կ'երևնար թէ այն ճամբորդութիւնը մեծ բաղդի դուռ պիտի բանայ ինծի : Երկուքնիս մէկ ձիու վրայ կը նշուտէինք. ու իմ գօտուոյս վրայ՝ որ պատուական ակունքներով դարդարուած էր, մէկ սուր մը ունէի՝ նոյնպէս քարերով լեցուն :

Ծովափանց քովէն կը քալէինք՝ որուն զեղեցիկ տեսարանը ալ աւելի կը բորբոքէր իմ երևակայութիւնս : Երկայն ճամբայ ըրած էինք, առանց ամենեին անդրադառնալու թէ ժամանակը կ'անցնէր, ու ճաշաժամուն անկարելի էր որ կարենայինք հասնիլ մեր տունը : Ընկերս հասկըցուց ինծի որ եթէ քիչ մըն ալ առաջ երթանք, հարկ պիտի ըլլայ զիշերը բացօթեայ անցընել :

« Վախկոտ օրիորդ, ըսի իրեն բարկանալով մը, կը կարծես թէ կ'ահաբեկիմ ես այս տեղուանքը զիշերելէն : Թէ որ անանկ հարկ ըլլայ, անկէ ինչ կ'ելլէ եղեր : Բայց

դու գիշերօրեան վրայ կը խօսիս, մինչդեռ տա-
կաւին օրուան կէսը հաղիւ հասեր ենք . . .
Կ'ուզեմ ես ալ աւելի առաջ երթալ, որպէս
զի քանի մը բան աւելի տեսնենք. որով-
հետեւ դեռ կարգէ դուրս բանի մը չհանդի-
պեցանք» : Աս ըսելով, ձին սկսայ մտա-
կել ու ալ աւելի երազել մեր ընթացքը :

Ասանկ առաջ երթալով՝ պտոյտ տեղ մը
հասանք, զոր ծովուն ափունքը կը ձևացը-
նէր. ու հաղիւ թէ անցեր էինք՝ մարդկանց
խումբ մը տեսանք հոն ապաստանած :

Մէկէն կանկ առի այն նորանշան տեսա-
րանք քննելու. բայց մէկ վախ մը տիրեց
վրաս. փախչիմ ըսելուս չմնաց՝ անոնք չորս
կողմնս պաշարեցին : Ահա տաղի ու անբանա-
կան ուրախութիւն մը անոնց երեսին վրայ
կը փայլէր : Անոնցմէ մէկը իր յաղթ բա-
ղուկներովը զիս զրկելով տարաւ իրենց ա-
պրանքներուն մէկ կոյտին վրայ դրաւ զիս :

Անանկ ապշած ու զարհուրած էի այս
դէպքէն, որ անձայն ու անշարժ կեցեր էի :
Աչքս դարձրնելով տեսայ որ Տուա աղա-
խինս ալ հոն էր. սիրտ ըրի, կանչեցի
զինքը իմ քովս : Խեղճ օրիորդը տասնը-
մէկ տարուան եղած ատենը՝ գերեաց վա-
ճառականներուն ձեռքն ինկած էր. ուստի
քովս գալով ըսաւ ինձի. « Սիրեցեալդ իմ
տիկին, երբ զմեզ ծախելու ելլեն՝ կ'ազա-
չեմ խնդրէիք անոնցմէ որ զմեզ իրարմէ
չբաժնեն» : Տարօրինակ եկաւ ինձի այս խըն-
դիրը. չէի կրնար հասկընալ թէ մարդ վա-

ճառելը ինչ ըսել է : Երբոր անանկ աշուր-
ներս զեաին տնկած ու անչարժ կեցեր էի ,
այն մարդիկներէն մէկը՝ որ կերպէն կ'ե-
րկնար թէ անոնց զլխաւորն է , քաղաքա-
վարութեամբ մը մօտեցաւ ինձի , ու աղա-
չեց որ վրաս եղած զէնքը իրեն յանձնեմ :
Քաջալերուեցայ այն ընտանի կերպէն , ա-
նոյչ նայուածքով մը երեսը նայեցայ , ու
մեծազնի սուրս անոր ձեռքը յանձնեցի :

Ուրախութիւն մը տեսնուեցաւ ամենուն
երեսը , ցանկալի աւար մը յափշտակել-
նուն համար . ու աշուրնին՝ վրաս եղած դար-
դերուն տնկեցին : Դողվուեցան իրենց մեծին
քով , ու անանկ լեզու մը կը խօսէին իրարու
հետ՝ զոր ես չէի հասկընար . ու անանկ
ձևեր կ'ընէին՝ որ կ'իմանայի թէ այն զգեստ-
ները երկար ատեն պիտի չմնային իմ վրաս :
Գլխաւորնին կ'երկնար թէ զէմ կը կենար
անոնց , բայց չէր կրնար համոզել :

Այն խօսակցութեանց մէջ մէկերնին մօ-
տեցաւ ինձի , ու կը ստիպէր որ մէջքս եղած
փառաւոր գօտին առնու : Այն ժամանակ
ցաւազին աղաղակ մը վերուցի , ու անոնց
զլխաւորին քով վազելով՝ ոտքը ինկայ , ու
բոլոր ուժովս զինքը բռնած՝ չէի ուզեր իր-
մէ բաժնուիլ : Ահա որ աղաղակ մը չորս
դիէս կը լսուէր . և ինչպէս դայլերու խումբ
մը իրենց որսը կը սպաշարեն , ասանկ ալ
այս անգութ և կատաղի մարդիկը իմ չորս
բոլորս լեցուեր էին :

Գլխաւորնին սուրը վերցուց , ու հրա-

մայեց անոնց որ ինծմէ հեռանան . կը սպառնար նախ անոր զլուխը կտրել՝ որն որ իր այս հրամանին դէմ կը կենայ : Առութիւն մը պատեց , ու ամէնքը բանի մը բայլ ետ քաշուեցան . բայց քիչ ատենէն ազադակ մը նորէն սկսաւ լսուիլ : Այն ատեն զլիսաւորը բարձր ձայնով իմացուց թէ ինքը ծովեզերքը եղած աւարին մասէն կը հրաժարի , բայց այն դաշամբ որ մէկը չհամարձակի այս գերւոյն ձեռք դպցընել : Երկաթ մը առաւ ձեռքը , ու անով սրոյս վրայ եղած ակունքը հանելով , իր մարդիկներուն մէջ բաժնեց . որոնք մէկէն վազեցին յափըշտակելու այն աւարը՝ զոր զլիսաւորնին տուեր էր իրենց :

Չեմ կրնար բացատրել թէ ինչ մեծ եղաւ իմ ուրախութիւնս այն մեծանձն մարդուն նկատմամբ . անոր ոտքն ինկայ , արցունքը աչուրներէս կը վազէր ու չէի կրնար խօսիլ : Արջապէս դողալով դողզըղալով սկըսայ ազաչել որ թոյլ տայ որպէս զի կարենամ իմ ձերունի մեծ հօրս քովը դառնալ՝ որ առանց ինծի սրտին սաստիկ ցաւէն չըկրնար ապրիլ :

Մարդը խօսքերուս մտիկ կ'ընէր , ու լըռութեամբ մը կը նայէր ինծի . « Ուսկից կու դաս , հարցուց , և ո՞ր է քու բնակութիւնդ . ու ի՞նչպէս այդ հասակիդ համարձակեր ես այդ գերւոյն հետ ինչուան հոս դալ » :

Երբոր իրեն ամէն բան տեղնիտեղը

պատմեցի , « Հիմայ , ըսաւ , կ'ուզես նորէն
քու տունդ երթալ . բայց չես վախեր մինակ
այս աղախնոյդ հետ երկար ճամբայ մը կըտ-
րել : Գիշերը առաջ կ'երթայ . ինչ բան կու-
զայ ձեռքէդ՝ դէմ դնելու այն վտանգներուն
որ ճամբուդ վրայ կրնան հանդիպիլ քեզի » :
Ես լուռ կեցեր էի , ու չէի զիտեր ինչ պա-
տասխան տալ իրեն : Կը փափաքէի որ հետս
ընկերէր , բայց համարձակութիւն չունէի
այնպիսի խնդիրք մը ընելու . « Կ'ուզես , ը-
սաւ , որ դքեզ քու ծերունի պապուդ տունը
տանիմ » : Երախտագիտութեամբ մը նայե-
ցայ անոր երեսը , և առաջարկութիւնը ըն-
դունեցայ : « Անանկ է նէ շուտ ըրէ , ըսաւ ,
կորսընցընելու ժամանակ չունինք » :

Մէկէն հրամանը տուաւ : Ձի մը բերին
որ վրան նստի . զիս ալ նոյն ձիուն վրայ
հեծցուց , ու սկսանք առաջ երթալ : Բայց
ճամբուն վրայ միտքս եկաւ թէ խեղճ Տո-
լան՝ ծովեզերքը մնաց . ու երբոր իմ սրտիս
ցաւը յայտնեցի իմ առաջնորդիս , անիկայ
առանց այլայլելու ըսաւ . « Մի վախեր , կը
տեսնես քու աղախինդ » :

Քանի մը ժամ անցնելէն ետքը՝ զեզեցիկ
զիշերուան պայծառութեանը մէջ տեսայ
այն ծառերը՝ որոնք իմ պապուս բնակու-
թեան չորս կողմը տնկուած էին , ու առաջ
նորդիս ցըցուցի : Մէկէն կեցուց ձին , ու
վար ինջանք . տարածեց իր զգեստը ծովա-
փանց վրայ , ու զիս նստեցուց . խկ ինքը
ոտքի վրայ ու ձիուն սանձը ձեռքը , կը պա-
տրաստուէր ետ դառնալու .

« Ահաւասիկ , ըսաւ , տանդ մօտեցած
ես . աչ ասկէ ետքը փտանդ չկայ . . . Հիմայ
կրնամ ես ետ գառնալ . — Ե՛տ գառնալ ,
ըսի իրեն , առանց իմ տանս մէջ գալու
հանդիչելու . առանց իմ մեծ հօրս ցուցընե-
լու դքեղ , ու իմ երախտադիտութիւնս
յայտնելու » :

Սանճը ձգեց ձեռքէն . եկաւ քովս նըս-
տաւ , ու քանի մը վայրկեան անբարբառ
մնաց : Բայց վերջապէս հատկելեալ ձայնով
մը ըսաւ .

« Չէ , չեմ կրնար ես քու տանդ մէջ
հանդիչիլ , այս բանիս պատճառը ինձի մի
հարցըններ » , ըսաւ ու երկար ատեն լուռ
կեցաւ : Ետքը խօսքը փոխելով , « Ո՛հ , ո՛ր-
չափ դեղեցիկ է , ըսաւ , այս դիչերս անոր
համար՝ որուն սիրտը խաղաղ է : Իսկ ինձի
համար՝ որ անզաղար ծովուց ընդարձակու-
թեանը մէջ կը քալեմ , ու այս վատանուն
մարդկանց ընկերութեանը մէջ կը կենցա-
ղաւարիմ , ո՛հ , ինձի համար երջանկութիւն
ըսած բանդ չկայ . . . Ի՛նչպէս կրնամ ես
ապրիլ . . . սի՛հ , ինձի համար ցանկալի է
մահ :

— Չէ , մի մեռնիր , սրտի պարզութեամբ
մը աղաղակեցի : Խօսէ թէ ինչ բանի կա-
րօտ ես երջանիկ ըլլալու համար : Անթիւ
զանձեր ունինք , կ'ուզես նէ մէկմէկու հետ
կը բաժնենք :

— Գանձեր , հառաչելով մը խօսքը բեր-
նէս կտրեց . զանձերը որչափ ալ շատ ըլ-

լան, զիս շեն կրնար երջանիկ ընել . . . Ա՛վ
մայր իմ, ինչո՞ւ համար այսպէս շուտով
կորսնցուցի զբեզ » :

Աս ըսաւ, ու զուխը ձեռքերուն մէջ
խոնարհեցընելով, հառաչեց ՚ի խորոց
սրտի :

Կը վշտանայի անոր ցաւոցը վրայ . բայց
այս անգամ չիչխեցի խօսիլ հետը . ինծի ա-
նանկ կ'երևնար թէ ստրկի վրայ ըրած խօս-
քովս զինքը անհանգիստ ըրի :

Յաւազին խօսքերը քիչ մը երկընցընելէն
ետքը, նիւթը փոխեց, ու սկսաւ իմ անձիս,
դերզաստանիս ու բնակութեանս վրայ այլ
և այլ հարցումներ ընել ինծի : Ես ալ ամէն
բանին տեղնիտեղը պատասխանը կուտայի .
վստն զի ինչ կասկած կրնայի ունենալ այն-
պիսի անձի մը վրայ՝ որ այնպիսի մեծ վը-
տանգէ մը զիս փրկեր էր, ու անանկ ազ-
նուականութեամբ իր շահը արհամարհած :

Երկար ատեն տևեց այս խօսակցութիւ-
նը, ու ալ աւելի երկար լռութիւն մը յա-
ջորդեց անոր . չէի գիտեր ինչ ըսել, ու
ինչպէս շնորհակալ ըլլալ իրեն կամ զինքը
մխիթարել : Ա՛ երջապէս ձիուն վրայ ելաւ,
ու կ'ուզէր իր տեղը դառնալ . բայց քանի
մը քայլ ընելէն ետքը՝ նորէն ետ դարձաւ
ու ըսաւ .

« Կրնան դադտնիք մը պահել : — Այո՛,
ըսի, մանաւանդ եթէ այդ դադտնիքը քեզի
նկատմամբ է : — Քաջ է, ըսաւ, զրուցէ
քու մեծ հօրդ թէ անձանօթ մարդ մը ան-

տառայ մէջ գտաւ դքեզ , սե աղախնոյդ
հետ , ու մեծ վտանգէ մը ազատեց զձեզ :
Բայց չըլլայ թէ ըսես թէ ծովուն քովերը
հանդիպեցար ինծի , և կամ պատմես ինչ
որ տեսար . ապա թէ ոչ , զիս մէյ մ'ալ չես
կրնար տեսնել :

— Ատոր վրայ ամեննին հոգ մ'ըներ , ը-
սի . ինչպէս կրնամ ես զիս ազատողին ան-
հնազանդ ըլլալ :

— Վաղը , ըսաւ , այս ժամուն նորէն հոս
կը դառնամ , ու քու սե աղախինդ կը զըտ-
նես ինծի հետ » :

Այս խօսքին չէի գիտեր ինչ գրուցել .
բայց ինքը վրայ բերաւ .

« Այո՛ , կը գտնես զիս : Բայց ինչէ՛ն կը
քաշուիս սլառասխան մը տալու ինծի :
Այդչափ քիչ վստահութիւն ունիս վրաս .
ու չես ուզեր քանի մը վայրկեան խօսիլ
հետս » :

Աւա՛ղ , ամէն ուզած քաները խոստացայ
իրեն , ու երգուրնցայ որ մէկու մը չզրու-
ցեմ ինչ որ ծովեզերքին վրայ տեսայ : Ա-
սանկով կը սկսէի կորստական ճամբու մը
մէջ մտնել , որով իմ երջանկութիւնս պի-
տի կորսընցընէի :

Զեմ ուզեր անմեղադիր ընել ինքզինքս ,
հասակիս նուազութեանը պատճառաւ .
վասն զի անկարելի է ինծի՛ ստել իմ խըղճ-
մտանքիս : Երբ մինակ մնացի՛ սկսայ խոր-
հըրդածել տեսած բաներուս վրայ . սոս-
կում մը կու դար վրաս քանի որ անձանօթ

մարդուն ընկերակցաց զէմքերը միտքս կը բերէի . կը մտածէի թէ ինչ վերաբերութիւն կրնար ունենալ այն բարեկիրթ կարծուած մարդը՝ անանկ խոշորաբարոյ ընկերակցաց հետ :

Քանի որ այս բանիս լուծումը կը փնտրուէի, միտքս սլ աւելի տարակուսանաց մէջ կ'իյնար : Բայց չէի ուզեր որ զէշ կասկածներու երթամ այնպիսի մարդու մը վրայ՝ որ իմ ազատարարս ու բարերարս կը սեպէի . ուստի ուզեցի խաբել իմ պապս , որուն իմ մաստուն խորհուրդները թերևս կարենային զիս իմ դժնդակ անկմանէս ազատել : Որդիական վստահութիւնս մէկ վայրկենի մէջ մոռցայ :

Տունս մտնելու ժամանակը հասած էր . կեցայ՝ ինչուան որ անձանօթ մարդը անհետացաւ առջևէս . ու կամաց կամաց՝ զրեթէ ցաւալից սրտով մը տուն մտայ : Աստուան ժամը երկուքն էր , ու տանը ծառաները բոլորն ալ ոտքի վրայ . ամէն կողմ խրկեր էր զիրենք իմ մեծ հայրս՝ զիս փրկուողս . իսկ ինքը ծեր գերուոյ մը հետ մինակ մնացած , որ իրեն հասակակիցն էր , ու տեսած էր իմ ծնունդս , և տիրոջմէն ամենին չէր հեռանար :

Ամէն անգամ որ մեծ հայրս կը տեսնէի՝ անպատում կ'ըլլար սրտիս խնդութիւնը . իսկ այն օրը կարծես թէ ցուրտ սարսուտ մը ինչպէս վրաս : Բայց ինքը հայրկնի խանդադատանօք ողջագուրեց զիս , ու իմանա-

լով թէ անձանօթ մարդու մը առաջնորդե-
լովը գտած էի կորսընցուցած բնակութիւնս,
յանդիմանեց զիս՝ որ ինչուան տներնիս
չեմ կանչած զինքը . կ'օրհնէր, ու ամենայն
վարձուց արժանաւոր է կ'ըսէր :

Երբոր քիչ մը ինքզինքս գտայ, ուղեցի
քուն ըլլալով հանդէլի . բայց անկարելի ե-
զաւ աչուըներս գոցելը : Տարօրինակ տա-
քութիւն մը արիւնս և ըզեզս տակնուվրայ
կ'ընէր : Փափաքանօք մը կը սպասէի զի-
չերուան, որպէս զի մէյ մ'ալ կարենամ
տեսնել այն անձանօթ մարդը : Բայց մէ-
կալ կողմանէ ալ խղճմտանք կ'ընէի հայրս
խարելու . մտքէս կ'անցնէր որ երթամ ա-
մէն բան տեղնիտեղը սկստմամ անոր : Սա-
կայն այսպիսի դոհ մը իմ ուժէս վեր ըլլա-
լով՝ անկարելի կը սեպէի կատարելը :

Գիշերը վրայ հասնելով հարկ եղաւ որ
ինքզինքս սկստրաստեմ՝ այն գիշերային այ-
ցելութեանը, և ուղելով ինքզինքս ծածկել,
Իոլայի զգեստները հագայ : Բայց ետքէն
տեսնելով որ այն զձուձ հանդերձից տակ՝
արժանի չէի սեպեր լազատարարին առջին
երևնալու, ուստի առջի գիշերուան զգեստ-
ներս հագայ, ու զեղեցիկ մարդրիտներ և
ակունք վրաս շարեցի : Մեծ վերարկուի մը
մէջ պլլուելով՝ կամացուկ մը խուցէս վար
ինջայ, առանց մէկը արթընցընելու . վասն
զի իմ մեծ հայրս ու իր ծառայքը աշխատու-
թենէ յողնած՝ ամէնքն ալ խորունկ քուն
մը կը քաշէին :

Սիրաս կը բարախէր , ոտուրներս կը
զողզողային . ու անանկով հասայ վերջա-
պէս այն տեղը՝ ուր խօսք տուերէի գոնօսե-
լու . նոյն միջոցին ձիւս մը սարբի ձայն լսե-
ցի , ու անձանօթ մարդը իմ քովս գտայ :
Առջի բերան որչափ որ կը ցաւէի ըրած ան-
խօհեմութեանս վրայ , հիմայ որ աղատա-
բարս քովս կը տեսնէի՝ կարողէ դուրս ուրա-
խութիւն մը իմացայ : Վերարկուս հանեցի
վրայէս , ցուցընելու համար անոր իմ ա-
կունքս ու մարդրիտներս :

Մէկմէկու քով նստած՝ խոր լռութիւն մը
տիրած էր մէջերնիս . միայն անձանօթը՝
երբեմն երբեմն հառաչանքի ձայներ կ'ար-
ձըկէր : Խորամանկը իմացած էր թէ ինչ
կերպով զիս պէտք էր որսալ , ուստի վար-
պետ խօհեմութեամբ մը առջի բերան իր
նպատակը կը ծածկէր ինձմէ : Սակայն իմ
վրաս կամաւոր կուրութիւն մը կար , ու ա-
նոր կարծեցեալ խօհականութիւնը՝ այնչափ
հաճոյական էր աչբիս , որ այնպիսի բա-
րերար մը գտնելուս վրայ չափէն աւելի ու-
րախութիւն կ'իմանայի : Աւստի երբ մէկմէ-
կէ բաժնուելու վրայ եղանք , ու սիրաբը ե-
լած կերպով մը խնդրեց ինձմէ որ հետեւեալ
զիչերուան նորէն մէկմէկու հետ տեսնը-
վինք , չկրցայ չէ ըսել . կարծես թէ նման էի
անոր՝ որ զառ ՚ի վայրէ մը վար իջնելուն ա-
տեն զգուշութեամբ կը սկսի իր ոտուրներն
առնուլ , բայց երբ մէյ մը սահի՝ ալ անկա-
րելի է զինքը բռնելը : Ասանկ տասը աստ-

նըմէկ անգամ հետը տեսնուեցայ, և օր
օրուան վրայ՝ մէկմէկու հետ ունեցած մը-
տերմութիւննիս կ'աւելնար: Վերջին զիշե-
րը՝ դարձաւ ըսաւ ինծի:

« Տարիալիդ Նաւումա, որ իմ վշտալից
սրտիս սփոփանքն ես, վաղը ստիպուած
իմ քիչ մը ատենուան համար քեզմէ հեռա-
նալ: Չեմ գիտեր թէ երբ դառնամ պիտի
այս ծովեզերքը՝ ուստի ցաւօք կը բաժնուիմ.
բայց զիտցիր որ այն ատեն պիտի դամ ձեր
տունը: Երբ գիս տեսնելու ըլլաս՝ յիշէ
տուած խոստմունքդ »:

Չես կրնար ըմբռնել թէ որչափ մեծ ե-
ղաւ սրտիս ցաւը՝ երբ անոր ինծմէ հեռա-
նալը տեսայ, ու մտքէս անոր յիշատակն
հանելը անկարելի կ'ըլլար: Բնդհակառակն
հիմայ դժնդակ է ինծի այն յիշատակը, և
եթէ կարելի ըլլար յաւիտենական մոռա-
ցութեան մէջ կը թաղէի: Բայց որովհետեւ
խօսք տուեր եմ քեզի տեղնիտեղը իմ պատ-
մութիւնս ընել, ուստի բան մը չեմ ուզեր
դուրս թողուլ »:

Նոյն միջոցին՝ սեաւ աղախինը, որ քիչ
մը ատենուան համար դուրս ելեր էր, նո-
րէն մտաւ, ծանուցանելու համար թէ բեր-
դին չորս կողմերը անվտանգ են, ու զիշե-
րը զեղեցիկ: Նաւումա հրաման տուաւ որ
երթայ դռները բանայ, և թէ քիչ ատենէն
ինքն ալ ետևէն կու գայ: Ու դժնդակ քմծի-
ծաղով մը ըսաւ Ստեփանոսի. « Կ'երթամ
զիշերային շրջագայութիւն մը ընելու: Ա-

ւանդ ինծի . Հնդկաստանի ջերմ ու փայլուն
ճառագայթիցը ստիտրած՝ հիմա ուրիշ դրօ-
սանք չունիմ՝ բայց եթէ զհչերուան աստ-
ղերը » : Աս խօսքերս ըսելով՝ դուրս ելաւ :
Մտեփանոս ալ՝ արդէն ուժը ստացած ըլ-
լալով՝ մէկէն քուն մը սկսաւ քաշել :

սասի : սասց , զի հարստս : զստեմտմով
 ազ զի զգնաւորութե սպա զս յնագ : յար սո՞
 ածն յամանակ մամկնորքեանց : ան
 : սո՞ մմ ճաւոնոցս յմմմկնորքեան ան
 սոցր : ս՛ջգնաւորմա զսոխա սպ զմկնմ սպ :
 : ՛ ճախդմմ զմ : յոս **Բ** : սասց : զի զսոխա
 մո՞ յի սնախ : զմակնդ սնիտի սպ : ս՛ջ
 : մա յիաա յիա իմաստ յզոլախամոսի մմմ
 : զգնմ սա մմջգա զն : յոլորպս մմ : զմմմադն
 : սասի : զի մմջգա յոս : սնա : սո՞ զի
 : սա : սասց : զմ : յիաա մմմ : : յիաա

Սաւուտուն արթըննալով երբ զգեստ-
 ներն զեռ նոր հաղեր էր , հնդկուհին և ի-
 րեն զերին՝ Ստեփանոսի քովն եկան , իմա-
 նալու համար թէ արդեօք միտք ունի նոյն
 օրը իր բնակութիւնը դառնալ : Բայց անի-
 կայ այնչափ հետաքրքիր էր այն զարմանա-
 լի պատմութիւնն տեղնիաեղը լսելու , որ
 յօժար սրտով յանձն առաւ իր բարերարին
 քով ուշանալու :

Սաւուտան ճաշը լմրնցընելէն ետքը՝ Նա-
 տուա ուզեց որ Ստեփանոս այն ստորեր-
 կրեայ տեղուանքը տեսնէ : ու աղախնոյն
 հրամայեց որ կանթեղներով լուսաւորէ այն
 մշտադիշեր արգելարանները : Պատուէրը
 կատարուելէն ետքը՝ Ստեփանոսի խուցէն
 ելան , ու անոր մերձակայ սենեակը գնա-
 ցին , որ առջինին պէս զարգարուած էր ,
 և կահկարասիքն ալ նոյն ձևերով : Ուրիշ
 խուցերն ալ նման էին իրարու : Նաւուա՛
 բազմազգի տանջանարաններ ցուցընելով

Ստեփանոսի , « Սոսկում մը , ըսաւ , վրաս կու գայ , քանի որ այս տեղուանքը կը բալեմ : Գաշնակցութեան ժամանակ՝ մեծամեծ անիրաւութիւններ գործուած են հոս : Բայց ելլենք այս տխուր տեղուանքէս , գորս տկարաց և թշուառաց արիւնը ներկած է : Գէպ ՚ի այս կողմս երթանք , վասն զի հոն տեղի գետնավայրը՝ ասանկ աղէտալի տեսարաններ չեն սլարզեր մեր աչքին առջեր » :

Երբ հոն հասան , խուլ ձայն մը սկսաւ լսուիլ : « Գետին տակն ենք , ըսաւ Նաւումա , ու այս ջուրն է որ իմ տխուր բնակութիւնս կը բաժնէ ցամաքէն » : Ստեփաններով սկսան վեր ելլել , ու մեծ սենեկի մը մէջ նստելով , Նաւումա սկսաւ այսպէս առաջ տանիլ իր պատմութիւնը .

« Ազատարարիս ինծմէ հեռանալէն ետքը՝ սրտի այնպիսի տազնապ մը եկաւ վերաս՝ գոր անկարելի է բացատրել . ինծի անանկ կերեւար թէ տխրութիւնը՝ իր ծանր բեռանը տակ զիս պիտի ճմլէր : Սակայն կը ջանայի իմ սրտիս վիճակը ծածկել , ու իմ անձիս գէմ մարանչիլ : Այս խեղճութեան մէջ էի՝ երբ իրիկուն մը եկան իմացրենելու մեղի թէ օտարական մը հասեր է , և կը փափաքի հետերնիս տեսնուիլ : Այս անակնկալ լուրը՝ խելքս զլխէս տարաւ . ու երբ ինքզինքս գտայ՝ տեսայ որ իմ ազատարարս քովս նստեր էր : Պապս շնորհակալութիւններ կ'ընէր իրեն . իսկ անիկայ անտարբեր կերպով մը աչքը չորս կողմը

կը դարձընէր . անանկ որ ես ինքն կը դարմանայի անոր այնպիսի ցուրտ կերպին վերայ : Բայց մէկէն կարծես թէ յիշեց որ գործ մը 'ի գլուխ տանելու եկած էր . ուստի կերպը փոխելով սկսաւ կարգէ դուրս սէր և յոյժ մը ցուցընել իմ մեծ հօրս : Շինծու պատմութիւններ ձեռացուց թէ ինչպէս զիս ազատեր է 'ի վտանգաց . ու աչքովը ինծի նշան կ'ընէր որ օգնեմ սուտերը յարմարցընելուն : Ես ալ յօժարութեամբ կ'օժանդակէի իմ մեծ հայրս խաբելու . որն որ անանկ մեծ վստահութիւն մը առաւ անոր վրայ , որ իբրև մեր տանը մարդը անանկ սկսաւ նայիլ , ու երկրորդ օրը փառաւոր բնակութիւն մը տուաւ մեր տանը մէջ , ու հարստութիւննիս ձեռքը յանձնեց , ուզածին պէս գործածելու . ու մեծագին զէնքեր ընծայեց անոր : Բայց օտարականը մեր երախտագիտութեան հաւաստիքը ընդունած ժամանակն ալ կարծես թէ կ'իմացընէր թէ մեծ բան մը չեն անոնք իր աչքին առջև , ու իրեն բոլորովին անձանօթ անշահասէր կերպ մը կ'երեցընէր :

Պապս հետաքրքիր բնաւորութիւն մը ունենալուն՝ կը փափաքէր տեղնիտեղը իմանալ անոր պատմութիւնը : Անձանօթ մարդն ալ ուզածին պէս սուտերը կը յարմարցընէր , ըսելով թէ նէապոլսեցի ընտիր տոհմէ մը առաջ եկած է , և թէ տղայութեանը ժամանակ՝ մայրը կորսընցընելով՝ հայրը կրկին ամուսնացեր էր , և անով իր ժողան

դութեան մեծ մասը փճացուցած . մնացածն ալ՝ հօրը զէշ մատակարարութեամբը վատնուած . անանկ որ ինքը քսան տարուան եղած ատենը՝ դատարարակութենէն զատ ուրիշ հարստութիւն ձեռքը չէր մնացած . և այն ատեն Նէապոլսոյ թագաւորին ծառայութեանը մէջ մտեր և հոն ութ տարի կեցեր է : Ա երջը ՚ի վարձ իր հաւատարիմ աշխատութեանցը՝ կապրէայի դքսութեան պատուանունն առեր է , և մէկ մեծ նաւ մըն ալ . ուստի այն ատենէն զինուորական վիճակը թողլով՝ վաճառականութեան ետեէ եղեր է . և երկու տարիէն ՚ի վեր է որ նոյն վախճանաւ Հնդկաց ծովերը կը քալէ : Եւ աւելցուց թէ հիմայ քիչ մը ատենուան համար հանդիստ է . որովհետեւ վաճառականութեանն հոգը և իր մէկ նաւը՝ ընկերակցին յանձնած է :

Այսպիսի խօսքերով իմ մեծ հօրս աչքը մտնել կ'ուզէր , թէ ինչպէս նէապոլսեցի գուքս մը՝ իր մեծութեանը անարժան չէ սեպած վաճառականութիւն ընելը : Անիկայ ալ սկսաւ ցուցընել ինչ հարստութիւն և ճոխութիւնք ունէր . և վերջապէս այնպիսի վստահութիւն ունեցաւ՝ որ իր վաճառականութեանը ընկեր առաւ զինքը , իր շահուցը մէկ մեծ մասը խոստանալով յանձնել ահոր . կեղծ գուքսն ալ յօժարութեամբ յանձն առաւ այն առաջարկութիւնը :

Իրեք ամիս անցնելէն վերջը՝ ալ մեր տանը մարդիկներէն մէկը սեպուեցաւ . որով-

Հետե կարգէ՛ գուրս գործունէութեամբ ու
Եւանգով կ'օգնէր իմ մեծ հօրս առուարի
մէջ . անանկ որ սրապս օր մը ցաւելով ը-
տաւ անոր . « Աղնիւ գուքս , ախանս որ քեզի
տէս ազնուականութեան անուանք չունիմ .
ցանկալի էր ինձի իմ Նաւումա գուտարս
քեզի հարս տալ . . . բայց ես սոսկ վաճա-
ռական մըն եմ » . . .

Առատանուն ազնուականը պատասխա-
նեց .

« Այդ քու մտածմունքդ իմ սրտիս մէջ
այն ատեն մտաւ՝ երբ առաջին անգամ ան-
սայ դՆաւումա : Մենք կը սիրենք մէկզմէկ,
ու այս վայրկեանէս՝ կրնաս իբրև քու որ-
դոյդ վրայ՝ անանկ նայիլ վրաս » :

Այս պատասխանիս վրայ ձերունոյն
զղացած ուրախութիւնն յայտնելը անկա-
րելի է : Մէկէն կանչել տուա զիս ու ըսաւ .

« Սիրելիդ Նաւումա , երկինք կ'ուզեն որ
ձերութեանս օրերը բարեբաստ ու երջանիկ
ըլլան . ուստի զնա՛ քու մեծարանացդ հա-
ւաստիքը ցուցնելու անոր՝ որ հաճեցաւ իմ
ձեռքէս ընդունիլ զքեզ իբրև իւր հարսը » :

Իմ ուրախութիւնս ալ քիչ չեղաւ այն ա-
ւետարար լրոյն վրայ . կ'իբրը այն աստի-
ճան բռնացած էր վրաս , որ զիտնալով ալ
թէ ստութեամբ ու խաբէութեամբ բացուե-
ցաւ առջևս այս ճամբան , այլ ինքզինքս եր-
ջանիկ կը համարէի :

Անձանօթ մարդը երբ մեր տունն եկաւ ,
հայրս իր երկարատե ծովային ճամբորդու-

թիւններն կ'ընէր . իր սովորութեանը համեմատ հետն առած էր նաև մայրս : Խօսքերն իս անանկ էր որ սպասենք անոնց դառնալուն , ու ան առին կատարենք հարսանեաց հանդէսը : Բայց թէ ես և թէ պապս չէինք կրնար համբերել . և թէ պէտ իր և դբայրը շատ կը խրատէր որ այսպիսի նիւթի մը մէջ աճադարելէն մեծ վնասներ կըրնան առաջ գալ , ու մարէ չանցած դէպքեր դուրս կ'ելեն , բայց չկրցաւ համոզել զմեզ , ու հարսանեաց հանդէսը կատարեցինք :

Հարսն իրէն ետքն ալ մեր դաշտային տան մէջ բնակութիւնն շարունակեցինք . որովհետև փեսաս կը ձեացընէր թէ ամենեին չուզեր հեռանալ այն տեղումքէն՝ որոնց մէջ կենաց քաղցրութեան սուջի ճաշակը վայելեց : Մէկ օր մը՝ դիշերուան դէմ մարդուն մէկը եկաւ տուներն իս՝ որ կ'ըսէր թէ երկար ատեն Արարէայի դքսին ծառայութեանը մէջ եղած ըլլայ : Մալանոյ կը կոչուէր այս մարդուն անունը , որ մէկէն 'ի մէկ սկսաւ իր տիրոջը ծառայել . բայց մէջերնին այնպիսի բնասանութիւն մը կ'երևնար՝ որ սովորականէ զուրս բան մըն էր , ու իրենց ամէն ջանքովն ալ անկարելի էր որ ծածկուէր : Ծառային հասնելուն երկրորդ օրը փեսաս ուղեց որ հետը ծովուն վրայ չըջագայութեան ելլեմ , ու թիափարտղն ալ իր ծառան պիտի ըլլար : « Երթանք , ըսաւ , մէյ մ'ալ տեսնենք այն ափունքը ուր որ իրարս հանդիպեցանք : Ծովուն վրայ բիչ

մը քաղելէն ետքը նորէն տներնիս կը դառնանք » : Ուրախութեամբ յանձն առի առաջարկութիւնը , ու մէկէն գնացի պապուս խմացընելու : Ան ալ գրկեց զիս , « Դուտար իմ , ըսաւ , նայէ որ ամենէն աւելի զեղեցիկ զգեստներդ հագնիս . քու պատուոյդ և աստիճանիդ վայլածն է որ ամենեկին բանի մը չխնայես » : Ու վիզս մեծազին մանեակ մը անցուց :

Փեսիս թեր մտած՝ ծովեզերքն ինջանք , ուր Մալանոյ զեղեցիկ ու զարգարուն մակոյկի մը մէջ նստած՝ մեզի կը սպասէր : Մտանք մէջը , ու երբ ես բնութեան զեղեցիկ տեսարաններովը բոլորովին զմայլած՝ զրեթէ ինքիրմէս զուրս ելած էի , մէյ մ'ալ տեսայ որ ցամաքը բոլորովին աներևոյթ եղեր էր մեզմէ : Վախ մը եկաւ վրաս , էրկանս երեսը նայեցայ . ան ալ մէկէն ոտք ելաւ , ու թիակ մըն ալ ինքն առնելով՝ սկըսաւ աւելի ուժով դէպ 'ի մեծ ծովը առաջ տանիլ զմեզ : Մերթ ընդ մերթ ալ ծառային հետ անանկ լեզու մը կը խօսէին՝ զոր ամենեկին չէի հասկընար :

Քիչ մը ատեն անցնելէն ետքը՝ տեսայ որ ծառան գիտակ մը առաւ ձեռքը , ու հետուն դէպ 'ի մեծ ծովը կը զիտէր : Գիտակը տիրոջն ալ տուաւ , որ նայելով՝ դէպ 'ի այն կողմը դարձուց մակուկին ղեակը : Կակ ես զարմացած կեցեր էի թէ ուր պիտի երթայ ասոր վախճանը , որովհետեւ զէմբերնէն ու կերպերնէն յայանապէս կը տեսնուէր թէ

պարզ զուարճութեան մը համար չէր այս ջրջագայութիւնը :

Հեռուէն սև զիծ մը զարկաւ աչուրնուս .
դէպ 'ի այն կողմն էր որ սրարչաւ կը դի-
մէր մեր մակոյկը : Ու երբ կ'իմացընէի թէ
սլ ետ դառնալու ատենն է, Մալանոյ այն-
պիսի խատութեամբ մը երեստ նայեցաւ՝ որ
վախէս ոսկորներս զող ելան : Մէյ մ'ալ
տեսնեմ որ այն սև զիծ ըսածս՝ ահագին նաւ
մըն էր , որուն մօտեցանք . ու աչուրներս
վեր վերցընելով՝ տեսայ որ կատաղի մար-
դիկներով լեցուն էր , ու մէջերնէն ճանչցայ
զանոնք՝ որոնց զոհ պիտի ըլլայի ծովուն ա-
փանցը վրոյ : Ա՛լ չկրցայ լռել . « Ո՛ր կ'եր-
թանք , ըսի բարձրաձայն , ու ո՛վ են այս
մարդիկները » : Յրտութեամբ մը պատաս-
խան տուաւ ինծի սուտ զուրքսը . « Այս
մարդիկը արդէն ծանօթ են քեզի , ու զի-
տես որ իմ ընկերներս են » :

Ո՛վ կրնայ նկարագրել իմ սրախ սաղ-
նապն ու վախը . միակ յոյս մը այս ունէի
թէ 'ի շնորհս իմ փեսայիս՝ կենաց վտանգ
մը զժուարին էր որ հասնէր ինծի :

Չուանէ սանդուղք մը ինջեցուցին նաւէն
ինչուան մեր մակոյկը : Մալանոյ ըսաւ ին-
ծի որ վեր ելլեմ . ու երբ ես չէի զիտեր ինջ-
պէս այն շարժուն սանդղոց վրայ ոտքերս
դնել , նաւուն մարդիկը բարձրաձայն կը
խնտային վրաս : Աչուրներս փեսիս դար-
ձուցի , ու ցաւօք սրախ տեսայ որ անիկայ
զիս գրեթէ բոլորովին մոռցած էր , և մա-

կոյկին մէջ պահուած բեռները նաւը փոխադրելու ետեւէ էր : Սիրաս տակնուվրայ եղած՝ այս բանիս վախճանին կը սպասէի :

Մէյ մ'ալ տեսնեմ որ նոյն նաւուն մէջ էիմ՝ Գոլա աղախինս , որ սաստիկ ուրախութենէն աչուրները արտասուօք լցուած՝ ճեւուրներն ինծի կ'երկընցընէր : Իմօցաւ թէ չեմ կրնար միայնակ վեր ելլել . մէկէն մտկուակիս մէջ ինջաւ , ու մէկմէկու գիրկը ինկանք : Կտքը իր ուսոցը վրան աւաւ դիս , ու անանկով նաւուն տախտակամածին վրայ հանեց . ու իր սենեակը տանելով , ըսկըսաւ դառնապէս արտասուել իմ խեղճութեանս վրայ . անանկ որ իմ սիրտս ալ տակնուվրայ ըրաւ : Փուճ տեղը կը ջանայի բան մը իմանալ իրմէ : անոր արցունքը աչուրներէն չէին դադրեր : Կտքը գնաց քիչ մը կերակուր ճարելու , ու առջև եղած սեղանատախտակին վրայ դրաւ :

« Սիրելիդ իմ , ըսի իրեն , բան մը բերանս գնելու սիրտ չունիմ ես այսօր . ուստի վերցուր առջևէս , ու նորէն իմ քովս եկուր հանդչելու » :

Խօսքիս մտիկ ըրաւ Գոլա , տեսայ որ սիրտը քիչ մը հանդարտած էր , ու կրնայի քանի մը բան հարցընել : Առջի հարցմունքս այն եղաւ թէ ո՞ր է փեսաս : Գոլա զարմացած սկսաւ երեսս ՚ի վեր նայիլ : Սրախ տաղնապէն միտքէս չէր անցած թէ Գոլա չէր կրնար գիտնալ մեր պատկաւիլը : Վերջը հարցուց ինծի .

« Փեսայդ կը հարցընես . ուրեմն կար-
գուած ես : »

— Այո , ըսի , այն մարդուն հետ կար-
գուեցայ՝ որ երկուքնիս ալ ազատեց , երբոր
ծովուն քով բռնուելու վրայ էինք : « Աւ ա-
մէն բան տեղնիտեղը պատմեցի իրեն .
« Գէշ բան ըրեր ես , ըսաւ , որ սառ-
թեամբ ուզեր ես սրապղ խաբել : Հիմայ փե-
սայդ նորէն ծովեղերքը դարձաւ , հեան
ունենալով զՄաշանոյ և իր ընկերակիցնե-
րէն ուրիշ տասը հոգի : Այս իրիկուն նաւը
ճամբայ չեղլեր , վասն զի հարկ է որ ախրո-
ջը դարձին սպասէ . ուստի կրնաս առանց
փախի քնանալ , ու ես ալ քու քովդ եմ » :

Ես չուզեցի պատկիլ . վասն զի գիտէի
թէ սրախ այլայլութենէն անկարելի էր որ
կարենայի աշուրներս դոցել . ու խօսու-
կցութիւննիս շարունակելով , պատմեցի ի-
րեն թէ ինչպէս խաբէութեամբ ու դուար-
ճութեան պատրուակաւ այս նաւուն մէջ
ձգեցին զիս : Հետաքրքրութիւն մը եկաւ ին-
ծի իմանալու թէ իրարմէ բաժնուելնէս հա-
քը ինչ զէպքեր անցեր էին : Գոլա հասաւ
չեց . « Ա՛հ , ըսաւ , երանի թէ չզիտնայիր
զլխուս եկածները : Բայց որովհետեւ ծած-
կելն ալ անկարելի է , ներէ ինծի եթէ հա-
մարձակիմ քու փեսայիդ պատմութիւնն ը-
նելու : Տեսայ որ դուն կը հեռանայիր ինձ-
մէ . սիրտ ըրի ետեւդ փազել հասնելու .
բայց այն մարդիկներէն մէկը ձեռքէս բրտ-
նելով ըսաւ . « Հոս կեցիր , սրպէս զի զի-

չերուան թռչունները վախցընես » : Վաճառքի բնուան մը ետև՝ ահուզողի մէջ ծածկուեր էի : Հոն ալ չկրցայ հանգիստ կենալ : Այն գէշ ու տմարդի մարդիկներէն մէկը ոտքովը արացի դարկաւ ինծի , ու անդին ձգեց : Չայն չհանեցի . մէյ մ'ալ տեսնեմ որ անդիէն Մալանոյ ուրախութեան ծիծաղ մը փրցուց . « Ահաւասիկ , ըսաւ , մեր ուզած մարդիկներէն մէկը . ասանկը կը սիրեմ , որ ծեծ ուտէ ու ձայն չհանէ » :

Աս ըսելով , նշան ըրաւ ինծի որ քովը մտնեամ . ու իբրև շան մը՝ անանկ հացի կտոր մը ձգեց առջևս . ու երբ տեսաւ թէ հացը ձեռքս կեցեր եմ , « Շուտով մը կեր » ըսաւ . ու հնազանդեցայ :

« Ա՛լ ասկէ ետքը դու իմ աղախինս ես , ըսաւ . դու պիտի ըլլաս ծխափայտս պատրաստողն ու մաքրողը , և դու քնոյս մէջ ճանճերը երեսէս պիտի վաճընես , ու անտրտունջ թող պիտի տաս որ ամէնքն ըզքեզ ձեծեն » : Այս վերջին պայմանին վերայ ուրախութեան աղաղակ մը փրթաւ հոն եղողներուն մէջ :

Նշան մը ըրաւ , ու հնդիկները՝ որ կերենայ թէ ատոնց հետ խօսքերնին մէկ ըրած էին , ուղաբեր բերին , ու անոնց վրայ իրենց վաճառքը բնուցուցին . ու մէջընէն շատերը վաճառականներու կերպարանք մտնելով , դացին այն ապրանքները ծախելու : Քիչ ատենէն դարձան , ու մակոյկներու մէջ մտնելով , զիս ալ հետերնին առին ու այս նաւս եկանք :

Վերջապէս իմացայ թէ ասոնք հուդիա-
հարք էին, և թէ ասոնց առաջնորդը՝ ար-
սորուած նէապոլսեցւոյ մը որդի էր, Ռոն-
չելլի անունով, ու տեղւոյն ու պարագայից
համեմատ իր անունը կը փոխէր: Նարսիի
մէջ յանցաւոր բռնուելով, պատժէն խա-
լըսելու համար՝ փախչելէն ուրիշ հնարք
մը չէր կրցած մտածել. ու մեծ ծովերու վը-
րայ աւազակութիւն ընելով կ'ապրէր: Աչ-
քովս տեսայ մէկ սլաաերազմ մը՝ յորում
նաւ մը բռնելով, բոլոր մէջի մարդիկը ըս-
պաննեցին »:

Աս խօսքերս որ լսեցի, յուսահատու-
թիւն մը եկաւ վրաս. իմացայ որ Ասպրէայի
դուքսը վառնտուած յանցաւորի մը տղայ
էր, ու ինքն ալ հուդիահարաց գլուխ: Փուճ
տեղ կը ջանար Գոլա իմ սրտիս ցաւը հան-
դարտեցընել. « Քաջալերուէ, կ'ըսէր, ու
մտածէ թէ քեզմէ աւելի թշուառը կայ՝ որ
չյուսահատիր »: Եւ որովհետեւ այս խօսքը
յաճախ կը կրկնէր, ուղեցի զիտնալ թէ ո-
րուն վրայ էր իր խօսքը. « Մարդ մը կայ,
ըսաւ, որ նաւուն խորը շղթաներով կապ-
կըպած է: Չեմ զիտեր ինչպէս մտոցեր էին
զինքը հուդիահարք իրենց բռնած նաւուն
տախտակամածին վրայ: Վէրքեր ընդու-
ներ էր խեղճը. ես առի հոս բերի զինքը,
ու Մալանոյէն խնդրեցի որ կեանքը շնոր-
հեն իրեն, ինչուան որ դառնայ քու փե-
տայդ՝ ու պատշաճ սեպած կարգապարտութիւնն
ընէ »:

— « Ի՞նչ կերպով , ըսի , Մալանոյի վըրայ այդչափ ազդեցութիւն ունեցեր ես , որ քու ուզելովդ այն խեղճին կեանքը շնորհէ :

— Միտքս դրի , ըսաւ , մէկ օր մը որ իմ երկրիս յատուկ ըմպելիք մը պատրաստեմ անոր համար : Գերազանց ըմպելիք մըն էր ասիկայ , ու նաւուն մէջ ինծմէն զատ մարդ չկար՝ որ պատրաստելը զիտնայ : Այնչափ հաճոյ անցաւ Մալանոյի , որ անկէ ետքը ամէն օր կ'ուզէ ինծմէ , ու կ'ըսէ ինծի թէ այն ըմպելիքը իր կեանքը , ուրախութիւնն և երջանկութիւնն է : Նրբոր խնդիրք մը ուղենամ իրմէ , բաւական է որ այս ըմպելիքը ձեռքս զրուցեմ , ու խնդիրքս մէկէն կը կատարուի » :

Գիշերը կը մօտենար . հաւատարիմն Գոլա ըսաւ ինծի . « Քիչ մը ատենուան համար հարկ է որ քեզմէ հեռանամ . վասն զի այս ժամուն կ'երթամ վերմակ մը տանելու որ ինծի անկողնոյ տեղ կը ծառայէ այն խեղճին՝ որուն վրայ խօսեցայ . վասն զի աս ալ որ շունենայ , հարկ է որ բանտին տախտակամածին վրայ պառկի : Ամէն գիշեր կ'երթամ զինքը տեսնելու , ու կերակրոյս մէկ մասը կը տանիմ իրեն . և այն միջոցին շղթաներն ալ կը քակեմ իրմէ , որպէս զի գիշերը կարենայ քիչ մը հանգիստ ունենալ : Բանտին ու շղթայիցը բանալիքը Մալանոյի խուցին մէջն են . զիտնալով թէ ո՛ր կը պահէ զանոնք , կ'աւնում առանց իրեն զիտնալուն , ու ետքը նորէն իր տեղը կը դնեմ :

Երկրորդ օրը Գոլա եկաւ ծանուցանելու ինծի թէ նաւուն խորը իջնելու յարմար ատենն է . « Արդէն խօսեր եմ, ըսաւ, քահանային հետ ու մեզի կը սպասէ . եկու հետս որ երթանք » :

Նեղ ու զգուարին սանդուղքէ մը վար կ'իջնէինք, ուր այն կենդանեաց բնակութեան տեղուանք էին՝ որ հուղկահարաց կերակուրին համար սահմանուած էին : Այն տեղէն ելլելնէս ետքը դուռ մը գտանք՝ որ այնչափ ցած էր, որ հարկ եղաւ կէս մէջքով ծռիլ՝ ներս մտնելու համար . ու այն մթութեան մէջ հազիւ կրցայ տեսնել որ փայտի կոճղի մը վրայ քահանայ մը նստած էր, ձեռքն և ոտքը շղթայի զարկած : Ասոր տեսայ՝ կարգէ դուրս սրտի ցաւ մը պաշարեց զիս : Գոլա բանտարգելոյն քովը նստաւ, ու ձեռուրներովը անոր շղթայից ծանրութիւնը կ'ուզէր թեթեցընել . ես ալ նոյնպէս ըրի, և խեղճ Գոլային կ'օղնէի :

Մարդը՝ անոյշ նայուածք մը ձգելով վրաս ,
բաւ Գոլայի . « Որդեակ իմ , ասիկայ է
քու տիրուհիդ , որուն վրայ իմ հետս խօ-
սեցար :

— Այո՛, ըսի , ես ինքն եմ որ եկայ գքեզ
տեսնելու , ե քաշած ցաւոցդ վշտակից ըլլա-
լու : Բայց իմ փեսաս քիչ ատենէն պիտի
գայ , ու պիտի աղաչեմ իրեն որ գքեզ ազա-
տէ : . . Աս խօսքերս ըսելուս ատեն՝ ձեռուը-
ներովս անոր ծանր շղթաները բռնած էի :

Բանտարդեալը երեսս նայելով հարցոյց
ինծի . « Ո՞վ է քու փեսայդ » :

Այս հարցման վրայ՝ ամօթը երեսներս
կարմրցոյց : Չէի համարձակեր խոստովա-
նելու թէ հուղկահարի մը կնիկն եմ . բայց
ստիպուելով՝ « Աւա՛ղ , ըսի , իմ փեսայս
աս նաւուն մէջ եզոզ աւազակներուն զը-
խաւորն է » :

Հառաչեց տխրութեամբ . ու ետքը ծոցէն
զիրք մը հանելով՝ սկսաւ կարդալ բարձր
ձայնով :

Այն ատեն իր խօսքերը զեռ չէի հաս-
կընար . բայց հիմայ որ քրիստոնեայ եմ՝
կրնամ գրուցել քեզի թէ կը խօսէր իր աս-
տուծոյն վրայ , որ յերկիր ինջած է ՚ի փըր-
կութիւն մարդկան . Փրկչին հրաշալի ծնըն-
դեանը , պաշտաման , քարոզութեան , մա-
հուան ե յարութեանը վրայ : Ար տեսնուէր
թէ իր նուիրական պաշտօնը կատարելու
համար մեծ փոյթ մը կը ցուցընէր . կը գու-
շակէր անշուշտ՝ եթէ երկրիս վրայ կենալու

բիշ օր մնացած էր իրեն : Իմ՝ սրտիս մէջ
խորունկ տալաւորութիւն և ազդեցութիւն
ունեցան իր խօսքերը , և անարդասաւոր
չեղան : Անկէ ետքը ամէն օր Գոլայի հետ
անոր քովը կ'երթայի , լսելու իրմէն այն
խօսքերը որ իմ հիւանդ և վիրաւորեալ հոշ
դոյս կենդանութիւն կու տային : Պատմել
կու տայի իրեն Յաւադին Մօր քաջած նե-
ղութիւններն , Քեթսեմանիի և Գողգոթա
լերան վրայ կատարուած հրաշալի զոհը . . .

Այս աստուածուտոյց կրօնքին առջև՝ հե-
թանոսականը իր բոլոր ոյժը կը կորսընցը-
նէր . ու մէկէն փափաք կը ցուցընէի . բրիս-
տոնեայ ըլլալու :

Աս խնդրուածքիս վրայ՝ երկնային ու-
րախութիւն մը փայլեցաւ քահանային և
բեօը . « Աստուած իմ՝ ըսաւ , ինչ ըրեր
եմ՝ ես որ ինծի այս մեծ շնորհքն ըրիր . ո՛վ
եմ՝ ես , աէր , որ քու ձեռքդ գործի մը ըլ-
լամ՝ հողիները քեզի դարձընելու » :

Մէկէն ծնկան վրայ զալով՝ անանկ շնոր-
հակալութեան խօսքեր զրուցեց , որոնց նը-
մանը բոլոր կենացս մէջ լսած չէի : Ի՞նչ
պէս հրաշալի են աստուածային սիրոյ և
ճշմարտութեան խօսքերը , և որոնց բան մը
չկրնար հաւասարիլ : Այն արագասահ վայր-
կեանները ամենեին պիտի չելլեն մտքէս .
պիտի չկարենամ մոռնալ այն սուրբ քա-
հանային պատկերը՝ որ ուրախութենէն
կարծես թէ շղթայի դարնուած չէր :

Շատ օրեր անցան՝ ինչուան որ լաւ մը

կարենամ հրահանգուիլ քրիստոնէական
կրօնքը ընդունելու : Բայց շատ կարճատև
եղաւ այս ուրախութիւնս : Հետուանց տես-
նուեցաւ որ մակոյկներով դէպ 'ի մեզի կու
գային Ռոնչելլի , Մալանոյ և իրենց տասն
ընկերները : Կամաց կամաց մեզի մօտենալ-
նէն կ'երևնար թէ շատ բնւ ունին հետեր-
նին : Հուզկահասքը զանոնք որ տեսան՝ ու-
րախութեան աղաղակ մը վերուցին , և ձե-
ռուրնին ոտուրնին կը զարնէին : Նոր ա-
ւար մը կու դար անոնց , և աւազակներուն
ուրախութիւնը այս բանին համար էր :

Մակոյկներն հասան . ու ամէնքը վազե-
ցին բեռները նաւ փոխադրելու . իսկ ևս
մէկ խորշ մը քաշուեցայ սրտասուելու հա-
մար . աչքովս կը տեսնէի որ Գոլայի պատ-
մածներն ստոյգ էին . տեսայ իմ փեսայս՝
զոր կը վախէի սիրել , որ աւազակաց մէջ
նստած՝ աւարը կը բաժնէր . . .

Մէկէն կանչեցի զԳոլա . կ'ուզէի քահա-
նային քով երթալ , ու իմ սրտիս վրայ
ծանրացած ցաւերը զնել անոր առջևը :
Բայց փութ տեղ կը կանչէի զԳոլա . վասն
զի անիկայ չէր երևնար : Ա. և չէի կրնար
մինակ և անվախ կենալ : Ծովուն վրայ նայ-
ող պատուհանիկ մը կար , դէպ 'ի այն կող-
մը՝ ուր մակոյկները կը պարպէին . բայց ,
ու քանի մը վայրկեան կը նայէի . . . Եւ ա-
հա սարսափ մը պատեց վրաս . տեսայ որ
մեր տան կահկարասիքն էին , զոր աւարե-
լով նաւ կը փոխադրէին . . . կը մտածէի իմ

մեծ հօրս վրայ, ու չէի զխտեր թէ ինչ եղած է: Գժնդակ մտածութիւններ մտքիս առջև կու գային, ու չկարենալով սրտիս ցաւին դիմանալ, զետին ինկայ, անշարժ ու անզգայ:

Երբոր քիչ մը խելքս զլուխս եկաւ, տեսայ զԳոլա քովս կեցած. « Հարկ չէ, քսաւ, որ սրտիդ մէջ դգացած ցաւը ինձի ալ ուզենաս բացատրել, ես ալ աչքբովս կը տեսնեմ. բայց խնդրեմ որ համբերես. քու արդար բարկութիւնդ հանդարտեցու. յիչէ թէ ազատութեան շնորհք պիտի խնդրես այն թշուառացելոյն համար՝ որ մեզի այնչափ բարիք ըրաւ: Թէ որ զինքը սրդողցընես, անկարելի է որ խնդիրքդ կատարէ »:

Սրտիս ցաւերն ու տազնապնները զսպելով, երկրորդ օրը խրկեցի զԳոլա որ հաճեցընէ զՌոնչելի վայրկեան մը իմ սենեակս ինջնելու. բայց անիկայ ուզեր էր որ ես ունձամբ երթամ իրեն: Սարսափով մօտեցայ հուղկահարին, ու տեսայ որ մեր տունէն առնուած բարձերուն վրայ ինկեր պառկեր էր: Ս.յս բանս սիրտս տակնու վրայ ըրաւ. բայց ինքզինքս քաջալերելով գալստեանս պատճառը բացատրեցի իրեն: Կարծես թէ ուշադրութեամբ մը ինձի մտիկ ընելէն ետքը, պատճառը հարցուց թէ ինչո՞ւ համար ինձի անձանօթ եղող մարդու մը կեանքը կ'ուզեմ փրկել: Ես ալ տեղնիտեղը պատմեցի իրեն թէ ինչ բարիք ըրաւ թէ ինձի և թէ Գոլայի քրիստոնեայ քա-

Հանայն , ու յորդորեցի զինքը որ անոր քա-
րոզած աստուածը ճանչնայ , որով նոր
կեանք մը պիտի սկսի անոր սրտին մէջ :

Բայց անիկայ արհամարհանօք պատաս-
խան տուաւ ինծի . « Ճանչնա՛լ զԱստուած .
և մի ըսեր է թէ Աստուած մը կայ » :

Այս պատասխանին վրայ՝ վախէս լեզու
բերնիս մէջ կապուեցաւ . . . երկար լու-
թիւն մը տիրեց մէջերնիս :

Վերջը ըսաւ . « Լաւ է . վաղը այդ մար-
դը նաւուն տախտակամածին վրայ հանել
տալով կ'ազատեմ զինքը . միայն քանի մը
պայմաններով կ'ուզեմ ընել այն բարիքը :
Այդ պայմաններն ալ կատարելը դժուա-
րին բաներ չեն » :

Ես ետ քաշուեցայ : Քրիստոնեայ քա-
հանային կեանքը փրկելու յոյսը վերացաւ
ինծմէ . ու ինքզինքս կը մեղադրէի որ թե-
րեւս իմ անխոհեմութեամբս անոր մահը մօ-
տեցուցի . ու բոլոր զիշերը տաղնապով և
քնհատութեամբ անցուցի :

Երկրորդ օրը Ռանչելի կանչել տուաւ
զիս , իմացընելով թէ քիչ ատենէն պիտի
երևնայ իմ պաշտպանածս :

Նաւուն տախտակամածին վրայ ելայ ,
հետո ունենալով նաև զԳոլա : Բայց ան-
պատմելի վախ մը տիրեց վրաս . տեսայ որ
ամէն հուզկահարք , զրեթէ երկու հարիւ-
րէն աւելի , նաւուն վրայ շարժած էին :
Այն ցած և անարդ խմբին մէջ զիս ալ կե-
ցուցին . և այն միջոցին տեսայ որ Մալանոյ

քահանային հետ մէկտեղ առաջ կու գար :
Ես ու Գողա անոր երկու կողմը կեցանք .
կարծես թէ երկուքնիս ալ մահուան դա-
տապարտուած անձինք էինք . այնչափ մեծ
էր մեր դէմքին և երեսաց այլայլութիւնը :

Աչուրներս քրիստոնեայ քահանային վը-
րայ դարձուցի . կարգէ դուրս հանդարտու-
թիւն մը տիրած էր անոր դէմքին վրայ :
Աչուրները դէպ 'ի երկինք վերցուցած՝ ան-
խուով և անայլայլ կերպով մը՝ այս նորօրի-
նակ տեսարանին լմբննալուն կը սօլասէր :
Երբեմն երբեմն անոյշ նայուածք մը կը ձգէր
վրանիս , և մեղի անանկ կ'երևնար թէ ան-
ձայն կ'աղօթէ մեղի համար առ Աստուած :

Անոր այս կերպը՝ կարծես թէ պատկա-
ռանք մը ձգեց աւաղակաց վրայ . ամէնքն
իրենք զիրենք ժողվըտած՝ լուռ կեցեր էին :
Ռոնչելլի միայն անտարբեր կերպով կը նը-
կատէր այն տեսարանը . և սկսաւ ասանկ
խօսիլ քրիստոնէին հետ .

« Ո՞վ ես դու , հարցուց , և ի՞նչ կ'ուզես :

— Գաղղիացի քարոզիչ մըն եմ , պա-
տասխանեց քահանայն , և Հնդկաստան
զացեր էի քրիստոսական հաւատքը քարո-
զելու և ճշմարտութիւնը ճանչցընելու ա-
նոնց որ սխալանաց խաւարին մէջ ըն-
կըղմած են : Իմ ուղածս ուրիշ բան չէ՝ բայց
եթէ առ Աստուած ձգել անոնց հողիքը ,
սորվեցընելով անոնց զհաւատս , զճշմար-
տութիւն և զսրատուիրանս Քրիստոսի : Այս
խնդիրքը ձեզի ամենուդ ալ կ'ընեմ որ չորս

կողմս կեցած էք, ըսաւ, ու ծնկան վրայ
դալով խաչելեալ փրկչին սրտակեր մը ցը-
ցուց անոնց : Ա՛յ եղբարք, եթէ կայ ձեր
մէջ մէկը որ ՚ի քրիստոնեայ ծնողաց եղած
ըլլայ, եթէ կան ձեր մէջ մարդիկ որ քրիս-
տանէի անունն ունին, դարձիք առ Աս-
տուած : Թողէք այս կեանքը որ կը հեռա-
ցընէ զձեզ անկէ որ ամենայնի կարող է,
որ է ինքն ճշմարտութիւն, որ մեռած է ձեր
փրկութեանը համար, և զոր ՚ի խաչ կը հա-
նէք ամէն օր այս ձեր կեանքովը : Կարձիք
առ Աստուած, և ձեր մեղացը թողութիւն
կ'ըլլայ, և յոյսը ձեր թշուառացեալ սրտից
մէջ կը մտնէ : Այո, թշուառ էք դուք -
թէ պէտ և չորս կողմերնիդ կարծեցեալ ու-
րախութիւն մը պաշարած ըլլայ . . .

Սիրտը շարժելով ալ չկրցաւ խօսքն ա-
ռաջ տանիլ : Իմ աչքս հուղկահարաց վրայ
էր. կը տեսնէի ամէն մէկուն երեսին վրայ
տարբեր տարբեր զգածմունքներ, ոմանք
կարծես թէ կ'իմանային այն խօսքերուն
մէջ բովանդակուած ճշմարտութիւնները,
ու աչուրնին վար առած՝ դետին կը նայէին.
ոմանք ալ զարմանքով մտիկ կ'ընէին անոր
խօսքերուն : Իսկ Աօնչելլիի երեսին վրայ՝
դժոխային կատաղութիւն մը կար. կը զող-
ղրդար, բերնէն մերթ ընդ մերթ սպառնալից
խօսքեր կը լսուէին, ու ահաւոր աչուրնե-
րը իր մարդիկներուն վրայ կը դարձը-
նէր : . . . Ահուղողով մը երեսս դարձուցի
որ չտեսնեմ զինքը :

« Այդ քու խօսքերովդ , ըսաւ , ինծի դէմ
ապստամբեցընել կ'ուզես իմ մարդիկս . . .
բայց փուճ տեղ կ'աշխատիս . . . մենք ուրա-
ցնր ենք այն աստուածը որուն վրայ կը խօ-
սիս : . . . Մեզի համար , — ձեռքը բուռ մը
ոսկի առնելով , — ասիկայ է , ըսաւ , մեր աս-
տուածը . . . ասոր երկրպագութիւն կ'ընենք ,
ասիկայ մեր ամէն խնդիրքը կու տայ մեզի . . .
Ասով կենցաղական ամէն վայելք կը ստա-
նանք , վասն զի մահուրնէ ետքը ամենայն
ինչ լմընցած է : . . . Հիմայ քեզի սորվեցը-
նեմ թէ իմ կրօնքս ինչ մեծ արժէք ունի :
Կ'ուզես դու ալ քու Աստուածդ ուրանալ ,
ու մեզի պէս կեանք անցընել . . . Ասով
կեանքդ կը վաստըկիս , և մեր ընչիցն ալ
կցորդ կ'ըլլաս . . . Բայց եթէ կը յամատիս
ու պաշտել կ'ուզես այն աստուածը զոր մենք
չենք ճանչնար , ու քու խօսքերովդ և օրի-
նակաւ կը ջանաս իմ մարդիկս ինծմէ օտա-
րացընել , մահուան միայն սպասէ ինծ-
մէ » . . .

Աստուածային ճառագայթ մը վկային ե-
րեսը փայլեցաւ .

« Ա՛յ Աստուած իմ , ազադակեց , աս
ինչ մեծ բազդ է ինծի որ քեզի համար մեռ-
նիմ » : Ետքը մեզի գառնալով , « Խեղճ խա-
չինք , ըսաւ , որ քիչ տտենէն առանց հովուի
պիտի մնաք , ընդունեցէք զայս պատկեր
Աստուծոյ , զոր ինծի հետ կը պաշտէք . ըն-
դունեցէք Աստուածամօր կուսին այս պատ-
կերն ալ՝ զոր իմ օտարութեանս վրայ ար-

տասուող եղբայրներս և քոյրերս ինձի յիշատակ տուին » :

Այս ըսելով կախեց իմ վզէս խաչելոյն պատկերը , և իրեն սիրելի զերդաստանին յիշատակը ձեռքս տուա :

Հուզկահարքը լուսթեան մէջ իրենց զըլխաւորին երեսը կը նայէին , որ յանկարծ ստք ելաւ և հրամայեց որ քարոզիչը ծով ձգեն . . . Աւագակներէն մէկը սիրտ չըրաւ այս բանիս . . . Այն ատեն Ռոնչելլի անձամբ անոր վրայ վազեց . . . Ալիք ծածկեցին զինքը , վկայն՝ սուրբ հաւատոց համար իր կեանքը կորսընցուց : . . .

Այս որ տեսայ , սրտիս ցաւէն ինքզինքս կորսընցուցի :

Իսկ երբ զգաստացայ , տեսայ որ սենեկի մը մէջ զրեր են զիս , ու ամենեին միտքս վրաս չէր , և եղածէն անցածէն բան մը չէի յիշեր : Վերջապէս աչուրներէս դառն արտասուք սկսան զետահետիլ , և իմ սիրտս սփոփեցին : Դողա կենաց այս նշանակը կը նկատէր իմ վրաս : « Արտասուէ , կըսէր ինձի , արտասուէ , ս'ի թշուառ տիրուհիդ » : Ու այս ըսելով իր արցունքը իմ արտասուացս հետ կը խառնէր :

Արցունքը մեր աչքէն ցամաքեցան , և ցաւերնիս լոկ եղաւ . և հոն մէկմէկու երեսը նայելով կեցած էինք : Մէյ մ'ալ լսեցինք որ երկու հոգի մեզի մօտ եղած խուցին մէջ կը խօսէին , և ձայներնէն ճանչցանք որ անոնցմէ մէկը աւագակաց զլխա-

ւորն էր, ու մէկալն անոր հաւատարիմ
արբանեակը Մալանոյ :

Ռոնչելլի կ'ըսէր. « Դու ալ ինծի պէս
տեսար՝ որ հեռուանց մեծ ծովուն մէջ ա-
ռազաստ մը կ'երևնար : Մեծ ճարտարու-
թիւն և հմտութիւն կը տեսնեմ վրադ : Սպա-
սենք, ու երբ մեզի մօտենալու ըլլան՝ մէ-
կէնիմէկ վրանին երթանք : Հնդիկ նաւ մըն
է ասիկայ, իսկ մենք դաղդիացւոյ դրօշակ
բանանք : Դու անանկ ձեացուր թէ հուղ-
կահարք մեր վրայ վազեր են և ամէնքը
սպաննելով հազիւ տաս տասուերկու հոգի
խալըսեցանք, և անոնցմէ ալ շատը վիրա-
ւորք են : Պիտի ըսես թէ անկարելի է այս-
պիսի կերպով նաւ մը ձեռք ձգել. ես քեզ-
մէ ուրիշ բան չեմ ուզեր՝ բայց եթէ կարե-
նաս յաջողիլ քանի մը հոգի իր մարդիկնե-
րէն ձեռք ձգել, ու նաւը ամենէն մօտ նա-
ւահանդիստը քաշել : Ալ ուրիշ բան հարկ
չէ ըսել քեզի . . .

— Շատ լաւ, ըսաւ Մալանոյ . . . բայց
դու այն միջոցին մէջ ինչ պիտի ընես . . .
Լաւ գիտես բան մը կարգի դնել, բայց երբ
վտանգ մը ելլէ՝ մէկէնիմէկ երեսդ կը ծած-
կես : Աւազակներն ալ արդէն ճանչցած են
քու այս բնաւորութիւնդ, և վատ ու ցած
մարդու մը տեղ կը դնեն :

— Ի՞նչ փոյթս է, պատասխանեց Ռոն-
չելլի, թէ մարդիկ ասանկ կամ անանկ կը
գրուցեն իմ վրաս, երբ մէյ մը ես իմ նպա-
տակիս հասնիմ, . . . Իմ ջանքս ուրիշ բան

չէ՛ բայց եթէ հարստութիւնք դիզել . բայց անոնք վայելելու համար՝ հարկ է կեանքերն իս ալ պահպանել . ասոր համար է որ չեմ ուզեր իմ կեանքս ընդունայն կերպով ծախել : . . .

« Այլ բաւական է , ըսաւ Գոլա . այս խօսքերս մեզի վնաս կ'ընեն . երթանք քու խուցդ քաջուիւնք , ու աղաչենք զաստուած այն խեղճ նաւուն համար , որ ինչպէս յայտնի կ'երևնայ՝ զոհ պիտի ըլլայ այսպիսի ցած մատնութեան . . . Աւաղ , ինչ խեղճութեան մէջ ենք . այսպիսի ահաւոր վայրկեանի մը մէջ ուրիշ բան չգար ձեռքերնէս՝ բայց եթէ մեր աղաչաւոր ձեռքերը երկինք վերցընել » :

Առանց ձայն մը հանելու՝ մեր սենեակը քաջուեցանք : Հոն ծնկան վրայ եկած՝ սկըսանք աղաչել անոր որ ամենայնի կարող է , և որուն իմաստութիւնը մերինին չնմանիր : Աղօթքն իս դեռ լմընցած չէր , երբ սենեկիս դուռը բացուելով առջևս տեսայ զՌոնչելլի . . . ծիծաղելով մը դէպ ինծի մօտեցաւ . . . իսկ իմ վրաս սարսափ ու ցուրտ քրտինք մը տարածուեցաւ :

« Ի՞նչ բան է ասիկայ » հարցուց ինծի :

Անդամներս բոլոր գոզ ելան ու շրթունքս իրարու կը դարնուէին . . . Բայց վերջապէս սրտիս մէջի եզած կիրքը չկարենալով դսպել՝ աղաղակեցի .

« Վատ աւագակ , ինչպէս համարձակեցար իմ առջևս ելլել . . . որ անպատասպար և

անգէն վկային արիւնը մտար, և նենգութեամբ իմ մեծ հօրս աչքը մտնելով ինչուան անոր տունն ալ աւարեցիր . . . և հիմայ ալ ուրիշ ցածութիւններ կը մտածես » . . . Աս ըսի, ու աթոռիս վրայ ինկայ :

Յրտութեամբ մը պատասխանեց ինծի Ռոնչելլի . « Ես ալ այսպիսի տեսարանի մը կը ստատէի : Ազդուան օրը չմընցած՝ ըզքեզ անանկ վիճակի մը մէջ զնեմ, որ իմ ներկայութենէս դքեզ ազատէ : Տարակոյս չունիմ որ քեզի նման ուրիշ կնիկ մարդիկ ալ կրնամ գտնել, և որանց գլուխը՝ քեզի պէս փուճումուճ գաղափարներով լեցուած չըլլայ . . . Բայց եթէ միտքդ դրած ես թէ իմ առջև յարգ մը ունիս, ընդունայն կը խաբես ինքզինքդ . և հոս ալ գտնուելուդ պատճառը գուն ես . . . Պէտք է յիշես որ դու ալ օգնական եղար ինձ 'ի ստութեան» :

Այս ըսելով դունէն զուրս ելաւ :

Դ

Նորէն ազօթքի նստեր էի : Այն միջոցին իմ հօրս և մօրս յիշատակը սաստիկ կերպով մը արթընցաւ սրտիս մէջ : Կը յիշէի թէ մեծ հայրս քանի մը օրուան մէջ անոնց դալատեանը կը սպասէր , և կը մտածէի թէ ինչ ցաւ պիտի իմանային տուն մտած տեաննին : Միտքս կու գար թէ անոնց նաւը ծանրագին վաճառքներով բեռնաւորուած՝ Յանտիչէրի կ'երթար :

Այսպիսի տխուր մտածութեանց մէջ սիրտս ընկզմած , կարծես թէ դժնդակ նախազգածութիւն մը կ'ունենայի . . . ահ , սուտ պիտի չելլէին այն կարծիքներս :

Գիշերը գրեթէ բոլորովին փարատելու վրայ էր , և արշալոյսին մօտ Գոլա և ես՝ վախով և սարսափով լցուած կը սպասէինք : Մէյ մ'ալ Մալանոյի ձայնը լսեցինք՝ որ փողը ձեռքը՝ իր վարդապետէն սորված դասը կը կրկնէր : Հնդիկ նաւուն զլխաւորը խաբուեցաւ անոր կեղծաւորութենէն , և վե-

հանձնութեամբ դէպ 'ի այն կողմը շակեց նաւը . շէր զիտեր թէ դէպ 'ի նենգութիւն և 'ի մահ առաջ կը վազէր :

Քիչ ատենէն աւազակաց նաւուն մօտեցաւ . . . Այն միջոցին սոսկալի ձայներ աւանջիս զարկաւ . պատուհանը բացի , ու տեսայ որ մեր նաւուն մարդիկը զինուորած՝ մէկալին վրայ կը վազեն : Առաւօտեան դէմ էր : Մէկ մարդ մը տեսայ որ ամէն քաջութեամբ կը պատերազմէր իրեն վրայ դիմող աւազակաց խմբին հետ : Ուղեցի աւոր երեսը տեսնել՝ որ այնչափ քաջութիւն կը ցուցնէր իր հակառակորդացը դէմ : Ո՛հ Աստուած իմ՝ . . . այն զազգիացի նաւաւեաւը իմ հայրս էր :

Աս որ տեսայ , մէկէն խուցէս դուրս ցատրեցի , ու նաւուն տախտակամածին վրայ ելայ . յուսահատ կերպով մը իմ հօրս նաւը դնացի . . . սրտիս ցաւը կրկնապատարիկ ըրած էր ոյժս . ալ կնիկ մարդ մը չէի , հասպա դառագողէն դուրս ինկած առիւծ մը : Հօրս չորս կողմը բոլորած աւազակներուն խումբը սլատուեցի . . . հասայ անոր քով : Չեմ զիտեր թէ ճանչցաւ զիս Առած վէրքերուն չկրցաւ դիմանալ , և կենաց վերջի շունչը տալուն ատեն՝ ևս իրեն քովն էի : Իր գաղղիացի նաւաստիներէն ոմանք՝ անոր մարմնոյն չորս կողմը բոլորեցան , և թէպէտ թշնամեաց բազմութեան չկրցան յաղթել , բայց քաջութեամբ ու զէնքը ձեռուրնին մեռան :

Ռոնչելլի հրամանն սուսա առազակաց որ
զիս ալ շղթայիք կապեն . բայց չհամարձա-
կեցաւ զիս սպաննել : Անանկ հօրս նաւուն
կայմին կապուած մնացի : Աշուրներս չորս
զին կը դարձընէի , ու տեսայ կնիկ մարդու
մը զիակ՝ իր արեանը մէջ տապալլալից . . .
իմ մայրս էր . . . Խելքս զլխէս երթալու
վրայ էր , և ահա զիպուածով մը աչքիս
զարկաւ խաչելութեան պատկերը որ կուրծ-
քիս վրայ կախուած էր , և եռանդեամբ մը
համբուրելով աղաղակեցի . « Ո՛վ Աստուած
իմ , որ այնչափ վիշտեր և չարչարանք քա-
շեցիր , բաց ինձ քու արքայութիւնդ , ինչ-
պէս որ բացիր քու սուրբ վկայիդ . . . Ա-
ղատէ զիս այս անվախօճան տանջանքներէն
որ կը ծանրանան իմ վրաս » :

Առազակները տախտակամածին վրայ
կ'երթային կու գային , զիակներուն վրայ կը
կոխկռտէին , և կը փութային մեր նաւուն
հարստութիւնները աւարելու : Ռոնչելլի զի-
մացէս կ'անցնէր . « Անօրէն » ըսի իրեն :

Բայց անիկայ և ոչ իսկ երեսը դարձուց
ինծի :

Աւարառութիւնը լմննալէն ետքը , Մա-
լանոյ ինծի մօտեցաւ , և կայմէն զիս ազա-
տելով , ըսաւ .

« Փեսագ քեզի կու տայ այն նաւը որ քու
ստացուածդ է : Արնաս դու հոն մինակ ի-
բրև թաղաւոր ապրիլ : Մենք հիմայ ճամ-
բանիս պիտի շարունակենք » :

Որչափ ալ զժնդակ բան էր ընդարձակ

Տովուց մէջ միայնակ նաւով մը թափառիլն
ու կորսուիլը , սակայն ինծի համար անա-
կընկալ բարեբաստութիւն մը երևցաւ :
Կեանքը աչքիս առջև բան մը չէր երևնար ,
մանաւանդ եթէ ստիպուած ըլլայի անօրէն
աւաղակաց խմբին մէջ անցընել իմ օրերս :

Երբոր ճամբայ ելլելու պատրաստութիւն
կը տեսնէին , տեսայ դ՛Պոլա որ կ'ուզէր դէպ
ինձ դալ : Մալանոյ թող չտուաւ որ իրենց
նաւէն ինծի դայ , ու մէկէն երկու նաւերը
իրարմէ հեռացուց : Բայց հաւատարիմ ա-
ղախինք ինքզինքը ծով նետեց , ու զլի-
նի մը պէս լողալով դէպ ինծի կ'ուզէր իր
ընթացքը , աղաչելով որ չուան մը երկըն-
ցընեմ իրեն : Ստանկով աղատեցաւ Գոլա՝
'ի մեծ դարմանս և 'ի բարկութիւն աւաղա-
կաց , որոնց նաւը կրակի պէս կը սուրար
ծովուն վրայէն :

Իմ ցաւս անխօս էր , կարծես թէ քարէ
արձան մը դարձեր էի : Քովս ծնկան վրայ
եկաւ Գոլա , և սկսաւ աղօթք ընել . փա-
փուկ և սրտաշարժ մաղթանքով մը եր-
կնային օգնութիւնը կը խնդրէր սեաւ աղա-
խինը : Ս,յն աղօթքը սիրտ տուաւ իրեն . և
ոտքի վրայ ելլելով « Իմ ետեէս եկուր »
ըսաւ : Հասկըցեր էր թէ պէտք չէր թողուլ
դիս այն արխնալից տեսարանին մէջ , հօր
մը և մօր դիակեանց առջև : Ուզեցի ետեէն
երթալ , բայց ծնկուրնիրս չէին բռներ .
ձեռքէս բռնեց Գոլա , ու նստուն խուցերէն
մէկը ինջեցուց . « Հոս կեցիր , ըսաւ , քիչ

մը ատենուան համար քեզմէ կը հեռանամ :
բայց դու մինակ չես , վասն զի կրճոցդ վը-
րայ ունիս այն մեծ աստուծոյն պատկերը
որ կը տեսնէ զմեզ , և մեր աղօթիցը ձայ-
նին կը լսէ » :

Աս ըսելով նաուն տախտակամածին
վրայ ելաւ , ու կը լսէի որ կ'երթար ու կու
գար : Քանի մը վայրկեանէն ետքը եկաւ
զիս տեսնելու , և « Հոս կեցիր , ըսաւ , քիչ
ատենէն ես կը դառնամ » : Սիրտը բոլորս
վին այլայլած էր , և աչացը վրայ՝ արտա-
սուաց կաթիլները կ'երևնային :

Երկար ատեն հոն կենալէն ետքը՝ բոլոր
մարմինը դող ելած քովս եկաւ , և ուղեց որ
աղօթքի նստինք : Ծունկ չոքեցանք՝ ձե-
ռուրնիս տարածելով առ Այն՝ ուսկից օգ-
նութիւն կը խնդրէինք : Երկարատե եղաւ
մեր աղօթքը . տխուր և ցաւագին սրտերէ
առաջ եկած մաղթանք մըն էր : Վերջը ու-
ղեց Կուր որ քիչ մը կերակուր ուտենք .
բայց երբ սրտիս անկարելի եղաւ բերանս
բան մը դնել , ըմպելիք մը պատրաստեց զոր
խմեցի . ու ետքը խորունկ քնոյ մէջ ինկայ :

Երկրորդ օրը արթըննալով տեսայ որ
կարգէ դուրս ոյժ մը եկած էր վրաս : Բայց
այն ատեն աւելի կերպով մը իմացայ ցա-
ւոցս դառնութիւնը , ու բոլորովին ինք-
զինքս կորսընցուցի : Նոյն միջոցին աչուր-
ներս դարձան կրճոցս վրայ եղած խաչելու-
թեան պատկերին վրայ . իմ յուսահատու-
թիւնս և արցունքներս յանդիմանելով սիրտ
սառի :

Անկողնէս ելլելով՝ զգեստներս հագայ :
Ետքը գէպ ՚ի սանդուղքը սկսայ առաջ եր-
թալ , ու նաւուն տախտակամածին վրայ
կ'ելլէի . և զարմացմամբ տեսայ որ բոլոր
ղիակունքը վերցուցեր էին : Միտքս եկան
իմ հօրս և մօրս զղիակունքը , և նորէն ար-
ցունքը սկսան զետահեախլ աչուրներէս :

Կայմի մը տակ նստայ : Անդեակ և ան-
առաջնորդ նաւերնիս մէյ մը մէկ կողմը մէյ
մը մէկալ կողմը կը աատանէր , և ամենեին
ափունք մը չէինք կրնար տեսնել : Այսպիսի
խեղճ վիճակի մը մէջ՝ մանկութեանս եր-
ջանիկ օրերը միտքս կու գային , և որոնց
յարգը այն ատեն չէի ճանչցած :

Բայց այս ամէն յիշատակներուն , այս
պատկերներուն մէջ՝ մէկ պատկեր մը , մէկ
յիշատակ մը կար որ իմ սիրտս ու խղճմը
տանքս կը յուզէր : Իմ մեծ հօրս յիշատակն
ու պատկերն էր : Ինչ եղած էր արդեօք . . .
Ինու կ'արտասուէր զանիկայ որ զինքը խա-
բեց . . . և կամ ստութիւնն իմանալով՝ ար-
դեօք անիծած էր զինքը . . . Չախող մտա-
ծութիւններ իմ սրտիս առջեր կ'ելլէին . . .
Աւաղ , թերևս զոհ եղած էր այն անօրէն
մարդուն՝ որ այնպիսի ցածութեամբ անոր
վստահութեամբը զեղծաւ . . . Այս տխուր
մտածութիւններուս միջոց , ինքիրմէս ալ
զգուիլ մը կը ցուցնէի . կը յանգիմանէի
ինքզինքս , և իմ ստութեանս պատիժը վրաս
ժանրացած կը նկատէի : Այն աստիճան
ընկղմած էի այս մտածութեանց մէջ , որ

չկրցայ տեսնել զԳոլա , որ ախուր ու յսգնած եկեր քովս նստեր էր . « Եկու , ըսաւ , քիչ մը կերակուր ուտենք » : Ես ալ հնազանդեցայ իրեն :

Երբ մեր թեթե ճաշը լմընցաւ , Գոլա ըսաւ ինձի . « Հարկ է որ նաւուն ներսի դիւրն ալ ստըտինք » . ու տեսանք որ սենեակները աւարի չէին առած , այլ միայն նաւուն մէջ դտնուած անբաւ վաճառքներով գոհ եղած : Մտանք իմ հօրս և մօրս խուցը . նստայ այն անկողնոյն քով ուր տալի գիշերը հանգչած էր իմ մայրս , ղեկավարին հմտութեանը յանձնելով ինքզինքը : Պատին վրայէն կախուած էր մարդու մը գէմքը՝ գեղեցիկ շրջանակի մէջ դրուած , և իմ մեծ հօրս դիմացը նկարագիրն էր : Վար առի դայն , և արտասուալից աչուրներով համբուրելէն չէի դադրեր : Գոլայի ալ ցըցուցի , որ մեծարանօք պագնելով ըսաւ ինձի .

« Հաւտա ինձի , մի կենար այս ամէն առարկաներուն մէջ որ քու ցաւդ կը նորոգեն . մի մտածեր այն բաներուն վրայ որ անցեր գացեր են : Հիմայ հնարք մը մտածելու ենք՝ որպէս զի մեր այս վիճակէն դուրս ելլենք : Աստուած բողորովին երեսէ ձգած չէ դմեզ , առատ կերակուր ունինք նաւուս մէջ : Մէյ մը կայմին վրայ ելլեմ տեսնելու » :

Ժամանակը կ'անցնէր , և իմ ընկերոջս վրայ տխրութիւնը կը տիրէր . վասն զի ե-

թէ երբեմն 'ի հեռուտա առագաստ մը տեսնելու ըլլար, մէկէնիմէկ կ'անհետանար :

Շատ օրեր ընդունայն յոյսերով անցընելէն ետքը՝ տեսանք որ մեր նաւը խիստ կանոնաւոր կերպով իր ընթացքը կ'ընէր . և կայմերնուս վրայ կը տեսնէինք մերթ ընդ մերթ թռչուններ : Տարակոյս չունեցանք թէ մակընթացութիւնը դէպ 'ի ցամաք կը մղէր զմեզ . այս ակնկալութիւնն իստա չելաւ . քիչ ատենէն տեսանք ցամաքը , և նաւերն իս որ դէպ 'ի հոն կ'երթար :

Գոլա մեծ կայմին վրայ ելլելով , հետաքննութեամբ մը կը քննէր այն ափուները որ մեզի անձանօթ էին : Ետքը վար իջնելով ըստա . « Տեսայ այն ափուները ուր որ մեր նաւը կ'երթայ . մէկ կողմը բոլոր ժայռեր են և ափափայք , իսկ միւսն ընդհակառակն դուր և շիտակ է , ու անվտանգ կ'երևնայ : Ժամանակն է որ ցամաքին սկսինք մօտենալ . մանենք մէկ մակոյկի մը մէջ , ու թիաւարելով առաջ երթանք » : Եեզ ու թեթեաշարժ մակոյկ մըն էր ասիկայ , զոր առանց զբուարութեան կրնայինք զորձածել : Գոլա կ'ուզէր որ աւելի մեծ մակոյկի մը մէջ մըտնենք , որպէս զի շատ ապրանք կարենանք առնուլ հետերն իս : Բայց հարկ եղաւ որ այս խորհուրդէն ետ կենանք . վասն զի անկարելի պիտի ըլլար մեզի թիաւարելը : Աստի քանի մը հարկաւոր բաներ միայն հետերն իս առնելով նաւակ մտանք , ու կամաց կամաց առաջ երթալով հասանք մէկ

տեղ մը՝ որ չորս կողմէն ծառերով շրջապատած էր . Գոլա այն տեղն յարմար սեպեց , և մակոյկը կապեց . « Հիմայ , ըսաւ , քիչ մը կանկ առնուիք հոստեղս , ցամաքը չելած՝ հարկ է աղէկ մը դիտել քննել » : Անապատ տեղ մը կ'երևնար , ու երբ կը նայէինք՝ տեսանք որ բարձրէն երկու կապիկ կը վազէին մեր վրայ : Երբ ևս վախցընելով՝ կ'ուզէի հեռացընել ինձմէ այս կենդանիները , Գոլա թող չտուաւ . « Զանոնք չսրդողցընենք , ըսաւ , կրնայ ըլլալ որ ետքը թշնամունալով վնաս ընեն մեզի » : Քանի մը վայրկեանէն ետքը՝ այս կենդանիք բոլոր իմ ուշադրութիւնս իրենց վրայ գրաւեցին : Աստնցմէ մէկը էզ էր , և իր գրկացը վրայ պզտի ձազ մը ունէր : Պտուղ մը կ'ուտէր , և ամէն անգամ որ կը խածնէր , իր ձազուն ալ կու տար որ նոյնը խածնէ :

Գիշերը վրայ հասաւ , և լուսինը իր դեղնցիկ և սլայծառ ձառագայթները տարածեց աստեղադարդ և անամպ երկնքէն : Գոլա ըսաւ ինձի . « Այս գիշերս լաւ է որ մեր մակուկին մէջ անցընենք , ալ աւելի ապահով կ'ըլլանք քան թէ ցամաքի վրայ » :

Քանի մը վայրկեանէն ետքը սուր ձայներ լսեցինք չորս կողմերնէս . և տեսանք որ գրեթէ ամէն ծառերուն վրայէն խմբովին կ'իջնէին այն կապիկներն զոր առաջ ալ տեսած էինք : Ասոնք եկած էին մէկմէկու հետ խաղալու , և լուսնին լուսովը զբարձանալու համար , և խառնազոչ ձայն

րով մէկզմէկ կը հալածէին : Ոմանք ծառերուն վրայ կ'ելլէին , և անկէջ վարը եղողներուն վրայ կ'իյնային » :

Այս միջոցին խօսքը բերնէն առաւ բիովտային ու ըսաւ .

« Կենդանի մարդը զրեթէ բոլորովին նըման է գաղանի : Իր յօժարութիւններն և բնական կարողութիւնները նման են անոնց ունեցածին . և թէ որ ուղենանք զգայական մարդու և գաղանի մէջ բաղդատութիւն մը դնել , այս վերջինիս կը մնար շահը :

» Ասկէջ պէտք է հետևցընել թէ մարդս ամէն ջանք պիտի ընէ զարգացընել իր մշտաւոր և բարոյական կարողութիւնները , երբոր ուղենայ պահել ինքզինքը այն աստիճանին մէջ՝ զոր ուրիշ արարածոց մէջ գրաւած է . և թէ ամէն բանէ աւելի ջանալու է զործածել իր հոգևորական կարողութիւններն քան թէ զանոնք զոր անբանք ալ ունին » : Ասանկով խօսքը հետևցուց թէ ինչպէս պէտք է նիւթական գեղեցկութենէ աւելի վեր սեպել բանական գեղեցկութիւնը , և թէ որչափ զէշութիւնք և չարիք պակաս կ'ըլլային այս աշխարհէս , եթէ այս ուղիդ սկզբան հետևելու ըլլային մարդիկ :

Եւ որովհետև հանգչելու ժամանակնին հասած էր , Հնդկուհին իր սենեակը քաշուեցաւ , մեծ ու խորունկ մտածութեանց մէջ ձգելով ասպետը :

Ե

Երկրորդ օրը Նաւումա սասանկ սկսաւ
 շարունակել իր պատմութիւնը :

« Այն զիշերը նաւակին մէջ անցուցինք ,
 ընդհատ ու շարատանջ քնով մը : Երբոր
 առտու եղաւ , կ'ըսէր ինձի Գոլա . « Տա-
 րակոյս չկայ որ երևելի կերպով պաշտպա-
 նութիւն կ'ընէ մեզի այն մեծ աստուածը՝ ու
 րուն պատկերն ունիս : Հոս հանգստու-
 թեան մէջ ենք . վասն զի ուր որ կապկաց
 բազմութիւն կայ՝ նշան է թէ հոն ուրիշ վայ-
 րենի գազաններ չեն գտնուիր : Աւտի դուրս
 ցամաք ելլենք , քիչ մը քալելու համար » :

Ու մահոյ կէն ելլելով սկսանք կամաց կա-
 մաց ասդին անդին քալել , չոր տերևները
 ժողվելով , որոնք ետքը մեզի կրակ վառե-
 լու համար պիտի զործածէինք : Գոլա նշան-
 ներ կը դնէր անցած ճամբաներնուս , որպէս
 զի ետքը կարենանք դիւրութեամբ նորէն
 նաւակ մտնել : Այն գետի մը ափունք հա-
 սանք , որ իրեն լոին և բիւրեղակերպ ջրո-
 վը՝ խաղաղութեան և անդորրութեան պատ-

կեր կրնար սեպուիլ : Արբ այն տկանակիտ ջրոյն քով նստած կը խօսակցէինք , և ահա տեսանք որ ամաց ծանրութենէն կորացած կու դար դէպ 'ի մեզ կը մօտենար պառաւ հնդիկ կնիկ մը : Մէկէն ոտք ելլելով մեծարանօք իրեն մօտեցանք :

Հնդկաստանի մէջ սրբազան պարտք մը սեպուած է ծերունիները մեծարելը : Ուստի փութով մը դնացի անոր քով , և սարտուպատշաճ կերպով դինքը բարեւելէն ետքը , ջրոյն կուժը առի ձեռքէն , ուզելով որ ես լեցընեմ դայն ջրով : Այս մեծարանաց նշանակներէն ակտորժիլ մը ցըցուց պառաւը , ու խօտին վրայ նստաւ . մենք ալ իրեն քովը : Այս սկսաւ հետերնիս անանկ լեզուով մը խօսիլ , որ իմինէս քիչ տարբերութիւն ունէր : Հարցուց թէ ուսկից կու դամ , և թէ ինչպէս հոն կը գտնուինք մենք , մինչդեռ ոչ որ յօտարաց ոտք կոխած էր այն տեղը , բաց 'ի այն նաւավարներէն՝ որ կու գան երբեմն անոյշ ջուր առնելու համար :

Պատասխան տուի իրեն . « Աթէ ուզե՞նամ տեղնիտեղը պատմել քեզի թէ որպիսի դէպքեր զմեզ հոս ձգեցին , խօսքս չափէն աւելի կ'երկըննայ , և ընդունայն տեղ իմ սրտիս վէրքերը կը նորոգուին » : Ու լռեցի : Հնդիկը նոյն միջոցին հետաքրքրութեամբ մը կը դիտէր իմ զգեստներուս հարրատութիւնը . կը նայէր իմ երեսս՝ յորում միանգամայն կը տեսնուէին իմ երիտասարդութիւնս և ցաւոց ու վշտաց ձևացու-

ցած խորշումբը . « Կը հասկընամ , ըսաւ ,
թէ թշուառութիւնը հոս բերած են դքեզ » :
Եւ խոր մտածութեանց մէջ ինկաւ :

Այն միջոցին Գոլա կը կեղևէր քանի մը
պտուղներ՝ զորոնք ժողված էինք , և իմ
կերակուրս կը պատրաստէր : Բայց ես չկե-
րած՝ պառաւին հրամցուցի , ու տեսայ որ
ախորժանօք ուտելովը իմացուց թէ քաղ-
ցած է . և սկսաւ օրհնենքներ կարդալ ինծի :
Պատմեց թէ գետեզերքէն քիչ հեռու հիւղի
մը մէջ կը բնակի , ու մարդ մը չունի հետը :

— « Միայնակ ես , զարմանալով մը հար-
ցուցի իրեն : Ուրեմն որդիք չունին » :

Աս հարցմանս վրայ պառաւ հնգիկը սկը-
սաւ արտասուել . « Այո՛ , որդիք ունիմ ,
ըսաւ , զորս իմ կաթամբս մեծցուցեր , և
իմ գրկացս մէջ սնուցեր եմ . . . Այլ հիմայ
միայնակ եմ :

— Հապա փեսայդ ո՛ւր է , հարցուցի ես
իրեն :

— Փեսայս , ըսաւ , իր երիտասարդու-
թեան տիրոցը մէջ՝ հոգուց գաւառը գնաց ,
ու իրեք ազոցմով այրի ձգեց դիս , ուրիշ
հարստութիւն չթողլով՝ բայց եթէ պզտի
դաշտ մը , և իմ բազկացս աշխատանքը :
Շատ անգամ ես անօթի մնացած եմ , որ-
պէս զի տղաքս կշտանան , ու զանոնք հա-
զուեցընելու համար շատ անգամ ինքզինքս
մերկացուցած եմ . . . Եւ քանի որ անոնց
մեծնալը կը տեսնէի , սիրտս յուսով և վըս-
տահութեամբ կը լեցուէր . . . Իսկ հիմայ

միայնակ մնացած եմ, և դաշտս ալ անմը-
շակ, որովհետև աշխատելու ոյժը մնացած
չէ իմ վրաս . . . Միայնակ մնացի այն հիւ-
ղին մէջ՝ որ անոնց ամենուն ծնանիլը և
մեծնալը տեսաւ : . . . Քիչ ատենէն պիտի
մեռնիմ ես . և իմ որդւոցս և ոչ մէկը պիտի
յիշէ դիս » . . .

Այս խօսքերս ըսելով՝ ոտք ելաւ և բա-
լու : Ետքը ինծի դարձաւ , « Դուստր իմ ,
ըսաւ , ծերունեաց ցըցուցած պատկառանքդ
և թշուառաց վրայ ունեցած դուժգ յայտնա-
պէս կ'իմացընեն քու սրտիդ անմեղութիւ-
նը . ուստի եկու , քու գերւոյդ հետ իմ
հիւղիս մէջ հանգչէ :

— Իմ ընկերս է , ըսի , չէ թէ գերիս :

— Ուրեմն , ըսաւ , երկուքնիդ ալ եկէք
իմ հիւղս : Եկէք , վասն զի երկինք կը լսը-
կեն դձեզ իբրև քաղցր և մխիթարիչ երե-
ւոյթ մը » :

Մենք իրեն ետևէն զնացինք : Ես իրեն
ձեռքէն բռնեցի , և Գողա անոր ձեռքի կու-
ժը առած էր :

Ա՛րչափ տխուր և ցաւազին մտածութիւն-
ներ կ'անցնէին այն ատենը մտքերնէս : Իմ
մեծ հօրս յիշատակը արթընցաւ սրտիս
մէջ . խղճմտանաց խայթը զիս կը նեղէր ,
և սկսայ դառնազէս արտասուել : Գորովա-
լիր ձայնով մը հարցուց ինծի հնզիկ պա-
ռաւր . « Ինչո՞ւ կ'արտասուես :

— Թող տուր , ըսի , մայր իմ , թող տուր
որ իմ յանցանքս ողբամ . . . Պատկառելի

ծերունի մը , իմ մեծ հայրս խարեցի . և այն խարեութեան հետեանք են ան ամէն վրշտերը որ հասան վրաս » : Եւ երբ իր բնակարանը հասանք , տեղնիտեղը պատմեցի ամէն բան :

Երբոր պատմութիւնս լմընցաւ , հնդիկ պառաւը կրկնել տուաւ ինծի այն ամէն պարագաները որ աւելի ազդեցութիւն ըրած էին վրան : Աքանչացաւ սուրբ քահանային մահուանը վրայ , և « կը փափաքէի , ըսաւ , ճանչնալ այն աստուածը՝ որ այսպիսի բարութիւն կ'ազդէ զինքը պաշտողաց սրտին մէջ » : Ես ալ քահանայէն լսածներս կը կրկնէի իրեն , իմ խորհրդածութիւններս ալ աւելցընելով . և աստուածային լոյսը՝ որ ինչուան խաւարելոց սրտին մէջ իր գերահրաշ ազդեցութիւնը կ'ընէ , կենարար ձայնը սկսաւ սիրելի ընել տալ անոր :

Գիշերը վրայ հասնելով մեր խօսակցութիւններն ընդհատեցան . ու խոստացաւ որ երկրորդ օրն իր պատմութիւնը ընէ ինծի :

ՆԻ ՀԱԼԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆԸ

Հնդիկ պառաւն երկրորդ օրը իր խոստմանը համեմատ սկսաւ իր պատմութիւնն ընել :

« Արդէն ըսի քեզի թէ իրեք տղոցմով այրի մնացեր էի : Ասոնցմէ երկու երիցագոյնքը մանչ տղաք էին : Երբոր տարիքնին առին՝ տեսնելով թէ իմ պզտի դաշտիկա չբաւեր անոնց կարևոր պիտոյքը լեցընելու , փափաք ցըցուցին հեռաւոր երկիրներ երթալու : Թէպէտ մեծ վիշտ էր ինձի անոնցմէ բաժնուիլը , սակայն չէի ալ կրնար դէմ դնել անոնց իրաւացի փափաքանացը , մինչդեռ աչքովս կը տեսնէի անոնց քաշած նեղութիւնները ապրուստի համար : Պզտի տղաս էր Նիհալա աղջիկս զոր հիմայ կ'արտասուեմ , և որ այն ատեն քովս մնաց : Ուրախութեամբ կը տեսնէի իմ աչքիս առջև անոր օր օրուան վրայ մեծնալը . և սրտին

մէջ ամենեկին օտար դադափար մը չկար որ ուրիշէ մը ընդունած ըլլար : Ինքն ալ երջանիկ էր և իր վիճակին վրայ գոհ : Անգարդ՝ բայց մարուր զգեստներ կը հագնէր , և իր առողջարար բայց չափաւոր կերակուրը իր պիտոյքը կը լեցընէր : Դաշտերու մէջ կ'աշխատէր , և հնդիկ պատանի մը՝ զոր փեսայ պիտի տայի իրեն՝ յոյս կ'ուտային ինծի թէ պիտի կարենայ երկար առեն իմ քովս մնալ :

Իմ երկու տղաքս զիս բոլորովին թողուցեր էին , ու ամենեկին լուր մը չէի առնուր անոնց վրայ . բայց հնդիկ պատանին իմ աչքիս առջև որդւոյ մը պէս էր ինծի համար զոր Աստուած խրկած էր : Իր ջանքովը և խնամքովը՝ իմ դաշտիկս կը պտղաբերէր , և ալ կարօտութիւն չունէի իմ ուժէս և հասակէս վեր աշխատանքներու ձեռք զարնել : Այլ իմ խզիս դրան առջևը նստած ու դիւրին աշխատանքներու ետեւէ ըլլալով՝ կը տեսնէի ուրախութեամբ իմ որդիս թէ ինչպէս եռանդեամբ կ'աշխատէր դաշտիս մէջ . կը նայէի դարձեալ դստերս վրայ թէ ինչ սրտով կ'օգնէր անոր . և ինքզինքս մեծ երջանկութեան մէջ կը սեպէի :

Այս հնդիկ պատանին Ծամոր կը կոչուէր , և փափաքանօք կ' սպասէր այն օրուան յորում փեսայանալով ինծի՝ դայ մեր հիւղին մէջ բնակի : Ընտանեաց չորրորդ դառակը սեպուած էր . մեզի պէս դաշտային վաստակոց փոյթ և խնամք ունէր , և իր

սրտին բարութեամբը և զդացմանց ազնու-
ութեամբ յոյս կու տար ինծի թէ իմ ծե-
րութեանս նեցուկ և մխիթարութիւն պիտի
ըլլար : Երբոր մութը կը կոխէր , մեր տունը
կուգար ընթրիքը ընելու մեզի հետ : Ետքը
ինչուան իր գեղին կէս ճամբան հետը կ'եր-
թայինք , և մտազիւրութեամբ ահանջ կը
գնէի իր անոյշ և զգայուն երգերուն , որոնց-
մով կը յայտնէր իր սէրը զոր իմ դասերս
վրայ ունէր :

Ո՛վ սպառկերք ընդունայնացեալ երջան-
կութեան՝ որ առաւօտեան գեղեցիկ արշա-
լուսի մը պէս իմ մտքիս մէջ կու գար : Ին-
չու համար հիմայ ախոր յիշատակներ
միտքս կը գրաւեն , որ անասող մութ եր-
կընքի մը կը նմանին , ու ծովուց ջրերուն
պէս դառն են իմ սրտիս :

Օր մը գետին քով խրկեր էի զՆիհալա որ
տասնըվեց տարուան էր այն ատեն մեր
այծերուն պահպանութիւն ընելու : Ճաշուն
ատենը եկած ըլլալով՝ կ' սպասէի իմ զըս-
տերս , բայց անիկայ ամենեին չէր երե-
նար : Ա՛ երջապէս ևս անձամբ գէպ 'ի գե-
տին կողմը սկսայ երթալ : Տեսայ հեռուանց
իմ դուստրս . բայց մինակ չէր , այլ երկու
հոգի քովը կեցած էին , և ինքը ուշի ուշով
անոնց խօսքերուն մտազրութիւն կ'ընէր :
Ճոխ ու փառաւոր զգեստներ հագած էին
ասոնք . ու քովերնին գերիններ կեցած էին ,
որոնք գետէն ջուր կ'առնուին ու տակառ-
ներու մէջ կը լեցընէին :

Աճապարեցի ինծի կանչել զՆիհալա , որ մէկէն հնազանդեցաւ ձայնիս . բայց կերպէն դժկամակութիւն մը կ'երենար , և կ'իմացուէր թէ չէր ուզեր հեռանալ այն խօսակցութենէն որ իրեն այնչափ հետաքրքրական կ'երենար : Հարցուցի իրեն թէ որոնք են այս օտարականները .

— « Հարուստ ու զօրաւոր մարդիկ են անոնք , պատասխանեց օրիորդը , և ինծի պատմեցին թէ նաւերնին խարխիս ձգած է մօտ տեղերս , և իրենք եկած են անոյշ ջուր առնելու մեր գետէն :

— « Դուստր իմ , ըսի իրեն , ուրիշ բան չըսինքքեզի այդ օտարականները : Բայց օրիորդը ամենեին չէր պատասխաներ իմ խօսքիս , ու դէմքին վրայ այլայլութիւն և խռովութիւն մը կը տեսնուէր : Ետքը ըսաւ ինծի . « Մայր իմ , կ'երենայ ինծի թէ կըրնայիրքիչ մը ատեն թող տալ ինծի որ այն օտարականաց անոյշ խօսակցութիւնը վայելէի : Հարցուցին ինծի թէ որուն հետ կը բնակիմ . ու երբոր ըսի թէ միայն իմ մօրս հետ կը բնակիմ , մեր վիճակին վրայ այլ և այլ բաներ հարցուցին : Ես ալ ըսի թէ մեր ձեռքի աշխատանքով կ'ապրինք , և պղտի դաշտ մը ունինք : Այն ատեն ըսին ինծի . « Դու աղքատ ես , բայց քեզի պէս դիմաց գեղեցկութիւն և հանճար ունեցող օրիորդ մը պէտք է հարուստ ըլլայ : Դու դաշտաց մէջ կ'աշխատիս , մինչդեռ քու ձեռքդ փափուկ վաստակոց համար եղած են : Այս

խօսքիս զբաղած էինք , երբ դու զիս կան-
չեցիր . բայց հեռանալու ատեննին ըսին թէ
մեր տունը պիտի դան . . . Աւա՛ղ , որ այն-
պիսի մեծ մարդիկ ընդունելու համար ար-
ժանաւոր տեղ չունինք » . . .

Աս ըսելով , կրրցածին չափ կարգի կը
դնէր տնակին կահ կարասիքը : Աւերջը տը-
խուր կերպով մը նայելով իր աշխատու-
թեան զգեստին վրայ , որոնց վրայ քիչ մը
առաջ դո՛հ էր , սկսաւ հառաչել : Բացաւ
սնտուկը՝ ուր որ իր տօնական զգեստները
կային , և մեծ զարմանքով տեսայ որ զա-
նոնք առեր կը հաղնէր . և զորոնք դու հի-
մայ հագեր ես , ըսաւ հնդկուհին , աչքերը
արցունքով լեցուած :

— « Ի՞նչ կ'ընես Նիհալա , աղջիկս , ըսի
իրեն : Ի՞նչ պիտի ըսէ սիրականդ թէ որ
զքեզ ասանկ զարդարուած տեսնայ : Պիտի
իմանայ որ ամենայն փառաւորութեամբ
հագուեր սրզուեր ես , այն անձանօթ մար-
դիկները պատուելու համար զորոնք հաւա-
նականաբար մէյմընալ պիտի չիտեսնաս :

— « Մայր իմ , ըսաւ , երկայն ատենէ 'ի
վեր անդադար կ'աշխատիմ , առտուընէ
ինչուան իրիկուն , քու պիտոյքդ հոգալու և
զքեզ գոհ ընելու համար : Գուն ալ ուրեմն
ինձի պիտի չի զլանաս այսօր որ իմ անմեղ
փափաքս կատարեմ տօնական զգեստներս
հաղնելով : Իսկ սիրականս որ կ'ըսես զեռ-
իշխանութիւն չունի իմ գործոցս չափ դնե-
լու :

Աս ըսելով զարդարանքը լրմընցուց . և
ահա քիչ մը ատենէն այն երկու օտարա-
կանները գէպ 'ի մեր տնակը սկսան զալ ,
որոնցմէ մէկուն ձեռքը խոշոր կապոց մը
կար : Ո՛հ շատ կը փափաքէի արգիլել որ
ներս չի մտնան . բայց ի՞նչ կրնայի ընել այն
զօրաւոր մարդիկներու գէմ :

Ներս մտան , քաղաքավարութեամբ մը
բարև տուին ինձի . վերջը կապոցը սեղա-
նատախտակին վրայ դնելով , հրաման խըն-
դրեցին նստելու և զիշերը հոն անցընելու
զորն որ չէի կըրնար ժխտել :

Երբոր նստան . « Մինակ դո՞ւն և աղջիկդ
ես հոս , ըսին » :

— « Ո՛հ , այո՛ ըսի իրենց :

Վերջը սկսան շատ մը հարցմունքներ ը-
նել . կամաց կամաց սկսայ երկայն բարակ
հետերնին խօսակցիլ , և իմ թշուառու-
թիւններս իրենց պատմեցի . որոնք զթա-
ւիր կերպով մը մտիկ կ'ընէին . մէջերնէն
մէկը ոսկւով լեցուն քսակ մը հանեց , ու
ինձի երկնցուց . իսկ ես « Չէ , պէտք չէ ը-
սի . վասն զի այդ ոսկին 'ի մեզ այնպիսի
փափաքներ պիտի զարթուցանէ որ մեր այս
խոնարհ վիճակին յարմար չեն դար : Իմ
ամուսնոյս օրինակին հետեւելով մեր աշխա-
տութեամբը կ'ապրինք . ես իմ ունեցածիս
գոհ եմ . ո՞ր զիտէ որ այդ ոսկին , սովորու-
թիւննիս փոխելով , մեր երջանկութեանն
ալ փոփոխութիւն մը չի բերէ :

Ան միջոցին որ ես ասանկ կը զուրցէի ,

մէկալ օտարականը բերած կապոցը բացաւ , և իբր թէ ունեցած վաճառքները սխտի ծալլէ կարգի դնէ սկսաւ առջնին տարածել արևելքի ճոխապաճոյճ կերպասները :

Տեսայ որ ազջիկս աչքերը տընկած անշարժ այն գեղեցիկ կերպասները կը դիտէր . այս միջոցին Մամոր ներս մտաւ , և շուարած մնաց այն նոր տեսարանին վրայ , ու եկաւ քօլս նստաւ :

Մէկէն իրեն բացատրեցի բանին ինչ ըլլալը . բայց իր խելքը միտքը բոլոր Նիհալային վրայ էր , որ մաքուր զգեստները հազած գեղեցիկ կերպասները կը պննէր , որոնց սիրուն գոյներուն պայծառութիւնը մեր տնակին խեղճութիւնը աւելի դուրս կը ցատկեցնէին :

Նիհալա դիմացի առարկաներուն մէջ անանկ խորունկ ընկզմեր էր որ իր սիրականին դալը չէր իմացած , այնչափ աւելի որ ամէն անգամուն ընդառաջ կ'ելլար , և քալուածքին ձայնէն կ'իմանար թէ ինքն է եկողը :

Մամոր լուռ կերպով զինքը կը դիտէր , և կամաց կամաց անսովոր տխրութիւն մը երեսին վրայ կը նկարուէր : Օտարականներէն մէկը ինծի դառնալով , « Ի՞նչ մարդ է ասիկայ , ըսաւ .

— Իմ խանդաղատանացս դաւակն է , ըսի . զորն որ իմ ազջրկանս հետ սխտի կարգեմ :

Այս խօսքիս երկուքն ալ իրարու աչք ընկելով հեզնաբար ծիծաղեցան :

— Ի՞նչ արհեստ ունիս , հարցուցին Յամորին :

— Երկրագործի մը զաւակ եմ , պատասխանեց Յամոր ծանրութեամբ , և հօրս արհեստը կը շարունակեմ :

— Այդ արհեստով կրնաս հարստանալ :

— Հարուստ է ան մարդը , ըսաւ Յամոր , որ իր ունեցածին զոհ կ'ըլլայ :

— Մեծին Առնփուկիտսի վայել խօսքեր կը դուրցես , ըսաւ տարիքով աւելի պզտիկը , սուր ծաղրաբանութեամբ մը :

— Ես իրեն զիրքերը կարդացած չեմ , ըսաւ Յամոր , և ըսած խօսքս միայն փորձառութեան արդիւնքն է :

— Քու փորձառութեանդ . բայց դեռ քսանընչինդ տարեկան չկաս :

— Հայրս , որուն փորձառութիւնը ինծի առաջնորդ պիտի ըլլայ , սորվեցուց ինծի որ հարստութիւնը զմարդ միշտ երջանիկ չընէր , և անոնց փափաքողը շատ անգամ իրեն կործանում կը պատճառէ :

Այս խօսքիս զիմացիները լռեցին , և այն ճոխ զարդարանքներն ու փառաւոր կերպասները ծալլեցին , ու ինծի ըսին որ մեծ հաճոյք մը ըրած կ'ըլլամ իրենց թէ որ դասոնք քովս պահեմ ինչուան որ իրենք մօտ տեղ մը երթան ու դառնան : Տեսայ որ կապոցը լաւ գոցուած չէր , և կերպասները մէջէն կը տեսնուէին , բայց ես փոյթ մը չըրի :

Երբոր անոնք զացին Նիհալա իր սիրականը զիմացը տեսնալով այլայլեցաւ . վախնալով որ անիկայ փառաւոր զգեստները հազնելուն պատճառը կը հարցընէ . ինչպէս որ եղաւ ալ :

— Ինչո՞ւ , սիրելիդ իմ Նիհալա , ինչո՞ւ այդ ազուոր զգեստներդ հազեր ես , ըսաւ Ծամոր , ձեռքէն բռնելով :

Այսպիսի ընտանեբար հարցմունքի մը դէմ Նիհալա խորոխա կերպով մը զլուխը վեր բարձրացընելով . « Հին զգեստներս նորոգութեան կարօտ են , ըսաւ , անոր համար այս զգեստներս հաղայ » :

Նիհալա կը ստէր , բայց չուզեցի ստուծիւնը երեսը զարնել :

Ծամոր զոհ եղաւ այս պատասխանին , ու նստանք առանց բան մը խօսելու նախաճաշիկնիս ըրինք : Նիհալա քիթը կախած էր , իսկ Ծամոր արտութեամբ լցուած :

Նախաճաշիկէն ետե հարկ էր դաշտ երթալ աշխատիլ . բայց Նիհալա պատճառ բերելով որ աշխատելով զգեստները կ'աղտոտին՝ տուն մնաց , զգեստները կարելու պատրուակաւ :

Ես Ծամորը հետս առած ելայ դաշտ զացի . բայց քիչ մը ատենէն զործիքի մը կարօտութիւն ունենալով Ծամորը խաւրեցի որ երթայ բերէ , ու տեսնալով որ կ'ուշանայ ես ալ ետեէն զացի : Զարմացայ մնացի երբոր ներս մտնալով տեսայ Նիհալան որ այն երկու օտարականներուն թողուցած զգեստ

ները հաղուած սրդուած լուռ ու բարկացած կերպով մը Մամորին զիմացը նըստած էր որն որ տխրութեամբ լցուած զիմացը կը կենար :

Երբոր հարցուցի աղջրկանս այս անսովոր կերպարանափոխութեան պատճառը, սկսաւ լալ արցունք թափել, ըսելով որ սաստիկ սիրտը այրած է, տեսնալով որ իր ամէն ըրածին պատճառը կը հարցնեն. և թէ ուզեր է մէյմը այդ զգեստները փորձել, և վերջը նորէն տեղը դնել և թէ չէր կարծեր բնաւ որ Մամոր իրեն լրտեսութիւն ընէ. Մամոր փուճ տեղը ջանաց զինքը խաղաղցընել, ըսելով որ զիպուածով հոն եկեր էր բայց օգուտ մը չեղաւ. ետքը հառաչելով հազած զգեստները հանեց թողուց. և իրիկունը ամենեին սիրականին հետ չտեսնուեցաւ. ուստի ես մինակ Մամորին հետ ելանք զացիներ :

— « Սիրելի զաւակս, ըսի այրած սրտով մը Մամորին, ճամբան երթալու ատեննիս. ինչո՞ւ համար ասանկ երեսդ կախեր ես : Այսօր վաղը կ'անցնին կ'երթան այդ տխուր ամպերը, որ քու սիրտդ կը մթաղնեն և նորէն սիրականդ քու սիրովդ կը վառուի :

— « Ո՛հ մայր իմ, ըսաւ, ո՞ր էր թէ այդ ըսածներդ իրաւ ըլլային. կ'ուզէի ես ալ ասանկ յուսով մը զիս խաբել : Բայց ասիսո՞ս, իմացայ որ Նիհալա մէկ վայրկենի մէջ ինձմէ պաղած ու սիրտը ունայնութեանց հետ կապած է :

— « Ապահով կեցիր որդեակ , ըսի . ես
հիմայ կ'երթամ Նիհալային աչքէն կը ծած-
կեմ այն զարդարանքները , որոնց տեսքը
սիրտը անանկ սաստիկ գրաւեր են : Վաղը
երբոր ըստ սովորականին դաս , պիտի
տեսնաս այդ մտածութիւնները բոլորովին
ջրնջուած աղջկանս մտքէն :

Մամոր տխրութեամբ թողուց զիս ու զը-
նաց , և տեսայ որ աչուրները արցունքով
լեցուած էին :

Երբոր տնակս կը մտնայի կը յուսայի որ
աղջիկս կրակարանին քով նըստած գտնամ ,
բայց տեսայ որ անկողինին մէջ պառկած
էր : Բան մը ըսի , բայց պատասխան չի
տուաւ , կարծեցի որ քնացած ըլլայ : Նոյն
գիշերը քիչ քուն եղայ , վասն զի բոլոր
միտքս Մամորին կասկածներովը լեցուած
էր , թէպէտ չէի ուզեր զանոնք աղջկանս
յայտնել :

Երկրորդ օրը արեւ երկնքին երեսը սկը-
սաւ փալփլիլ , և զեռ աղջիկս անկո-
ղինն էր :

— « Նիհալա , ըսի , ինչո՞ւ սովորական
ատենին դեռ չես ելած . ահա Մամոր դաշտը
դացեր կ'աշխատի .

— « Այսօր Մամորին չեմ կրնար օգնել
ըսաւ , վասն զի յոգնած ու հիւանդ եմ . ե-
րէկ իրիկուն առանց բան մը ուտելու պառ-
կեցայ և գիշերը շատ գէշ անցուցի :

Մէկէն փութացի իր սիրած կերակուրը
եփեցի . ան ատեն անկողնէն ելաւ ու նո-

րէն մտքուր ըզգեստներն հազաւ : Այս ան-
գամուն իրեն բան մը չըսի , վախնալով որ
ունեցած տկարութիւնը չիսաստկացընեմ :
Գրեթէ բան մը չկերաւ . վերջը մտածու-
թեանց մէջ ընկզմած և դանդաղ քայլերով
սկսաւ երթալ ոչ ուր որ Յամոր կ'աչխա-
տէր , հապա ուր որ երկու օտարականաց
հանդիպեր էր :

Գնաց մեր դաշտին եզերքը նստաւ , ա-
նանկ տեղ մը ուսկից հեռուները կրնար
դիտել . ու դուխը ձեռքին կռթնցուցած ,
սկսաւ ասդիս անդին նայիլ :

Ելայ մօտիկ գացի ու քովը նստեցայ : —
Նեղութիւն ունիս աղջիկս , ըսի քաղցր
կերպով մը :

Քանի մը վայրկեան լուռ կենալէն ետև՝
պատասխանեց .

— « Այո՛ , մայր իմ , նեղութիւն ունիմ
որուն դու դարման չես կրնար ընել : Ին-
չուան հիմայ կը կարծէի որ մենք երջանիկ
ենք , և այս մտածութիւնը դիս կ'ուրախա-
ցընէր . բայց այսօր կը տեսնամ որ մեզի
չատ բան կը պակսի , և ինծի ծանր կու-
գայ

. Կարծես թէ ըսաւ , խիտ կեր-
պով մը աչքը վրաս տնկելով , կարծես թէ
չեմ տեսնար մեր խեղճութիւնը : . . . Տե-
սա՛ր այս հարուստ կերպասները որոնց
թանճութիւնը մեր տնակին պատերուն կը
հաւասարի : . . . Ասկէ դատ , այդ օտարա-
կանները ինծի ըսին որ այնպիսի տներ կան

որոնց սենեակներուն յատակը ատոնցմով պատած է, և թէ տանը մարդիկը անոնց վրայ կը քալեն, ինչպէս որ մենք դարնան զաշտաց խոտը կը կոխենք : . . . Տեսար մէյմը ատ զոյն զգոյն նկարներով և ոսկեթել ծոպերով զարդարած կերպասները, որոնք այդ փառաւոր տներուն պատերը ծածկելու համար են . . . : Եւ այդ չքեղ բանուածքները, ըսաւ հառաչելով, որոնք Քոլիպրի թռչնոյն փետուրներէն աւելին ըրբին են, և այնպիսի կանանց զարդարանքի համար պիտի գործածուին որոնք թերես ինձմէ աւելի զեղեցիկ չըլլան . . . Ա՛հ, ո՞ր պիտէ ինչ երջանիկ են անոնք որ այդպիսի հարստութեանց տէր են և ինչո՞ւ ամէն մարդիկ ալ հարուստ չեն . . . :

Այս վերջի խօսքերը զիս քար զարձուցին . խորին լռութիւն մը տիրեց վրաս : Այս միջոցին ետիս դարձայ տեսայ որ Ծամոր բաճը ձեռքը ետես կայնած իր սիրուհոյն ըսածները մտիկ կ'ընէր : Քանի մը վայրկեան լուռ կենալէն ետև, աղջկանս դառնալով, ասանկ ըսաւ :

Նիհալա քու խօսքերդ սուր նետերու պէս սիրտս խոցեցին, կ'աղաչեմ թոյլ տուր որ զուրցեմ իմ մտածութիւններս ալ քու ըսածներուդ հակառակ, որով որ մեր երջանկութիւնը տակնուվրայ կ'սկսի ըլլալ :

— Կըրնայ մէկը առանց հարստութեան ալ երջանիկ ըլլալ . և ըսածիս մի միայն փորձ քու երէկուան ունեցած երջանկութիւնդ

է : Աղատ թռչնոյ մը պէս զուարթ կ'երգէիր . երեսդ խաղաղ էր՝ աստղազարդ երկնի նման , և միթէ այն միջոցին հարուստ էիր , ունէիր այն աւելորդ բաները որոնց վրայ ատանկ բռնկած կը խօսիս :

« Այսօրուան վիճակդ երէկուանէն տարբերութիւն մը չունի , և սակայն սրտիդ վրայ ինչ դառն յեղափոխութիւն մը կը տիրէ . . . Ինչ որ զքեզ առաջ կ'երջանկացընէր , հիմայ ակրութիւն կը բերէ :

« Հեռաւոր անձանօթի մը ունեցած հարստութիւնները ձեռք ձգելու փափաքը , որոնք քու ղիմացդ կը փալվիլին և զքեզ իրենց կը քաշեն , կը նմանին այն խաբող բոցին պայծառութեանը որ անփորձ ճանապարհորդը զէպ 'ի անդունդ կը ձգեն , այն հարստութեանց փափաքը կ'ըսեմ , որոնցմէ եթէ չզգուշանաս , մէկէն սլիտի պաղեցընէ այդ ճշմարիտ սէրը , որ իմ սիրոյս համապատասխանելով զքեզ ատանկ երջանիկ կ'ընէր :

« Հանէ մտքէդ այդ սխալ մտածութիւնը , թէ հարստութիւնը զմարդ երջանիկ կ'ընէ : Հայրս , որ մօտանց տեսած է այդ քու երեակայած տներուդ նմանները , ինձի կը զուրցէր որ երջանկութիւնը հարստութենէ կախմունք չունի : Այդ հարուստները որոնց վիճակին կը ցանկաս , և որոնց թերևս վնասակար նախանձով կը փափաքիս , մեր երէկուան ունեցած երջանկութիւնը չու-

նին . և մեր երջանկութիւնը հաստատելը քեզմէ կը կախուի :

« Կ'ըսես թէ , ինչո՞ւ ամէն մարդիկ ալ հարուստ չեն : Զգուշացիր վասն զի ասով զՍտուած կը նախատես որ ամենայն բարեաց տէր ու մատակարարն է : Ի՞նչ կ'ըսէիր անարդ ու տղեղ մարդու մը որ քեզի դար ըսէր . ինչո՞ւ քու հասակդ արմաւենիի բունին պէս շիտակ ու բարձր է , մինչդեռ իմինս տղեղ կերպով ծուած ու կորացած է : Ի՞նչ պիտի ըսեն այն հանճարեղ մարդիկը որոնք քան զուրիշները կը գերազանցեն , մեծամեծ բաներ ընելով , կամ մարդկութեան օգտակար զիւտեր գտնալով , երբոր զանումանք ու ըսեն . ինչո՞ւ զուրկ ենք մենք այն պարզներէն որոնցմով դուք կը գերազանցէք և մեզմէ աւելի բարձրագոյն վիճակի մը կը հասնիք : Իսկ արդ թէ որ հարկ ալ ըլլար հարստութեան փափաքիլ , պէտք էր որ ամենայն կերպով մտաւոր և բարոյական ճոխութեան միտքերնիս տայինք : Հարստութիւնը մեզմէ դուրս բան է , և մեր անձնական արժանեացը վրայ բան մը չաւելցըններ . չորս կողմերնիս լեցուն է , բայց կըրնանք ըսել որ մեզի չի վերաբերիր . իսկ մեր բարոյական կատարելութեան հարստութիւնը մեզի յատուկ է , և անհրաժեշտ կերպով մեզի հետ կապակցութիւն ունի : Ինչո՞ւ համար աւելի ասոնց չես փափաքիր : . . . »

« Մեր երջանկութեանը մէջ մնանք , Նիշալա , որ ձեռքերնիս է , և է մեր սէրը :

Որչա՛րիներ կը փափաքին մեզի պէս զիրար սիրել : Անխռով խաղաղութեամբ վայելենք Աստուծոյ բարերարութեանը մեզի շնորհած երջանկութիւնը . զորն որ պահելը մեզմէ կը կախուի » :

Նիհալա լուռ և մտայոյզ կերպով մտիկ կ'ընէր իր սիրահանին խօսքերը :

Կը ճանչնամ ո՛հ Ծամոր , ըսաւ , քու ըսածներուդ ճշմարտութիւնը : Կը ջանամ այս ունեցած փափաքներս սրտէս դուրս հանել :

Տնակը մտաւ , և վհատեալ կերպով մը սկսաւ իր դրաղանացը ետեէ ըլլալ :

Իրիկուն որ եղաւ , կերակուրի նստանք :

Ո՛ր է Նիհալա , ըսաւ ինծի Ծամոր :

— Անկողինն է , պատասխանեցի :

Ան ատեն հառաչանք մը արձըկեց ու ըսաւ . — Նիհալա իր երջանկութիւնը կ'ուզէ կորսնցնել : . . .

« Խեղ մը օրեր անցան և կարծես թէ աղ-
 ջրիկս բոլոր իր ունեցած խորհուրդները մոռ-
 ցեր էր որոնք զինքը այնչափ կը նեղէին, և
 ահա նոյն միջոցին Մամոր ստիպուեցաւ իր
 հօրը հետ հեռու տեղ մը երթալու ուր որ քիչ
 մը ատեն պիտի կենար: Մինչդեռ մենք ան-
 համբերութեամբ կ'սպասէինք անոր դար-
 ձին և ահա տեսանք առաւօտ մը որ այն եր-
 կու օտարականները դարձեալ մեր կողմե-
 ըր կուղային բերելով հետերնին այս ան-
 գամ բեռնաւորուած ուղտեր և շատ մը դե-
 րիներ: Իրենց բաղմաթիւ կարաւանը եկաւ
 մեր բնակարանին առջևը կարգով շարուե-
 ցաւ որոնք ետքը դացին այդ գիմացի անմշակ
 երկրին վրայ բնակեցան: Հոն խիստ փա-
 ռաւոր վրան մը զրին որուն գոյները հե-
 ոուէն կը տեսնուէր, և անուշ բուրմունք-
 ներ կը ծխէին որոնք մինչև մեր յարկերուն
 խտրերն ալ կը ծաւալէին: Քամիէն բացուե-
 լով վրանին մետաքսէ վայրագոյրները կը
 տեսնուէին մէջի եղած արևելեան բաղմա-

հարուստ ճոխութիւնները : Կը ջանայի արդիւնէլ ազջկանս որ բնաւ այն օտարականայ վրանին կողմը չերթայ . բայց ես մինակ և ստիպուած ըլլալով մեր օրական ապրուօտը ճարելու , չէի կրնար լաւ կերպով հսկել վերան որ անոնց խօսքերը չի հասնին ականջը ու իրեն վրայ ազդեցութիւն մը չընեն :

Բայց ես ինչու դարձեալ կը յիշեմ այն ցաւազին պատմութեան դէպքերը Ո՛հ որչափ աւելի աղէկ կ'ըլլար որ ես մեռած ըլլայի այդ թշուառութիւններէն ետքը : Երբոր Մամոր դեռ դառնալու կ'ուշանար և ահա առաւօտ մը տեսայ որ օտարականները կը պատրաստուէին ետ դառնալու խել մը ատեն կենալէն վերջը . այս բանիս վրայ խիստ շատ ուրախացայ և հեռուէն կը տեսնայի որ վրաննին կը ծալլէին և ուղտերը կը բեռնաւորէին . նոյնպէս զիշերն ալ վառուած ջահերուն լուսովը կահ կարասիքնին կը ժողվէին և ճամբայ ելլալու վերջին պատրաստութիւննին կը տեսնային :

Ոգուով չափ ուրախացայ երբոր տեսայ որ կը հեռանային մեր քովերէն այն մարդիկները որ իմ տանս խաղաղութիւնը խռովեցին :

Յոգնած դադրած տուն դարձայ և տեսայ որ Նիհալան երեկոյեան ընթրիքը սեղանին վրայ կը դնէր զոր մեծ խնամքով պատրաստած էր :

— « Մայր իմ , ըսաւ ինձի , նստէ ու կեր վասն զի ես ախորժակ չունիմ » . Մէյ մը և

րեսը նայեցայ և տեսայ որ իմ վրաս որչափ
որ դորով ու խանդաղատանք մը կը ցուցը-
նէր նէ նոյնչափ ալ սաստիկ տխրութիւն
մը վրան կը տեսնուէր :

Երբոր կերակուրս կերայ լմնցուցի եկաւ
նստաւ քովս (ինչպէս որ դուն հիմայ նրս)
տերես, ս'վ իմ հոգւոյս հատորը, ըսաւ ինծի
Հնդկաստանցի պառաւր մազերս շոյելով),
ու ձեռքս բռնած ստէպ կը պագնէր և պագ-
նելու ատենը ջերմաջերմ արտասոււաց կա-
թիլները աչքէն դետի պէս կը վաղէին :

— « Գուսար իմ, ըսի իրեն, մխիթա-
րութիւն իմ վերջին օրերուս, ինչո՞ւ կու-
լաս » . Այս խօսքիս վրայ սկսաւ անջինէն
ևս էլ լալ :

— « Մայր իմ, ըսաւ ինծի, կը փափարիմ
գրեզ երջանկացնել որ քու ձերութեան օ-
րերդ բան մը պակաս չ'ըլլայ քեզի : Կ'ու-
ղեմ հարուստ ըլլալ որպէս զի հարստու-
թեան ամենայն բարիքը վայելենք » :

— « Ուրեմն աղջիկս դեռ նոյն մտածու-
թեանց վրայ ես, ըսի իրեն . կ'ըսես որ կ'ու-
ղես հարուստ ըլլալ զիս երջանիկ ընելու
համար, բայց երջանիկ ըլլալու համար բան
մը չի պակսիր ինծի : Ինծի համար շատ ա-
ւելի տխրութիւն է քու ամէն օրուան վրաս
ցրցուցած խանդաղատանքդ քան թէ ինչևի-
ցէ հարստութիւն : . .

— « Ո՛հ չէ մայր իմ, ըսաւ, ս'րչափ աւելի
ուրախ և երջանիկ կ'ըլլամ երբոր տեսնամ
որ չորս կողմդ առեր են բազմութիւն գերի-

ներու որոնք քու ամէն հրամաններդ ու ակնարկութիւններդ կատարելու կը փութան » :

— « Նիհալա դուստր իմ, ըսի իրեն, չեն գիտեր որ քու առիս ցըցուցած սէրդ ու խընամբդ ինծի համար շատ աւելի ախորժելի են քան թէ բազմաթիւ գերիներու ըրած ծառայութիւնը . և դու աղջիկս կը յուսան արդեօք որ մօրմէ մը աւելի լաւ նային դքեղ գերիները , թէպէտ և բազմաթիւ ալ ըլլան » :

Այս բանիս վրայ խոր հառաչանք մը արձըկեց , ու քանի մը վայրկենէ ետքը սկսաւ ըսել : « Մի մերժեր մայր իմ աղաչանքս . և չի կարծես որ փառասիրութեան համար կ'ըսեմ ասոնք , այլ դքեղ սիրելէս » : Այս խօսքերս ըսելով ելաւ ու պլլուեցաւ ինծի և չէր ուզեր բաժնուիլ ինձմէ և մէկալ կողմանէ ալ կ'ուլար անդադար : Այս խօսքէս վերջը ելաւ ու իր սենեակը քաշուեցաւ և ես ալ մտայ անկողին : Քանի մը ժամ ետքը երբոր դեռ կէս քուն կէս արթուն էի, անկողնիս քովերը շարժմունք մը իմացայ , և կարծես թէ լուսնին լուսովը որ պատուհանէն ներս կը զարնէր , տեսայ աղջիկս որ անկողնոյս սրահակը բանալով դէպ 'ի ինծի երկնցաւ . բայց նոյն միջոցին քունս տարաւ և առաւօտը միայն անդրադարձայ ինչ որ դիչերը պատահեցաւ նէ : Առաւօտը արթնցածիս պէս անկողնիս քովը թղթի կտոր մը գտայ աղջկանս ձեռքով զրած , ու

հազիւ թէ քիչ մը կարգացի մէկէն անկողնիս վրայ ընկայ անհնարին ցաւի մէջ ընկըղմած . բայց ամենայն կերպով ջանացի ամբողջը կարգալու : Խել մը ատեն լուռ կենալէն ետքը Հնդկաստանցի պառաւր սկսաւ նորէն ըսել .

— « Այս թուղթը քովս պահեր եւ ինչուան որ մեռնիմ նէ քովս պիտի պահեմ ու ինծի հետ մէկտեղ գերեզման պիտի տանիմ » : Այս ըսելով ծոցէն հանեց պապիւիր կտոր մը ու տուաւ ինծի որ կարդամ : Բացի թուղթը տեսայ որ շատոնցուան գրուած բան պիտի ըլլար . որուն մէջէն աս հետեւեալ տողերը կարգացի որ կը տեսնուէր թէ անվարժ ու դողողջուն ձեռքի մը գրուածք էր :

« Մայր իմ, ահաւասիկ կը թողում գրեզ բայց քիչ ժամանակի համար է . թէպէտ և կը բաժնուիմ քու և Մամորին սերէն այլ ընդ հուպ կը դառնամ բերելով հետս ամէն տեսակ հանդիստ և երջանկութիւն : Մայր իմ, չես կրնար երեւակայել թէ ինչպէս սիրտս պատառ պատառ կ'ըլլայ , բայց ի՛նչ ընեմ հարկ է որ երթամ , վասն զի ալ չեմ կրնար այս ունեցած խեղճութիւններնուս զիմանալ : . . .

Թէպէտ կը հեռանամ քեզմէ սակայն սիրտս քեզի հետ է : Ո՛հ թէ կարենայիր գուշակել թէ ինչպէս կը փափաքիմ կանուխ դառնալ և բաղդին բարիքները Մամորին և քու առջևդ զեղուլ և ալ անկէ ետքը աշխատութենէ ձեռքերնիս քաշել » » :

Հաւատալս չէր գար կարգացածներուս ,
ըսաւ , Հնդկաստանցի պառաւր . . . Ինծի
կ'երևար թէ ցնորքի մը մէջ կը դանդաջէի .
չորսդիս կը նայէի շուարած թէ արդեօք ըս-
տուզիւ աշխարհքիս մէջն եմ . և ահա նոյն
ատեն տեսայ սեղանատախտակին վրայ այն
քսակը զորն որ ինծի տալ ուզեր էին այն
երկու օտարականները և ես չէի առած :

Քսակը տեսնալուս պէս իմացայ որ դեռ
աշխարհքիս մէջն եմ . գողզըզալով ելայ շու-
տով մը անկողնէս ու զգեստներս հազայ և
մէկէն աղջկանս սենեակը վազեցի . անկո-
ղինը պարապ էր և զգեստները միայն կային
զոր դուն հիմայ հագած ես , որոնք թողած
էր իբրև վկայ իր աներևութանալուն :

Գուրս ելայ կանչեցի աղջիկս . գացի հոն
ուր որ այն օտարականները կեցած էին
ինչուան առջի իրիկուն որոնք իմ թշուա-
ռութեանս պատճառ եղան :

Բայց աւանդ . . որ ամէն բան աներևոյթ
եղեր էր և միայն հետքերնին թողուցեր
էին : Գետին ընկայ դառն ցաւերու մէջ
ընկզմած և սրտիս դառնութիւնը կ'ուզէի
փարատել լալով ու ողբով . . . և ահա այս
միջոցին տեսայ որ Մամոր կուգար այլայ-
լած ու գունաթափ կերպարանքով մը և ձեռ-
քը բռնած աղջկանս թողուցած պապիրին
թերթը :

« Մայր իմ , ըսաւ ինծի , երկինք կ'ուզեն
պատժել զմեզ . . . ևս ուղտերուն թողու-
ցած հետքին ետեէն երթալով կ'ուզեմ Նի-

հալան գտնալ . . . ճամբայ ելլալէս առաջ կ'ուզեմ՝ զքեզ ասպահովցընել , եկուր հիւզը դառնանք որպէս զի ես մէկէն կարենամ ճամբայ ելլալ : — Հազիւ թէ հիւզը դարձանք Յամոր շուտ մը աչքէս աներևոյթ ելլալ :

Իսկ ես մինակ մնացի նորէն իմ ցաւերուս մէջ ու աղջկանս սենեկին մէջ լալով ժուռ կուգայի . ժողուեցի թողուցած զգեստները և ծնկիս վրայ բռնած իրեն անկողնոյն քովը նստայ . ո՛հ ինչպէս երկայն կը տեսնուէին նոյն օրուան ժամերը . քանի՛ քանի՛ անգամ՝ դաշտին ծայրը դացի տեսնալու համար թէ արդեօք աղջիկս Յամորին հետ կուգայ թէ ոչ :

Յամորին հայրը տեսնալով որ իր որդին իրիկունը սովորական ատենին առն չի գառնար՝ ելաւ ինծի եկաւ . իսկ ես լալով պատմեցի իրեն զլիսուս եկածը . երբոր լըմընցուցի խիստ ձայնով մը դարձաւ ըսաւ ինծի .

— Աղջիկդ գնաց և դաւակիս կեանքն ալ իր հետը մէկ տեղ տարաւ . բայց Յամոր պէտք չէր որ ետեէն երթար , կարելի բան չէ որ զինքը կարենայ գտնալ . թէ որ հոս գտնուէի կ'արգիլէի զինքը որ աղջկանդ ետեէն չերթայ . վասն զի Աստուած չընէ , թէ որ յանկարծ գտնելու ալ ըլլայ շատ գէշ վտանգներու մէջ պիտի իյնայ : Գիտես ինչ մարդիկ էին ատոնք , ըսաւ

— Ես գիտեմ՝ որ զերիի վաճառականներ

են որ մեր երկիրները կուգան կերպաս ծախելու սուտ պատրուակաւ որպէս զի զեղեցիկ աղջիկներ յափշտակեն ու վերջը տանին սուղ սուղ ծախեն ուրիշ վաճառականներու, որպէս զի անոնք ալ տանին Տաճկաց ու Պարսից արքունիքներուն ծախեն: Եւ զիտես զարձեալ թէ ինչ խեղճ վիճակ ունին այդ աղջիկները, տարակոյս չկայ որ փառաւոր պալատներու մէջ կը բնակին՝ բայց զառագղի մէջ փակուած զազաններու պէս և խեղճերը իրենց սակաւօրեայ օրիորդութիւնը կը փճացնեն իրենց տէրերուն հաճոյքը կատարելու համար: Այս անարգ կեանքս որչափ ալ նուաստ և ընդդէմ օրինաց բնութեան բան է, բայց իբրև շնորհք մը կը համարուի իրենց և երկար առտեն նոյն վիճակին մէջ չեն կրնար մնալ, վասն զի քիչ ատենէն պէտք է իրենք տեղիք տան իրենցմէ վերջը եկողներուն: Աղետալի է այս կանանց վիճակը լի անարգանօք և նուաստութեամբ: Առջի տէրերը ուրիշներու կը ծախեն զիրենք, և անոնք ալ կամ ծանր աշխատութեանց կը զործածեն և կամ նոյն առջի անարգ պաշտօնը կը կատարեն եթէ դեռ ծաղիկ հասակի մէջ ըլլան նէ»:

Աս խօսքերուս վրայ անշարժ ընկայ մնացի: Աս տեսնալով Շամորին հայրը սկսաւ ինքզինքը մեղադրել ատանկ արձակ համարձակ առջևս խօսելուն համար ու երբոր մարելէս արթնցայ սկսաւ ըսել: «Ապա-

հով եմ որ աղջիկդ չգիտեր ինչ փախճա-
նաւ զինքը կը տանին նէ . բայց թէ որ ի-
մանալու ըլլայ անոնց ինչ մարդիկ ըլլալը
կրնայ ձեռքերնէն փախչիլ . բայց թէ որ
գիտնար տարակոյս չկայ որ հետերնին ալ
չէր երթար . ես հիմայ որդւոյս ետնէն կ'եր-
թամ որ զինքը կարենամ ետ դարձնել . աս
ըսելով աներևոյթ եղաւ : Անսպասմելի տաղ-
նապներով անցուցի բոլոր գիշերը և չեմ
գիտեր ինչպէս հիմայ կ'ապրիմ այնչափ ու-
նեցած ցաւերէս ետքը : Առաւօտ ըլլալուն
պէս դացի նստայ դաշտին այն կողմը ուս-
կից շատ հեռուները կը տեսնուէր . ինչ
չուան իրիկուն հոն կեցայ և ահա ուշ ատեն
Ծամօր ու իր հայրը եկան հասան : Ծամօր
յամբաբայլ հօրը կռթնած առաջ կուգար և
հազիւ հազ իմ դաշտս գալու ճամբան կըր-
նար ընել . երբոր քովս հասաւ զիրկս ըն-
կաւ ըսելով :

— Անդարձ կերպով կորսուեցաւ աղջիկդ,
ո՛վ մայր իմ . ո՛ր գիտէ ինչ վիճակ պիտի ու-
նենայ ան խեղճը որ բոլոր իմ ուրախու-
թիւնս էր : Այն չուառականները տարին
զինքը խաբելով իր գիւրահաւանութիւնը՝ ու
իրեն անփորձ հասակը իրենց գործիք առ-
նելով . գիտեմ որ այս թշուառութեանս վը-
րայ ես չեմ կրնար ասլրիլ : Հայր իմ թող
որ երթամ նորէն . . . չեմ կրնար բնակիլ
հոս կ'ուզեմ երթալ . . . պէտք է որ
գտնամ զինքը . . . :

— Խեղացնոր , ըսաւ իրեն հայրը , այն

նաւը որուն մէջ պիտի ըլլայ Նիհալան հիմայ ծովուն խորերն է . պէտք է որ դուն հիմայ հնազանդիս հօրդ և իրեն խրատներուն մը տիկ ընես : Մոռցիր բոլորովին զինքը . անիկայ ալ ասկէ վերջը քու սիրոյդ և իմին համարմանս արժանի չէ . պէտք է որ մոռնաս զՆիհալան . հարկը այսպէս կը պահանջէ և կ'ուզեմ որ այնպէս ալ ընես : Աս կտրուկ խօսքիս վրայ Մամոր զլուխը կախած քովս մօտեցաւ :

— Հայր իմ , կը խոստանամ , ըսաւ , որ ամենայն ջանք ընեմ Նիհալան մոռնալու համար . բայց կը խնդրեմ որ թոյլ տաս ինձի որ գոնէ այս սիրոյ մօրս քովը կարենամ կենալ . չեմ կրնար զինքը մինակ թողուլ . և միթէ ես իրեն որդին չեմ » : Այս խօսքիս պատասխանեց հայրը ըսելով . « Նղբայրներէդ մէկը իր քովը կը կենայ . անիկայ քեզմէ աւելի լաւ կրնայ ընել դաշտին աշխատութիւնները . դուն իմ խօսքիս մտիկ ըրէ . հեռացիր այս տեղերէս որոնց տեսութիւնը սրտիդ մէջը պիտի դարթուցանեն ան առջի յիշատակները որոնք գրեղ հալեն ու մաշեն պիտի , եկուր խօսքս մտիկ ըրէ որդեակ » :

— Ո՛հ հայր իմ , գոչեց Մամոր , չեմ կրնար այս մեծ գոհս ալ ընել : Խօսք կ'ուտամ որ ալ Նիհալան փնտռելու չեմ երթար , ան ինձի համար մեռած է՝ թող ուրեմն զիս հոս , հայր իմ , կ'աղաչեմ » :

Հայրը հառաչելով մը ըսաւ որդւոյն .

— Խեղճ տղայ, ինչպէս հաւանիմքու խընդիրքիդ երբոր գիտեմ որ քեզի գէշ պիտի ըլլայ . դուն քու խնդրածդ չես գիտեր » :
Աս ըսելով հեռացաւ :

Ծամօր եկաւ քովս նստաւ ու սկսանք երկուքնիս մէկտեղ լալ : Պատմել տուաւ ինծի ամենայն պարագաներով հանդերձ ազջկանս փախչելուն գէպքերը և աւելի սկսաւ լալ :

— Մայր իմ, ըսաւ ինծի, Նիհալան պիտի մեռնի սրտին ցաւէն երբոր իմանայ թէ ինչ որողայթի մէջ ինկած է . ինքը որ այնչափ սուրբ և մաքուր սիրտ ունի անկարելի է որ գիջանի իրեն առաջարկուած գէշ ճամբուն ետեւէն երթալու » :

Երբոր գիշեր եղաւ ըսի Ծամօրին . « Որդեակ, դուն իմ խուցս կ'առնես ես ալ ազջկանս խուցը կ'երթամ » : « Մայր իմ, ըսաւ, Նիհալային խուցը ինծի թող » : « Այ խեղճ, վրայ բերի ըսելով, փոխանակ զի պէտք է որ հեռանաս այն առարկաներէն որ միտքդ կրնան բերել այն տխուր յիշատակները, դուն աւելի կ'ուզես անոնց մօտենալ : Որչափ ալ ինծի մեծ մխիթարութիւն է քու հոս կենալդ, այնչափ ալ չուզելով զիջայ ես : Դուն չես կրնար Նիհալային խուցը քուն ըլլալ ուր որ այնչափ յիշատակներ կան որոնք զքեզ կրնան հալել ու մաշեցընել » :

— Թոյլ տուր ինծի՝ պատասխանեց . աւելի կ'ուզեմ մեռնիլ քան թէ ապրիլ » :

Այսպէսով Յամոր իմ աղջկանս խուցը քաշուեցաւ . իմ բունս չտարաւ և իմացայ որ ինքն ալ ինծի պէս անբուն մնացեր էր ու կը տազնասպէր . դրան բացուածքէն տեսայ որ խուցը ճրագ կար ու ականջ դրի :

Գժբաղղ Յամոր բոլոր իր երեակայութիւնը չորս կողմի առարկայից վրայ կը սլաքաւորուէր , անոնց հետ կը խօսակցէր՝ իբրև թէ կարենային իր լեզուն հասկընալ : Իմ մինակ ըլլալուս վրայ շատ կը ցաւէի տեսնալով իրեն յորդ արտասուքը և հեծկըլտանքը՝ որն որ վախնալով որ չըլլայ թէ ես իմանամ՝ կարելի եղածին չափ ինք զինքը կը բռնէր : Բայց վերջապէս սիրտ ընելով ներս մտայ , ու տեսայ որ անկողնին քովը գետինը փռուած էր , ու ձեռքն ալ այնպիսի բաներ կար՝ որոնք ատենօք Նիհալային կը վերաբերէին :

— Սիրելի որդեակս , ըսի իրեն , ինչո՞ւ համար իմ գորովալիբ խորհուրդներուս մտիկ չես ըներ . կ' ուզես որ աղջիկս կորսնցընելէն վերջը քու ցաւալի մահդ ալ տեսնեմ :

Այս խօսքէս ետքը եկաւ քովս նստաւ , ու բոլոր զիշերը այս կերպով անցուցինք ինչուան առաւօտ լալով :

Յամոր թէպէտ սաստիկ յոգնած էր ու ցաւերով տանջուած՝ սակայն այսու ամենայնիւ առաւօտ ըլլալուն պէս մէկէն վաղեց դաշտը գնաց աշխատելու : Այս բանիս վրայ ես շատ ուրախացայ յուսալով որ այսպէսով ունեցած ցաւերը մեղմանան : Բայց

ի զո՛ր . վասն զի իր պարտուցը համար միայն ունեցած փութաջանութիւնը բաւական էր զինքը ոգեսպառ ընելու . թող որ սիրաբը մահացու վէրքով մը անանկ վիրաւորուած էր որ աչքիս առջևը կը տեսնայի իրեն մահը առանց կարենալու դարման մը ընել :

Այսպէսով օրերը կ'անցնէին՝ և Պամոր երթալով մահուան դուռը կը մօտենար . ան աստիճան ուժէ ինկաւ՝ որ ալ չէր կրնար խրճիթէս գօրս ելլել : Իր հայրը որ ամէն օր կուգար զինքը տեսնելու՝ ու ոչ երբէք կրցած էր զինքը համոզել որ իր ընտանեաց քովը դառնայ , յարմար առիթ մը սեպեց իր այս ուժաթափութիւնը որ զինքը այն տխուր յիշատակներէն հեռացընէ , և կը յուսար որ ընտանեաց քովը դառնալովը՝ մոռնայ իր այն տարաբաղզ սէրը :

Պամոր՝ ուժէ ինկած ու կամքը տկարացած , այս անգամ իր հօրը խրատին շատ մեծ ընդդիմութիւն մը չըրաւ . ուստի եղբայրներէն երկուքը եկան ու զինքը իրենց հօրեական տունը տարին ուր որ ամէն խնամք կը տանէին , բայց մեզք որ իր տկարութիւնը նուազելու տեղ՝ աւելի ևս զայրացաւ :

Ամէն օր կ'երթայի զինքը տեսնելու . և մէկ զիշեր մ'ալ զինքը խիստ խաղաղ և Աստուծոյ կամացը հպատակ գտնելով՝ ըսի իրեն :

— Արդեակ իմ , այս զիշեր աւելի աղէկ ևս անանկ չէ՞ :

— Այո՛, ըսաւ . և ներսիզիէս անանկ մը
կ' զգամ որ կարծես թէ երկինքը իմ վրաս
գթալով՝ զիս քիչ ատենէն իր քովը պիտի
կանչէ :

Այս խօսքիս , չկրցայ զիս բռնել՝ ու սաս-
տիկ լացի . « Մայր իմ , ըսաւ , մի լար .
վասն զի ես շատ ուրախ եմ այս աշխարհքէս
ելլելուս վրայ , ու այնպէս մը կուգայ ինձի
որ հոն երթալովս իմ սիրելիներս պիտի
գտնեմ՝ ուր որ նորէն զիրենք կորսնցընե-
լու վտանգ չկայ : Գուն ալ քիչ ատենէն զիս
հոն կը գտնաս , ինչպէս նաև Նիհալան ալ՝
բայց ս' զիտէ թէ ան ինձմէ ալ առաջ կան-
խած չըլլայ » :

Այս խօսքերս ըսելու ատենը իր աչքերը
զէպ 'ի երկինք վերցուց լի յուսով :

— Ո՛հ , ըսաւ ինձի ան ատեն Հնդկաս-
տանցի սառաւը , թէ որ նոյն միջոցին
ճանչցած ըլլայի քու Աստուածդ՝ սրչափ մեծ
մխիթարութիւն կրնայի ըլլալ խեղճ Մամո-
րին : Բայց ինչպէս որ կը տեսնաս իր այս
մտածմունքները այն կրօնքին արգասիքն
են որ կը սորվեցընէ թէ երանեալ ոգիքը
երկինքը կը ժողվուին :

Այս խօսակցութեանց երկրորդ օրը դար-
ձեալ Մամորը տեսնելու դացի . բայց ա-
ւա՛ղ , տուն հասնելու ատենս լսեցի որ մե-
ռելի երգերը կ'երգէին որոնք իրեն մահը
ինձի գուժեցին :

Մամորին մահուամբը երկրիս վրայ ունե-
ցած բոլոր մխիթարութիւններս ալ կոր-

սուեցան քանի մը օր իրենն ընտանեաց
քովը կեցայ որոնց 'ի սրտէ վշտակից էի :
Բայց քիչ ատենէն ստիպուեցայ նորէն իմ
բնակութիւնս դառնալու :

Երկայն ատեն Մամորին եղբարքը , եր-
բեմն մէկը և երբեմն մէկալը կուգային ին-
ծի օգնելու . բայց ատեն անցնելով իրենց
կենաց հանգամանքը փոխուեցաւ՝ որովհե-
տե երկուքն ալ կարգուեցան : Անդրանիկը
իր հօրը քով կը բնակի և հիմայ շատ մը
տղաքներ ունի , և խիստ շատ ատեն է որ
զինքը չեմ տեսնար . սակայն հանդերձ այ-
սու ամենայնիւ երբեմն երբեմն ինծի քիչ մը
բրինձ կը խաւրէ , ու աս ալ ըստինքեան մեծ
շնորհք մըն է , որովհետե զեռ կը յիշէ այն
աղջկան մայրը որ իրեն սիրելի եղբօրը մա-
հուանը պատճառ եղած է :

Այս խօսքերս ըսելէն վերջը Նիհալայի
մայրը խորունկ հառաչանք մը արձկեց ու
զլուխը ձեռքերուն մէջ բռնելով երկար ա-
տեն լուռ կեցաւ :

— Բայց ես լուսթիւնը կտրելով հարցու-
ցի . ուրեմն ամենևին չտեսա՞ր քու աղջիկդ .

— Չէ , ըսաւ , և ոչ ալ պիտի տեսնամ
զինքը այս աշխարհիս վրայ : Փոխանակ
հարստութեան ու երջանկութեան որոնց
այնչափ կը փափաքէր՝ խեղճ ու յուսահատ
կեանք մը ունեցաւ և իր ու ուրիշի մահուան
ալ պատճառ եղաւ

Կ'աղաչեմ՝ ալ ինծի աս բանիս վրայօք
բան մի հարցնելու :

Կէս գիշերը վրայ հասած ըլլալով, Նի-
հալայի մայրը ինծի պլսւելով ըսաւ . Չնսի
պառկէ , աղջիկս , և նայէ որ քնանաս :

« Գիշեր ցորեկ բոլոր մտածութիւննիս այն էր թէ ինչպէս կարենանք աւելի լաւ կերպով մշակել մեր անդաստանը , որ արդէն մեր զալովը բազմացեր էինք , որպէս զի ապրուստնիս ապահովցնենք : Աշխատասէր և ճարտարամիտ Գոլան մէկէն սկսաւ այն պզտի անբեր զաշտը մշակել , և Հնդկաստանցի պառաւին խորհրդովը ամէն տեղ սերմ ցաննց՝ որով այն անմշակ և վայրի խոտերով լեցուն զաշտը , քիչ ատենէն իր ջանից խնամքովը զեղեցիկ ու մշակեալ պարտէզ մը զարձաւ՝ և ամէն տեսակ բան կը բուսցընէր :

Այս տեսնալով ես ալ ուզեցի իրենց աշխատանացը հաղորդակից ըլլալ , բայց Գոլան ու պառաւ Հնդկաստանցին իմ՝ վրաս զթալով զէմ՝ կը կենային իմ այս փափաքանացս :

Ամէն առաւօտ զեռ արեւը չտաքցած մէկտեղ զաշտը կ'երթայինք զէշ և աւելորդ խոտերը քաղելու համար : Իսկ երբոր խըր-

ճիթնիս կը դառնայինք՝ զեաինն ափունքնն ,
րէն ժողոված բարակ եղեգներով փսիաթներ
կը շինէինք զօրոնք Գուլա մօտիկ գեղը կը
տանէր ծախելու համար :

Այս արուեստս խիստ շուտ սորվեցայ՝
որովհետեւ հնդկաստանի այն կողմերը շատ
գործածական է այս ձեռագործս :

Մեր հնդկաստանցի պառաւին բով գալը
կամաց կամաց ամէն տեղ տարածուեցաւ՝
զօրն որ նոյն իսկ հնդկաստանցին ալ կը
պատմէր ամէն գեղացոց իր այս անակնկալ
բաղդը որոնց մէջն էր նաև Մամորին հայրը :

— Բարեբար երկինքը , կ'ըսէր իրենց ,
իմ վրաս զթալով , կորսնցուցածիս տեղ ու-
րիչ աղջիկ մ'ալ ինծի շնորհեց » : Խեղճ
բարեսէր պառաւը ամենայն խնամքով ու
սիրով կը հոգար իմ ամէն պիտոյքս . երբոր
տեսնար զիս որ քիչ մը մեր դաշտին սահ-
մաններէն կը հեռանամ՝ մէկէն ետեւէս կը
վազէր ըսելով ,

— Սիրելի աղջիկս , կ'աղաչեմ շատ մի
հեռանար . վտան զի այս կողմերս այնչափ
տալահով չեն , կրնայ ըլլալ որ զքեզ առ-
նեն տանին . խնայէ ինծի որ այս նոր խեղ-
ճութիւնս ալ զլուխս չիգայ :

Մեր այս անխոնջ աշխատանքը՝ վերջա-
պէս կրցանք հնդկաստանցիին ու մեր բաղ-
դը շինել . բայց ես միշտ իմ պապս մտածե-
լէն չէի դադրէր , ու զիչեր ցօրեկ բոլոր
մտածմունքս իր վրան էր և խղճմտանքս ալ
զիս չարաչար կը տանջէր . զիս ուրիշ բա-

նով չէի կրնար հանդարտեցընել եթէ ոչ քրիստոնէութեան հաւատոյ, յուսոյ և համբերութեան առաքինութիւններովը զորոնք կը ջանայի սրտիս մէջ վառ պահել :

Սակայն այսու ամենայնիւ չէի կրնար ևս ինծի յաղթել և կ'ուզէի երթալ պապս զըսնել, որպէս զի զինքը սիրելովս կարենամ մոռցընել տալ իրեն իմ պատճառաւ քաշած վիշտերը : Բայց երբեմն երբեմն խոր արամութեամբ մը պաշարուած կը դառնայի ու կը հարցընէի ևս ինծի. արդեօք զինքը դեռ կենդանի պիտի գտնամ մի. չէ նէ ունեցած վիշտերուն չգիմանալով մեռած :

Ի՞նչպէս այս սահմաններէս պիտի կարենամ հեռանալ, որովհետև հոստեղուանքը խիստ քիչ անգամ նաև կը տեսնուի, ան ալ զիպուածով թէ որ ջուրերնին պակասած ըլլայ որպէս զի հոսկէց ջուր առնեն : Սակայն հանդերձ այսու ամենայնիւ կը ջանայի միտքս դրածը կատարել. ու զրեթէ ամէն օր Գոլային հետ մէկտեղ գետին եզերքը կ'երթայինք յուսալով որ դեռ ևս նաևու մը նաւաստիներու հանդիպինք : Իմ միտքս ինչուան Բոնտիչերի երթալ էր բայց մէկտեղ առնելով Գոլան ու հնդկաստանցի պառաւը, եթէ հոն դացող նաև մը գտնալու ըլլայի նէ : Այս վերջինիս իմացուցեր էի իմ գիտմունքս՝ և ինքն ալ սիրով յանձն առեր էր մեզի հետ գալու :

Այս խաբէական յուսոյ մէջ զրեթէ վեց տարի անցուցինք ու միշտ յոյսերնիս պա-

րապ կ'ելլար . բայց վերջապէս օր մը երբոր մեր սովորութեան համեմատ գետին եզերքը նստած յուսահատաբար կ' սպասէինք , յանկարծ տեսանք հեռուէն որ քանի մը նաւաստիք կուգային գետէն ջուր առնելու համար : Մէկէն ուրախութեամբ մը իրենց քով մօտեցայ , ու իմացայ որ սկովտիացի էին . բայց բարեբաղդաբար մէջէնին զազդիացի մը կար՝ որուն կրցայ իմ լեզուս հասկըցընել , և տեղեկացայ իրմէ որ նաւուն հրամանատարը սկովտիացի մըն էր ու գէպ 'ի Բոնտիչէրի կ'երթային : Ան ատեն ըսի իրեն իմ երկարժամանակեայ փափաքս և թէ կուզէի Բոնտիչէրի երթալ՝ իմ ուրիշ երկու ընկերներովս :

— Կարծեմ որ , ըսաւ ինձի ան ատեն զազդիացին , շատ դժուարաւ կրնայ յաջողիլ քու այս փափաքդ :

Սակայն շատ ստիպեցի զինքը որ զիս նաւապետին տանի որ իրեն հետ խօսիմ . ինքն ալ հաւանելով իմ այս խնդրոյս յանձն առաւ զիս նաւը տանելու , ու հաւատարիմ Գոլայիս հետ ճամբայ ելանք :

Հուսկ ուրեմն հասանք ծովածոց մը ուր որ նաւը կ' սպասէր . նաւապետը 'ի սկզբան մեծ տհաճութեամբ մը զմեզ ընդունեցաւ , բայց քիչ ատենէն իր առջի կերպը փոխեց :

— Շատ աղէկ , պատասխանեց նաւապետը , ամենայն սիրով կ'ընդունիմ զձեզ . ուր է մէկալ ընկերնիդ , և թէ՛ բաւական ստակ ունիք ձեր ճամբու ծախքը վճարելու :

Պատասխանեցի իրեն որ չէ թէ միայն ճամբու ծախքը վճարելու կարողութիւն չունէինք այլ և ոչ աղքատօրէն սպրելու :

Բայց աս ալ ըսի իրեն՝ որ եթէ զմեզ մեր փափաքած տեղը հասցընէր ան ատեն կըրնայինք իրեն առատապէս հատուցանել մեր ծախքը :

— Ոչ . ոչ . պատասխանեց նաւապետը , ես չեմ կրնար այս տեսակ անստոյգ առուտուր ընել . կ'ուզեմ որ վաստըկիս վրայ ապահով ըլլամ :

Աս բանիս վրայ յուսահատած ձայնս քաշեցի կեցայ : Բայց ճշմարիտը ըսելով առանց զիտնալու բաւական հարստութիւն ունէի :

Մինչդեռ ես հոն կեցած նաւապետին հանած դժուարութեանը վրայ կը մտածէի , իմ հանձարեղ Գոլաս խրճիթը գնաց՝ որ իմ սակեղիպակ և գոհարներով զարդարուած հարուստ զգեստս բերէ զոբն որ ինքը երկայն ատենէ 'ի վեր մեծ խնամքով կը պահէր : Երբոր բերաւ մէկէն նաւապետին ներկայացուցինք . ան ալ քիչ մը քննելէն ետքը՝ մէկէն ամէն դժուարութիւն վերցաւ :

— Այո , պատասխանեց նաւապետը , կ'ընդունիմ զձեզ այս զգեստներուս տեղ , որոնց արժէքը ձեր ճամբու ծախքը կը լինընէ : Բաց ասկէ խօսք ալ կուտամ՝ ձեզի որ ոչ միայն Բոնտիչէրի՝ այլ նաև ինչուան ձեր բնակութեան տեղը տանիմ զձեզ : Փութայէք ուրեմն ձեր միւս ընկերն ալ հոս բե-

րելու , վասն զի երկու ժամէն ճամբայ պի-
տի ելլենք :

Շուտ մը խրճիթնիս դարձանք . սակայն
հոն ալ մէկ ուրիշ նոր դժուարութիւն մը
դիմացնիս ելաւ . որովհետեւ շատ դժուարին
կուգար մեր բարեսէր հնդկաստանցիին իր
սիրելի այծը թողուլը , որուն վրայ մասնա-
ւոր դուրս մը ունէր :

Աղէկ ուրեմն , ըսի իրեն , դան ալ մէկ-
տեղ տանինք , և ես նաւապետին հետ աս
բանս ալ կը յարմարցընեմ . իր տուած կա-
թը իրեն ճամբու ծախքին տեղ կրնայ
բռնել :

Պատրաստութիւննիս խիստ կարճ եղաւ ,
ու մեծ արագութեամբ ժողվեցինք այն ա-
մէն բանը որոնց վրայ որ պառաւը սէր
ձգած էր և յիշատակի համար կը պահէր .
բայց թէ որ աս ընտրութիւնը իրեն թող-
լու ըլլայինք , անշուշտ բեռներու ծանրու-
թենէն չէինք կրնար առաջ երթալ : Ա՛ եր-
ջապէս թողուցինք մեր բնակարանը՝ ու
սկսանք դէպ 'ի նաւ երթալ : Գոյա մեր կա-
րասիներովը բեռնաւորուած առջևէն կը
քալէր , իսկ ես ետևէն պառաւին թեր մը-
տած կ'երթայի ու մէկ ձեռքովս ալ այծին
չուանը բռնած էի : Հասանք վերջապէս ծո-
վածոցը ու այս անգամուն տեսանք որ նա-
ւուն տախտակամածը նաւաստիներով ու
ճամբորդներով լեցուն էր . որոնց մէջն էր
նաև նաւապետին կինը իր պզտի տղովը :

Նաւապետը այծը տեսնելուն պէս տհա-

ճելով մը ըսաւ թէ ինչո՞ւ առաջուց բան մը չըսիք ասոր համար . և թէ ինքը պարտա-
կան չէր զանիկայ ընդունելու , ըսելով թէ՛
ձախքը կ'աւելնայ : Բայց իր կիներ մէկէն
պատասխանեց թէ զան ալ կրնար ընդու-
նիլ , որովհետեւ կենդանւոյն տուած կաթը
կրնար իր տղուն ծառայել : Ա՛ երջապէս ա-
մէն բան յարմարեցաւ , ու առանց մէկ
դժուարութեան մը նաւ մտանք : Մեզի ի-
րեքներնուս համար երկու անկողին և մէկ
պզտի խցիկ մը տուին . իսկ այծերնիս նա-
ւուն յատակը կը պառկէր , բայց ցորե-
կուան միջոց միշտ ազատ էր և նաւուն վը-
րայ արձակ համարձակ կը քալէր :

Նաւապետին կիներ՝ որ զազդիարէն
խիստ լաւ կը խօսէր՝ ստէպ կ'ուզար ինծի
հետ խօսակցելու , ու շատ սիրելի և աշխոյժ
կերպ մը ունէր . քիչ օրուան մէջ ան աս-
տիճան իրեն հետ ընտանեցայ՝ որ ամէն ի-
րիկուն իրեն հետ մէկտեղ թէյ խմելու
հրամացուց : Սիրով ընդունեցայ իր հրաւեր-
քը ու փառաւոր յախճապակիներով զար-
դարուած սեղանի մը քով նստանք : Քիչ
մը ատեն այնպէս նստելէն ետքը , յան-
կարձ հարուստ ու շքեղ բաժակ մը աչքիս
զարկաւ : Աւշադրութեամբ մը զննեցի՝ ու
ձեռքովս ալ շօշափեցի զայն , և վրայի եղած
նշանէն ճանչցայ որ անիկայ ատենօք պա-
պուս էր : . . . Զարմանքս ան աստիճանի
սասափիկ եղաւ , որ խաթունը անգրադառ-
նալով հարցուց ինծի թէ ինչո՞ւ համար այն
բանը զիս այնչափ զարմացուց :

Խաթուն , պատասխանեցի ես իրեն , նե-
րեցէք ինձի հարցընելու , թէ որ գիտէք , և
թէ կը հաճիք ըսելու , ի՞նչ կերպով այս բա-
ժակը ձեր քովը եկած է :

« Հինգ տարի առաջ Սկովտիա եղած
ժամանակնիս՝ հարուստ վաճառական մը
եկաւ հոն , որն որ խիստ շատ ապրանքներ
ունէր որոնք այս տեսակ զեղեցիկ և սակա-
ւադիւտ բաներ էին ու անկէ ընդունեցանք .
էրիկս իրեն հետ բարեկամանալով գիւրա-
ցուց իրեն իր նաւն ու վաճառքները ծախե-
լու միջոցը . աս մարդը սաստիկ հարստա-
նալով թողուց վաճառականութիւնը , ու
քիչ ատենէն Խտիմպուրկցի որբ ու աղքատ
աղջկան մը հետ կարգուեցաւ : Իրեն կար-
գուելէն քիչ մը ետքը մենք Խտիմպուրկէն
եկանք՝ բայց նախ իրեն ու կնկանը մնաքբա-
րովի դացինք . բայց կրնամ ըսել որ իրենց
ունեցած զեղեցիկ ու հրաշալի կահկարասի-
քին նման ուրիշ տեղ տեսած չէի :

Իսկ ես այլալլա՛ծ ու գողգողուն անձամբ
մտիկ կ'ընէի սկովտիացի խաթունին պատ-
մութիւնը . — Խաթուն , ըսի իրեն , կրնա՞ք
աւելի լաւ մը բացատրել ինձի թէ ի՞նչ տե-
սակ էին կահկարասիքը :

— Ա՛հ , պատասխանեց , շատ զեղեցիկ
էին՝ բայց միանգամայն ահաւոր . վասն զի
ամէնքն ալ կենդանույ ձեով շինուած էին .
ահաւասիկ՝ ըսածս քեզի հաւաստելու հա-
մար՝ հետաքրքրական բան մ'ալ ցուցը-
նեմ քեզի . կը տեսնաս սա թեւաւոր աթո-

որ, ասիկայ ինծի նոյն վաճառականին խաթունը պարզեց՝ իմ տղուս համար : Մօտ եկուր որ ցուցընեմ քեզի :

Աս ըսելով աթոռին վրայի ծածկոցը հանեց : Ի՛նչպէս զարմացայ մնացի երբոր տեսայ թէ անիկայ իմ տղայութեանս ատեն գործածած աթոռս էր . ո՛հ, այն երջանիկ ժամանակը՝ որն որ դեռ իմ պապուս սիրալիր հովանաւորութեանը տակ՝ նոյն աթոռին վրայ իրեն ոտքին քովերը քաղցր քուն կ'ըլլայի . ո՛հ, քաղցր է ինծի այն աթոռը, քաղցր է որ և իցէ ցանկալի օրորոցէ մը աւելի : Տարակոյսս երթալով աւելցաւ . իմացայ որ Ռոնչելլին Սկովտիա էր, և փոխանակ իր յանցանաց պատիժը կրելու հանդիստ կ'ապրէր :

Այլայլութիւնս բռնելով սկսայ ուրիշ նոր նոր հարցմունքներ ընել խաթունին . և իրեն տուած մանրամասն տեղեկութիւններէն ալ տարակուսելու տեղիք չի մնաց : Միայն անունին տարբերութիւնն էր որ քիչ մը տարակոյս կրնար վերցընել . բայց ան ալ ստուգուեցաւ որ Ռոնչելլին Սկովտիա հասնելէն ետքը անունը փոխելով Վանտէր կոչուեր էր ու իր Մալանոյ գործակիցն ալ որ ընկերէն չէր բաժնուած Տիք անունը առեր էր :

Մէկէն փութացի իմացածս Գոլային պատմելու . « Անտարակոյս եղիր, ըսաւ ինծի, երկինք զինքը կը պատժէ, մտքէ անցնելու բան չէ որ այնպիսին կարենայ եր-

Ջանիկ ըլլալ . ցաւալին ան խեղճ կինն է որ
ատանկ անզոյս մարդու հետ կարգուեր է
անշուշտ առանց լաւ ճանչնալու զինքը .
բայց թողունք հիմա այս մտածութիւններս
և նայինք մեր բանին որ սլապուղ քով պի-
տի երթանք » :

Երեք ամսէն վերջը հասանք Յոնտիչէրիի
առջևները . երբոր հեռուէն տեսայ իմ հայ-
րենիքս՝ սիրտս զող մը եկաւ :

Կ'ըսէի ինքնիրենս , ինչպէս պիտի հա-
մարձակիմ սլապուս առջև երևնալու թէ
որ ողջ է ինչուան հիմայ . իսկ թէ որ ինքը
մեռած է ինչպէս պիտի տեսնամ մէկալ
ազգականներս , սլապուս եղբայրը ու իրեն
որդիքը : Բայց ինչ որ ալ ըլլայ , պէտք է որ
փութամ թողութիւն խնդրելու անցած դա-
ցած զէպքերուն վրայ :

Սկովտիացի նաւապետը , հաստատուն
կեցաւ իր խոստմանը վրայ , ու Յոնտիչէրի
հասնելնէս ետև , իր ծախքովը զիս մեր
դաշտային բնակութիւնը կ'ուզէր տանիլ :
Բայց ես ամչնալէս չէի ուզէր և ոչ սլապուս
եղբօրը քով երթալ ինչպէս վերը ըսի , որ
Յոնտիչէրի կը կենար :

Չեմ ուզեր հիմայ հոս նկարագրել ունե-
ցած զգածմունքս երբոր մեր տունը տեսայ .
այնպիսի այլայլութիւն մը եկաւ վրաս որ
բացատրելու բան չէ . վերցուցի աշուրներս ,
որ արցունքով լեցուն էին , զէպ 'ի այն սլա-
տուհանը ուր որ ատեն մը կը կենար սլապս ,
որ իմ խաղերուս նայելով կը ժըմտէր ու կը

դուարձանար : Այն պատուհանը հիմա դոյ
էր : . . . Բակը մտայ , հոն ալ տեսայ որ խո
տերը արձակ համարձակ աճեր էին . ան
թուփերը որ ատեն մը ծաղկած հոտերնին
կը բուրէին , հիմա չորցած ու տկարացած
կը տեսնուէին մարդու աչքին : Բայց դու
մը տեսնալով առաջ դացի ու ներս մտնե
լով տեսայ զթոմը , որ ծառի մը շուքին տակ
նստած լուռ և տխուր կեցեր էր գերեզմա
նական արձանի մը պէս :

— Ո՞վ է ան , հարցուց , դարձնելով դէպ
ի ինձի իր տկար և աղօտ նայուածքը :

— Ես եմ , պոռացի , ու լալով ընկայ իր
պարանոցը . Նաուման է որ շատ թշուա
ռութիւններ քաշելէն ետքը եկեր է թողու
թիւն խնդրելու իր յանցանացը ու դա
նոնք քաւելու : Բայց ո՞ր է պապս :

Այս վերջի հարցմանս վրայ , արցունքի
կաթիլներ իր ցամաք արտեանանցը վրայ
ինչնալով պատասխանեց այլայլած ձայնով
մը : — Քու պապդ , ո՛հ , քու պապդ , ալ այս
աշխարհիս վրայ չէ : Չեմ գիտեր , ըսաւ
բարկացած ձայնով մը , թէ արդեօք ընդու
նիմ գրեզ հիմա թէ չէ . չեմ գիտեր թէ մեր
զլուխը եկած այնչափ չարիքներուն մէջ դուն
մատ ունի՞ս մի չէ նէ արդար ես . ինչ որ ալ
ըլլայ՝ նստէ հիմա ու հանգիստ առ քու
տանդ մէջ . վաղը ես կը ծանուցանեմ բո
լոր մնացած ազգականներուդ քու դարձդ .
իրենց կը մնայ գրեզ դատելը :

Աս ըսելով պատրաստուեցաւ ինձի ծա

ուայելու և իրեն ունեցած կասկածներովը
հանդերձ ամենայն ակնածութիւն կը բա-
նեցնէր : Ես կը ջանայի որ ինքը չաշխատի ,
ու աղաչեցի որ ինծի թողու ընելու բանն-
րը : Ինքը նստեցաւ և սաստիկ այլայլու-
թիւն մը կը տեսնայի դէմքին վրայ իմ դար-
ձիս պատճառաւ . թէպէտ և ինքը պարասլ
տեղ կը ջանար ծածկելու իր սրտին այլայ-
լութիւնը ծանր կերպ մը բանեցնելով :

«Մէկէն ուղեցի իմ մանկութեանս բնակութիւնը մէյմը աչքէ անցնել, թէպէտ և սիրտս սաստիկ կոտորած էր: Գոլան հետա առի և դացի նախ պապուս բնակած խուցը ու դողդոջուն ձեռքով մը փեղկը բացի որն որ երկայն ժամանակէ՛ի վեր չէր բացուած: Երբոր լուսաւորուեցաւ խուցը պարապ տեղ յիշատակի բաներ կը փնտռէի հոն. վասն զի բան մը չէր մնացած, յափշտակուած ըլլալով Ռոնչելլիէն և իրեն աստատակներուն խումբէն. չորս կողմս ուրիշ բան չէի տեսնէր բայց եթէ կատարեալ աւերածութիւն մը. պատերը բոլորովին մերկացած էին իրենց զարդերէն և միայն ծանրագին օթոցներու կտորուանք կախուած կը տեսնուէին որոնք կատաղութեամբ փրցունելու ատեննին կտորները պատին վրայ մնացեր էին ասդին անդին կահ կարասիքներու՝ կտորուանքներ սփռուած. զետինը գրուած զեղեցիկ գորգը չկար և ասդին անդին աւազակներուն հետքը կը նշմարուէր: Ահա այս

տխուր տեսարանը դիմացս ելաւ . ալ չէի կրնար հոն յիշատակի բան մը փնտռել , ու բոլորովին լքեալ կռթնեցայ իմ հաւատաբիւմ Գոլայիս , և փութացի պարտէզ իջնալ , ուր որ սաստիկ այլայլութենէս մարած ընկայ սեղանատախտակի մը վրայ , ու երկայն ատեն լուռ կենալէն ետքը ըսի Գոլային :

— Չեմ համարձակիր հարցընել Թոմին իմ տունէս հեռանալէն ետե պատահած դէպքերը , բայց վերջի աստիճան ալ հետաքրքիր եմ իմանալու և տարակոյսներս լուծելու : Արդեօք պապս Ռոնչէլլիէն կամ իր մարդիկներէն սպաննուեր է . . . : Ո՛հ կ'ազաչեմ սիրելիդ իմ Գոլա , զնա . ճշմարիտը իմացիր , ու եկուր պատմէ ինծի : Ա՛հ ես հարցընելու դող կ'ելլամ . . . կ'սպասեմ քեզի հոս ինչուան երիկուն թէ որ հարկ ըլլայ : Ո՛հ չեմ կրնար սիրտ ընել մտնելու այս բնակարանս , զորն որ վատահամբաւն Ռոնչէլլի թերևս հայրասպանութեամբ մը պղծեր է :

Գոլա դիս մինակ թողլով Թոմին բովը զնաց . քանի մը վայրկենէն տեսայ որ ետ կը դառնար և սաստիկ զգացուած կերպ մը կը տեսնուէր վրան . հարցուցի իրեն պատճառը՝ բայց պատասխան մը չտուաւ :

— Գոլա , ըսի իրեն , ինչու ինծմէ կը ծածկես . իսկ ինքը առանց պատասխան մը տալու հառաչեց , ես ալ լուռ կեցայ ու սիրտս կը հատնէր :

— Թում դիս սեպելով այս ամէն չարեացս պատճառ՝ վռնտեց դիս , ըսելով . « Չըլլալու ազջիկ կորիւր սըկէց . առանց քու ատելի դործակցութեանդ մեր Նաուման , մեր սիրելի ազջիկը , մեր քովէն չէր հեռանար . դու հազար անգամ իրմէ աւելի յանցաւոր ես . դուն իրեն սորվեցուցիր սուտ ըսելը . առանց քու նենգաւոր խորհուրդներուդ անկարելի բան էր որ մեր սիրելի դուստրը՝ որուն ծնանիլը տեսեր եմ ու զինքը օրեր եմ , զմեզ թողուր : Եւ դուն դեռ կը համարձակիս զալու ու տեսնուելու առջևս որ դքեզ տեսնելով սիրտս կը խոցոտի : Գնայ կորիւր առջևէս անհաւատարիմ ու նենգաւոր ծառայ :

Մէկէն խեղճ Գոլային վիզը պլլուեցայ որ անիրաւ տեղը իմ սխալանացս պատիժը կը քաշէր :

— Ելիր երթանք , ըսի իրեն , ու վերջապէս պատմենք Թումին առանց դարձուածքի մը զլուխս եկած դժբաղդութիւնները . ես միայն եմ յանցաւորը և ես պէտք է որ կրեմ իմ յանցանացս ծանրութիւնը :

Մտնելով Թումին խուցը տեսանք որ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր հնդկաստանցի պառաւին խօսակցութեանը . և որովհետեւ այս վերջինին խօսակցութիւնը կրնար լաւ ազդեցութիւն մը ընել Թումին վրայ , հարկ սեպեցինք լուել նոյն ատեն և մեր խօսակցութիւնը երկրորդ օրուան թողուցինք :

Երբոր գիշերը առաջ կ'երթար և մենք

մտքերնիս զրեր էինք խուցին տախտակա-
մածին վրայ քովէ քով նստած զիչերը ան-
ցընել , լսեցինք թումին սանդուխներէն վեր
ելլելուն ոտքին ձայնը , հնդկաստանցի պա-
ռաւին հետ մէկտեղ . իրենք զիս կը փնտը-
ռէին , մտան մեր կեցած խուցը ու տես-
նելով որ գետինը նստած եմ պառաւը յան-
դիմանելով ըսաւ :

— Ատ ըլլալու բան է որ իմ սիրոյ աղ-
ջիկս ուսկից որ ես վեց տարի ամէն տեսակ
հոգ ու մխիթարութիւն ունեցայ աւելի հան-
դիստ ըլլար իմ խեղճ հիւղիս մէջ քան թէ
հոս . ու ասանկ տաք տաք խօսելով ըսաւ ,
Այն մահիճը որուն մէջ որ դուն կը պառ-
կէիր հետս բերեր եմ . հիմա կ'երթամ փըն-
տըռելու : Գոլա հետս եկուր որ ինծի օգ-
նես :

Թում ինծի հետ մինակ մնաց . իմացայ որ
պառաւին խօսակցութիւնը շատ օգուտ ը-
րեր էր . ու այն մտերմական անունները որ
ատենօք ինծի կուտար նորէն սկսաւ զոր-
ծածել :

Այն մահիճը ուր որ կը պառկէի հիւղին
մէջ՝ բերին :

— Հապա դու մայրիկ , ըսի պառաւին ,
ո՛ր սլիտի պառկիս :

— Իր անկողինը պատրաստ է , պա-
տասխանեց թում , իսկ քեզի համար Գոլա ,
խսիր մը պատրաստեր եմ խաթունիդ զրա-
նը առջև , դուն ալ անոր վրայ կը պառկիս :

— Չէ , ըսի ես , ատանկ բան չըլլար . Գո-

լան իմ գրանս առջև պիտի չի պառկի . ապա թէ ոչ կ'ելլամ կ'երթամ ու մէյմըն ալ չեմ դառնար :

Թում զարմացած ինծի նայեցաւ .

— Թող խեղճին ուղածին պէս ըլլայ , ըսաւ հնդկաստանցի պառաւր , ուղածը գէշ բան մը չէ , թշուառութիւնը շատ բան սորվեցուց իրեն :

Երկրորդ առաւօտ տեսայ որ Թում դիւ նախաճաշկի կը կանչէր . այն քաղցր անուանակոչութիւնը որ ինծի կուտար միտքս ձգեցին իմ պղտիկութեան օրերս ու սիրտս ելլելով լացի . մէկէն փութացի վար իջայ և վիզը պլլուելով մնացի երկայն ատեն . նոյնպէս խեղճ ութսնամեայ ծերունին ալ ուրախութենէն կուլար :

— Նաումա , ըսաւ ինծի , եկու քու ատենուան մը նստած տեղդ նստէ . այն չարագործ ասպատակները չի կրցան տանիլ նաև այս սեղանատախտակը որուն քովը երբեմն դուք կը ժողուէիք հօրդ ու մօրդ հետ մէկտեղ , և դուն կը զուարճացնէիր զմեզ քու անուշիկ անուշիկ խօսակցութեամբդ որ ծիծառնիկի ճուռողելէն աւելի քաղցր կուղար . ասպատակները չի կրցան տեղէն շարժել աս սեղանատախտակը՝ որովհետև ամուր կերպով գետինը քամուած էր , որով աս միայն մնաց ինծի սիրելի յիշատակ մը :

Աս ըսելով ձեռքէս բռնած տարաւ դիւ սեղանատախտակին քովը որուն եզերքը կը

ժողովէինք ուրիշ անդամներ . անոր վրայ հաւաքեր դրեր էր այն քանի մը կտոր աւնօթները որ ասպատակներուն ձեռքէն ազատած էին , բայց բոլորն ալ պակասաւոր ու ըստ մեծի մասին վնասուած , որոնց վրայ սաստիկ սիրտս ցաւելով նստայ :

Թում ըստ իրեն հին սովորութեանը իմ ետևս ոտքի վրայ կեցած կ'ուղէր ինծի ծառայել . բայց ես ոտք ելայ ու ըսի իրեն , որ բան մը չեմ ուտեր ինչուան որ ինքն ալ ինծի հետ մէկտեղ չի նստի , ինչպէս նաև հնդկաստանցի պառաւր . բայց անօգուտ տեղը , վասն զի ինքը իր դիտցածէն ետ չկեցաւ . միայն հնդկաստանցի պառաւր նըստաւ ինծի հետ : Գոլան կամացուկ մը նշան ըրաւ ինծի որ իրեն պատշաճ չէր երևնար որ ինքն ալ իմ հետս սեղան նստի , վախնալով որ Թումը չսրդողի որ նոյն իսկ ինքն ալ չէր նստած :

Երբոր լմնցուցինք , աղաչեցի Թումին որ նստինք ու քանի մը ժամ իրարու հետ խօսինք . ես իրեն քով նստայ ու պատմեցի իրեն իմ Թշուառութիւններս ու Գոլային հաւատարմութիւնը ու անմեղութիւնը , որուն վրայ մեծապէս ուրախացաւ խեղճ աղջիկը :

— Իմն Նատմա , ըսաւ ինծի ձեր Թումը , դուատր իմ ատիրոջս ու իմ գորովոյս . դուն աւելի Թշուառ ես քան Թէ յանցաւոր . շատ ուրախ եմ ինչ որ բարիք ըրեր ես լքեալ ու պառաւ կնկան մը : Թէ որ դքեղ դատելու իշխանութիւնը ինծի իյնար ես դքեղ կ'ար-

դարացնէի . բայց ասիկայ ինծի չի վերաբերիր . քու ազգականներդ արդէն իմացան . քու գալդ ու վաղը հոս կ'ըլլան :

— Չեմ համարձակիր , ըսի իրեն , հարցընելու քեզի , ինչ որ պատահեցաւ իմ աստեղերէս հեռանալէն ետքը :

— Լաւ , կը պատմեմ ուրեմն , ըսաւ , քեզի :

— «Ան երիկուն որ դուն զմեզ թողուցիր և գիշերը չի դարձար , պապդ կարծելով որ ծովուն վրայ շրջան մը ընելու գացած ըլլաս սովէն կողմ նաւակներ խաւրեց գրեզ փընտըռելու համար . նոյն միջոցին նաև ծովեզերքն ալ խուղարկուներ խաւրեց , բայց ամէն ջանքը պարապ ելաւ . գիշերը աս կերպով անցուցինք և տեսնալով որ դուն չես երևնար՝ անպատմելի տրամութեան մը մէջ ինկանք :

Երկրորդ օրը պապդ գնաց Բոնտիչէրի իրեն եղբօրը հետ խօսելու և մտածելու համար քու ատանկ անակնկալ կորստեանդ վրայօք , իսկ պապուդ եղբայրը ըսաւ իրեն . Ուր որ կ'ուզես հետդ կուգամ՝ Նաուաման գտնելու համար . բայց այն կասկածն ու վախը որ այն օտարականին տունդ եկած առջի օրէն սրտիս մէջը տիրեր էր , և որուն հետ կարգեցիր դուն Նաուաման իմ կարծեացս հակառակ , երթալով կ'աւելնայ . չեմ կարծեր որ մէյմնալ ան տուն դառնայ . անոր համար դուն հոս կեցիր , այնչափ աւելի որ տանդ մէջ վիշտերդ սխտի աւել-

նան , որ հոս կենալովդ կրնան երթալով նուազիլ :

Պապդ ալ եղբօրը խորհրդին հետեցաւ ու տունը ինծի և ուրիշ քանի մը դերեաց պահպանութեանը յանձնեց . իսկ մենք և ոչ մտքերնէս անգամ կրնայինք անցնել այն թշուառութիւնները որ դուխնիս եկան . բոլոր հարստութիւնները պապդ ապահով-ցուցած էր զարաններու մէջ ու բանալի-ներն ալ ինծի յանձնած էր՝ դռները ամե-նայն խնամքով զոցելէն վերջը :

Նոյն զիշերը ոտքի ձայն մը լսուեցաւ քարայատակին վրայ . բացի պատուհանս որ տեսնեմ ինչ բան ըլլալը . նոյն վայրկե-նին քու ամուսնոյդ Քարբէի դքսին ձայնը առի որ կը հրամայէր ինծի որ դռները բա-նամ . պատասխանեցի թէ հիմայ անձամբ կու գամ : Ես ուրախացայ կարծելով որ դուն ալ հետը ըլլաս , բայց զարմացայ մեա-ցի երբոր տեսայ որ խել մը մարդիկ ներս թափեցան քու ամուսնոյդ ետեէն , որոնք բռնութեամբ զիս խուցի մը մէջ փակեցին ու վրայէն բանալիով մ'ալ զոցեցին :

Քանի մը վայրկենէն վերջը լսեցի մեր դե-րեաց ցաւագին աղաղակներուն ձայնը , զո-րոնք կը փողոտէին : Բոլոր զիշերը կը լսէի կարգէ զուրս շփոթութիւն մը բոլոր տանը մէջ ու չէի կրնար հասկնալ թէ ինչ կ'ընեն , և ոչ իսկ կրնայի երևակայել այդ եղած սոս-կալի եղեսունը . կը կանչէի քու էրիկդ , բայց պարապ տեղ , և վերջապէս առաւօտեան դէմ բոլորովին լուեց աղաղակը :

Ես ինչուան կէսօր անանկ փակուած մնացի, և ահա ան միջոցին գերի մը քու պապուզ եղբօրը կողմանէ նամակ մը բերաւ ինձի . խեղճը իմ աղաղակս լսելով ու տեսնալով նաև մեր տանը այս խելքէ դուրս աւերումը մէկէն գացեր էր օգնութիւն կանչելու . եկան ու խորտակելով բացին իմ կեցած խուցիս դուռը . կարծեմ ալ հարկաւորութիւն չկայ պատմելու քեզի ուրիշ պատահած բաները, զօրոնք դուն ինձմէ լու պիտի դիտնաս :

Քու պապուզ անկէ վերջը ամենեին հոս չեկաւ, վասն զի եղբայրը զինքը Յոնտիչէրի բռնեց, որպէս զի իր տանը խեղճութիւնը չտեսնայ որ օր մը առաջ այնչափ զեղեցիկ ու զուարճալի էր : Պապուզ եղբայրը ու իրեն երկու որդիքը եկան, բայց ահաբեկած նորէն ետ դարձան . ես մինակ կը բնակիմ հոս աս տխուր տեղս պահպանելու համար :

Անկէ ետև շատ քննութիւններ եղան յանցաւորները գտնելու համար, և վերջապէս իմացանք որ Քաբրէի դուքս ըսածը վտանգաւոր հէն մըն է եղեր, և շատ հաւանական երեցաւ որ իրեն նաւովը ճամբայ ելած ու փախած ըլլար . իմացանք նաև քանի մը հնգկաստանցիներէ որ Գոլան ծովեղերքը ընկերութիւն կ'ընէ եղեր ասպատակներուն հետ որոնք իրեն կը ծառայեն եղեր . կրնաս իմանալ հիմայ իմ իրեն դէմ ցըցուցած բարկութեանս պատճառը :

Պապուզ աս եղած խեղճութիւններուն վը-

բայ չգիմանալով հիւանդացաւ , և խեղճը
չկրցաւ ունենալ գոնէ ատ մխիթարութիւ-
նը որ հայրդ ու մայրդ տեսնար : որոնց որ
կ'սպասէինք : Ո՛հ , եղուկ ինձ . ինչուան
աս ետքերս բան մը չէի գիտեր իրենց ցա-
ւալի վիճակին վրայ . . : Պապդ քանի մը
ամսէն մեռաւ առանց գիտնալու թէ ինչ
պատահեր էր քեզի ու ինչ եղեր էր հօրդ և
մօրդ » — :

Ծերունին թում լռեց , և աչքէն արցուն-
քը գետի պէս կը վազէր :

Երբոր զիշեր եղաւ Գոլային հետ անկողին մտանք . ես յաշխատութենէ և ՚ի յուզմանէ կրից սաստիկ յոգնած ըլլալով խոր քուն մը կ'ուզէի ըլլալ , բայց բոլոր զիշերը ահաւոր երազներով տանջուեցայ :

Երկրորդ օրը ցորեկուան դէմ երբոր Գոլային հետ իմ խուցիս այն պատուհանը կեցած էինք որն որ Բոնտիչէրիի ճամբուն վրան կը նայէր , և ահա տեսանք հեռուէն որ խել մը մարդիկ առաջ կուզային ոմանք ուղտերու վրայ հեծած , ոմանք ալ ոտքով . հետզհետէ մօտիկնալով տեսայ որ մեր տանը ճամբան բռնեցին և իմացայ որ մեր ընտանիքէն պիտի ըլլան : Աս բազմութեան առջևէն , որ երեսունի չափ կային , գերիներն ալ մէկտեղ առնելով որոնք ոտքով ետեւէն կուզային , փառաւոր դահաւորակ մը կ'երթար . վրան աղուոր զոյներով զորզ մը ձգուած էր որուն վարագոյրները բայ ըլլալով տեսայ որ սատկառելի ծեր մըն էր մէջի նստողը և ճանչցայ որ իմ մեծ հօրս

եղբայրն էր իր պաշտօնական զգեստնե-
րը հաղած : Երեսէն ալ կ'իմացուէր սըր-
տին ազնուութիւնը և արդէն իրեն համ-
բար բոլոր զաւառին մէջն ալ տարածուած
էր . ինծի անանկ մը երեցաւ իբրև թէ սաս-
տիկ տրտմութեան մը մէջ ըլլար ինքը որ
իմ պատիկութիւնս տեսեր և շատ անգամ
ալ զիս ծունկին վրայ բռներ էր . . . : Տես-
նալուս պէս՝ կէս մարած ներս քաշուեցայ
ու ծնկի վրայ եկած Աստուծոյ ապաւինե-
ցայ :

Քանի մը վայրկենէն զաթին քարայա-
տակին վրայ եկողներուն ոտքին ձայնը լսե-
ցի որոնք մեծ զրան առջև եկան կայնեցան :
Հրաման մը տրուելով երկու դուռն ալ բա-
ցուեցաւ որպէս զի զահաւորակն ալ կտրե-
նայ անցնիլ որուն մէջի եղողը իմ պապուս
եղբայրն էր և ան միջոցին իրմէ զատ ու-
րիշ ամէնքն ալ հետի էին . կամաց կամաց
սկսան սանդուխներէն վեր ելլալ ուսկից
մէկ մեծ գահլիճ մը կ'երթըցուէր, ուր որ մեր
բարօրութեան միջոցը տարին հեղ մը հոն
կը ժողվուէինք բոլոր ընտանեօք հանդերձ
իմ մեծ հօրս տարեգարծը տօնախմբելու
համար որ իր եղբայրներուն անգրանիկն
էր : Գաղտուկ ես ալ ասոնց ետեէն զացի
որպէս զի աս ազուոր հանդէսը աչքէ չփախ-
ցընեմ . մէյմ՝ ալ տեսնամ որ զահաւորակը
գահլիճին մէջտեղը կեցուցին . բայց իրեն
վար իջնալէն առաջ գահլիճին յատակը
զարդարուն զորզով մը ծածկեցին ու ճոխ

և բարձրիկէկ աթոռ մըն ալ զրին որ յար-
դոյ ծերունին վրան հանգչի . աս ընելէն
վերջը գահաւորակը վար զրին և տեսնամ
որ մէջէն իմ միծ հօրս եղբայրը դուրս և
լաւ իր երկու որդւոցը թևերուն վրայ յե-
նած :

Իրեն նստելէն վերջը որդիքներն ալ իրմէ
աւելի ցած աթոռներու վրայ նստեցան . իսկ
ընտանեաց ուրիշ անձինքը որ տասներհինգ
հոգիի չափ կային ոտքի վրայ իրենց երկու
կողմը շարուեցան . ուրիշ քանի մը տղայք
ալ կային որոնք հագիւ տասներհինգ տա-
րուան կրնային ըլլալ գորոնք հետերնին բե-
րած էին , որպէս զի ինծմով խրատուին :

Դուան ու ես , սաստիկ կը գողզըղայինք .
« Դուա , ըսի , զնա աղաչէ սիրոյ մօրս որ
զայ . վասն զի չեմ համարձակիր միայն
քեզմով ընտանեացս վսեմ ժողովրին առ-
ջև ներկայանալ » : Պառաւ հնդկաստանցին
չուտ մը փութաց եկաւ , բայց սաստիկ
վախցաւ տեսնալով այնչափ բազմութիւն
մարդկանց նոյն գահլիճին մէջ : Թում եկաւ
զիս կանչեց . երբոր ես կ'ուզէի ոչտուան
ալ հետս տանիլ , չէ ըսաւ՝ դուն միայն
սկէտք է որ ներկայանաս . ես գողզըղալով
ու ինքիրմէս դուրս ելած ետեէն սկսայ եր-
թալ . բայց գահլիճին զրան առջևը կանկ
առի և սեմին վրայ ծունկի վրայ ինկայ :
Շուտ ըրէ , ել , հարկ է որ երթանք ըսելով ,
Թում բռնեց ու զեանէն վեր հանեց զիս :
Ան ատեն ոտքի վրայ ելլալով ինքիրմէս

սկսայ առաջ քալել, բայց պատուս օթոս
ռին դիմացը նորէն երկու ծունկով երեսի
վրայ դեօին ինկայ: Իմ ներս մտնալուս
ու լալուս ժամանակ խորին լուսթիւն մը
պատեր էր բողոր սրահին մէջ, և երբոր ևս
անանկ երկար ժամանակ գետնի վրայ ին-
կած կեցեր էի առանց ամեննին գլուխս վեր
առնելու կամ բառ մը գուրցելու, վերջա-
պէս մեծ պատուս եղբայրը թոմին գառնա-
լով, զգայուն բայց շիոթ ձայնով մը ըսաւ,
որ զիս ինծի համար որոշուած տեղը տա-
նի. ուստի ըսածին մտիկ ընելով գացի մեր
ընտանեաց անձինքներէն քիչ մը հեռու
գրուած օթոսի մը վրայ նստեցայ և անանկ
լուսմունջ ու երեսս ձեռքերովս գոցած
կ' սպասէի որ քննութիւնը սկսի:

Խեղ մը ատեն ինծի բան մը չհարցուցին,
մեծ հօրս եղբայրը սաստիկ զգացուած ըլ-
լալով չէր կրնար բերանը բանալ, և կարծես
թէ սրտին մէջ պատերազմ մը կար՝ զիս
տեսնալուն այլայլութենէն առաջ եկած.
վերջապէս իր այլայլութեանը յաղթելով և
ջանալով որ ձայնին խիստ կերպ մը տայ,
հրամայեց ինծի որ հանդիսաւոր երգումն
ընեմ խոստանալով ճշմարիտը գուրցել.
վերջը գառնալով իր ընտանեացը « Յաւօք
սրտի, ըսաւ, այսօր պէտք է որ իմ պաշ-
տօնիս համեմատ խոստութիւն բանեցնեմ »:
Աս ըսելով սկսաւ քննութիւնս և ինչուան
գիշեր տեսց. բայց չլմննալով, թոմին հեա
զիս նորէն իմ խուցս խաւրեցին. բայց աս

անգամուս չթողուցին որ Գողան ալ հետս
կենայ, այլ զինքն ալ առանձին խուց մը
փակեր էին որպէս զի վերջը առանձին
քննութի: Երկրորդ օրը զիս խիստ փակա-
նաց տակ պահեցին. ու երբոր թոմ կերա-
կուրս բերաւ՝ քանի մը բան հարցուցի ի-
րեն, բայց անիկայ ըսաւ որ դուրսի եղած
ներուն վրայ արզիլեր էին իրեն որ հետս
բան մը չխօսի. վերջը կրկին անգամ զիս
քննել սկսելով մի և նոյն բաները շատ ան-
գամ նորէն հարցուցին: Ասանկ ութը օր
անցնելէն ետքը, իններորդ օրը զիս դար-
ձեալ ազգականներուս առջը տարին ուր
որ պապուս եղբայրը հրամայեց որ իրենց մէ-
կիկ մէկիկ բոլոր զլխէս անցածները պատ-
մեմ. ես ալ առանց բան մը պակսեցնելու
ամէն բան տեղն՝ ի տեղը պատմեցի, և ամէն-
քը լռութեամբ մտիկ կ'ընէին ինծի. երբոր
հասայան կտորը ուր սկսայ զուրցել թէ՛ ինչ-
պէս հիմա Ռոնչելլին առանձին տեղ մը քա-
շուած իր ըրած անօրէնութեանց վրայ կը
զուարճանար առանց պատիժ մը կրելու,
ամենուն բերնէն վրէժխնդրութեան ձայ-
ներ սկսան լսուիլ. բայց պապուս եղբայրը
ձեռքովը նշան ընելով դազրեցուց անոնց
չփոթութիւնը և խօսքս առաջ տանել տը-
ւաւ. ու երբոր լմնցուցի թոմ զիս նորէն
առաւ տարաւ: Երկրորդ օրը երբոր նորէն
ժողովքին ներկայացայ, պապուս եղբայրը
ասանկ սկսաւ ըսել. « Մեր ընտանեաց ա-
րիւնը մտնող մարդասպանը, մեր հանգըս-

տութիւնը շիտթողը մութ փոսի մը մէջ
փակուած ըլլալու տեղ զեռ ինչուան հի-
մայ կ'ապրի ու արևուն լոյսը կը վայելէ .
բայց Աստուած ահա կը ցուցնէ մեզի ան
ճամբան որ պէտք է բռնենք . իսկ մեզի
կ'իյնայ մտածելը թէ ինչ կերպով կրնանք
ձեռք ձգել զչարագործը . կ'ըսեն թէ Նւրո-
պացիք լաւ կը պահեն արդարութեան օ-
րէնքները . ուրեմն հոն պէտք է դիմենք
մենք ալ վրէժխնդրութիւն խնդրելու հա-
մար . հոն պէտք է երթալ յանցաւորը զըտ-
նելու համար . և մեր ունեցած վկայներուն
վրայ ուրիշ վկայներ ալ պէտք է գտնանք
որպէս զի եղեոնաւորը պատժուի : Անհրա-
ժեշտ պէտք է ձեռք ձգել այնչափ մեզմէ
յափշտակուած ու բոլոր ընտանեաց հար-
կաւոր եղած մեծագանձ հարստութիւնները
որ ան անօրէն մարդը զմեզ կողոպտելով
տարաւ , որուն և ոչ անունը բերանս կ'ու-
զեմ առնուլ Բայց հիմայ , ըսաւ դառ-
նալով ինձի , հնարք մը միայն կայ , հնարք
մը որով կրնաս դուն քու սխալանքներդ
քաւել և ինչ չարիք որ անկէ առաջ եկան
դարմանել . այսինքն պէտք է որ զոհես ըզ-
քեզ յանցաւորը գտնալու համար . ծախքին
կողմանէ դուն բան մը մի մտածեր , ամէն
բան առատութեամբ կ'ունենաս . ծովեր ու
ցամաքներ կտրելով զնա՛ ուրեմն Նւրոպա . . .
զլխէզ շատ բաներ ալ անցած են , ուստի
հիմակուան քաշելիքներդ բան մը ըսել չեն
անոնց քով . բայց նայէ՛ որ դառնալէդ վեր-

Ջը անկեղծութեամբ կարենաս ըսել մեզի որ
ամէն ձեռքէդ եկածը ըրիր մեր կամքը կա-
տարելու համար . իսկ թէ որ ալ չդառնաս
դունէ արժանի ընես զքեզ որ լանք վրայ ու
մխիթարուինք մտածելով որ դուն ամէն
ջանքդ ըրիր որպէս զի քուկին աս սուրբ
պարտքդ լեցընես » : Աս խօսքիս ծնկի վրայ
եկած ու անանկ առաջ դալով պապուս զի
մայր եկայ . « Հայր իմ , կանչեցի , խալըսէ
զիս աս աշխատութենէս , վասն զի գիտեմ
որ կարողութենէս վեր է . կ'աղաչեմ մի
խաւրեր զիս այդ առելի մարդը փնտռելու՝
դորն որ տեսնալը միայն մահուրնէ աւելի
դառն է ինձի ու սարսափելի : Շնորհէ ին-
ձի , հայր , զթա՛ վրաս . ասոնք ըսելով աւել-
ցուցի խղղուկ ձայնով մը , թող որ քու քովդ
կենամ իբրև քու յետին գերիներէդ մէկը ,
կը խոստանամ ծառայել քեզի և անդա-
դար դոհանալ աս իմին ունեցած վիճակիս
վրայ :

Աս ըսելով աչքերս վեր առի և մէյմը իր
պատկառելի երեսը նայեցայ որ կուլար և
խորին կարեկցութեամբ մըն ալ լցեալ կ'ե-
րենար : Աս միջոցին իր երկու որդիքը ոտ-
քի վրայ ելան ու ինձի հետխօսելու հրաման
ուղեցին իրմէ՝ որուն զիջաւ հայրերնին .
« Աս ինչ վատասրտութիւն է ըրածդ , պո-
ռաց երեսիս անդրանիկը , որ կը փախչիս
ասանկ գործողութենէ մը որ քու յան-
ցանքդ սխտի սրբէ . ինչպէս կ'ուզես կենալ
այն տեղը ուր միշտ աչքիդ առջևը պիտի

տեսնաս այն խեղճութիւնները որ քու պատ-
ճառաւդ հանդիպեցան : Բայց կարծեմ որ
եթէ մենք քու ուղածիդ հաւանէինք դուն
քեզմէ աղաչէիր պիտի որպէս զի թողունք
դքեզ որ երթաս և աս սրբազան պարտքդ
վճարես : Յիշէ որ այս ընտանեաց անդամ-
ներէն մէկն ևս որ պատուով ու քաջու-
թեամբ նշանատր եղած է միշտ . հաւտա-
ինծի որ դուն ալ կարծածէ՞դ աւելի դործո-
ղութիւն կրնաս տեսնալ : Պնտ՛ ուրեմն հոն
ուր որ մենք ամենքնիս կ'ուզենք որ երթաս ,
և զիտենք որ դուն ալ նոյնպէս կ'ուզես , և
միայն դքեզ կը բռնէ քու սրտիդ այլայլու-
թիւնը : Նայէ , թէ որ երթալու ըլլաս՝ ամէնք-
նուս սէրն ու համակրութիւնը քու հետդ կը
տանիս . իսկ թէ որ չէ՝ ուզենաս կենալ , ալ
անկէ վերջը ամէնքնուս ատելի պիտի ըլլաս
ու անտարբեր աչքով մը պիտի նայինք
վրայդ Բնարէ ուրեմն աստեղծէ որն որ
կ'ուզես նէ . . . »

Միտքս հաստատութեամբ որոշելէն ետքը
ոտքի վրայ ելայ ու զգացուած ձայնով մը ,
« Սիրով յանձն կ'առնում , ըսի , ինչ բան
որ ինծի կ'առաջարկէք , և ձեր ամենուն զի-
մացը կ'երզնում՝ հանդիսապէս որ ամենայն
երկայնամտութեամբ ու պնդութեամբ սրտի
կատարեմ՝ տս իմ պարտքս » :

Ս.ս ըսելուս պէս ամէնքը մէկէն թևերնին
բացին որ ինծի հետ սլլուին . տեսայ որ
պատուս եզրայրն ալ կ'ուլար և ձեռքս
բռնած ատենը բոլոր մարմինը կը դողղը-

դար : Ասկէ վերջը զիս իմ աստիճանիս հա-
մեմատ իրենց կարգին մէջը դասեցին . մէ-
կէն մեծ գումար մը դրամոյ ձեռքս զրին ու
ճամբու պատրաստութիւններս սկսան տես-
նալ և հրաման ալ տուին որ իմ հաւատա-
րիմ Գոլաս ալ հետս առնեմ որ զիս կրկին
տեսնալուն ուրախութենէն սկսաւ լալ : Աս
ամէն բանս ըլլալէն վերջը պապուս եղբայ-
րը սորվեցուց ինծի թէ ինչ ճամբայ կրնամ
բռնել Եւրոպա հասնելէս վերջը . վասն զի
ինքը շատ հմուտ էր աս տեսակ բաներու
մէջ և մասնաւոր տեղեկութիւն ալ ունէր
Սկովտիոյ դատաստանարաններուն վրայ :
Նոյն միջոցին իր անդրանիկ որդին ալ Բոն-
տիչէրի գնաց որ սկովտիացի նաւապետը
գտնայ ու անկէց տեղեկութիւններ առնէ՝
ուսկից որ Ռոնչելլին վրայ խել մը բան ի-
մացեր էի : Ազգականներս ամէնքն ալ զի-
մացս զրին ինչ դժուարութիւններ որ կըր-
նայի քաշել ինծի յանձնուած գործողու-
թիւնը զլուխ հանելու ատեն : Միտքս ե-
կաւ որ նաւապետին կնկանը խօսքին հա-
մեմատ Ռոնչելլին իր անունը փոխած էր
և Քարբէի գուքս կոչուելու տեղ , Վանտէր
կ'ըսուէր՝ ու գերմանացի ընտանիքէ մը ա-
ռաջ եկած կը ձեացընէր ինքզինքը : Իսկ
Մալանոյ իրեն կուսակիցը որ նոյնպէս կըն-
կանը ըսածներէն կ'երևնար որ Վանտէրի
ծառան ձեացած էր ու Սկովտիա իր անու-
նը փոխած Տիք կը կոչուէր ու գերմանա-
ցի մը կ'անուանէր ինքզինքը : Երբոր աս

արգելքը սրբապետ և զորօրը առջև դրի, « Ես
ալ դիտեմ, ըստ, որդեակ, որ անհամար
դժուարութիւններ պիտի քաշես. բայց ա-
մէն բանէ աւելի ինձի ախորժելի է որ քու
անունդ կարենաս շտկել ու մեր համարմա-
նը արժանի ըլլալ. դուն բնաւ մի յուսահա-
տիրքեզի յանձնուած զործողութիւնը զլուխ
հանելէն : Չեմ տարակուսիր բնաւ որ Աս-
տուած քու ձեռքովդ պիտի պատժէ ան-
մարդը, և դուն թէպէտ բաւական փաստեր
ալ չունենաս երոստայի ատեաններուն ձեռ-
քով զինքը պատժել տալու, սակայն քու
ներկայութիւնդ միայն իրեն համար ամենէն
մեծ պատիժներէն մէկն է : Անշուշտ ինքը
միտքը դրած է որ դուն նաւուն մէջ կոր-
սուած ես, ուր որ թողուցեր էր զքեզ ալիք-
ներուն ժանեացը. և տարակոյս չունիմ որ
անանկ մը պիտի երևնաս իր աչքին իբրև թէ
անդիի աշխարհքէն Աստուծմէ խաւրուած
ըլլաս զինքը խախտ ընելու համար. . . Չքեզ
տեսնալով խոստովանի պիտի Աստուծոյ ա-
մենակարողութիւնը զորն որ հիմայ կ'ուրա-
նայ ու կը հայհոյէ . . . :

Քիչ ատենէն իր անդրանիկ որդին ալ
Քոնտիչէրիէն դարձաւ խել մը տեղեկու-
թիւններ հետը բերելով. իսկ սրբապետ և զ-
բայրն ալ իր կողմանէ ինչ վկայականներ
կրցեր էր նէ հաւաքել՝ տուաւ, եթէ մեր
տանը կողոպտուելուն վերաբերեալ, և եթէ
հօրս և մօրս աներևոյթ ըլլալուն նկատ-
մամբ. բայց բոլոր ան թղթերէն ուրիշ բան

չէր կրնար խմացուիլ եթէ ոչ թէ Քարբէի
դուքս ըսուածը ծովու վտանգաւոր հէն մըն
էր . և զէջը ան էր որ ան թղթերէն չէր
կրնար հաստատուիլ որ բուն Ռոնչելլին էր
Քարբէի դուքս ըսուածը : Ազգականներս
ուզեցին որ հետս քանի մը զերի ալ զնեն
ինծի ընկերելու համար , բայց ես չուզեցի ,
ըսելով որ ասանկ պաշտօնի մը մէջ շատ
մեծ չափաւորութիւն պէտք էր գործածել :
Գոլային հաւատարմութեանը վրայ ամե-
նայն կերպով վստահ էի , բայց ոչ նոյն-
պէս ուրիշ զերեաց վրայ՝ որոնք փոխա-
նակ օգտելու կրնային արգելք ըլլալ ինծի :
Հնդկաստանցի պառան ալ պէտք էր որ
հոգայի . ազգականներս ամէնքը միարե-
րան սիրով յանձն առին որ զինքը խնա-
մեն . մեր տանը խուցերէն մէկը իրեն տը-
փնք և այսպէս ուզածէն բան մը պակաս
չեղաւ . մէկ զերի մ'ալ իրեն ծառայութեա-
նը կապեցինք . և երբոր ես ուրախակից
կ'ըլլայի իր աս նոր վիճակին , « Չէի ու-
զեր , ըսաւ , որ դուն ինծմէ հեռանայիր .
չնորհակալ եմ քու իմ վրաս ունեցած
խնամքիդ ու բարեսրտութեանդ որով բան
մը պակաս չեղաւ ինծի , մանաւանդ թէ
ամէն բան հարկաւոր եղածէն ալ աւելի
առատութեամբ ունիմ : Ա՛լ ասկէ վերջը
հանդիստ սրտով արևուն մտնալուն կը
նայիմ առանց մտածելու որ եթէ տուն դառ-
նամ ինչ պիտի ուտեմ իրիկունը . քու ըրած
բարերարութիւններովդ ինծի նոր կեանք

տութիւն . ո՛հ , կ'ուզեմ ապրիլ միայն նորէն
զքեզ մէյմ' ալ տեսնալու համար » : Աս խօս-
քերս ըսելու ժամանակ զուրզուրաւով ին-
ծի պղլուեցաւ :

ԺԱ.

Պատրաստութիւններս տեսնալէն վերջը Սկովտիա դարձող նաւ մը վարձեցիկնք որուն մէջ ուրիշ Եւրոպացի շատ ճանապարհորդներ ալ կային : Ճամբայ ելլալուս առջի դիշերը մասնաւոր աղօթք ըրի և կրօնական եռանդեամբ մը ուժ առած ու քաջալերուած հանդարտութեամբ մը կը մտածէի թէ ինչ դժուար և ինչ վտանգալից բան էր ընելիքս : Երբոր նաւ մտնալուս ատենը հասաւ , մեծ հօրս եղբօրը գահաւորակին մէջ նստեցուցին զիս իրեն քովը . հնդկաստանցի սրառան ալ ինչուան Բոնտիչէրի հետս մէկտեղ եկաւ և ինքն ալ իմ քովս նստեր էր : Թոմ շատ ցաւելով որ իր ծերութեանը համար չէր կրնար հետերնիս գալ , « Միրելի Նաումաս , ըսաւ ինձի , երբոր դուն նորէն դառնաս ես անդիի աշխարհք տիրոջս քովը գացած կ'ըլլամ . » Աս ըսելով կուլար , ու անանկ զիս կը զրկէր որ չէի կրնար բաժնուիլ : Ամէնքը ինձի կ' սպասէին որ ճամբայ ելլանք . ես գահաւորակին մէջ մտայ ,

Գոլան ալ ճիւղ վրայ հեծած մեր քովէն կը քալէր : Արևը մտնալու վրայ էր երբոր Բոնտիչէրի հասանք . նոյն զիշերը ազգականներուս տունը պառկեցայ՝ որոնք ա մէնքն ալ զգացուած էին իմին իրենցմէ բաժնուելուս վրայ . ես հանդարտութեամբ մը իրենց վախը կը փարատէի և թէպէտ իմ սիրտս ալ կը նետէր՝ բայց կը ջննայի որ ծածկեմ :

Առաւօտանց կանուխ սկովտիացի նաւապետը իմացուց որ ճամբայ պիտի ելլար . բոլոր ազգականներս չորս զիս առին . բայց աս անգամուն չէ թէ առջինին նման յանցաւորի մը պէս , հապա սիրուն տղու մը պէս որ ամենուն գութը կը շարժէ . ան ատեն մեծ հօրս եղբայրը զիս օրհնելով ըսաւ որ ինչուան նաւ ալ հետս պիտի գար . աս բանս մտքէս ալ չէր անցներ՝ ուստի շատ շնորհակալ եղայ իրեն : Մէկ թեր անդրանիկ որդւոյն ուսին վրայ գրած և մէկալն ալ իմինիս՝ ասանկ պատկառելի ծերունին ըսկըսաւ զէպ 'ի նաւը առաջ գալ . ու երբոր հասանք նաւուն քովը իսկոյն նաւապետը կանչել տուաւ « Ահաւասիկ քու սրաշտպանութեանդ կը յանձնեմ , ըսաւ , այս աղջիկս որ ինձի հաւասար կը սիրեմ . այլևայլ պատճառներու համար Սկովտիա պիտի երթայ . կ'ուզեմ որ լաւ նայիս զինքը , ինչպէս որ կ'ուզէիր որ ուրիշները քու աղջիկդ նայէին : Իսկ հիմայ ցուցու ինձի , ըսաւ , ուր որ ինքը պիտի կենայ : Մէկէն նաւապետը

ամենայն յարգութեամբ ու պատկառանքով
դիմեցր իմ կենալու սենեակս տարաւ . երբոր
տեսաւ՝ հառաչելով մը « Ափսո՛ս , ըսաւ ,
չատ նեղ է՝ ևս առաւել իրեն թողուցած ըն-
դարձակ բնակարանին համեմատելով » :
Ամենայն ուշադրութեամբ քննեց սենեակս
որ որ երկու անկողին կար մէկը ինծի ու
միւսը Գոլային համար . ինչ որ կրնար ին-
ծի հարկաւոր ըլլալ ամէնքն ալ դնել տուաւ :
Գեռ կ'ուզէր աւելի երկար կենալ , բայց
ճամբայ ելլալու նշանը տրուեցաւ . որով ևս
իմ մնաք բարոյ՛ններս ըսի եթէ պատուս եղ-
բօրը և եթէ իր ընտանեացը որ զիս ճամ-
բայ դնելու համար նաւ և կեր էին :

Գոլային հետ նաւուն տախտակամածին
վրայ մնացի և կը տեսնայի որ ազգական-
ներս ծովեղերքը կեցեր էին : Քիչ ատենէն
յաջող քամիով մը նաւը սկսաւ ցամաքէն
հեռանալ և քիչ մը ետքը ցամաքը բոլորո-
վին աներևոյթ եղաւ աչքերնէս , ու լայնա-
ծաւալ ծովէն և կապոյտ երկնքէն դուրս ու-
րիշ տեսարան մը չունէինք աչքերնուս առ-
ջին . այս ահագին ընդարձակութեանը մէջ
արեւը կը փալիլէր իր լուսասփիւռ ճառա-
գայթնեքովը :

Երբոր հօրենական երկրիս ափունքը բո-
լորովին ծածկեցան աչքերէս , Գոլային հետ
իմ ներքին սենեակս քաշուեցայ . և ին-
չուան ան ատեն որ ամենայն ջանք ընելով
այլայլութիւնս բռներ էի , ալ չզիմանալով
սկսայ սաստկապէս լալ : Ամա՛սց կամաց

այլայլութիւնս անցնելով նորէն հանդար-
տեցայ . և ջանացի զիս մխիթարել ըսելով՝
որ ինչպէս կ'երթամ նոյնպէս ալ կը գառ-
նամ , և թէ երթալուս պատճառը սրբազան
պարտք մը կատարելու վախճանաւ է , ո-
րուն համար տրտմիլս չէ թէ միայն անօ-
գուտ էր , այլ հարկ էր որ զիս զօրացնէի՝
ստուծոյ յանձնելով զիս :

Իրիկուան Գողային հետ նաւուն տախ-
 տակամածին վրայ ելայ ուր որ ուրիշ ճա-
 նապարհորդներ ալ լեցուեր էին օգ առնե-
 լու և արևուն փառաւոր մուտքը դիտելու
 համար ուր որ ամէնքն ալ իրարու հետ կը
 խօսէին : Ոմանց բարձր բարձր ըսածնե-
 րուն ականջ դրի ու տեսայ որ այլևայլ աչ-
 խարհքներէ մարդիկ կային հոն և քանի մը
 հողի ալ իրենց լեզուէն և հաղուածնուն
 կերպէն ճանչցայ որ զաղղիացի պիտի ըլ-
 լային : Ասոնցմէ մէկը վայելուչ ու քաղա-
 քավարական կերպով մը մեր կեցած տեղ-
 ւոյն մօտեցաւ ու բարևելով զմեզ՝ նստեցաւ .
 ու երբոր վիզէս կախած խաչս տեսաւ՝ հընդ-
 կաց լեզուով « Քրիստոնեայ ես խաթուն
 հարցուց ինձի : — Ես իրեն հրամներէս ը-
 սի զաղղիերէն . հայրս զաղղիացի է , բայց
 մայրս հնդկաստանցի : Շատ ախորժիլ մը
 ցուցուց երբոր տեսաւ որ ես իրեն աշխարհ-
 քին լեզուովը պատասխանեցի . հազիւ թէ
 սկսեր էր հետս խօսակցիլ , յանկարծ մէյ-

մ' ալ կտրեց խօսքը և բոլոր ուշադրութիւնը մեզմէ քանի մը քայլ հեռու եղած խօսակցութեան մը վրայ դարձուց : Ես արդէն լսած ըլլալով թէ զաղղիացիք կարգէ դուրս փոփոխական են , ամենեին չզարմացայ ասոր այսպէս յանկարծակի խօսակցութիւնը զաղրեցընելուն և ուրիշներուն խօսածը մտիկ ընելուն վրայ : Շատ չանցաւ ինքն ալ անոնց մօտեցաւ և ոգւով մարմնով անոնց խօսակցութեան մէջ մտաւ :

Ես լուռ կեցած ասոնց խօսածին մտիկ կ'ընէի որոնք երաժշտութեան վրայ կը խօսէին . իմ քովէս հեռացող զաղղիացին անձ գովասանքներով բռնկած երաժշտութիւնը կը բարձրացնէր և ամէն բանէ վեր կը սեպէր . և աս բանիս նկատմամբ զեղեցիկ անդրադարձութիւններ կ'ընէր թէպէտ և քիչ մը չափազանց էին : Բոլոր ոգւով ցուցընել կը ջանար թէ եկեղեցական երաժշտութիւնը ամենազօրաւոր միջոց մըն է մարդու բարոյականը շտկելու . և ըսածը հաստատելու համար օրինակ կը բերէր թէ ինչպէս Սաւուղ Դաւիթ մարգարէին երգերովը հանդարտեցաւ , ինչպէս նաև ուրիշ շատ օրինակներ ալ որ հիմայ միտքս չեն դար : Բայց դիմացի մարդը որուն հետ որ ինքը կը վիճէր իրեն զարմանալի խելքը ուզելով ցուցընել , բնաւ անոր ըսածին չէր հաւաներ և ընդհակառակն կը պաշտպանէր որ ինչ տեսակ երաժշտութիւն ալ ըլլայ բոլորովին անօգուտ բան է , և պարապ անցընել կուտայ

մարդու ան ժամանակը՝ որ կրնայ շատ աւելի լաւ բանի մը գործածել . և ճայնը բարձրացնելով . « Ի՞նչ կրնամ շահիլ , խօսքի համար ըսենք , եթէ օրուան մէջ նստիմ երկու ժամ մը երդեմ կամ նուագարանով մը խաղամ » . և աս խօսքս անանկ կերպով մը կ'ըսէր որ իր խելքին չափաւորութիւնը կը ցուցնէր « Ասիկակ , ըսաւ , քսակս չի լեցնէր , ուր մնաց որ փորս , ուրիշ բան է թէ որ մէկը երաժշտութեան վարպետ ըլլայ . վասն զի ան ատեն երաժշտութիւնն ալ իրեն վաստակը ունի . բայց աս ալ յայտնի է որ մեծ բան մը չէ վասն զի երաժիշտները խիստ շատ չեն հարըստնար :

Ան ատեն միւս գաղղիացին բարկութեամբ մը սկսաւ ըսել » Քու ըսածիդ նայելով պէտք է ըսենք թէ ի՞նչ բանի կուզան Աստուծոյ ստեղծած բաներուն մէջ թըռչունները որոնք կ'երդեն , ծաղիկները իրենց ճոխ գոյներովը , բանաստեղծութիւնը որ մարդու սրտին մէջը հաստատուած է և զեղեցիկ ներդաշնակութեամբ մը կ'արտաբերուի » . և երթալով , աւելի տաքցած կ'ըսէր . « աւելի բնական է ըսելը , թէ ի՞նչ բանի կուզան բոլոր ստեղծուած բաները , քան թէ ըսել ի՞նչ բանի կուզայ երաժշտութիւնը . և ան ատեն աւելի աղէկ է ըսելը թէ ամէնքն ալ օգուտ մը չունին , քան թէ հաստատելը թէ երաժշտութիւնը միայն անօգուտ արհեստ մըն է : Հոս արհամարհութեամբ մը իրեն հակառակորդին

երեսը նայելով, որ լուռ ու բերանը բաց կե-
ցեր էր, բայց աս ալ յայտնի է, ըսաւ, որ
ամէն արարածներէ ալ նոյն աստիճանի
յարմարութիւն չի պահանջուիր. գործինակ
անկարելի է որ սաղն ու հնդկահաւը սոխա-
կին ու շիկահաւին պէս երզնն, և սոխակը
ու շիկահաւն փուճ տեղ սպասած կ'ըլլային
թէ որ ուզենային որ սաղն ու հնդկահաւը
դան իրենց երգելուն մտիկ ընեն, վասն զի
յայտնի է որ անոնք շատ աւելի կ'ախոր-
ժին կաղնիով կոկորդնին լեցնել քան թէ
վայրկեան մը կենալ ու անոնց ձայնին մը-
տիկ ընել » :

Իսկ հակառակորդը որուն երեսին վրայ
բարկութիւնը յայտնի կը տեսնուէր, փուճ
տեղը խօսք մը կը փնտռէր որ իր բռնկած
բայց ճարտասան ընդդիմաբանին ըսածնե-
րը հերքէ. վերջապէս « Աղէկ ուրեմն, ը-
սաւ ծաղր ընելու կերպով մը, որովհետեւ
այնչափ կը սիրես ու կը գովես երաժշտու-
թիւնը, անշուշտ երգել պիտի գիտնաս . . .
անանկ է նէ, հա երգէ տեսնանք, երգէ .
բոլոր շանաձուկները նաւուն չորս կողմը
պիտի լեցուին որ քու ձայնդ լսեն » :

Աս խօսքիս գաղղիացին որ 'ի բնէ վառ-
վուուն էր, ինչպէս ըսինք, իրեն հակառա-
կորդին մօտեցաւ որ աւելի մօտէն սլատաս-
խանը տայ. բայց յանկարծ միտքը ուրիշ
բան մը գալով քիչ մը կեցաւ և տեսանք որ
զէս 'ի սանդուխին կողմը գնաց ուսկից նա-
ւուն ներքնասենեակը կ'ինջեցուի. լուռ մը

վեր եկաւ ձեռքը փառաւոր վին մը առած և սկսաւ ձայները յարմարցնել . բայց առջի հանած ձայներէն ամէնքը զուշակեցին իւրեն ճարտարութիւնը , ու ամէնքը մէկէն չորս կողմը խոնեցան . երգին նախերգանքը սիրուն ու պարզ կերպով մը ընելէն վերջը , սկսաւ լեցուն ու խաղաղ ձայնով մը առաջ տանիլ այնչափ բազմութեան առջև որոնք խորին լուսթեամբ մը ուշ կը դնէին . փուճ տեղը հակառակորդը իր բարձրաձայն ծիծաղովը կը ջանար անոր ըրած ազդեցութիւնը փճացնելու , և վերջապէս հարկադրեցաւ ձայնը քաշելու :

Կամաց կամաց երաժիշտը սիրտ առած , տեսնալով չորս կողմի եղողներուն ցուցեցած ախորժը , սկսաւ արելի ազատօրէն ձայնը բարձրացնել , որով ամենագերագանց երաժշտութիւն մը եղաւ , որուն իւրաքանչիւր հնչիւնը հոգւոյն խորէն բխած անձանօթ ձայներ էին . վասն զի երաժշտութիւնը հոգւոյն լեզուն է , ուստի հոգւոյն պէս երաժշտութիւնն ալ ընդհանրական է : Մենք ալ ախորժով մտիկ կ'ընէինք ան երգերուն որոնք լի էին բանաստեղծութեամբ , և որուն բառերն ալ հաւասարապէս երաժշտութեան նման ազուոր էին : Մեր երկնային հայրենիքը կ'երգէր ուր որ ամենքնիս կը զիմենք , և հոգւոյ մը այս աշխարհքէս ելլելու ատեն , ուր որ չուզելով կեցած է , և վերին հայրենիքը թռանելու միջոց , ունեցած տեսիլքները կը նուագէր , որով

բոլոր մտիկ ընողներուն միտքը երկինք կը յափշտակէր իր ազգոգական ներգաշնակութեամբը . զեկավարը զեկը թողուցած , թիավարները քաշելէն դազրած կեցեր մըտիկ կ'ընէին . իսկ լուսինը աս գեղեցիկ տեսարանին վրայ իր խորհրդաւոր լոյսը տարածեր էր , մինչդեռ ծովուն երեսը խորին հանդարտութիւն մը կը տիրէր և նաւն ալ ինքիւրեն մնացած կեցեր էր :

Երգերը լմնցան , բայց դեռ մեր ականջները կը խօսէին . . . Իսկ գաղղիացին ան միջոցին առեր վինը ու աներևոյթ եղեր էր . ամէնքը նաւապետին չորս դին առած , ո՞վ է աս մարդս կը հարցնէին , որ ասանկ հրաշալի կերպով կ'եղանակէ :

— « Ասիկայ բանաստեղծ մըն է , պատասխանեց նաւապետը . ես Սկովտիա իրեն հետը ծանօթացայ ուր որ իր աշխոյժը վառելու համար եկեր էր , իսկ հիմայ Հնդկաստանէն կը դառնայ . ես աս մարդս ամենայն կերպով կը պատուեմ ու կը մեծարեմ :

Երբոր կէս զիշեր եղաւ նաւապետը նշան տուաւ որ քաշուինք , ու մէկէն ամէն մարդ իր տեղը քաշուեցաւ , և նաւուն վրայ նաւը կառավարելու համար հարկաւոր եղածէն գուրս ուրիշ մարդ չմնաց :

Երկրորդ օրը ջանացի որ երաժշտին մօտենամ որ վրաս անանկ խոր տպաւորութիւն մը ըրեր էր . իրիկուան Գոլան հետս առած նաւուն վրայ ելայ . բանաստեղծը

մէկէն քովերնիս եկաւ , մարդավարութեամբ մը բարեկեց ու մեզմէ քիչ մը հեռուն լուռ մունջ նստած կեցաւ ու անտարբեր կերպով մը հեռուները կը դիտէր առանց մասնաւոր բանի մը նայելու ու բոլորովին իր խորհուրդներուն մէջը ընկզմած էր : Աս ան ատեն ուշի ուշով սկսայ զինքը դիտել աչքերս իրեն վրայ տնկած . աս մարդուս տարիքը զուշակելը ինծի համար խրթին առեղծուած մըն էր զորն որ փուճ անզը քակել կը ջանայի : Արիտասարդութեան ծաղիկ հասակը երեսին վրայ կը փայլէր եզակիան գեղեցկութեամբ մը , ոչ այնչափ դժագրութեանը մէջ որչափ ընդհանուր դէմքին վրայ : Բայց արծաթի թելեր որ մազերը սկսեր էին ահասաբեկ ընել և ճակտին թեթև խորշոմները , կը ցուցնէին որ երիտասարդութեան օրերը սկսեր էին իրմէ հեռանալ : Ուրիշ անցորդներ ալ նաւուն վրայ ելեր էին և ամէն հասակի մարդիկ կային մէջերնին : Արիտասարդութեամբ և բնական գեղեցկութեամբ զարգարուած շատ կանոնաւոր դէմքեր կային հոն՝ որոնց վրայ ամենեկին պակասութիւն մը չէր կրնար դրուիլ . բայց ասոնցմէ և ոչ մէկուն դէմքը կրնար բանաստեղծին դէմքին հետ բաղդատուիլ . վասն զի դէմքին վրայ եղած տպաւորութիւնը իրեն հոգւոյն և մտացը ճառագայթներն էին , և աս հոգւոյն ճառագայթները այնպիսի գեղեցկութեամբ մը կ'այլակերպէին զինքը որուն նմանը բնաւ վրձին մը չէր կրնար հանել և

ոչ խակ բնական զեղեցկութիւն մը կրնար
հաւասարել անոր . երբոր բոլոր ուշադրու-
թիւնս ու միտքս իր վրայ դրած կը զիտէի ,
ինչ որ այդ զէմբին տակ ծածկեալ խոր-
հորդներ կրնային ըլլալ՝ որովհետեւ բոլորու-
վին ոգելից անձ մըն էր , յանկարծ մէյմ'ալ
փոփոխութիւն մը տեսայ բանաստեղծին
զէմբին վրայ :

Ան կոպիտ մարդը որուն հետ որ առջի
գիշեր վիճեր էր եկաւ քովը նստեցաւ և հե-
տը քանի մը բան ալ խօսեցաւ որ չկրցայ
հասկնալ . աս մարդուն զաղղիացւոյն մօ-
տիկնալը , որ բոլորովին տարբեր բնութեան
տէր մարդ էր , մէկէն բանաստեղծին զէմբին
պայծառութիւնը կորսնցնել տուաւ . երեսը
պաղ ու մեռած դոյն մը առաւ և յայտնի
կ'երևար թէ կը նեղուէր , ուստի ոտքի վը-
րայ ելաւ ու զնաց սանդուխէն վար ներքին
խուցը ինջաւ : Աս տեսնալովս ինծի սաս-
տիկ փափաք մը եկաւ որ աս մարդուն հետ
բարեկամանամ՝ որ ասանկ լաւ ձիրքերով
զարդարուած կ'երևնար . որով սիրտս վերջի
աստիճան իր հետը կապուեցաւ տեսնալով
իր հոգւոյն և մտացը ունեցած զեղեցիկ վսե-
մութիւնը :

Երկրորդ օրը իրիկուան՝ անցորդները ըստ
իրենց սովորութեանը նորէն նաւուն տախ-
տակամածին վրայ ելեր էին . երբոր ամէն-
քը իրենց տեղը բռնեցին , նաւուն ծայրերը
քիչ մը տեղ պարապ մնացեր էր , ես ալ
Գոլային հետ հոն դայի նստեցայ . մէկէն

նոյն միջոցին տեսայ որ բանաստեղծն ալ եկաւ . մէյմը աչքը չորս կողմը պտըտցուց և տեսնալով որ մեր քովը տեղ կայ եկաւ հոն նստեցաւ , ու ծոցէն կապարեայ գրիչ մը հանելով սկսաւ պզտի թղթի մը վրայ բաներ գրել . աս միջոցին կ'ուղէր Գոլան ինծի բան մը հարցնել՝ բայց ես լռեցուցի զինքը , որպէս զի չըլլայ թէ մեր խօսելովը իրեն միտքը ցրուի :

Աս մտադրութիւնս կարծես թէ իրեն ախորժելի եկաւ ու մէկէն թուղթը ծոցը դրաւ և բարեսրտութեամբ մը սկսաւ ինծի նայիլ . կը տեսնայի որ կ'ուղէր խօսիլ , բայց պէտք էր որ նախ մտքին բարձր մտածութիւնները դադրեցնէր . վերջապէս խընտալով մը աս սովորական խօսքս ըսաւ :

— « Ի՛նչ աղուոր իրիկուն է , խաթուն :

— « Հրամմեր ես , շատ աղուոր իրիկուն է , պատասխանեցի . . . որ նոյն իսկ սամիկ մարդկանց համար ալ ախորժելի է , որ միայն արտաքին զգայութեամբ կը շարժին և անկէ դուրս ուրիշ բան իրենց աչքին չերևնար . բայց քանի քանի զեզեցկութիւններ կը յայտնէ աս իրիկունս անոր՝ որուն հոգին աներևոյթ աշխարհքներ վերանալով անոնց գաղտնիքները կ'իմանայ և հոգւոյն կեանքը կենդանացնող հուրը կ'ստանայ » :

Աս խօսքիս բանաստեղծը աւելի մօտեցաւ ինծի , և տեսայ որ երեսին վրայ նորէն սկսաւ փայլիլ ան բարոյական զեզեցկութիւնը որուն այնչափ զմայլեր էի առջի օ .

բը . բայց աս անգամուս շատ աւելի վսեմութիւն մը կը տեսնուէր վրան որ բնաւ կերպով մը չբացատրուիր . ինչ և իցէ , վերաբերութիւն մը հաստատուեցաւ մէջերնիս և առանց ուրիշ յառաջաբանութիւններու սկսանք մէկմէկու հետ խօսիլ . ինքը զլուխը ձեռքին վրայ կռթնցուցած և նշանաւորու սուր կերպով մը ինծի նայելով ,

— « Քիչ մարդիկ կան որ զիտնան , պատասխանեց , հոգեկան կենաց զաղտնիքները . մեր արտաքին զգայարանացը և մեր էութեանը հարկաւոր եղող նիւթական բաներուն ետեէն երթալով , բոլորովին մեր մարմնոյն և թանձր զգայարանացը մէջ կը թաղուինք . բայց ըստ ինքեան մեր ձեռքն է ան սրբազան հրոյն կայծը չմարելը զորն որ ունեցեր ենք մեր երկնային ծագմանէն . ընդունայն տեղը չէ որ մարդս ըստ պատկերի Աստուծոյն ստեղծուած է . թէ որ նիւթական էութիւնը այսինքն մարմինը զինքը Աստուծմէ կը հեռացնէ , բայց իրեն հոգեկան էութիւնը զինքը միշտ հոն կը տանի :

— Մարդուս վրայ ամէն բան կ'իմացնեն իրեն որ նիւթական աշխարհքը իրեն ճըշմարիտ բնակարանը չէ , ու մարդս այլեայլ գոյացութիւններէ կազմեալ ըլլալովը անընդհատ պատերազմի մը մէջ է ու երբէք չկրնար էութենէն կամ թէ ըսենք վիճակէն , ընդ որով կը հեծէ , գոհ ըլլալ , և ոչ ալ խելք հասցնել իր այնչափ քաշած թշուա-

ութեանցը ու անոնց դարման մը ընել .
թէպէտ և ըստ ինքեան մարդս աս կէտիս
վրայ պիտի թափէր բոլոր իր ուշադրութիւ-
նը և հոգւոյն ունեցած կարողութիւնները :
Թէ որ մարդ աշխատի ինքզինքը ճանչնալու
համար , մէկէն կ'իմանայ որ երկու էութիւն
ունի ինքը իր մէջը որոնք իրարու հետ ա-
մենայն կերպով միացած են , այսինքն է
մէյմը բնարանական էութիւննիս և մէյմ'ալ
բարոյական կամ հոգեկան էութիւննիս .
փուճ տեղը առջինը կ'ուզէ ամենայն կարե-
լի եղած հաճոյքները վայելել , զորն որ ոչ
երբէք պիտի կարենայ ունենալ քանի որ
հոգին վեր է քան զինքը , և ոչ երբէք ալ
պիտի ունենայ այն գերազանց բարձրու-
թեան հասնելու ախորժը այս աշխարհքիս
մէջ , որ իրեն իրաւունքն է և իշխանաբար
կը սրահանջէ :

— Բայց կարծես , ըսի , որ ամէնքնիս
ալ հաւասարապէս ունենանք հոգեկան կե-
նաց հասնելու կարողութիւնը , որ ըստ քեզ ,
հարկ է որ ըսեմ' նաև ըստ իս , միայն կա-
րող է մարդուս երջանկութիւնը կատարեալ
ընելու :

— Ամենաձանր խնդիր մը կը յարուցա-
նես դու ըսաւ . . . Չէ ամէնքնիս ալ 'ի բնէ
նոյն յարմարութիւնը չունինք հոգեկան կե-
նաց հասնելու . և մէջերնիս շատ անկա-
տարներ կան թէ մտաց և թէ բարոյականի
կողմանէ , աս բանիս ուրիշ մեկնութիւն
մը չեմ կրնար գտնել բայց եթէ սուրբ զըր-

քին այն խօսքը թէ « Հողին ուր կամի շըն-
չէ » : Ասանկ ուրեմն առանց մարդկայ-
ին մտաց անհաւասարութեանց պատճառը
փնտռելու (զորն որ անկարելի է գտնալը)
ևս աս կերպով կը մտածեմ . . . : Համո-
զուած եմ որ իւրաքանչիւր որ մեղմէ որ-
չափ ալ խեղճ ըլլայ՝ պարզ անգրագարձու-
թիւն մը ընելով իր վրայ կրնայ ըստծնե-
րուս ճշմարտութիւնը ճանչնալ . բայց մարդս
ընդհանրապէս խիստ շատ իրեն ներքին և
անմահ էութիւնը կը մոռնայ , որպէս զի բո-
լորովին իրեն կորստական և արտաքին էու-
թեանը դբաղի . և ասոր ալ պատճառը յայտ-
նի է . հոգեկան կենաց գաղտնիքները ճանչ-
նալու համար պէտք է մասնաւոր փոյթ ու-
նենալ , իսկ նիւթեղէն մարդը չախորժիր
անոնց ետեէն ըլլալու , վախնալով որ շը-
լայ թէ իրեն վիճակը կամ էութիւնը , որուն
վարժած է , կորսնցնէ . և ասանկ ինչ որ
ուսմունքը իրեն կատարելութիւն մը պիտի
տար՝ անկից դուրի մնացած , առանց գիտ-
նալու կը մերժէ նաև այն զօրաւոր օգնակա-
նը որ իրեն նեցուկ մը պիտի ըլլար այն դը-
ժուարին գէտքերու մէջ որ աս աշխարհքիս
վրայ անհրաժեշտ ամէն տեսակ մարդկանց
կը պատահին . և ընդ հակառակն երջանիկ
կ'ըլլայ թէ որ ան փորձութիւնները հոգևո-
րական կենաց սեմը առաջնորդեն և բռնու-
թեամբ խոթեն զինքը ան սրբարանը ուր որ
չէր ուղեր մտնալ . . . » :

Հոս բանաստեղծը քանի մը վայրկեան

լուց ու կանկ առաւ . վերջը նորէն այսպէս սկսաւ ըսել . « Կենաց մէջ վայրկեաններ կան որ յոյս ըսածդ բոլորովին կը վերնայ և ան ատենն է որ մարդուս սիրտը նեղուած ու վիրաւորուած իր սրտին ներքին խորը կը քաշուի հոն մեռնելու . . . Ո՛հ , շատ երջանիկ կ'ըլլայ թէ որ անանկ ողջ ողջ իրեն գերեզմանին մէջ թաղուած միջոցը նոր գորութիւն մը զգենու . երջանիկ դարձեալ թէ որ գերեզմանին այն խոր լուսութեանը մէջ լսէ ու մտածէ հոգեկան կենաց գաղտնիքները . և հոն մէյմը փորձելէն ետքը ան լուս միայնութեան մէջ իրեն աս նոր կենաց արդասիքները , շուտ մը գերեզմանէն դուրս կը ցատքէ զօրացած ու լուսաւորուած , և ալ ան ատեն ամէն բան իրենց բուն իսկութեանը մէջ կ'երևան իրեն . երբէք ալ իրեն դուարձութիւնները չեն կրնար վերցուիլ իրմէ , վասն զի ան դուարձութեանց աղբիւրը այնպիսի աշխարհքէ մը կը բղխէ որ անմահելի է արտաքին մարդոյն » :

Գեռ կը շարունակէր խօսելը թէ որ նաւապետը իրեն չմտենար ու ճամբորդներուն կողմանէ չխնդրեր որ մէյմ'ալ լըսել տայ իր վիճը որ զիրենք զարմացմամբ լեցուցեր էր . պարզութեամբ մը զիջանելով անոր խնդիրքին զնաց վարէն վիճը բերաւ ու նստաւ որ երգէ : Բայց աս անգամուս երգածները առջի զիջերուան երգածներէն տարբեր էին . ասոնք ալ թէպէտ ազուոր էին և թերևս աւելի ալ ազուոր , բայց մար-

դուս սիրտը տխրութեամբ մը կը պատէին :
Բանաստեղծը սքանչելի ներշնչմամբ մը կը
նկարագրէր այնպիսի հոգւոյ մը վիճակը որ
Սատուժմէ , ճշմարտութենէ ու լաւութենէ
դուրս երջանկութիւն փնտռելով անդունդէ
անդունդ ու խաբէութենէ 'ի խաբէութիւն
կ'իյնայ . ու լաւ կերպով դուրս կը ցաթկեցը-
նէր այնպիսի հոգւոյն յուսահատութիւնը ,
երբոր Սատուժմէ գատուած բոլորովին ին-
քիր զլխուն կը մնայ : Ինչ որ կ'երգէր կար-
ծես թէ առջննիս կը տեսնայինք , անոր հա-
մար ալ կը հառաչէինք ու կուլայինք . կա-
մաց կամաց իր երգերը տարբեր մէկ զգաց-
մունք մը սկսան աղղել . դեռ ցաւի զգաց-
մունք մըն էր բայց մխիթարական ցաւ . քիչ
մը վերջը իր երգերը առ Սատուժ շնորհա-
կալութեան դարձուց և սկսաւ մոլորութենէ
դարձող հոգւոյ մը բերկրապատար խնդու-
թիւնը երգել երբոր Սատուժոյ կը մօտենայ .
աս վայրկենիս կարծես թէ երկնային հոգի-
ներ ինջան վրանիս և զմեզ աստուածային
օգեղէն ամպով մը պատեցին : Ես նորէն
լուս կեցած իրեն հոգւոյն ունեցած ներքին
ճոխութեանը կը զարմանայի դորն որ ա-
նանկ լաւ կերպով դուրս կը ցաթկեցնէր .
ուզեցի իրեն մօտենալ ու հետը խօսիլ բայց
տեսայ որ այլայլութեան մը մէջ էր ու չէր
կրնար խօսիլ . վասն զի անկարելի էր որ
այնպիսի ներշնչմունք մը մարդկային գոր-
ծարանէ մը անցնէր առանց զանիկայ լաւ
մը ողեսպառ ընելու » :

Ինծի համար մեծ բաղդ մը եղաւ աս հանճարեղ մարդուն հանդիպիլս այնպիսի ցաւալի վիճակի մը մէջ յորում կը զըտնուէի : Թէպէտ և անտեսանելի կապով մը՝ բայց սակայն բոլորովին սիրտս կապուեցաւ իր հետը , ու մէկէն բոլոր զլիսէս անցած դժբախտութիւնները պատմեցի իրեն որոնց կարեկից զթով մտիկ ըրաւ :

— « Քեզի յանձնուած գործողութիւնը զլուխ հանելու համար , շատ աւելի նեղութիւններ պիտի կրես , ըսաւ . անոր համար շատ կը փափաքէի, եթէ կարելի ըլլար, քեզի հետ մէկտեղ Սկովտիա գալ որ կարելի եղածին չափ թեթեցնէի քաջելու վիշտերդ : Հարկաւոր գործողութեան մը համար հարկ է որ Գաղղիա երթամ՝ ուր որ եղբարքս կ'ըսպասեն ինծի , որոնք մեծապէս ինծի կարօտ են » :

Ես ան ատեն քանի մը բաներ հարցուցի իրեն , որոնց ինքը համարձակ պարզութեամբ մը պատասխանեց իմացնելով որ բարեհամ-

բաւ ընտանիքէ մըն էր որուն անունն ալ տուաւ ինծի :

Վերջը հարցմունքներուս պատասխանը շարունակելով ըսաւ .

— Թէպէտ իմ կեանքս քուկինիդ պէս նշանաւոր եղած չէ տեսակ տեսակ դէպքերով , բայց սակայն ոչ ինչ նուազ ձախորդութիւններ իմ գլխէս ալ անցած են Սրտիս խորերը բուռն ալէկոծութիւններ պատահած են , որոնք այնչափ աւելի ուժգին եղան որչափ որ ջանացի իմ սրտիս մէջ թաղել : Զիս բոլորովին տակնուվրայ ըրին ամէն կողմանէ վրաս յարձկելով : Բոլոր ուժս բանեցուցի այս ներքին պատերազմներուս դէմ և կրնաս երևակայել թէ ինչ բան կրնամ քաշած ըլլալ այս իմ անձիս դէմ եղած պատերազմին մէջ , ուր միանգամայն յաղթող ու յաղթուող էի ես :

— Տղակութեան հասակիս էն առջի տարիներէն սկսեալ կարգէ դուրս փափաք մը կ'զգայի երջանիկ ըլլալու և տեսակ տեսակ երևակայական մխիթարութիւններ փնտռելու . անանկ որ բոլորովին յոգնեցայ այս երազացնոր բաներուս ետեւ ըլլալէն , տեսնալով որ ոչ երբէք ինծի համար կը ճշմարտին :

— Բոլորովին ոգեսպառ եղած այս պատերազմներէն , հոգեորով և անտեսանելի աշխարհքին վրայ մտածելով միայն ուղեցի իմ մխիթարութիւնս գտնալ : Տարակոյս չկայ որ այս տեսանելի աշխարհքէն բաժ-

նուելու համար բոլոր ճիգս թափեցի . և թէ որ երբեմն երբեմն հիմայ ալ յօժարութիւն զգամ իրեն դառնալու , ամենայն վութով կը փախչիմ իրեն հրապուրիչ պատրանքներէն . վասն զի գիտեմ որ չի կրնար երջանկացնել զիս : Ա՛ երջապէս երբոր մէկ խաբէութենէ մը ուրիշ խաբէութիւն իյնալով բոլորովին յուսահատեր էի , տառապեալ հոգւոյս վրայ երկնային շնորհաց ճառագայթներ իջնալով նոր կենաց բողբոջներ յիս բուսուցին :

— Բոլոր ոգւովս զիս առաքինական կենաց տալէն վերջը քրիստոնէական հաւատքին սորվեցուցածներուն ուշ կը դնէի իմ ոգւոյս առանձնութեանը մէջ : Այս ճամբուս մէջ ամէն մէկ բրած քայլերուս միջոց հոգևորապէս կը զօրանայի և կամաց կամաց սկսայ խորամուխ ըլլալ աստուածային սիրոյն , և աղօթից օգնութեամբը հասու եղայ աներևոյթ և հոգեղէն զաղտնիքներուն : Նորանոր կարողութիւններ սկսան երևնալ վրաս , զորոնք առաջուց չունէի , որով ամէն զգացմունքս զիւրաւ սկսայ բացատրել : Ո՛հ ինչպէս ան ատեն այդ ներքին ուրախութիւնները մուցնել տուին ինձի այն անցուցած ցաւերս : Իրօք նմաներ էի այն անխօսուն մարդուն որուն յանկարծ լեզուն բացուելով կ' սկսի իր սրտին մէջի կաշկանդեալ մտածութիւնները բացատրել : Այս ամէն բաներուս վրայ զգացի նաև քերթողութեան խանդ մըն ալ և տաղաչափելու

շաջողութիւն մը որն որ անպատմելի սիւս-
փանք և մխիթարութիւն եղաւ ինծի՝ որ
բնաւ մտքէս ալ չէր անցնէր : Ազայ վերջա-
պէս բանաստեղծ մը վերնական շնչմամբ .
վասն զի Աստուած ուզեց իր բարութեամբ
բը բժշկել զիս ու մխիթարել : Անոր համար
ես ալ բոլոր իմ երգերս նուիրեցի անոր՝
ուսկից որ ընդունեցայ այս պարգևս :

— Ամէն անգամ որ սիրտս կը զեղանէր
կ' զգայի ազնուական ուրախութիւն մը ու-
րուն բնաւ բան մը չէր կրնար հաւասարել :
Ինծի համար տաղտկալի եղան այս աշ-
խարհքիս ուրախութիւնները որոնցմէ բնաւ
ախորժ չեմ զգար և ոչ ալ անոնց ետեէն
կ'ըլլամ, վախնալով որ աստուածային սի-
րոյն աղբիւրը չի ցամբի :

— Բայց սակայն, ըսաւ բանաստեղծը
առաջ տանելով խօսակցութիւնը, չի կար-
ծես որ ես բոլորովին անձնասիրութեամբ
մը զոհ եղած իմ ուրախութիւններովս՝ ա-
մենին չուզենամ ուրիշի հետ վերաբերու-
թիւն ունենալ . ոչ, այլ մանաւանդ թէ ընդ
հակառակն ինծի մեծ բարեբաղդութիւն կը
սեպեմ ուրիշներուն ալ հազարդել հոգոյս
զգացմունքները :

— Անհնարին ուրախութեամբ մը, որ աշ-
խարհքիս մէջ նմանը կարելի չէ ունենալ,
կը լեցուէր սիրտս՝ երբոր կը տեսնայի որ
խուռն բաղմութիւն մը չորս զիս առած լռու-
թեամբ մտիկ կը դնէին երգերուս վերա-
թըռուիչ և հոգիապղեցիկ իմաստներուն . կար-

ծէի թէ ամէնքն ալ իմ հոգւոյս հաղորդա-
կից էին որոնք ինծի հետ մէկտեղ կ'երգէին՝
թէ պէտ է ոչ նոյն ոգւով և ուժգնութեամբ :

— Այո՛ , կրկնեց . քիչ մը լուսութենէ ետև ,
անկէ աւելի մեծ երջանկութիւն չի կրնար
ըլլալ ինծի համար , ինչպէս իմ միտքս ուրի-
շին հաղորդել . անպատմելի ուրախութեամբ
լեցուեցաւ սիրտս երբոր քու սիրտդ ու
միտքդ բացիր ինծի . ունիս դուն ալ հոգևո-
րական կենաց կենդանարար բողբոջները
և քիչ առենէն անոնց ախորժը կ'ըզաս » :

Ես լուսութեամբ մտիկ կ'ընէի . . . « Գևու
դուն ծագիկ հասակի մէջ ես , ըսաւ այնպի-
սի ձայնով մը որ մինչև սրտիս խորը թա-
փանցեց , և չես կրնար ըմբռնել հոգևորա-
կան կենաց գաղտնիքները , բայց պէտք է
որ ըմբռնես առենին : Արդէն իսկ սկսած
ես հասու ըլլալ՝ պարզութեամբ հպատա-
կելով քրիստոնէական հրահանգաց որոնց-
մով միայն կրնայ մարդ ապահովապէս
հասնիլ այդ հոգևորական կենաց : Գևու քու
վրաց ըլլալիք փոփոխութիւններ կան . բայց
ինչ որ ալ ըլլայ դուն սահմանուած ես այդ
կենաց , և այս ըսածիս վրայ ընաւ մի տա-
րակուսիր » :

Չեր ճամբորդութեան այս դէպքը , ը-
սաւ Նաումային Ստեփանոս Բիովտիա-
ցին , շատ խելք սորվելու բան է : Այդպի-
սի մարդկանց պատահիլը մեծ երջանկու-
թիւն է ան մարդուն որ դիտէ անոնցմէ օ-
գուտ քաղել . շատ բան կրնայ սորվիլ մարդ

այն տեսակ մարդիկներէն որոնք նոյն իսկ տխմար մտքերը կը լուսաւորեն ընդարձակելով իրենց մտացը սահմանը, որուն մէջ ամփոփուած է մարդկային հանճարը :

Քերթութիւնը, վրայ բերաւ Ստեփանոս, ներդաշնակ ոտանաւոր չափով ըլլայ՝ ինչ ձև կ'ուզես կ'առնէ. տարակոյս չկայ որ բանաստեղծութեան յատուկ ձևը ոտանաւորն է որ առանց ասոր երաժշտութեան ալ լաւ չի յարմարիր, վասն զի արձակ բանով բնաւ չերդցուիր. սակայն եղան շատ քերթողներ ալ որ իրենց երկասիրութիւնը արձակ գրեցին. և շատ անգամ աս ալ կ'ըլլայ որ ամէն ոտանաւոր բան գրողը՝ բանաստեղծ չըլլար » :

Ստեփանոս քիչ մը մտածելէն վերջը՝ ըսաւ Նատմային .

— Խաթուն, երաժշտութեան զօրութիւնը խիստ մեծ է Ես խիստ շատ կը սիրեմ երաժշտութիւնը, ու թէ որ գեղեցիկ ըլլայ, խելքս միտքս զլխէս կ'երթայ : Եթէ թոյլ կուտաս ինծի, և թէ որ պառկելու ժամանակը եկած չէ նէ, պատմեմ քեզի այնպիսի զարմանալի դէպք մը որ հասկնաս թէ ինչ մեծ ազդեցութիւն ունի երաժշտութիւնը » :

Նատմա աւազէ ժամացոյցը նայեցաւ և տեսաւ որ երեկոյեան ժամը տասն էր :

— Լաւ, թէպէտ պառկելու ժամանակն է, ըսաւ, բայց սիրով մտիկ կ'ընեմ պատմութեանդ :

Եւ ահա Ստեփանոս Բիովտիացին սկսաւ իր պատմութիւնը :

Մեր զգեկին մէջ զեռ ինչուան հիմայ ունինք ծեր ծառայ մը որ ինչուան իմին ծնանիլս տեսած է . աս մարդը ոչ գրել և ոչ կարգալ գիտէ : Տասնըհինգ տարի կրնայ ըլլալ որ մեր զգեակը մէկ երեկելի քնարա-հար մը եկաւ որն որ Պորտոյ քաղքէն էր : Երգերուն ձայնը կը հասնէր ինչուան խոհակերոցը ուր ժողովուեր էին մեր ծառաները : Հաղիւ թէ քնարին ձայնը ելաւ և ահա տեսայ մեծ դարմանքով մը որ ըսած ծեր ծառաս սրահին դուռը կէս մը բանալով , ուր մենք կեցեր էինք , եկաւ մտիկ ընելու . եւ քովը գացի ու ըսի իրեն :

« Յակօք ինչ կ'ընես հօս :

« Երաժշտութիւնը մտիկ կ'ընեմ , պատասխանեց ինծի , կ'աղաչեմ թող տուր որ ուշ զնեմ :

« Աղէկ , ըսի իրեն , ներս եկուր որ լաւ լսես :

Նոյն միջոցին երաժիշտը խիստ սրտաշարժ տխրական ծանր եղանակ մը կը դարնէր , եւ ծառային երեսը նայեցայ և տեսայ որ կուգար :

Ամէն իրիկուն կուգար ինքն ալ մտիկ ընելու՝ այն միտք յափշտակող եղանակները : Սնգամ մը ցորեկ ատեն երբոր սրահը մարդ չկար տեսայ որ հոն գացեր մեծ ուշադրութեամբ մը կը զննէր չորեքաղեան քնարը :

« Շատ կ'ուզէի, ըսաւ ինծի, ես ալ զարնել զիտնալ այս պարտոնին պէս :

Չի կրցայ խնտալս բռնել Յակոբին այս ըսածին վրայ, որուն ինքը սկսաւ զարմանալ :

Քնարահարը երբոր տուններնէս դնաց, Յակոբ սաստիկ արտմելով այս բանիս վըրայ՝ խոր ցաւի մէջ ընկղմեցաւ :

Տարի մը ետքը օր մը սաստիկ հետաքրքրութիւնս եկաւ այն խոտնոցը ելլալու ուր Յակոբ կը պառկէր և սկսայ ամէն բան խառնել՝ ինչպէս կ'ընեն տղայք ընդհանրապէս : Խոտին տակը լաթով պատած մէկ կիսկատար մեծկակ քնար մը դտայ, որուն վերի մասը արդէն շինած էր և վարի մասը նոր սկսած : Գտածս ուշի ուշով զննեցի և ինծի զարմանալի բան մը երեցաւ, մանաւանդ այնպիսի տեղ մը զանալով ուր միայն Յակոբ կը մտնէր կ'ելլէր. մէկէն միտքս եկաւ թէ ինչպէս Յակոբին վրայ մեծ տպաւորութիւն մը ըրած էր երաժշտին քնարը, որով մակաբերեցի թէ այս կոշտ ու տձև մեծ քառադին ալ՝ Յակոբին ձեռագործը պիտի ըլլար, և չսխալեցայ. վասն զի մինչդեռ խոտնոցը քնարը ձեռքս կեցեր էի, ինքն ալ վրայ հասաւ և կարծես թէ չախորժեցաւ զիս հոն տեսնալուն վրայ :

« Բարեկամ, ըսաւ ինծի, ինչո՞ւ եկեր բաներս կը խառնես, ամենեին աղէկ բան չէ ըրածդ :

« Մի՛ խռովիր, պատասխանեցի իրեն,

ևս այս գտածիս վրայ բնաւ մէկու մը բան
չեմ բսեր : Բայց կ'ազաչեմ ըսէ ինծի ինչ-
պէս շինեցիր այս գործիքս :

Յակոբ նստաւ և կտրոց մը ծոցէն հանելով
սկսաւ աշխատիլ աչքիս զիմացը . բայց ա-
նանկ ծանր առաջ կ'երթար աշխատութիւ-
նը՝ որ բան մը չէի հասկնար ըրած աշխա-
տութենէն , ուստի դարձայ ըսի իրեն .

« Ի՛նչ , միթէ կը կարծես որ պիտի կարե-
նաս լմնցնել այդ մեծ քնարը : Գիտնաս որ
ոչ երբէք պիտի կարենաս լմնցնել :

« Կ'ուզես ուրեմն , ըսաւ ինծի , որ մէկ
աչք բանալ գոցելով մը լմննայ գործիք մը :
Կ'ուզես նէ զնայ նստէ ցորենի արտին
զիմացը և զիտէ թէ կրնաս տեսնել անոր
ածիլը : Ապահով եմ որ վախճանիդ չես
հասնիր : Իմին քնարս ալ ուրեմն ցորենին
պէս պիտի ըլլայ որ առանց զգալու պիտի
լմննայ :

Աս խօսակցութենէն տարի մը ետքը որ
մըն ալ երբոր մենք ժողովուած էինք սրահին
մէջ , Յակոբ իր քնարովը ներս մտաւ : Մեծ
զարմացմամբ մը տեսանք որ սկսաւ զար-
նել քնարը որուն բան մը կարծես թէ չէր
պակսեր : Իրաւ թէպէտ միջոց միջոց անա-
րուեստ ձայներ կը հանէր , բայց անով
հանդերձ խիստ անուշ և զգայուն էր : Մենք
ծափահար զուարթութեամբ զովեցինք ի-
րեն հանձարը :

Բայց որովհետև Յակոբին քնարը շատ
պակասութիւններ ունէր , հայրս խոստա-

ցաւ մէկ ուրիշ լաւագոյն մը տալ . Ոչ , պա-
տասխանեց ինքը , ես խմինս չեմ թողոր ,
և ինչուան 'ի մահ կ'ուզեմ աս գործածել :

Շնորհակալ եմ պատմութեանդ , ըսաւ
Նատմա , որ շատ հետաքրքրական բան
էր . և ըսածէդ կը տեսնամ որ նաև անու-
սում մարդկանց մէջն ալ աս տեսակ բանե-
րու վերաբերեալ հանճարներ կը գտնուին
և շատ անգամ ուսկից որ չես սպասեր . այս
բանիս հաստատութիւն մը կրնայ ըլլալ այս
ըսած գեղացիիդ երաժշտութեան մէջ ունե-
ցած կարգէ գուրս բերումը :

Երկրորդ օրը այսպէս սկսաւ Նաումա իր պատմութիւնը առաջ տանիլ :

« Հնդկաստանէն դալու ատեննիս դարմանալի դիպուած մը պատահեցաւ որովքիչ մնաց որ հաւատարիմ Գոլաս ձեռքէս պիտի ելար :

Երբոր Սենեկամպիայի ափանց քովերն էինք , հարկ էր քիչ մը ատեն հոն կենալ անուշ ջրի պաշար առնելու համար : Գոլա իր հայրենիքը տեսնալուն պէս սաստիկ զգածուեցաւ . վասն զի անանկ հասակի մը մէջ թողուցեր էր իր հայրենիքը յորում սաստիկ կըլլայ մարդու մտքին տպաւորութիւնը . ուստի զգածուած խնդրեց որ ցամաք ելէ անոնց հետ որոնք ջուր առնելու կ'երթային : Զիջայ խնդիրքին՝ բայց այս պայմանաւ որ ես ալ հետը երթամ : Շուտով մը ցամաք ելանք և հետերնիս ունէինք երկու մեծդի նաւավարներ որոնք ջրին տակառին կառքը կը քաշէին , և ուրիշ մը որ նաւապետին հրամանները ըստ կարգի

ի գործ զնելու համար եկեր էր : Շուտով շուտով առաջ գացինք ճարտար ուղղեցոյցին առաջնորդութեամբը և քիչ ատենէն հասանք ակնավճիտ առատաբուխ աղբիւրի մը քով որ կը հոսէր ոստախիտ և հովանաստուեր ծառերով պատած լեռնակի մը ստորոտէն : Աղբիւրին քով հասնելնէս ետքը տեսայ որ Գոլան այլայլութեան մը և շփոթութեան մէջ էր : Աչքերը տնկած կը նայէր բլրին վրայ եղած անտառին , և ահա ակնթարթի մը մէջ աներևոյթ եղաւ ծառերուն մէջ , այժեամի մը պէս բլրէն վեր ելլելով . վազեցի ետեէն և անտառը հասնելով տեսայ հեռուանց տերեւներուն մէջէն Գոլային ճերմակ զգեստին ծածանմունքը և սկսայ կանչել զինքը . բայց ինքը պատասխանեց որ իր ետեէն դամ , ինչպէս որ ես ալ ըրի : Երբոր հասայ իրեն քով՝ զարմացած մնացի տեսնալով զինքը մէկ պառաւի ու սև ծերու մը մէջ կեցած , որոնք բազուկներնուն մէջ զինքը զրկած ուրախութիւններնէն կ'ուլային : Իմացայ որ զիպուածով ան տեղը ցամաք ելեր էինք ուր որ ծնած էր իմ սև Գոլաս , զորն որ տասնըմէկ տարուան հասակին մէջ յափշտակեր էին անկէց : Այս դիպուածը զարմանալու բան մը չէ : Ափրիկէի ծովեզերքները ինչպէս որ յայտնի է անուշ ջուր խիստ քիչ կը գտնուի . անոր համար շատ անգամ նաւերը հոն կը հանդիպին ուր որ անուշ ջրի աղբիւր կայ . և ընդհանրապէս զիտեն

որ այն աղբիւրներուն մօտերը ամբիկեցի սևերու հիւղեր կան որոնց բնակիչքը կուզան հետաքրքրութեամբ դիտելու ջուր անողները : Խեղճերը , շատ անգամ իրենց անմեղ հետաքրքրութեանը զոհ կ'ընեն ազատութիւննին : Աս կերպով ուրեմն Գոլան ալ գերեքարձ նաուու մը մարդիկներէն յափըշտակուած էր :

Ձիս տեսնալնուն պէս երկու ծերերը երեսնին թթուեցուցին ու չախորժելու կերպ մը կը բանեցնէին . բայց Գոլա հետերնին խօսեցաւ , և այն ատեն փոխանակ ինծմէ հեռանալու աւելի մօտեցան ինծի : Գոլա բացատրեց ինծի թէ ինչ ատիճան դուրս կը ցուցնեն իր վրան : Ատ խեղճ ծերերը իրեն հայրն ու մայրն են եղեր , որոնք դեռ գինքը չի ճանչցած ինքը գիրենք նախ ճանչցեր էր :

Գոլա և իր ծնողքը զիս իրենց հիւղը տարին ուր որ մտնալուս պէս՝ տեսայ մէկ սև աղջիկ մը և մանչ տղայ մը որոնք իմ ուղեկցիս եղբայրն ու քոյրն էին : Գոլա իր եղբարց ու ծնողաց մէջը նստած՝ անպատմելի ուրախութեամբ մը լեցուած էր : Բայց ես իրենց ուրախութեանը հաղորդ չի կըրնալով ըլլալ , հետաքրքրութեամբ մը սկսայ իրենց հիւղը զննել որն որ ինծի համար նոր բան մըն էր : Հիւղին պատուաւոր կողմը մէկ անարուեստ փորագրուած արձանի գլուխ մը կար կենդանուոյ վրայ ազուցած . այս արձանը որ իրենց չաստուածն էր և

զորն որ կը պաշտէին ահոելի կերպարանք մը ունէր : Իսկ հիւզը բոլորովին ազտոտ ու խառնափնդոր բան մըն էր :

Ժամանակը կ'անցնէր և Գոլա բոլորովին մոռցեր էր որ նաւը նորէն ճամբայ պիտի ելլեր . ուստի միտքը ձղեցի՝ բայց ինքը ուրախութեան մէջ ընկղմած բան մը չէր ըմբռներ :

Այս միջոցիս նաւաստիները տակառները կը լեցնեն և զմեզ չտեսնալով ու կարծելով որ մենք նաւ դարձած ըլլանք իրենք ալ նաւ կը դառնան : Բայց ճամբայ ելլալնէն առաջ զմեզ կը կանչեն , բայց մենք չի լսեցինք :

Իսկ ես հիւզին մէջ կը փութացնէի Գոլան որ նաւ դառնանք . բայց ինքը փոխանակ իմ ազդարարութեանս մտիկ ընելու՝ զիս ալ կը բռնադատէր որ հոն իրեն ընտանեացը քով մնամ հետերնին , ըսելով որ խիստ ազէկ կը նայինք գրեզ և թէ իր ծնողքը ինծի համար հիւզ մը կը շինեն ուր երկուքնիս մէկտեղ բնակինք , և թէ ըստ ամենայնի երջանիկ կ'ըլլանք և բնաւ մէկմէկէ չենք բաժնուիր :

Մինչդեռ բանը այս վիճակիս մէջ էր և ահա յանկարծ նաւապետին պոռալուն ձայնը լսեցի անտառին մէջէն որ զիս կը կանչէր . պատասխանեցի իրեն :

Գոլային ծնողքը հազիւ թէ լսեցին նաւապետին ձայնը չուտով մը հիւզին դուռը գոցեցին և սկսան ետեէն արգելքներ զնել ըսելով . չենք թողուր որ ներս մտնան այն

մարդիկները որոնք անշուշտ նորէն կը յափըշտակեն մեր ազջիկը :

Փակուեցայ ուրեմն ես ալ Գողային հետ հիւզին մէջ . բայց գլուխս ծակէ մը դուրս հանեցի ու սեսայ զնաւապետը որ կը մօտենար քերթողն ալ հետը առած :

Աս միջոցիս ընկերս ալ իր ծնողքը կը համոզէր որ ըրածնին աղէկ բան չէր : Այլերջապէս զիրենք հաւանեցուց որ դուռը բանան որով անարգել ներս մտան քերթողն և նաւապետը :

— Նաւը ճամբայ պիտի ելլայ, ըտաւ նաւապետը ու քեզի կ'սպասենք :

Աչքերս Գողային վրայ դարձուցի և գոթս շարժեցաւ անսնալով թէ ինչ աստիճանի յուզման մը մէջ էր խեղճը :

Մէկ ձեռքովը զգեստներէս, մէկալովը մօրը ձեռքէն բռնած էր, ոչ կրնար իր ազգականներէն բաժնուիլ և ոչ ալ զիս թողուլ : Ար հարցնէի ես ինձի թէ արդեօք անիրաւութիւն մը ըրած չեմ ըլլար, զինքը յորդորելով որ հայրը մայրը թողու ու ետակէս գայ : Բայց մէյմը աչքերս ատ խեղճ մարդկանց կուռքին վրայ դարձուցի և ըսի մտքէս որ խոհեմութիւն չէ Գողան այդ կուսարշտներուն մէջ թողուլը : Մտքէս անցուցի նաև թէ ծնողքը մինակ չեն, վասն զի գեռ ուրիշ որդիք ալ ունին : Յանկարծ գեղեցիկ խորհուրդ մը եկաւ միտքս . առի այն պատուական խաչը դոր միշտ հետս կը կրէի, և զիմացը գնելով ըսի .

— Դուա , ով քոյր իմ 'ի Քրիստոս , ուրեմն պիտի թողնու զիս ու հոս կենաա , ուր որ ո՞ զիտէ թերևս զճշմարիտն Աստուած , քու սիրելի Աստուածդ մոռնալով , ելլաա առ կուռքը պաշտես :

Աս որ ըսի , խեղճ աղջիկը ճնողացը զըրկէն ելաւ ու խաչը առած ծունկի վրայ եկաւ , ու համբուրելով զայն արցունքովը թրջեց :

— Այո , ըսաւ , քու ետևէդ կու դամբայց ի՞նչ մեծ կսկիծ է ինծի համար , թողուլ ճնողքս , զուրկ 'ի ծանօթութենէ ճըշմարտին Աստուծոյ , որ է Աստուած սիրոյ և զթութեան :

— Իրացընէ , ըսաւ բանաստեղծը , այդ աղջկան եռանդը շատ աւելի մեծ է , քան զբազում քրիստոնեայ ճնածներունը , թէպէտև տղակուց ալ սորված ըլլան իրենց կրօնքին սկզբունքները . լաւ կ'ըլլայ որ քիչ մը ատեն ալ հոս կենանք , ու ատոր ընտանեացը քրիստոնէութեան նախնական ըսկըզբունքները սորվեցնենք : Վերջը դարձաւ նաւապետին ու ըսաւ , թէ մէկ կամ երկու օր մը աւելի ուշանալնիս այսպիսի մեծ ճամբորդութեան մը մէջ բան մը ըսել չէ : Թէ որ ուզենաա կրնաա առանց մեծ զժուարութեան մը կենալ հոս . որպէս զի ատ խեղճ մարդկանց սորվեցընենք թէ ինչ կերպով ընդունելու են այս կողմս եկող քարոզիչները , որոնք դեռ չեն գտած այս մեծ նաւոր ու առանձնացեալ հիւղը , բայց ան-

չուչտ իրենց եռանդը հոս ալ կը բերէ գի-
րենք :

Նաւապետը յօժարութեամբ հաւանեցաւ
այս խնդիրքին : Երկրորդ օրը նորէն տնա-
կը եկանք , ուր որ բանաստեղծը ամենայն
ջանքով կ'աշխատէր սեամորթներուն սոր-
վեցընելու , թէ ինչ կերպով պիտի ընդու-
նին քարոզիչները : Դուլա իր թարգմանն
էր :

— Իրենց հասկցուր , ըսաւ աղջկան , որ
դան պիտի աս կողմերս ճշմարիտ , զթած
և ամենազօր Աստուծոյն հողուովը վառուած
մարդիկներ : Ըսէ դարձեալ որ ատ մարդի-
կը աշխարհքիս ամէն վայելքներէն հրաժա-
րած են , ու ամէն բան կը թողուն իրենց
Աստուծոյն ծառայելու համար , ու կը համ-
բերեն վշտաց , տանջանքներու , ու նաև
կեանքերնին կը զոհեն , և զոհ կ'ըլլան ու ի-
րենց այնչափ նեղութիւնները վարձա-
տրուած կը սեպեն , թէ որ կարենան հողի
մը առ ճշմարիտն Աստուած դարձնել :

Թէ որ խեղճ մարդկանց վրայ իրենց սի-
րելի աղջիկը ազդեցութիւն չունենար , խօս-
քերնիս արդիւնք մը չէր ունենար . բայց
Դուլային ձեռքով քիչ ատենուան մէջ մեր
ջանքը արդիւնաւոր եղաւ . վասն զի խոս-
տացան իրրև եղբայր ընդունելու աս ը-
սած մարդիկնիս :

Երբոր ճամբայ ելլալու ժամանակնիս մօ-
տեցաւ , Դուլային ծնողքը նաւը հրաւիրե-
ցինք . անոնք ալ սիրով յանձն առին , ու

րով իրենց ունեցած վստահութիւնը յայտ-
նի ցուցըցին :

Չամերով կեցան նաւը , ամէն բան հե-
տաքրքրութեամբ դիտելով . վերջը իրենց
ընծաներ ալ տուինք : Վերջապէս ճամբայ
ելլալու նշանը տրուեցաւ . անոնք ալ եկան
ծովեզերքը կեցան , ու մեր նաւուն հեռանա-
լը կը դիտէին : Դուա որպէս զի զիրենք դեռ
աւելի երկայն ատեն կարենայ տեսնալ ,
կայսի մը ծայրը ելաւ , ու երբոր վար ինչաւ
սաստիկ զղացուած ու սիրտը ելած էր . ա-
նոր համար Զանազի նոյն օրը զինքը մխի-
թարելու :

ժե

Ճամբանիս առաջ տարինք , առանց նը-
շանաւոր դէպք մը ունենալու :

Փորթուղալի եզերքները անցնելնէս վեր-
ջը , Պորտոյի զիմացը հասանք , ուր որ բա-
նաստեղծը ցամաք պիտի ելլար : Նաւէն
ելլալուն առջի զիշերը ինծի իմացուց իր ուր
բնակիլը և ըսաւ որ եթէ Ղազղիա դամ-
ու օգնութեան մը կարօտութիւն ունենամ ,
իրեն երթամ , և աւելցուց նաև թէ ինքը
Պորտոյի արքեպիսկոսոսին հետ մեծ բա-
րեկամ էր :

Երբոր նաւէն գուրս ելլալու ժամանա-
կը եկաւ , ինծի վերջին բարեւ տուաւ . իր
երթալը սրտիս մեծ ցաւ պատճառեց . վասն
զի օգտակար խորհուրդներ կ'ուտար ինծի ,
անանկ որ ինչ օգուտ որ իր խօսքերէն քա-
ղեր էի ուրիշ ճամբորդէ մը չէի կրնար
յուսալ :

Քիչ մը ատենէն վերջը նաւը Ծորգի նե-
ղուցը մտաւ , ու Սկովտիայի եզերքը խա-
րխսխ ձգեց :

Էտիմալուրիկ հասնելնուս երկրորդ օրը , նաւապետը զիս սկովտիացի վաճառակաւնի մը տարաւ , որ ուզածիս վրայօք կրնար տեղեկութիւններ տալ ինծի : Հարցուցի իրեն որ արդեօք կը ճանչնայ Վանտէր անունով պարոն մը , որ հինգ տարի առաջ Սկովտիա եկեր էր վաճառքով լեցուն նաւով մը , և նաւն ու վաճառքները ծախեր , ու սաստիկ հարստացեր էր :

Ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ մարդը , և երբոր խօսքս լինցուցի դարձաւ ըսաւ .

— Խաթուն , առ քու ըսածիդ վրայօք ինծմէ միայն կրնաս ուզած տեղեկութիւններդ առնուլ . որովհետեւ առ մարդը Սկովտիա հասնելէն քիչ մը վերջը կարգուեցաւ իմ հին բարեկամներէս մէկուն՝ որ շատոնցւրնէ ՚ի վեր մեռած էր , աղջկանը հետ . խեղճ որբացեալ աղջիկը բազդ ունեցաւ Վանտէրի պէս անշահասէր ու ազնուական մարդու մը ամուսին ըլլալու :

Աս խօսքերս որ լսեցի , սաստիկ զայրացայ ներսէս . բայց ինք զինքս բռնեցի :

— Պարոն Վանտէր , շարունակեց վաճառականը , քիչ մը ատեն Սկովտիա կեւնալէն ետեւ , ելաւ Գաղղիա գնաց , մեզի մեծ ցաւ պատճառելով , և քանի մը տարիէ ՚ի վեր հոն է : Ստէպ իրմէ նամակ կ'ընդունիմ : Ախլէն քաղաքը , Տորաոյնի եզերքը զղեակ մը գնեց ուր որ կը բնակի իր խաթունովը , երկու որդիքներովը ու շատ մը ծառաներով : Վերջը դարձաւ հարցուց

հետաքրքրական կերպով մը . խաթուն , կրնաս ըսել թէ ինչո՞ւ Պ . Վանտէրին վըրայօք ինծի տեղեկութիւն կը հարցնես :

Ես քիչ մը ատեն լուռ կեցայ , և վերջը , — Պարոն , ըսի , իմ ազգականներէս մէկը իրեն վերաբերեալ յանձնարարութիւն մը ըրաւ ինծի . բայց խօսքերնիս առաջ չի տարած , կ'ուզէի գիտնալ թէ ատ մարդը՝ որուն վրայօք խօսեցար արդեօք նոյն իմ ըսած Վանտէրս է :

— Կը ճանչնաս , խաթուն , այն Վանտէր անունով մարդուն գիրը որուն վրայօք ինծի տեղեկութիւն կը հարցնես :

— Այո՛ , պարոն , պատասխանեցի :

— Աղէկ ուրեմն . հիմայ քեզի նամակ մը ցուցընեմ , որով կարենաս աւելի վստահ ըլլալ :

Հազիւ թէ ձեռքս տուաւ նամակը , մէկէն ճանչցայ որ Ռոնչէլլին ձեռագիրն էր :

— Խաթուն , կրնաս կարգալ , ըսաւ վաճառականը :

Միտս դող ելած կարդացի նամակը , և իմացայ ինչպէս Ռոնչէլլին վարպետութեամբ ինք գինքը բարի մարդ մը կը ձեացընէր և չգիտցողներուն ալ հատացնել կուտար :

Նամակը խնամքով դրուած կ'երևնար , և մէջը կ'ապահովցնէր զվաճառականը թէ գինքը սաստիկ կը սիրէ և հետը մեծ բարեկամ է : Կը խօսէր նաև իր կնկանը և որդւոցը վրայօք , իբրև ընտանեաց բարի հայր

մը : Քայց իր կեղծաւորութեանը վրայ խելքէ դուրս դայրացայ : վասն զի Սկովտիոյ մէջ իրեն շահուն վերաբերեալ լինցնելու գործողութիւն մը ունենալով , կեղծաւորութեամբ այնպէս մը կը ձեացնէր որ կարծես թէ անշահասէր ու ամենայն կերպով խըղճմտանքաւոր մարդ մը ըլլար :

Շնորհակալ եղայ վաճառականին որ հաճեցաւ ինծի ուղած տեղեկութիւններս տալու , և մեկնեցայ քովէն : Քանի մը օրէն Պորտոյ դացող զաղղիացի նաւ մը մտանք , ու երբոր հոն հասանք , սկսայ մտածել թէ ինչ պիտի ընեմ . վասն զի բնաւ մարդ մը չէի ճանչնար :

Ան ատեն յիշեցի բանաստեղծին ինծմէ բաժնուելու ժամանակ ըրած ազնուական խոստամունքը : Նամակ մը գրեցի իրմէ խորհուրդ ու օգնութիւն խնդրելով . որուն պատասխանը շուտով մը ընդունեցայ , որուն մէջ կ'ըսէր թէ բանի մը ձեռք չզարնեմ առանց խորհուրդ հարցնելու Պորտոյի արքեպիսկոպոսին , որուն համար յանձնարարական թուղթ մըն ալ խաւրեր էր ինծի :

Արքեպիսկոպոսին թուղթը խաւրելով ինծի ալ ասանկ կը գրէր :

« Պէտք է խոհեմութեամբ ու չափաւորութեամբ վարուիս , անոր համար կարօտես այնպիսի մարդու մը խորհուրդ հարցընելու , որուն կարենաս տեղն 'ի տեղը պատմել ինչպիսի դժուարին վիճակի մէջ

զտնուիլդ : Աս բանին համար Պորապի ար-
ժանընտիր արքեպիսկոպոսէն զատ ուրիշի
մը չեմ կրնար խափել զքեզ որ իբրև հայր
մը կարենայ քեզի խորհուրդ տալ , և թէ որ
հարկ ըլլայ պաշտպանել ալ զքեզ » :

Երկրորդ օրը հաւատարիմ Գուլային հետ
միատեղ ելայ արքեպիսկոպոսարանը գացի-
տուի յանձնարարական թուղթս , ըսելով
որ պատասխանի մը կ'սպասեմ , և շուտով
մը ընդունեցայ . քանի մը վայրկեանէն մը-
տանք արքեպիսկոպոսին ներքին սենեակը :

Քաղցր կերպով մը մեզի մօտենալը մէ-
կէն փարատեց սրտիս այլայլութիւնը որ
կ'զգայի , եկեղեցւոյ այսպիսի բարձրաստի-
ճան պաշտօնէի մը ղիմացը ներկայանալով ,
որուն վեհ կերպարանքը խորին մեծարանք
մը կ'ազդէր վրաս : Ճերմակ մազերը , վը-
սեմ գէմքը , ծանր և միանգամայն քաղցր
ձայնը , և ուրիշ ամէն հանգամանքը տես-
նալով , կարծես թէ աչքիս առջև կը նկա-
րուէր նախնի եկեղեցւոյ հայրերէն մէկը ,
որոնց վրայօք ստէօլ կը խօսէր ինծի բա-
նաստեղծը : Ինծի իբրև ճշմարիտ հայր մը
երևցաւ , և ուղեցի ոտքը իյնալ . բայց ինքը
դէմ դրաւ , և կարծես թէ աս ընելիքիս վրայ
նեղացաւ : Նստեցուց զմեզ , և քանի մը
վայրկեան լուռ կենալէն ետև , քաղցր կեր-
պով մը ինծի ,

— Որդեակ , պատրաստ եմ ըսաւ , ըսե-
լիքիդ մտիկ ընելու :

Ան ատեն սկսայ պատմել իմ խեղճու-

Թիւններս : Երբոր ան տեղը հասայ , ուր որ սիրտս վառուած կը նկարագրէի իմին գաղղիացի քարոզչին պատահիլս , և անոր ձեռքով Գոլային և իմ դարձս , և վերջն ալ իրեն մարտիրոսական մահը , աչքէն արցունքներ թափեցան :

Յուցըցի իրեն մարտիրոսէն առած խաչս , որ առաւ ու համբուրեց : Մէյմն ալ հազիւ թէ աչուրները վրան դարձուց , բոլորովին ապշած մնաց :

— Ատ խաչը ես կը ճանչնամ , ըսաւ : Ատիկայ ես ընծայ ըրեր էի իմ ձեռնադրած քարոզիչներէս մէկուն . . . :

Ան առեն սկսաւ շատ մը հարցմունքներ ընել այն անձին վրայօք , ուսկից այս խաչը առեր էի : Երբոր հարցմունքներուն պատասխանը տուի .

— Բոլորովին տարակոյսս փարատեցաւ , ըսաւ ինքնիրեն : ատ մարտիրոսը իմ աչկերաներէս մէկն է : Ա՛հ , ինչպիսի շնորհակալութիւններ պէտք է մատուցանեմ Աստուծոյ որ իմ թէմէս այսպիսի արժանաւոր մարտիրոս մը ընտրեր է : Արդեակ , ըսաւ , առաջ տար պատմութիւնդ , ուր որ ամէն պատմածներուդ մէջ Աստուծոյ մատը կը տեսնամ :

Պատմութիւնս լմնցուցի առանց բան մը ըսելու ազգականացս ինծի յանձնած գործքին վրայ , զորն որ յանձն առած էի զլուխ տանիլ ամենայն երկայնամտութեամբ ու անձնուրացութեամբ :

Վանտէրին վրայօք այնպէս մը լսած եմ , ըսաւ արքեպիսկոպոսը , իբրո՞ւ թէ հարըստութեանը պատճառաւ խօսքը զալուկ մարդ մըն է : Ահաւասիկ պատմեմ ինչ կերպով առանց զինքը ճանչնալու վրան քանի մը տեղեկութիւն ունեցեր եմ :

— Ամէն տարի իմ թէմիս քահանաները կուգան ինծի իմացընելու իրենց վիճակը , և ինծի հաղորդելու քրիստոնէական հաւատքին յառաջագիմութիւնը և անոր վերաբերեալ գէպքերը : Անցած տարի ըստ սովորականին տեսնուեցայ Վանտէրին բնակած զղեակին զեղին ժողովրդապետին հետը . Վանտէրին ընտանեացը վրայօք խօսք բացաւ և մասնաւորապէս խօսեցաւ իրեն ամուսնոյն բարելաւութեանցը վրայ . որուն համար կ'ըսէր թէ քաղցրութեան և քրիստոնէական առաքինութեանց օրինակ մըն է . բայց Պ . Վանտէրը , ըսաւ , ծանր մտածութեանց մէջ ընկղմած կ'երևնայ : Քննեցի զինքը , և վախեմ որ իր ներքինը արտաքուստ կը ծածկէ ատ մարդը . երբոր հետը կը խօսիմ , կը տեսնամ որ չի կրնար երեսնայիլ , ու աչքերը անգին կը դարձընէ : Իրաւ թէպէտ եկեղեցոյ պարտքերը կը կատարէ , բայց յայտնի կ'իմացուի որ առանց համոզման կ'ընէ , կը կասկածիմ որ ատ մարդուն սրտին մէջ ծածուկ բաներ պահուած կան . բայց զէշը ան է որ զինքը լաւ չենք ճանչնար , որովհետև աստեղացի չէ :

Բայց հիմայ աղջիկս, կրկնեց արքեպիսկոպոսը, շատ դժուարին է քեզի ճամբայ մը ցուցընելը : Բայց և այնպէս կրնամ քեզի դուրսել որ այդ ունեցած պատճառներով չես կրնար վանտէրը գաղղիացուց տեսններուն զիմաց դատաստանի կանչել, վասն զի ատոնք բուական չեն : Ինչ որ կը տեսնամ ինքը զինքը լաւ պարտըկեր է վանտէր, և իրեն ով ըլլալը ես ու դուն զիտենք : Բայց գաղղիացուց օրէնքները տարբեր են. պէտք է խնդրոյն վրայօք ամենատրոյ փաստեր յառաջ բերել. և թէպէտ մէկը ամենայն կերպով իրաւունք ալ ունենայ, մեծ վտանգի մէջ կ'իյնայ թէ որ առանց բաւական փաստի մէկու մը վրայ ամբաստանութիւն ընէ :

Ըսիր ինձի թէ շատ մը ծանրաղին բաներ, որ քու ընտանեացդ կը վերաբերէին, վանտէր — Ռոնչելլին աւարառութեանը ժամանակ կորսուեր են : Թերես ան ըսած քահանայիս միջնորդութեամբը կարենաս զանոնք նորէն ստանալ : Քեզի յանձնարարական թուղթ մ'ալ կու տամ այն քահանային, որով ոչ իբրև օտարական, այլ իբրև անձ մը նոյն ընտանեաց, անանկ ընդունելութիւն գտնաս : Այդ եկեղեցականը որ Տ. Նէրվալ կը կոչուի, երեսուն տարի է ՚ի վեր ժողովրդապետ է հոն, ուր որ կը գտնուի վանտէր — Ռոնչելլին զղեակը : Տեղւոյն ժամատունը կը բնակի իր երկու քուրերովը որոնք զրեթէ իրեն տարեկից

են : Բազմաթիւ ընտանեաց մը անդրանիկն է , և իր էն պզտի եղբայրը այն մարտիրոսն է որն որ նախ ձեզի քրիստոնէական կրօնքին սկզբունքը սորվեցուց :

Աս ըսած ատենը սաստիկ սիրտս ելաւ :

— Գերապայծառ Տէր , ըսի , Տ . Նէրվալ զիտէ իր եղբօրը մահը :

— Յայտնի է , աղջիկս , ըսաւ , որ ինքը բան մը չգիտեր . . . Իրմէ նամակ չառնելով , կասկածի մէջ էինք , մէյմըն ալ Աստուած գրեզ խաւրեց որ իր մահուանը ցաւալի , բայց և քաղցր լուրը մեզի բերես :

— Արդեօք Տ . Նէրվալին պատմեմ իր եղբօրը մահուան պատմութիւնը :

— Այո՛ , կը պատմես , երբոր ատ ընտանեաց ծանօթանալու ըլլաս : Նոյնպէս պէտք է տեղն ՚ի տեղը քու կենացդ անցքերը իրենց պատմես : Ըշմարիտ քրիստոնեայն այս աշխարհքիս բաները հոգուդ աչօք կը զիտէ : Իրենց եղբօրը սքանչելի մահը թէպէտ ցաւոց բայց միանգամայն օրհնութեանց ու զոհութեանց նիւթ մը կ'ըլլայ :

Արքեպիսկոպոսը վայրկեան մը խօսքը կտրեց լուռ կեցաւ , ու ետքը հաւատքիս վրայօք բաներ հարցուց , յորդորելով ու անակ ճամբաներ ցուցնելով որոնցմով կարենամ քրիստոնէական ճամբուն մէջ առաջ երթալ : Վերջը ըսաւ .

— Աղջիկս , հիմայ կրնաս երթալ . Բայց Տ .

Նէրվալին քովը երթալու համար դեռ քիչ մը սպասելու ես . վասն զի պէտք է որ հարկաւոր եղած բաները սորվեցնեմ քեզի ու կարևոր խորհուրդները տամ . վաղը եկուր , աղջիկն ալ հետդ առած , որպէս զի ինքն ալ խրատներէս օգտուի :

Երկրորդ օրը նորէն ելայ արքեպիսկոպոսարանը դացի , որոշած ժամանակէն ալ առաջ . և առջի օրուան պէս հայրական զթով ու քաղցրութեամբ զիս ընդունեցաւ :

Լուին մեծարանքով մը մտիկ ըրի իր խրատները , որոնք զթալիր սիրով լեցուն էին որ առաքինութեանց մէջ ամենէն գերազանցն է : Խօսելու ժամանակը սիրտս քաղցրը խաղաղութեամբ մը կը լեցուէր , կարծես թէ պզտի աղու մը պէս իր խրատներուն մտիկ կը զնէի : Ոչ երբէք կը ճանճրանայի իր հոգեշարժ և սուրբ խրատները լսելէն . այսպէսով շարաթ մը անցաւ : Երբոր ասանկ ամէն օր կ'երթայի այդ քաղցրախորժ հոգևոր կերակուրը ընդունելու մէջ մըն ալ արքեպիսկոպոսը իմացուց որ երկրորդ օրը ճամբայ ելլամ Տ . Նէրվալին երթալու :

— Քանի մը խրատներ պատրաստեր եմ քեզի համար , ըսաւ , գործնք հիմայ կ'ուտամ , առ այժմ առէք սա զրքերը :

Աս ըսելով ինքը սկսաւ դանօնք ծրարել :

— Աղջիկս , ըսաւ , ահա ասիկ քու սահմանած տեղդ երթալու ժամանակը հասաւ ,

բայց ապահով եղիր որ խնամքս վրայէդ պակաս չեմ ընել : Աս միշտ մտքովս հետդ եմ, թուղթ ալ կը գրեմ, և ապահով եղիր որ իմ խրատներս և պաշտպանութիւնս քեզի օգտակար կ'ըլլան :

Տ . Նէրվալը և իր քոյրերը իբրև ճշմարիտ քրիստոնեաներ պիտի գտնաս, և այս ընտանեաց մէջ պիտի սորվիս հաւատքի գործնական ուսումը որոնք իրենց ամէն գործոցը մէջ կը ցուցնեն : Ար պարտաւորեմ գրեզ որ երկայն ատեն ատ տանը մէջ կենաս, ուր կը բնակի սէրն և անգործութիւն հոգոյ : Տ . Նէրվալին խրատներուն համեմատ վարուէ : Քու վախճանդ պիտի չըլլայ արդար վրէժխնդրութեան մը ետեւ ըլլալու փոյթ ընել, որ թէպէտ ամենայն կերպով արգարացի ալ ըլլայ, բայց և այնպէս կրնայ հոգոյդ խաղաղութիւնը վրդովել, և մնասել քու փրկութեանդ որ ամէն բանէ վեր պէտք է գասես :

Իրաւ ես ալ զիտեմ որ դու պարտաւորուած ես ազգականացդ կամքը կատարել : Բայց ապահով եմ որ իրենք ալ զոհ կ'ըլլան թէ որ իրենց իմացնես զիմացդ ելած դժուարութիւնները . մէկալ կողմանէ մեծ քաջութեան և իրենց կամացը հպատակութեան ցոյց տուիր, մինակ այսպիսի դժուարին գործոյ մը ձեռք զարնելով : Իրենք քեզմէ անհնարին բան չեն պահանջեր :

Ինծի շատ դժուարին կ'երևնայ քու տանդ աւարառութեան միջոց կորսուած թանկա-

զին բաները նորէն ձեռք ձգելը : Նախ որ կարելի է որ ատ բաները հիմայ Ռոնչելլին քովը չըլլայ . բայց թէ որ քովն ալ ըլլայ , հաւանական է որ պիտի չուզենայ իր ծածուկ յանցանքը խոստովանիլ և հետևարար իրրև գողցած բան մը պիտի չիտայ քեզի : Յայանի բան է որ սկզբան համարձակ պիտի ուրանայ և չուզենայ տալ : Բայց որովհետև հանդերձ այս արգելքներովս կրօնքի ձայնը ամենէն ապստամբ սրտերու վրայ ալ ազդեցութիւն ունի , Տ . Նէրվալը կը ջանայ առանձին վանտէր — Ռոնչելլին հետ խօսելու :

— Բայց , պատասխանեցի արքեպիսկոպոսին , ինչպէս կրնամ յուսալ որ Տ . Նէրվալ կարենայ իր եզրօրը սպանչին քովը մօտենալ :

— Դուստր իմ , պատասխանեց արքեպիսկոպոսը , չեմ գիտեր թէ որչափ անկեղծ է վանտէրի արտաբուստ ցուցցած բարեպաշտութիւնը , վասն զի ապաշխարութեան ատեանը պարտական է ծածուկ պահել զազտնիքները . բայց աս ալ կրնամ ըսել , որ եթէ իրացընէ սիրտը շարժելով (որովհետև անկարելի բան չէ) իր յանցանքը խոստովանած ու զղջացած ըլլայ , Տ . Նէրվալ կրնայ իր եզրօրը արեան վրէժխընդրութեան ձայնը սրտին մէջը մարելով ապաշխարող վանտէրին բուրրովին թողութիւն տալ , մեր ամենասիրելի փրկչին նմանելով որն որ խաչին վրայ իր աջակող-

մեան աւագակին ներեց , ու ալ անկէց վերջը Տ . Նէրվալ իր եզբօրը սպանչին վրայ ուրիշ աչքով նայի իբրու չարութեան խաւարէն բարւոյն լոյսը եկած :

Բաց ասկէ շատ հարկաւոր բան է որ ինքը քեզմէ նոյն մարդուն յանցանքը լաւ մը տեղեկանայ , որով կարենայ իմանալ թէ արդեօք անկեղծ ու ճշմարիտ է Վանաէրի բարեպաշտութիւնը թէ ոչ : Եւ եթէ կեղծաւորեալ ըլլայ իր բարեպաշտութիւնը և չուզենայ իր յանցանքները խոստովանիլ կրնայ ինչուան եկեղեցիէն բոլորովին կըտրել :

Ուրեմն գնայ և Տ . Նէրվալին հետ տեղն ՚ի տեղը խօսէ Վանաէր — Ռոնչելլին վերայ , և ասանկով ինքը իր ընելիքը կը գիտնայ : Եկեղեցին զանոնք միայն կ'ընդունի իր ծոցը՝ որոնք իրաւցընէ կ'ապաշխարեն . բայց ընդ հակառակն անոնք որ կրօնքը իբրև զգեստ մը կ'առնուն վրանին իրենց յանցանքը ծածկելու համար , բացէ ՚ի բաց կը մերժէ իրմէ ու կը դատապարտէ » :

Աս ըսելով արքեպիսկոպոսը ձեռքս թուղթ մը տուաւ Տ . Նէրվալին տանելու համար , ու Գոլային յանձնեց ինծի ընծայ ըրած գրքերը որ մէկտեղ տանինք : Ետքը ձեռքը ինծի երկնցնելով իր վերջին հրաժարական բարեք տուաւ , որուն ես ալ արտասուօքս սպաստասխանեցի :

Գերապատիւ արքեպիսկոպոսին քովէն հեռանալէս վերջը միշտ կը զարմանայի ուղ-

զափառ եկեղեցոյ վսեմութեանը վրայ, և
զիս երջանիկ կը սեպէի նոյն կրօնքէն ըլ-
լալուս համար, ու կարծես թէ մէկ գերբնա-
կան զօրութիւն մը զիս կը զօրացնէր :

Ժ 2

Ճամբորդութիւնն իս խիստ կարճ տևեց , որովհետև Պորտոյէն ցորեկուան դէմ ճամբայ ելանք ու նոյն իրիկուն Տ . Ներվալին ժամատունը հասանք՝ ուր որ իրենք ալ մեզի կ' սպասէին . փասն զի արքեպիսկոպոսը նամակով մը առաջուց մեր գալուստը իրենց իմացուցեր էր :

Սեպտեմբեր ամսուն վերջի օրերուն սաստիկ մութ գիշերներէն մէկն էր երբոր Տ . Ներվալին տունը հասանք . ան ատեն արքեպիսկոպոսին ծառան՝ որն որ մեզի ճամբու ընկեր առեր էինք , ժամատան գուռը զարկաւ անունն իս տալով . մէկէն շարժմունք մը ու շիտթութիւն մը սկսաւ լսուիլ տանը մէջէն՝ որ զմեզ ընդունելու նշան էր :

Գուռը բացուելուն պէս դիմացն իս շնորհագեղ ու ազնուաբարոյ տարեց կին մը ելաւ ու ընտանեքար ձեռքէս բռնելով , իբրև թէ զիս շատոնց ընէ ճանչցած ըլլար՝ մէկ մեծ սենեակ մը տարաւ , ուր որ բացած աւալ

կրակ մը կը վառէր, որուն սովորականէն դուրս առատութիւնը նշան էր թէ մեր գալուստը պատուելու համար էր : Տ . Նէրվալ և իր քոյրը կրակին քովը նստած էին՝ երբոր զիս տեսան մէկէն զիմացս գալով զիս իրենց մէջտեղը հրամցուցին նստելու : Իսկ Գոլան աթոռիս ետեր կեցած ըլլալով Նէրվալ խաթունը շտապեց ու իրեն ալ աթոռ մը հրամցնելով իր քովը նստեցուց :

Այս գործողութեանցս միջոց տեսայ որ Նէրվալ օրիսրդներուն փոքրագոյնը սենեակէն դուրս ելաւ, ու քիչ ատենէն ուրիշ պառաւ աղախինի մը հետ նորէն ներս մըտաւ երեկոյեան ընթրիքը բերելով . սեղանը արդէն առաջուցընէ ալ պատրաստուած էր նոյն մեր կեցած խուցին մէջը՝ որն որ թէ իբրև ընդունելութեան սենեակ և թէ իբրև սեղանատուն կը ծառայէր իրենց : Տ . Նէրվալ սեղանին մօտիկնալով բարձր ձայնով կարճ աղօթք մը ըրաւ, որուն իր քոյրերն ալ կը պատասխանէին, ու նստանք ուտելու : Գոլան իմ քովս նստեցուցի . որովհետև սեղանը սկսելէն առաջ Նէրվալ խաթունին աղաչեր էի որ իմ սիրելի ընկերս քովէս չի հեռացնեն, ինքն ալ սիրով ընդուներ էր խնդիրքս՝ առանց ըրածիս պատճառը հարցնելու :

Շիտակը ըսելով մեծ ուրախութիւն մը զգացի այս ընտանեացս մէջ գտնուելուս վրայ, որովհետև պարզութիւնն ու խաղաղութիւնը ամենուն երեսին վրայ կը փայլէր :

Ընթրիքէն վերջը նորէն կրակարանին քովը մօտեցանք , և տեսայ որ բոլոր հիւրընկալներս գուարթ էին . Նէրվալ օրիորդները՝ չէին գիտեր ընկիւքնին հազար ու մէկ ըրած ծառայութիւնովն որ իրենց սրտին ազնուութեանը ու պարզութեանը յայտարարն էր . ես թէպէտ շատ նեղուած ու մըտայոյզ էի , սակայն հանդերձ այսու ամեմենայնիւ իրենց բարեսրտութեանը վրայ շուարած մնացեր էի :

Կրակարանին քովը նստելնէս վերջը խօսակցութիւնը դիպուածով Պորտոյի արքեպիսկոպոսին վրայ դարձաւ , որ ինծի համար անկէ աւելի փափաքելի նիւթ մը չէր կրնար ըլլալ . ես իմ կողմանէս որչափ որ կարելի էր նէ ամենայն երախտադիտութեամբ ու համարմունքով կը խօսէի իրեն վրայ՝ զորն որ իրեն հետ տեսնուելէս վերջը ունեցեր էի : Իսկ Նէրվալ օրիորդները իրենց ձեռքի հիւսուածը կ'ընէին , և երբեմն երբեմն իրենց ձեռագործը ընդհատելով ու շաղրութեամբ մը երեսս կը նայէին , ու երեսներնէն այնպիսի բարոյական գեղեցկութիւն մը կը ցոլար՝ զորն որ ամաց բազմութիւնը չէր կրցած իրենցմէ զողնալ : Նայուածքներնէն կը տեսնուէր որ շատ ճարտարամիտ ու հանճարեղ պիտի ըլլային՝ թէպէտ և ըրած ձեռագործնին ոչինչ ու պարզ բան մըն էր :

Քիչ մը ատենէն վերջը նոյն օրիորդներէն աւելի կրտսերագոյնը ըսաւ ինծի .

— Կ'աղաչեմ՝ քանի մը վայրկեան հետս
դայիր՝ նորէն շուտով կը դառնանք : Սե-
նեակէն դուրս ելլելէս վերջը , — Այս զի-
շերուան համար ձեզի երկու խուց կրնանք
տալ , ըսաւ , մէկը քեզի մէկալն ալ քու ըն-
կերոջդ համար . բաւական է որ հրամանք-
նիդ ուրիշ կերպով չուզենաք , այսօրն որ
մէկ խուցի մէջ երկու անկողին դնենք :

— Հրամմերէս , պատասխանեցի իրեն ,
աւելի կը փափաքէի երկու անկողնով խուց
մը ունենալու :

Նոյն իրիկուն ընթրիքէն վերջը խիստ
քիչ նստանք խօսակցելու , որովհետեւ Նէր-
վալ օրիորդները շուտով պառկելու փութա-
ցուցին զմեզ , կարծելով որ ես կարօտու-
թիւն ունէի հանգչելու :

Օրիորդներէն մէկը զիս ու Գոլան մեզի
համար սահմանուած խուցը տարաւ , ուր որ
կարգէ դուրս կոկուսիւն մը ու մաքրութիւն
կը տեսնուէր՝ և երկու ընդարձակ անկողին
կար : Իսկ անկողնին չորս անկիւններէն
մէյմէկ զարդարուն քանդակած սիւներ դէպ
ի վեր կը բարձրանային ու անոնց վրայ
փայտեայ չրջանակ մը հաստատուած էր
ուսկից զիպակեայ կանանչ վարագոյրներ
կախուած էին : Այս վարագոյրները որ ամ-
բողջ անկողնին չորս կողմը կը պատէին ,
պառկելու տեղս պզտի ու սիրուն խուցիկ
մը կը ձեացընէին : Իսկ վերմակները բո-
լորն ալ ազնիւ ձերմակ բուրդէ շինուած
էին . Նէրվալ օրիորդը զիսնալով որ ես

տաք երկրի բնակիչ եմ՝ առանց խնայելու անկողնիս վրայ շատ մը վերմակներ զիզեր էր , այնպէս որ հարկ եղաւ պառկելէս վերջը քիչ մը թեթեցնեմ : Անկողինս ալ բոլոր փետրալից էր՝ ու պառկելու ժամանակս այնպէս մը կուգար ինծի որ թռչնոյ մը խորունկ ու փափուկ բոյնի մը մէջ ըլլայի :

Երկրորդ առաւօտը խուցիս մէջ թեթեւ շարժմունք մը զգալով արթնցայ՝ և տեսայ որ Նէրվալ օրիորդներուն կրտսերագոյնն էր՝ որն որ իմանալով թէ ես անկողնէս չեմ ելած եկած էր զիս տեսնելու . ժամացոյցը առաւօտեան իննին մօտ էր : Սրիորդը անկողնիս քով գալով վարագոյրը բացաւ՝ և զիս հանգիստ գտնելով շատ ուրախացաւ :

— Ան ատեն ժպտելով մը ըսաւ ինծի .
ինչպէս , աս զիչեր աղէկ քնացա՞ք :

— Շատ հանդիստ , պատասխանեցի ու ձեռքս զէպ 'ի իրեն երկնցուցի ու ինքն ալ քաղաքավարութեամբ մը սխմեց :

— Կուզես որ տաք կաթ բերեմ քեզի , որպէս զի անկողնէդ չելած խմես , և կամ՝ ուրիշ բան մը :

— Չէ . բան մ'ալ չեմ ուզեր . քիչ ատենէն անկողնէս կ'ելլամ ու վերջը մէկտեղ նախաճաշիկ կ'ընենք :

— Լաւ ուրեմն . բայց նայէ՛ որ չուշանաս , նախաճաշիկը պատրաստ է , և ինչուան որ չիզաս սեղան չենք նստիր :

Աչքս Դուլային վրայ դարձընելով , ըսի

օրիորդին . — Գիտեն թէ արդեօք ո՞ր է ընկերս :

— Ընկերդ , պատասխանեց օրիորդը , վարը մեր ձեր աղախինին հետն է , որն որ շատ ուրախացած է այսպիսի աշխոյժ ու բարեմիտ օգնական մը գտնելուն վրայ : Գրեթէ երկու ժամ է որ Գոլան ելած է , և ինչուան հիմայ շատ տեսակ աշխատութիւններ ալ ըրա :

Շուտ մը անկողնէս ելայ ու հազուելով վարի սենեակը ինջայ , ուր որ թէպէտ անպաճոյճ բայց կազգուրիչ նախաճաշիկ մը պատրաստուած տեսայ :

Նախաճաշկէն վերջը Նէրվալ օրիորդները զիս իրենց վայրագաւիթը պտըտելու ու քիչ մ'ալ պարտէզը շրջագայելու հրաւիրեցին : Իրենց եղբայրն ալ մէկտեղ եկա :

Նախ և առաջ հաւնոցը տարին զիս , որն որ իրաւցընէ շատ խնամքով պահուած էր ու գրեթէ ամէն տեսակ հաւ կար . քանի մը նոր բաներ ալ տեսայ որոնց ամենեին տեղեակ չէի . օրինակի համար հաւ մը բաղի ձագեր ունէր . և երբոր բաղերը կ'երթային ջուրին մէջը լողալու անդիէն հաւը սարսափած կը վազէր ջուրին եզերքը՝ ու խեղճ ձայնով մը իրեն անհանգստութիւնը կը յայտնէր : Ետքը ոչխարներու փարախը զացինք որոնք նոյնպէս շատ բազմաթիւ էին իրենց գառնուկներովը մէկտեղ :

— Այս ոչխարներուն բուրդը մեզի շատ հարկաւոր է , ըսաւ Նէրվալ օրիորդներէն

մէկը , վասն զի ամէն տարի աստնցմէ առատ բուրդ կը հանենք , որուն շատ կարօտութիւն ունինք : Նախ և առաջ մենք կը մանենք ու վերջը ոստայնանկին կուտանք՝ որն որ այս գեղեցիկ զգեստներս կը շինէ մեզի համար : Այս ըսելով օրիորդը՝ պարծենալու կերպով մը իր եղբօրը վրայի ըզգեստը ցրցուց ինծի , որն որ թէպէտ բիշ մը հասակէկ էր բայց խիստ ազուտր տեսք ունէր : — Մենք ոչ երբէք , ըսաւ օրիորդը , դուրսէն բուրդ կամ զգեստ կ'առնենք՝ այլ միշտ մեր մանած բուրդը կուտանք գեղերնուս ոստայնանկին՝ ու անտնցմով մեզի ըզգեստ կը շինէ :

Վերջը ախոռ մը զիս տարին ուր որ երկու կով և ձի մը կար որն որ Նէրվալ օրիորդը տեսածին պէս ուրախութենէն սկսաւ ոտքերը գետին դարնել :

Այս ձին որ կը տեսնաս , ըսաւ օրիորդը , իմ եղբօրս է , ու մեր տանը ամենէն հին ծառաներէն մէկն է . և երբոր բոլորովին ծերանալով ալ չկարենայ մեզի ծառայել անկարողի կարգ կ'անցնի : Իր անունը Սիրեյի է , և մեր փակարանին մէջ խոտ ուտելու ատենը երբոր գինքը իր անունովը կը կանչենք՝ մէկէն վազելով կուգայ ընտանի շան մը պէս » :

Այս ըսելով սկսաւ իր ձեր և սիրելի ձին շոյել . ան ալ երախտագէտ կերպով մը իր վիզը դէպ 'ի իրեն տիրոջը կ'երկընցնէր :

Այս միջոցիս Տ . Նէրվալ ախոռը մտաւ

ձիոյն կազմածքը առնելու համար . վասն զի միտք ունէր իր ձիովը հիւանդաց այցելութեան ելլալ : Իսկ մենք շարունակեցինք եկեղեցատան սլարաիզին մէջի ընելու շրջադայութիւննիս : Պարտէզը թէպէտ քիչ ընդարձակութիւն ունէր՝ բայց շատ լաւ մշակուած էր՝ այնպէս որ իրենց պիտոյիցը բաւական կրնար ըլլալ : Չկրցայ հասկնալ թէ ինչպէս սլարտէզը ասանկ աղէկ կըրնային նայիլ . վասն զի ժամատան մէջ ծեր ազախինէ մը դատ ուրիշ ծառայ չկար . անոր համար այս նիւթիս վրայօք օրիորդներէն մէկուն քանի մը հարցմունքներ ըրի , որուն ինքը մէկէն պատասխանեց :

— Երբոր մենք հոս տեղս եկանք , ըսաւ , ասկէ շատ տարիներ առաջ , սլարտէզը մշակելու համար ստիպուեցանք ծառայ մը բռնել : Այս ծառան քիչ ատենէն վերջը հիւանդանալով , մեր գեղին գեղացիները իրենց տէրերէն հրաման առնելով կուգային ու հիւանդին տեղը իրենք կ'աշխատէին , ուզելով ասով փոխարէն մը ընել մեր եղբօրը որ ամենուն սիրելի եղած էր . ե խեղճերը չկարենալով ուրիշ կերպով մը իրենց սէրը յայտնել , այս առթով կ'ուզէին իրենց երախտադիտութիւնը ցուցնել :

Մեր ծառային հիւանդութիւնը խիստ երկայն քշեց . բայց երբոր առողջացանոյն բարեմիտ գեղացիները փոխանակ աշխատութիւնը ծառային վրայ ձգելու՝ ուզեցին նորէն շարունակել իրենց սկսածը :

Ուստի մեզի անկարելի ըլլալով զիրենք ճամբելը՝ ստիպուեցանք ուրիշ ծառայ չբռնել : Այս խնայողութիւնը մեզի շատ շահաւոր եղաւ ստակի կողմանէ՝ զորն որ մեր գեղի կարօտելոց պիտոյիցը համար սահմանած ենք » :

Շրջագայութենէն վերջը ժամատուն մը տանք . և Նէրվալ օրիորդները մէկէն դացին սեղանի մը դիմաց նստան՝ որուն վրայ լաթեղէնի լեցուն կողով մը կար , ու սկսան կար կարել :

Ես ալ գացի իրենց քովը նստայ՝ ու անյազ հետաքրքրութեամբ մը իրենց աշխատութիւնը կը զիտէի , իբրութէ աշխարհիս դարմանալի տեսարաններէն մէկը ըլլար . ետքը խնդրեցի իրենցմէ որ եթէ կարելի ըլլայ ես ալ իրենց աշխատանացը մասնակից ըլլամ :

Այսպէսով խօսակցութեան գուռ բացուեցաւ , ու սկսան օրիորդները իրենց եզրայրը զովել թէ ինչպէս իրեն քարոզութեամբը և կրօնից օգտին համար աշխատելովը զեղացոց բարոյականը ուղղէր էր : Իսկ ես անհամբերութեամբ կ' սպասէի որ Անտէր ընտանեաց վրայ ալ խօսք բացուի . և ան աստիճանի ներսիդիէս կը նեղուէի որ հազիւ թէ կրնայի զիս բռնել այս նիւթիս վրայօք հարցմունք մը չընելու :

Բայց վերջապէս տեսնելով որ Անտէրի վրայ ամենեին խօսակցութիւն մը չեն բանար .

— Չեր ժողովրդապետութեան մէջ հարուստ մարդիկ կան արդեօք, հարցուցի իրենց :

— Մեր գեղին մէջ, պատասխանեց անգրանիկը, թէպէտ միջակ աստիճանի ընտանիքներ չատ կան, բայց ըստ որում հարուստ ըսուելու մարդիկ միայն մէկ ընտանիք մը կայ, որն որ իրացընէ խիստ հարուստ է :

Աս որ լսեցի սիրտս սկսաւ ուժով մը բաբախել, և անշուշտ, կ'ըօէի ինքիրենս, այս ընտանիքը Վանտէր — Ռոնչելլին է :

— Այս ընտանիքը, խօսքը առաջ տարաւ օրիորդը, չորս հոգիէ կը բաղկանայ, որոնք են Պ. Վանտէր, իր կինը և ուրիշ երկու պզտի տղաք, ու քիչ տարի է որ մեր ժողովրդապետութեան մէջն են : Պ. Վանտէր երկայն ատեն անբնակ մնացած դղևակ մը գնեց ու գրեթէ բոլորովին նորէն շինեց : Աս մարդը, ինչպէս որ կ'ըսեն, պէտք է որ շատ հեռու աշխարհքներ գալած ըլլայ, վասն զի նոյն իսկ իրեն եղակիան կահկարասիքն ալ վկայ են ըսածիս՝ որոնցմով բոլոր պալատը զարդարած է. բաց ասկէ իրեն սովորութիւնները, ախորժակը, և այլն, վերջապէս ամէն բան մեզի համար նոր է : Իսկ ինքը, ինչպէս որ կը տեսնուի, ծովային երկայն ճանապարհորդութենէ մը դառնալէն վերջը Սկովաիա կարգուած է. ազգաւ ալ գերմանացի է կ'ըսեն : Մօտերս իրեն կնոջը ազգականներն ալ եկան հոս :

տեղս երկու ամիսի մը չափ : Իսկ պալատին մէջի եղած հանդէսներուն ու զեղխութեանց չափ չկայ : սղոյր շինա . զմտ ճաստսլ դաղ

Աս ըսելով Նէրվալ օրիորդը խօսքը կը տրեց . բայց ես իմ այլայլութիւնս բռնելով նոյն խօսակցութիւնը շարունակեցի ու ըստ իրեն :

— Արդեօք ճանչուորութիւն ունի՞ք նոյն պալատին խաթունին հետ :

— Հրամմերէս , պատասխանեց օրիորդը , և խօսք ալ կուտամ որ եթէ ուզենաս , կրնամ զքեզ իրեն տեսութեան տանիլ . շատ ազնիւ և քաղցր կերպ մը ունի և շատ ողորմած ալ է , սրով և բոլոր զեղին կարօտ մարդիկը զինքը սաստիկ կը սիրեն , որոնց միշտ օգնութիւն ընելէն երբէք պակասած չէ : Շատ անգամ ալ իրեն երկու տղոց մովը մեզի տեսութեան կուգայ . պզտիկը իր մօրը շատ կը նմանի , ու կարծես թէ հըրեշտակ մըն է : Բայց անդրանիկը ընդ հակառակն թէ իրեն բնութեամբը և թէ իրեն գէմքովը բոլորովին տարբեր է , ու ճիշդ հօրը կը նմանի :

— Արեմն , ըստ ես ան ատեն , Պ . Վանտէր ալ իր կնկանը պէս զեղեցիկ յատկութիւններ չունի :

— Պ . Վանտէրին վարքը , պատասխանեց օրիորդը , ամենուն համար ալ զազտնիք մը , առեղծուած մըն է : Ամէն տեսակ բաղդի յաջողութեանց մէջն կարծես թէ ինքիրմէ ճանճրացած մարդ մըն է , ու խո-

բունկ մտածմանց մէջ ընկզմած : Ոչ երբէք
մէկու մը հետ երկայն ատեն ու ընտանե-
քար խօսած ունի . ասկէ դուրս իրեն նա-
խընթաց կեանքը ոչ որ զիտէ : Իրեն պա-
լատին տնպահէն 'ի գատ ուրիշ ու կ'իցէ
մարդու հետ ամենեկին բարեկամութիւն չու-
նի , ու առանց աս մարդու ընկերութեանը
ճանապարհորդութիւն մը չընէր : Հիմայ ալ
նոյնպէս նոյն տնպահին հետ ճանապար-
հորդութեան ելած է , և կարծեմ որ շատ
երկայն պիտի տևէ : Այս իրիկուն իր կինը
այսինքն Վանտէր խաթունը մեզի այցելու-
թեան պիտի դայ իրեն երկու ազօցմովը ,
և շատ ուրախ եմ որ պիտի կարենամ զքեզ
իրեն ներկայացնել՝ որն որ տարիքով ալ
քեզի հաւասար է . և գիտնաս որ իր բնու-
թեանը շատ կը հաւնիս : Բայց Պ . Վան-
տէրին վրայ զալով զինքը խիստ քիչ ան-
դամ կը տեսնենք , սակայն 'ի վերայ այսր
ամենայնի երբոր ճանապարհորդութենէ մը
կը դառնայ՝ ընդհանրապէս միշտ մեզի կը
հանդիպի : —

Երբոր Նէրվալ օրիորդներուն աշխա-
տութիւնը լմնցաւ՝ ես խուցս քաշուեցայ ,
ու Գոլան քովս կանչելով սկսայ իրեն պատ-
մել բոլոր նոյն օրուան մէջ լսած բաներս :

— Լաւ նայէիր որ ունեցած այլայլու-
թեանդ նշան մը չտաս այս իրիկուն , պա-
տասխանեց Գոլա , ու խօսքը առաջ տանե-

լով շատ ցաւալի բան է որ , ըսաւ , Վանտէր խաթունը այնպիսի անօրէն Ռոնչելլի մը հետ կարգուած է , և դքեզ երջանիկ պէտք է սեպես որ այնպիսի հրէշէ մը բաժնուած ես :

Իրիկուն երբոր եղաւ՝ Տ . Նէրվալ իրեն հիւանդաց ըրած այցելութիւնը լմնցնելով տուն դարձաւ . մինչդեռ ամմէնքնիս կրակարանին չորս կողմը շարուած նստեր էինք յանկարծ ժամատան դուռը դարնուեցաւ , ու դարնելու կերպէն կ'իմացուէր որ եկողները ընտանի մարդիկ էին : Մէկէն Նէրվալ օրիորդը վազեց դուռը բանալու՝ ու Վանտէր խաթունը և իրեն երկու տղաքը ներս հրամցուց , որոնց պզտիկը ծառային գիրկն էր :

Յետ սովորական բարններու , Նէրվալ օրիորդներուն անդրանիկը Վանտէր խաթունին ձեռքէն բռնելով զիս իրեն ներկայացուց ըսելով ,

— Ահաւասիկ հրամանքիդ կը ներկայացընեմ աս խաթունս , որ քիչ մը ատենուան համար հոս մեր քովը պիտի կենայ , և կը յուսամ որ իրեն ակործելի վարմունքը ձեզի ալ հաճոյ կ'անցնի :

Այս խօսքէս վերջը , Վանտէր խաթունը ձեռքը երկընցնելով գէպ 'ի ինծի մօտեցաւ , որուն ես ալ փոխադարձ ձեռքը բռնեցի՝ բայց սաստիկ յուզեալ կերպով մը , զորն որ կարծեմ թէ ինքը չանդրադարձաւ : Իսկ խաթունը սաստիկ զորովանօք

ձեռքս սխմեց , և այնպիսի սիրալիր խօս-
քեր ըսաւ որոնց հազիւ կրցայ պատաս-
խանել :

Երբոր նստանք՝ Վանտէր խաթունը իր
տղաքները ինծի ներկայացուց . իսկ ես ու-
շադրութեամբ մը անդրանիկին վրայ նայե-
լէն վերջը մեծ սոսկմամբ մը երեսս դար-
ձուցի իրմէ . վասն զի ըստ ամենայնի Ռոն-
շելլիին բնութիւնն ու կերպարանքն էր . և
որպէս զի միտքս կարենամ զբաղեցնել ըս-
կըսայ պզտիկը շոյել ու սիրել որ ամենեին
մեծին չէր նմանէր : Մայրը աս տեսնալով
ըսաւ մեծին որ դայ հետս պազտուի . բայց
անիկայ կարծես թէ զգալով որ զինքը չեմ
սիրեր ամենեին տեղէն չշարժեցաւ :

Իսկ ես աս միջոցին սկսայ ուշադրու-
թեամբ մը դիտել Վանտէր տիկինը : Ասի-
կայ կարճահասակ կին մըն էր քաղցր ու
բարեբարոյ , նիհար և փափկասուն , անանկ
որ մարդ առաջին տեսնելուն տասնըհինգ
տարուան օրիորդ մը կը կարծէր . մէկէն
սկսայ երկայն բարակ հետը խօսիլ և կա-
մաց կամաց առջի ունեցած սրտիս տաղնա-
պը հանդարտեցաւ . ինքն ալ ինչպէս կը
տեսնուէր կ'ախորժէր հետս խօսելէն , ևս
առաւել որ զիս Նէրվալ օրիորդները իրեն
ներկայացուցին , որ աս միայն բաւական էր
որ Վանտէր տիկինը հետս աւելի սիրով
կապուի . վերջապէս աս երեկոյեան տեսու-
թիւննիս կարծածէս աւելի լաւ տպաւորու-
թիւն մը ըրաւ վրաս :

Վանտէր տիկինը բաժնուելու ատեն ըսաւ ինծի .

— Որովհետեւ այս միջոցիս մինակ եմ բերդին մէջը , խնդրեմ ընդունէիք խաթուն իմ հրաւերքս , ու վաղը իրիկուն իմ քովս ընկերութեան զայիք Տ . Ներվալին ու իրեն քորերուն հետ մէկտեղ :

Բերանս փակուած անպատասխան մնացի յանկարծակիի զալով այս հրաւերքին որուն բնաւ չէի սպասեր , բայց հարկ էր պատասխան մը տալ . ուստի .

— Տիկին , ըսի իրեն , դեռ յոգնած եմ ըրած ճամբորդութիւններէս , անոր համար չեմ կրնար ընդունիլ այս անգամուս հրամանքիդ սիրելի հրաւերքը :

— Աղէկ , ըսաւ Ներվալ օրիորդը , ուրեմն վաղը իրիկուն ալ նորէն Վանտէր տիկինը մեղի կը հրամսի :

— Լաւ , յօժարութեամբ , ըսաւ ինծի . կուգամ վաղը իրիկուն ալ նոյնպէս աս ատեններս :

Պառկելու ժամանակը արդէն եկած էր , Գոլան և ես մտանք մեր խուցը , ու երբոր նստեցանք քովէ քով , Գոլան ըսաւ ինծի :

— Կարծեմ լաւ կ'ընես թէ որ ընդունիս Վանտէր տիկնոջ հրաւերքը . վասն զի ասկէ աւելի յարմար առիթ մը չենք կրնար գտնել Ռոնչելլին բնակութիւնը մտնելու որով կարենանք ապացոյցներ ունենալ վերջէն ձեռքերնիս իր յանցանքը

հաստատելու համար , որպէս զի ըստ ար-
ժանւոյն պատժուի :

— Դուրս , ըսի իրեն , այս կինը մեծապէս
իմ գութս կը շարժէ . ինչ զէշ ու բուրբովին
զէմ ընդզէմ հանդամանաց մէջ կը զըտ-
նուինք . . . : Բայց ինքիրենս մտածելով
կ'ըսէի . խեղճը ինչ յանցանք ունի թէ որ
իմ հարստութեանս տէր եղեր է նէ . . .
մի՞թէ իրեն յանցանքն է որ կարգուեր է
զժրագոյթեամբ ան մարդուն հետ , որուն
հետ որ ես ամուսնացեր էի ինքը բու-
րովին անտեղեակ է հանդիպած բանե-
րուն . . . երջանիկ և վստահ կարծե-
լով անշուշտ թէ ան որուն հետ որ կար-
գուեր է համարմունք ունենալու ու սիրուե-
լու արժանի մարդ է . բայց սակայն թէ որ
դիտնա՞ր . . . : Ա՛հ ամենեկին չեմ ուզեր որ
ինձմէ իմանայ այս սոսկալի ճշմարտութիւ-
նը . . . զինքը սպաննել ըսել է . . . Աստուած
չընէ որ ես այդ բարեսիրտ կնկանը մա-
հուան պատճառ ըլլամ . . . ինքը անմեղ
է . . . յանցաւորը միայն Ռոնչելլին է . ո՛հ
թէ կարենայի զինքը պատժել առանց վը-
նաս մը ընելու աս կնկան :

— Բայց սակայն , ըսաւ ինձի Դուրան ,
ազգականներդ քեզի յանձնեցին որ վրէժ-
խնդիր ըլլաս , և ահա այս վախճանաւ դուն
այնչափ ծովեր անցար .

— Ճշմարիտ է , պատասխանեցի . բայց
դուն ալ պէտք է որ յիշես Պորտոյի սուրբ
արքեպիսկոպոսին ան խօսքերը որ ըսաւ ,

թէ իմ վախճանս վրէժխնդրութիւն մը ընել պիտի չըլլայ, և թէ պէտք է որ Տ. Նէրվալին խորհրդին հետեւիմ, և իրեն տուած խորհուրդէն դուրս չելլամ :

Նոյն զիշեր երկայն ատեն առանց քունի անցուցի ու սաստիկ տանջուեցայ . որովհետև Ռոնչելլին անդրանիկ որդւոյն պատկերը, որ ըստ ամենայնի հօրը կը նմանէր, անընդհատ աչքերուս առջև կուգար իբրև սոսկալի ճիւղ մը ուսկից չէի կրնար ինքզինքս ազատել . վերջապէս քնացայ բայց քունս անհանգիստ եղաւ վախնալու երազներով . կը տեսնայի Անտէր տիկնոջ անդրանիկ որդին, որ աչքերը վրաս տնկած կը նայէր ինծի ճիշդ հօրը նայուածքովը . ետքը մէկէն կերպարանափոխ կ'ըլլար ու որդւոյն տեղ Ռոնչելլին կը տեսնէի որ արինաշաղախ դաշոյն մը կուրծքս կ'ուղէր խոթել . վերջապէս այնպէս խռովայոյզ եղաւ քունս որ հեղձամղձուկ ձայնէս արթըննալով Գոլան, ելաւ ու անկողնիս քովը դալով կանթեղը վառեց ու արթնցուց զիս քունէս . իսկ ես սլատմեցի իրեն տեսած երազներս :

— Պարապ տեղ ինքզինքդ կը տանջես ըսաւ ինծի: Հիմայ որ դուն ճշմարիտ Աստուածը կը ճանչնաս, պէտք է որ աղօթես իրեն, և այն անգորրութիւնը որ դուն կը վայելէիր երէկ դարձեալ կուգայ սրտիդ մէջ:

Աս ըսելով ծունկի վրայ եկաւ անկողնոյս քով ու աղօթեցինք միաբան :

Արդէն լուսնցած ըլլալով, Գոլան խոհա-
կերոցը գնաց սլառաւ աղախնոյն օղնելու
համար: Ես գիշերուան երազներէս նե-
ղուած դարձեալ խոռովայոյդ քուն մը եղայ,
և երազս այնպիսի բռնութեամբ մը սկսաւ
որ քիչ ատենէն արթննալով վերջացաւ:
Երբոր աչքերս բացի տեսայ անկողնիս
ծայրը Նէրվալ օրիորդը, որ դիպուածով
մը խուցիս դրան մօտ գալով և լսելով իմ
հեղձամիճուկ ձայնս, անձկութեամբ ներս
վազեր էր տեսնալու համար թէ ինչ եղեր
է ինծի:

— Նեղութիւն մը ունիս, ըսաւ ինծի,
քաղցրութեամբ մը:

— Այո՛ ըսի, այնպիսի խառնափնդոր և
րազներ տեսայ որ զիս տակնուվրայ ըրին:

— Որովհետեւ տկար ես, ըսաւ ինծի,
մ'ելլար այսօր անկողնէդ. մենք կը բերենք
քեզի նախաճաշիկդ:

— Ինծի հարցնես նէ, պատասխանեցի,
ես հակառակը կ'ուզեմ ընել և մէկէն ելլել
անկողնէս, որպէս զի փարատի մտքէս այն
սաստիկ տպաւորութիւնը որ անձուռնի և
րազներովս ունեցայ:

Աս ըսելով սկսայ հագուիլ:

Նոյն օրն ալ Տ. Նէրվալ այցելութեան
դացած էր ուրիշ քահանայի մը որ հիւանդ
էր մերձաւոր ժողովրդապետութեան մէջ:
Կէսօրուրնէ ետքը տուն դարձաւ:

— Եօթանասունըհինգ տարուան քահա-
նայ մը տեսնալու դացեր էի, ըսաւ ինծի:

զորն որ շատոնցուրնէ՛ի վեր կը ճանչնամ :
Ստիկայ կը բնակի միս մինակ իր ժամատա-
նը մէջ . վասն զի ամէն քահանայ ինծի պէս
բաղդ չունի հետը քանի մը հոգի ունենա-
լու . ընդհանրապէս խիստ շատերը առան-
ձին կը բնակին , և իրաւ որ կարծուածէն
աւելի դժուար բան է . ևս ալ իմ պաշտօնիս
սկիզբները մինակ մնացած եմ , և լաւ զի-
տեմ թէ ինչ քաշեր եմ . քահանային կեան-
քը , ևս առաւել անոնց որ զեղի մէջ կը
բնակին , խիստ դժուարին բան է : Շատ
անգամ անպիտան ծառայի մը ձեռքը մատ-
նուելէն վերջը , իրիկունը երբոր տուն կը
դառնայ , բոլոր օրը պարտքը կատարելու
համար անցընելէն ետքը , հարկաւ կը փա-
փաքի քիչ մը ատեն մէկու մը հետ խօսե-
լով իր մտածութիւնները անոր հաղորդել .
բայց անձ մը չգտնար քովը որ ըսածին պա-
տասխան տայ և կ' ստիպուի իրեն այս ան-
մեղ փափաքը սրտին մէջ թաղելու , ու կը
զրկուի աս միակ մխիթարութենէն ալ : Ա-
սանկ ահա անցուցած է իմ պաշտօնակիցս
ալ իր կեանքը , և այսօրուան օրս եօթանա-
սունը հինգ տարուան է . և խեղճը միշտ
համբերելով բնաւ չէ դանդատեր իր միայ-
նութեանը համար : Հիմայ հիւանդ է , և մեծ
ցաւով սրտի տեսայ որ ինչպէս պէտք էր նէ
լաւ դարմանուած չէ . անկիրթ ու դաժան
բնութեամբ ծառայի մը ձեռքը մատնուած
է խեղճ ձեռունին և շատ նեղութիւն կը քա-
չէ . բայց ամենեկին չի դանդատիր : Մար-

թա , ըսաւ Տ . Ներվալ պղտի քրոջը դաւնալով , վաղը դուն կ'երթաս մեր բարեկամին քովը զինքը խնամելու ու քովը հսկելու համար ինչպէս որ պէտք է նէ :

— Շուտով կ'երթամ , եթէ այնպէս կը փափարիս եզրայր իմ , պատասխանեց մէկէն Ներվալ օրիորդը :

— Չէ , հարկաւոր չէ այսօր երթալդ , ես ամէն բան կարգի դրեր եմ այսօրուան համար , վաղը երթալդ ալ բաւական է :

ԺԷ

Ինչպէս որ խօսք դրած էին Վ. Գ. Ե. —
Ռոնչելլի տիկինը իր երկու տղաքներովը
երեկոցեան այցելութեան եկաւ ըստ սահ-
մանեալ ժամանակին :

Կը խորշի աչքերս անդրանկան վրայ
դարձնելու և դժբաղդարար ալ շատ անգամ
անիկայ աչքիս կը հանդիպէր . իր կողմանէ
տղան ալ այնպէս հետաքրքրութեամբ մը
զիս կը դիտէր որ իրեն այն պզտի հասակին
չէիր տար : Կարելի է որ ունեցած երազնե-
րովս երեակայութիւնս տարնալէն առաջ
դար աս զգացմունքս որ ինծի իբրև խօլա-
կան ցնորք մը կ'երեցնէր ատ տղան :

Նոյն իրիկունը հարցուց ինծի Վանտէր
տիկինը , թէ արդեօք երաժշտութիւն կը
սիրեմ : — Այո՛ ըսի , խիստ կը սիրեմ թէ-
պէտ և հանձար մը չունիմ :

— Կը յուսամ որ հրամանքիդ ախորժելի
ըլլայ տաղիս ձայնը , ըսաւ ինծի , թէպէտ
և ես ալ խիստ մեծ յարմարութիւն մը չու-
նիմ . զեղեցիկ տալիդ մը ունիմ , որուն ներ-

դաշնակաւոր ու թրթռուն ձայնը կարծես թէ մարդու միտքը ինչուան երկինք կը բարձրացնէ :

Այնչափ ախորժելի եկաւ աս բանս ինծի որ յանձն առի երկրորդ օրը դղեակը երթալու որպէս զի հօն իրիկունը անցնեմ ու տաւղին ձայնը լսեմ :

— Տիկին , ըսի իրեն երկար լռութենէ մը ետքը , արդեօք շատ ատենուան համար էրիկնիդ ճամբորդութեան ելած է :

— Քիչէն քիչ երկու ամսուան մը համար , ըսաւ ինքը , և քիչ օր է որ ճամբայ ելաւ . մեծ չըջան մը պիտի ընէ ինչուան Սկովտիա երթալու համար ուր որ ստիպուած է խել մը ժամանակ կենալու , ունեցած գործողութիւնները լմացնելու համար : Ապահով եմ որ 'ի դարձին շատ պիտի ուրախանայ ձեզի հետ ծանօթանալով :

Ես լուռ կեցայ վերջի աստիճան ներսի դիէս այլայլած . բայց նորէն սկսայ խօսիլ ու խօսակցութեան նիւթը ուրիշ բանի մը վրայ դարձուցի :

Երկրորդ իրիկուն Վանտէր — Ռոնչելլին դղեակը գացի Գոլային , Տ . Նէրվալին և իրեն մեծ քրօջը ընկերութեամբը :

Զեմ կրնար բացատրել քեզի ունեցած այլայլութիւնս երբոր մտայ այն գեղեցիկ սրահը ուր որ յանկարծ չորս կողմս տեսայ այն կահ կարասիքը զորոնք Ռոնչելլին պաւլուս տունէն յափշտակած էր . թէ որ ուժով կազմուածք մը չունենայի չէի կրնար

այլայլութիւնս բռնել . հոն աթոռի մը վրայ
ընկայ մնացի , քան թէ նստեցայ , որն որ
յովազի գեղեցիկ մորթով մը ծածկուած
էր . աս ան աթոռն էր զորն որ շատ կ'ա-
խորժէր պապս . հոնկէ դարձուցի աչքս
սեղանատախտակի մը վրայ որուն վրայ
շարուած էին ճարոնի գեղեցիկ անօթներ ,
որոնցմով թէյ կը խմէինք երբոր բոլոր մեր
ընտանիքը տուներնիս կը հաւաքուէր . տե-
սայ ոտքերուս տակ այն ճարտարահիւս ու
փափուկ զորզը որ Եւրոպայի ամենէն ըն-
տիր գործուած զորզերէն վար չէր մնար .
այս ան զորզն էր որ իմին տղակութեանս
գեղեցիկ օրերուն վրան այնչափ վազեր
վազվառէր էի . ան միջոցին կ'ըսեմ որ ան-
հոգ և զուարթ կ'ուրախանայի և որոնք որ
քիչ ատենէն անհետ պիտի ըլլային ինծմէ :

Վանտէր տիկնոջ տաւղին նախերգանքը
կը հեռացնէր մտքէս այս տխուր պալատ-
ութիւնները . քիչ մը ետքը ինքն ալ սկը-
սաւ երգել քաղցր ու տխրագին ձայնով
մը , իր երկրին ռամկական երգերէն մէկը :
Այն երգէն ետքը ուրիշ տխրագին եզա-
նակներ երգեց միշտ տաւղովը ընկերելով .
կ'երգէր իրեն հեռաւոր ու ցաւով թողուցած
հայրենիքը ու իրեն մանկութեան անդարձ
օրերը :

Այս միջոցիս Վանտէր տիկինը իրեն
ինչ սիրտ ունենալը յայտնի կ'երեցնէր . ի-
մացայ որ սրտին խորը դառն արտաութիւն
մը թաղուած էր որն որ իրեն քաղցր բնա-

տրութեամբը չէր երեցնէր : Պզտի տղան քովը նստած էր և կը տեսնուէր որ շատ համ կ'առնէր լսած երգերէն . իսկ ընդհակառակն մեծը սրահէն դուրս ելաւ մօրը երգերէն ձանձրացած կերպով մը , որուն վրայ դարմանալ մը ցըցուցի մօրը :

— Չեմ դարմանար ամենեին , ըսաւ ինծի . անդրանիկը բոլորովին էրկանս կը նըմանի . վասն զի ան ալ բնաւ չուզէր լսել երգերս , հազիւ թէ ես տախիզը ձեռքս կ'առնեմ ինքը մէկէն խուցէն դուրս կ'ելլէ :

— Ասիկայ կարգէ դուրս բան մըն է , ըսի , որուն ամենեին խելքս չի հասնիր . քու երգերդ այնպիսի քաղցրութիւն մը ունին որ եթէ ամբողջ գիշերն ալ ըլլար մըտիկ կ'ընէի :

Այս քաղաքավարական խօսքերուս ախորժ մը զգալով կարմրցաւ Վանաէր աիկինը ու նորէն իր երգը առաջ տարաւ :

Արդէն բաժնուելու առեւնը եկեր էր ու դարձանք երիցատունը , խօսք տալով որ նորէն կուգանք Վանաէր աիկինոջ երգերը մտիկ ընելու :

Ասանկով օրերը կ'անցնէին քանի որ ես Նէրվալ ընտանեաց քով եկեր էի , առանց պատմելու իրենց իմ գլխէս անցածները . իրենք Պորտոյի արքեպիսկոպոսէն առաջուրնէ այսչափ միայն գիտէին որ իմ իրենց քով կենալս վախճան մը ունէր , որն որ ես իրենց պիտի յայտնէի . իսկ իրենք համբերութեամբ կ'սպասէին առանց ամենեին խօսք մը բանալու :

Իմ յարաբերութիւններս երթալով կ'աւելնային Անտէր տիկնոջ հետ, ու ես ալ օրէ օր աւելի կը համոզուէի իր անսղիւտ բարոյականին և իրեն ոգւոյն բարեւաութեանցը վրայ. կը տեսնայի որ քրիստոնէական հաւատքը իր սրտին մէջ իրեն բընիկ սփարզութիւնն ու գեղեցկութիւնը չէր կորսնցուցած: Այս անմեղ սիրտը չէր կըրնար և ոչ իսկ երեւակայել, թէ արդեօք կարելի բան է որ մէկը չկարենայ հաւատալ կրօնական այն ճշմարտութիւններուն որոնց որ ինքը անկեղծ սրտով մը կը հաւատար: Մեծապէս կը ցաւէի որ ատանկ անմեղ հոգի մը Աոնշէլլիին պէս անզգամ մարդուն հետ կարգուեր է. և մէկալ կողմանէ ես զիս կը կշտամբէի թէ ի՞նչպէս ես ալ ատմարդուն արտաքին երևութէն խաբուեցայ: Բայց առ ալ ճշմարիտ է որ շատ անգամ ան տեսակ մարդիկները կը խաբուին որոնք վեհանձնութեամբ մը կը մտածեն ուրիշին վրայ: Ես կը զարմանայի իմ Անտէր տիկնոջ վրայ ոնեցած սիրոյս համար. վասն զի ինչ զիրքի մէջ էի նէ կարծես թէ պէտք էր որ բոլորովին հակառակը ըլլար. բայց միթէ երկուքնիս ալ ցաւակցութեան արժանի չէինք արդեօք, երկուքնիս ալ սաստիկ կեղծաւորութենէ մը խաբուած ըլլալով:

Քանի որ մեր յարաբերութիւնները կը շարունակէին Անտէր տիկնոջ հետ, Գուլա առանց ինծի բան մը ըսելու ետևէ եզեր էր մտադրութեամբ և ջանքով մեր նպատա-

կին հասնելու համար տեղեկութիւններ ժողովելու, որուն համար ծովեր անցեր էինք: Ամիս մը անցեր էր երբոր իրիկուն մը ըսաւ ինձի:

— Քիչ մը ատեն սպասէ ու մի պառկիր, վասն զի քեզի հետ խօսելու բան մը ունիմ: Չեմ գիտեր թէ արդեօք ուշ գրած ես իմ ստէպ ստէպ Ա անտէր — Առնչելլիին զղեակը երթալուս վրայ. մէկ կամ երկու օր չէ այլ իրեք շաբաթէն աւելի է որ ամէն օր կ'երթամ, և օրուան մէջ ամենէն քիչ երկու անգամ. այնչափ եղաւ որ բարեկամանալով ծառաներուն հետ սորվեցուցի իրենց ուռիի ճիւղերէ կողով շինելու կերպը, որոնց համար հարկաւոր եղած ճիւղերը կ'երթայի գետին եզերքէն կը ժողուէի. այս ճիւղերս կարելու ատեն շատ անգամ կը խօսակցէի կովարած տղու մը հետ որ զղեակին կովերը գետեզերքը արծելու կը բերէր. ասիկայ ինձի դարմանալու բաներ պատմեց, ու կ'ըսէ թէ ինքը նոր նորանց ստորերկրեայ տեղ մը գտեր է զղեակին տակը որուն վրայ շատ հետաքրքրական բաներ ալ պատմեց:

— Տես ինչպէս ինքը գտեր է աս տեղս: Ամէն կիրակի օր Ա անտէր տիկինը, սովորութիւն ունի եզեր կէսօրէն ետև բոլոր իր ծառաները եկեղեցին խաւրելու, որպէս զի Տ. Նէրվալին քրիստոնէական վարդապետութեան մեկնութեանը ներկայ գանուին որոնց ինքն ալ կ'ընկերանայ եզեր. ասով

բերզը սպարապ մնալով գրեթէ միշտ վան-
տէր — Ռոնչելլի և իրեն ընկերը Տիբ —
Մալանոյ հոն մինակ կը մնան եղեր :

Կերակի օր մը այս կովարած տղան
վանտէր տիկնոջ աչքէն փախչելով ժամ
չերթար , ու թռչուն բռնելու համար գետե-
ղերքը երթալով թակարդը կը լարէ , մինչ-
դեռ ուրիշ ծառաները եկեղեցին են եղեր :

Երբոր ինքը թակարդը սպտորաստած
կ'սպասէ եղեր կանանչախիտ տեղ մը սպ-
հուրտած , մէյմնալ կը տեսնայ որ մէկը
դէպի գետեղերքը կուգայ , կ'իմանայ Տիբ —
Մալանոյին ըլլալը որն որ ձեռքը կիրով լե-
ցուն կողով մը բռնած գետեղերքը կ'ինջնայ ,
ու կիրը աւազին հետ խառնելով ու ջրով
շաղուելով շաղախ կը շինէ :

Տղան խտաին տակ պահուրտած ու-
շաղրութեամբ կը դիտէ Մալանոյին ամէն
չարժմունքները : Մալանոյ իր կողմանէ
կասկածանօք և անհանդստութեամբ մը
չորս կողմը նայելով միշտ , արտօրանօք
գործողութիւնը առաջ կը տանի եղեր , որ-
պէս զի մարդ մը չտեսնայ . երբոր շաղախը
կը լնցնէ կողովին մէջ կը լեցնէ . իսկ շա-
ղախը շինած տեղոյն հետքը ծածկելու հա-
մար , աւազ և խիճ կը լեցնէ նոյն տեղոյն
վրայ , ու ետքը կողովը առնելով կ'երթայ :

Տղուն հետաքրքրութիւնը երթալով աւե-
լի կը սաստկանայ ու կ'սկսի ինքնիրեն
խորհրդածել թէ ինչու այս մարդս որ բեր-
դին մէջ բոլոր ծառաներուն կը հրամայէ

ու Պ . Վանտէրին հաւատար իշխանութիւն
կը բանեցնէ ինքը անձամբ այս նուաստ
աշխատութիւնս ընէ , և թէ ինչո՞ւ համար
կիրակի օրը ընտրած ըլլայ և ան ալ երբոր
Վանտէր տիկինը և բոլոր ծառաները առ-
նէն դուրս եղած միջոցին . շատ ուղեր է
Տիր — Մալանոյին ետեւէն երթալ , որպէս
զի աս բանին պատճառը իմանայ . բայց
խելքով մտածելով վտանգաւոր սեպեր է
ետեւէն երթալը , տեսնալով որ Մալանոյ ա-
մենայն ծածկութեամբ կը գործէ . խիստ
լաւ կը ճանչնայ եղեր անոր խիստ բնաւո-
րութիւնը անոր համար ալ վախցեր է ետե-
ւէն երթալու . ու մէկալ կողմանէ ալ միտքը
զալով որ իրեն ան միջոցին հոն գտնուիլը
Վանտէր տիկինը հրամանին ղէմ է , չէ ու-
զած յայտնել ինք ղինքը և իր բանին ետե-
ւէն եղեր է :

Ամառուան ամենէն տար ժամանակը ըլ-
լալով , Տորտոյնի ջրերը նուազած են եղեր
ան աստիճանի որ իրեն յատակը խիստ
շատ տեղ ցամքած է եղեր . վասն զի ուրիշ
զետ մը չկայ որ Տորտոյնի յատակին շափ
փոփոխական ըլլայ իրեն ջրերուն մերթ ա-
ռատանալովը և մերթ նուաղելովը . ձմեռը
սաստիկ լեցուելով իրեն ափունքներէն
դուրս կը զեղանի ու խելքէ դուրս տարա-
ծութիւն մը կ'առնէ : Իսկ ամառը արագ ա-
րագ ջրերը կը նուաղին անանկ որ տեղ տեղ
լայն և ընդարձակ յատակի մը վրայ նեղ-
նեղ առուակներ կը ձևանան : Յուլիս և Օ-

դոստոս ամիսներուն մէջ իր հուններուն վրայէն դիւրաւ մէկ կողմէն մէկայլը կ'անցնուի :

Պզտի կովարած տղան որ միշտ բարձրացած խոտերուն մէջ ծածկուած կը կենայ եղեր մէյմ՝ ալ խոր լուսթեան մէջ ուժգին շառաչման ձայն մը կը լսէ . ականջ կը դնէ բայց չկրնար որոշ իմանալ ինչ շառաչում ըլլալը . կամացուկ մը թանձր խոտերը ճղբելով զուլսը առաջ կ'երկնցէ ու կ'իմանայ որ գործիքով մը դառնուածքի ձայն պիտի ըլլայ : Ա՛յուզէ իր պահուրտած տեղէն դուրս ելլել , և քանի մը քայլ առաջ կ'երթայ դէպ ՚ի գետին մէջ տեղերը , որովհետև շառաչումը այն կողմերէն կը լսուի եղեր . այս միջոցին գործիքով դառնուածքին հարուածները երթալով կը յաճախեն , ու տըղան որչափ ալ ուշ կը դնէ նէ չկրնար իմանալ ինչ գործիք ըլլալը . երբոր բոլորովին ուշը այս բանիս վրայ դրեր է եղեր , մէյմըն՝ ալ կը տեսնէ որ ոտքին տակը գետինը կը թնդայ նոյն հարուածներէն : Ար կենայ հոն ու գետինը պառկելով ուշադրութեամբ մը ականջը հոգին վրայ կը դնէ . այս կերպով կ'իմանայ որ այն հարուածներուն ձայնը գետին յատակին տակէն կուգան եղեր : Ար լսէ որ երկու հոգի իրարու հետ կը խօսին որոնցմէ մէկուն ձայնը Պ . Վանտէրին ձայնն է եղեր և միւսը Տիք — Մալանոյին , որոնք բարձր ձայնով կը խօսին եղեր մտքերնէն ալ չանցնելով որ մէկը կրնայ իրենց խօսակցութիւնը մտիկ ընել :

« Մալանոյ , կ'ըսէ եղեր Վանտէր , դեռ չաղախ պէտք է հոս , վասն զի պէտք է որ լաւ դոցենք այս ճեղքուածները , որպէս զի գետին ջրերը ներս չլեցուին » — « Եւ որովհետեւ , կը պատասխանէ Մալանոյ , կրնայ ըլլալ որ հոս քանի մը հողի աներևոյթ ընենք , ուստի պէտք է որ լաւ ամրացնենք այս տեղը » . ասոնք ըսելու ատեն անժուռու անհամ կերպով ծիծաղ մը կը փրցնէ :

« Արոչ գիտեմ , վրայ կը բերէ Մալանոյ , որ եթէ կինդ իմանալու ըլլայ՝ որ ասանկ գետնափոր տեղ կայ բերդին մէջ վերջի աստիճան սիտի վախնայ : Ես իմ կողմանէս ձեռքէս եկածէն աւելին ըրած եմ քեզի համար . գիտես արդէն որչափ ատենէն 'ի վեր է կ'աշխատիմ . իրաւ որ ծովի աւազակութեան արհեստը ինծի խիստ յարմար կուզար , բայց հիմայ որ ցամաքի վրայ եմ վրաս փոփոխութիւն մը կ'զգամ . անանկ որ չուզելով հանդերձ սարսափ մը կ'զգամ ըրածներնուս վրայ . . . : — Զայնդ քեզի քաչէ , կ'ըսէ Վանտէր կատաղութեամբ մը . առաջ տանինք մեր աշխատութիւնը » : Նորէն կ'սկսին հարուածները լսուիլ , և իրեր քառորդի մը չափ տեսելէն վերջը բոլորովին կը դադրի :

— Երկար ատեն հոն կը կենայ տղան մը . տածութեանց մէջ ընկզմած լսած կարգէ դուրս խօսքերուն վրայ : Նոյն միջոցին միտքը կ'իյնայ որ ժամէն ելլալու ատենը հասած էր . ուստի մէկէն ժամուն դրան քո-

վերը կը փութայ և գուրս ելլողներուն բազմութեանը մէջ խառնուելով բերդը կուգայ ուրիշ ծառայից հետ՝ Վանտէր խաթունին ետևէն : Նոյն օրէն ետքը տղուն բոլոր ջանքը այն կ'ըլլայ , որ հնարք մը գտնայ նոյն գետնափոր տեղը մտնելու որուն շինուիլը ատանկ տարօրինակ կերպով մը խմացեր էր . և դիտելով թէ Մալանոյ սր միջոցին իր տիրոջը հետ բերդէն գուրս կ'ելլէ , ինքն ալ նոյն ատենն զինետունը կը մտնէ , որպէս զի ճամբայ մը գտնէ նոյն գետնափոր տեղը իջնելու :

— Կիրակի օր մը կ'ուզէր նորէն խաբել Վանտէր աիկինը , ու բերդին մէջ պահուրտած կենալ ինչպէս որ ըրեր էր առջի անգամ . փորձը յաջողելով զինետունը կը մտնէ ու տակառի մը ետին կը պահուրտի , ուսկից պլտի անցնի եզեր Պ . Վանտէր . հոն սպասած ատենը ոտքի ձայն մը կը լսէ և պահուրտած տեղէն կը տեսնէ որ տէրը զինետան մէկ կողմը շարուած պզտի տակառներուն քովը կ'երթայ , որոնք վրայէ վրայ դիզուած են եզեր , և անոնցմէ մէկ քանին մէկդի կ'առնէ . մէկէն ծածուկ դարան մը կը բացուի , որն որ գրսուանց ամենեին նշան մը չունի եզեր , և Պ . Վանտէր մէկէն աներևոյթ կ'ըլլայ : Երկար ատեն հոն կենալէն վերջը նորէն յանկարծ դարանէն գուրս կ'ելլէ , ծակը լաւ մը կը գոցէ , և նորէն պզտի տակառները ծակին վրայ կը շարէ , ու ասանկ կ'ելլէ կ'երթայ :

ինչուան հիմայ ըսաւ , Գուլա , կովարած տղան ուրիշ նոր ըան մը բնաւ չէ խմացեր . բայց մէկալ կողմանէ համոզուած է , որ իր տէրը անալիտան մարդ է և դրսուանց կը խաբէ զուրիշները իրեն կեղծաւորութեամբը . անոր համար միայն ինծի պատմելու վստահացաւ աւելցնելով որ եթէ Պ . Վան տէր խմանալու ըլլայ թէ ինքը լսեր է Մալանոյին հետ եղած խօսակցութիւնը , զինքը անշուշտ կ'սպաննէ :

Սմենայն հետաքրքրութեամբ մտիկ ըրի , ըսաւ Նաումա , իմ ընկերոջս պատմածները . տարակոյս չկայ ըսի իրեն , որ Ռոնչելլի իր ամէն ուզածները հոն կատարած է . վասն զի չէր կրնար իր անօրէնութիւնները 'ի գործ դնել առանց այնպիսի ծածուկ գետնափոր տեղ մը ունենալու . . . ո՞րիտէ այն գետնափոր տեղը զեռ ուրիշ ինչ տեսակ տեսակ անօրէնութիւններ գործած է Բայց հետ զհետէ երևակայութիւնս տաքնալով , կ'ըսէի . Աստուած զիս հոս խաւրեց որ աս չուտականին անօրէնութեանցը առջը առնեմ . աստուածային նախախնամութեան յայտնի ապացոյց մըն է կովարած տղուն ատ կերպով գետնափորը գտնալը . ո՞րիտէ թէ Ռոնչելլին ինչ փորձեր չըներ նոր նոր անօրէնութիւններ 'ի գլուխ հանելու իր դարանին ստուերին տակ ապաստանած Ես անձամբ կ'երթամ

իր ձեռքէն խալսելու ատ խեղճերը որ իր
չարութեանը զոհ կրնան ըլլալ :

Ասոնք ըսելէս ետքը , դարձայ ու ըսի
Գոլային . նայէ որ տղուն հետ ընտանու-
թիւնդ չկորսնցնես : Եթէ անկարելի ըլլայ
պատժել զՌոնչելլին մեղի ըրած այնչափ
գէշութեանցը համար , զոնէ անօգուտ տե-
ղը ըրած չըլլանք աս ճամբորդութիւնս . . .
բնաւ չեմ յուսար որ ատ մարդը իր գէշ
ճամբէն ետ կենայ . . . Իր նիւթական շահը
ատ կը պահանջէ , որով իրեն համար բան
մը ըսել չէ մէկ կամ շատ հոգոյ կեանքը
վերցնելը Բայց ես հոս եմ , ու իր վը-
րայ պիտի հսկեմ որպէս զի թէ որ կարելի
ըլլայ իր ըրած գէշութիւնները խափանեմ :

— Շատ դժուարին բան պիտի ըլլայ քե-
զի , ըսաւ Գոլա , որ կարենաս արդիլել որ
Ռոնչելլին անօրէնութիւն չընէ . բայց ինչ
որ ալ ըլլայ ես կը ջանամ կովարած տղուն
հետ ընտանութիւնս չկորսնցնել , և ինչ որ
խմանամ իրմէ մէկէն քեզի ալ կը հաղոր-
դեմ :

Գացինք պառկեցանք . բայց բոլոր գիշե-
րը այլանդակ երազներով անհանգիստ ե-
ղայ :

Քիչերուան երազներէս մեծապէս յող-
նած կարօտութիւն կ'զգայի տնեցոց հետ
կենակցութիւն ընելով քիչ մը սթափելու .
անանկ որ լուսցած չլուսցած զգեստներս
հազայ ու վարի մեծ խուցը ինջայ , ուր որ
Նէրվալ օրիորդներուն երիցազոյնը կրակին
քովը նստած կը տաքնար :

« Աղէկ կանուխ ելեր ես աս առտու , ը-
սաւ ինծի , լաւ մը երեսս նայելէն ետքը .
ինծի հիւանդ կ'երևնաս , ու զէմբիզ վրայ
տակնուվրայութիւն մը կը տեսնեմ » :

« Ատենին կ'իմանաս , ըսի , զլխէս ան-
ցածները , և թէ ինչ պատճառաւ այս ճամ-
բորդութեանս ձեռք զարկեր եմ : Թէ որ
մինչև հիմայ ձեզի այս նիւթիս վրայօք բան
մը չեմ ըսած , պատճառը այն է որ ձեր ըն-
տանեկան խաղաղութիւնն ու երջանկու-
թիւնը կ'ուզէի վայելել , իսկ պատմելովս
կը վախէի որ անդորրութիւնս կը կորսըն-
ցնեմ , սրտիս հին վէրքերը նորոգելով » :

« Դուստր իմ , ըսաւ ինծի , թոյլ տուր որ

այս քաղցր անունս տամ քեզի , դուն հոս ոչ իբրև օտարի քով կեցած ես այլ իբրև քու ճշմարիտ ազգականներուդ քով . հաւատքը սերտիւ իրարու հետ կը միացնէ այն սիրտերը որոնք ճշմարիտ հաւատացեալ են . և միթէ անպատճառ տեղը Պորտոյի արքեպիսկոպոսը գրեզ մեզի յանձնեց . ուրեմն առանց գրեզ բռնադատելու որ զլխէդ անցածները մեզի պատմես , կը փափաքիմ ամենայն իրօք որ քու ողոյզ անդորրութիւնը չկորսնցնես ինչ որ մեր մէջը կենալով կ'զգամ կ'ըսես » : Աս միջոցին Տ . Նէրվալ ներս մտաւ և քանի մը հայրական և մարդասիրական խօսքեր ըսելէն վերջը քրօջը դառնալով տխրագին ձայնով մը ըսաւ անոր .

— Աս անգամուն ալ անօգուտ եղան բոլոր ըրած խուզարկութիւններս . նորէն լուր մը չունինք մեր խեղճ Բենիամինէն » : Այս խօսքիս Ներվալ օրիորդը հառաչեց , և խոր լուութիւն մը տիրեց այս քանի մը խօսքէն ետքը : Խեղ մը ատեն լուռ կենալէն վերջը Տ . Նէրվալ ինծի դառնալով սկսաւ ըսել .

— Որուն վրայ որ կը խօսէինք քիչ մը առաջ իմ եղբայրս է , և ութը տարիէ 'ի վեր է որ վրան բնաւ լուր մը չենք առած . Գաղղիացի նաւով մը դէպ 'ի Հնդկաստան ճամբայ ելաւ քրիստոնէական հաւատքը քարոզելու համար հոնտեղի կռապաշտնէրուն : Ճամբայ ելլելէն մինչև ցայսօր ամենեկին տեղեկութիւն մը չենք առած ոչ

նաւուն և ոչ իր վրայօր . որով բնաւ չենք
զիտեր թէ ինչ պատահած կրնայ ըլլալ մեր
այս սիրելի եղբօրը . և ահա այս բանս ըզ-
մեզ վերջի աստիճանն անհանդիստ կ'ընէ .
որ չանցնիր որ իր վրայ չմտածենք որ մեր
բազմաթիւ ընտանեացը վերջի շառաւիղն
է . իսկ ես մասնաւոր կերպով զինքը աւելի
կը սիրեմ , որովհետեւ կերպով մը հայրու-
թիւն ըրած եմ իրեն » :

Աս խօսքերուս սիրտս գոցուիլ մը իմա-
ցայ :

— Ես հիմակուան կեցած տեղերնուս մօտ
ուրիշ ժողովրդապետութեան մը մէջ ծնած
եմ , ըսաւ Տ . Նէրվալ խօսքը առաջ տանե-
լով , ու ինքը եղբարց մէջ ես անդրանիկն
եմ . երբոր Բենիամին եղբայրս ծնաւ ես
արդէն քահանայ ձեռնադրուած էի , ու
երկու տարիէ 'ի վեր ալ հոս տեղի ժողո-
վըրդապետն էի , զորն որ մինչև հիմայ կը
կատարեմ : Ա'թը եղբարք էինք և մէջերնէս
ամենէն պղտիկը տասուերկու տարուան
էր , և շիտակը ըսելով մէջէրնիս զեղեցիկ
խաղաղութիւն մը կը տիրէր մեծ բարեկար-
գութեամբ և չափաւորութեամբ . և ահա
ան միջոցին աստուածային նախախնամու-
թիւնը մէկ ուրիշ եղբայր մըն ալ տուաւ
մեզի . բոլոր եղբայրներս արդէն կարգուած
էին և ամէնքն ալ տնէն գուրս կը բնակէին
այլ և այլ բաներու դրաղած . մեծ քոյրս
իմ քովս կը կենար ու միայն Մարթա քոյրս
որ ամենէն պղտիկն էր , սուներ ծնողացս
քովը կը կենար :

Քանի որ Բենիամինին ծնանելու օրերը
կը մօտենային, եղբարքս առանց բարեպաշ-
տական ոգւով մտածելու կ'սկսէին զան-
զատնին յաճախել . վասն զի հօրենական
ժառանգութեան բաժնուելուն իրաւունք ու-
նեցող մ'ալ կ'աւելնար : Մայրս համբերու-
թեամբ և համակամութեամբ կը լսէր ու կը
կրէր եղբարքս զանզատները . և ինծմով
միայն մխիթարութիւն կը գտնէր : Օր մը
զիս քովը կանչելով , ըսաւ ինծի « Եթէ
դժբաղդութեամբ այս տղաս ծնանելու ա-
տեն մեռնելու ըլլամ՝ դուն զինքը քու պաշտ-
պանութեանդ ներքև առնես . զիտեմ որ
դժբաղդ կ'ըլլայ եթէ դուն իրեն չօգնես իմ
մեռնելէս վերջը . քու քաղցր բարքդ և բա-
րեսրտութիւնդ ինծի արդէն ծանօթ են և
զիտեմ որ բան մը իրեն պակաս չես ըներ :
Թէ որ ես մեռնիմ աւելի կ'ընտրեմ զինքը
քու խնամօցդ յանձնել քան թէ հօրդ .
վասն զի զիտեմ որ դուն լաւ ուշադիր կըր-
նաս ըլլալ իրեն կրօնական դաստիարակու-
թեան վրայ : Քանի որ աս տղուն վրայ
կը մտածեմ սիրտս մաղձ մը կը պատէ .
վասն զի այնպէս մը կ'զգամ որ իր ծնանե-
լէն վերջը ալ ես պիտի չապրիմ » : Ես խոս-
տացայ մօրս հօր տեղ ըլլալու ան տղուն որ
Աստուած մեզի պարգևէր . աւանդ , մօրս այս
յանձնարարութիւնը և իրեն նախազգեցիկ
երկիւղը ստուգուեցաւ . վասն զի Բենիա-
մինին ծնանելէն քիչ մը ետքը մայրս մե-
ռաւ :

Բենիամին ծնած ատենը խեղճ ու տկար
կազմուածք մը ունէր, ու թևերուս վրայ
բռնած ատենս յետին աստիճանի կարեկ-
ցութիւն ու դուժ մը կ'զգայի: « Այս տը-
ղան մայրս ինծի պարզեց, ըսի եղբարցս» .
զինքը մէկէն մեծ քրոջս յանձնեցի որ զին-
քը փաթութելով ժամատունը տանի, ու
ես ան միջոցին մօրս քովը կեցայ որ տաժա-
նակիր հոգևարութեան մէջ կը տազնապէր
միշտ նորոգելով իր յանձնարարութիւնը .
այսպէսով իր յետին շունչը տուաւ: Իսկ
ես խել մը ատեն իր անշնչացեալ մարմնոյն
քովը կեցայ մխիթարելով հայրս որ ինծի
պէս ինքն ալ դառն ցաւերու մէջ ընկըղ-
մած էր:

Սաստիկ եռանդ մը կ'զգայի ժամատունը
երթալու ու այն թանկագին աւանդին վրայ
հսկելու, որն որ մայրս ինծի այնչափ փու-
թով յանձներ էր. երբոր հասայ, տեսայ
որ քոյրս ծունկերուն վրայ բռնած էր խեղճ
տղան ու գրեթէ գրեթէ կենդանութեան
նշան մը չէր խտար: Անօգուտ տեղը կ'աչ-
խատէր կաթիլ կաթիլ բերնէն վար տաք
կաթ լեցնել որ չէր կրնար կլլել. ան ատեն
ես զիրկս առի և երեսս իր երեսին վրայ
դնելով տեսայ որ պաղած էր: Մէկէն
միտքս հնարք մը եկաւ ու ըսի քրոջս՝ չուտով
վազէ դանելու այն այծը որ ամսի մը չափ
մեր գրացի հիւանդին տղուն կաթ տուաւ:
Ան միջոցին որ ես կ'սպասէի քրոջս դառ-
նալուն ես ալ շնչովս կը ջանայի տաքցնել

դադան որն որ սկսաւ կենդանութեան նը-
շաններ տալ ու ճալ . այս միջոցին քոյրս
հասաւ հետը բերելով ըսած այծս . մէկէն
նորածին տղան անկողնիս վրայ դրի , և այ-
ծը այս բանս տեսնելուն պէս մէկէն հոն
ցատկեց ու զդուշութեամբ մը տղուն քով
սպառկեցաւ ու կամայ կամաց իր մարմնովը
տղան ծածկեց և վերջը սկսաւ շնչովն ալ
տաքցնել . ես լռութեամբ կը դիտէի այծուն
տղուն վրայ ցրցուցած հրաշալի խնամքը :
Մէկէն եղբայրս աչքը բացաւ այծուն բարե-
խառն տաքութեամբը , ու սկսաւ աւելի ա-
մուր ճալ . մեծ ուրախութիւն եղաւ երբոր
տեսայ որ ինքիրմէ սկսաւ այծուն կաթը ծը-
ծել . բայց քիչ մը տտենէն դադրեցուց վասն
դի ուժէ ինկաւ . բայց ես մեծապէս յոյս առի
թէ ալ մեռնելու վտանգը անցուց , և ին-
չուան իրիկուն տեսայ որ երթալով դորա-
նալու վրայ էր : Այծը առանց տեղէն շար-
ժելու տղուն քով քամուած մնաց . և կար-
ձեւ թէ ինքն ալ խմացած էր որ քովէն պէտք
չէր հեռանալ : Հազիւ թէ իրիկուան դէմ
տղուն քովէն հեռացաւ իր խոտը ուտելու
համար :

Տղուն համար կակուղ օրօրոց մը պատ-
րաստած էինք ուր որ դրինք զինքը լաւ մը
տաքցընելէն ետքը . օրօրոցը անկողնոյս
քովը դրի և կրնամ ըսել որ բոլոր ան զի-
շերը քուն չեղայ . կանթեղս ալ վառ թողու-
ցած էի , ու երբեմն երբեմն առանց անկող-
նէս վար իջնալու ձեռքս կ'երկնցնէի ու օրօ-

րոցին ծածկոցը բանալով կը նայէի թէ ար-
դեօք տղան շունչ կ'առնէ թէ չէ . և տեսնե-
լով որ հանդարտիկ շունչ կ'առնէր և խո-
րունկ քուն մը կ'ըլլար , խմացայ թէ այժուն
խնամբը ամենայն կերպով օգտակար ե-
ղեր էր :

Տանը մէկ անկիւնն ալ թանձր խոտով
կոկիկ անկողին մը ձևացուցինք այժուն հա-
մար . բայց առաւօտ ըլլալուն պէս երբոր
կեցած տեղւոյն դուռը բացին պոռալով կան-
չելով գուրս ելաւ և առանց առաջնորդի ին-
քիրմէ շիտակ իմ խոցիս դրան առջևը վա-
ղեց , և դուռը զոց գտնելով ուժով ուժով
սկսաւ զարնել : Ես արդէն ելած էի ու մէ-
կէն փութացի դուռը բանալու . դուռը բա-
ցուածին պէս մէկէն օրօրոցին քով վաղեց .
և տղան ալ արթնցած ըլլալով սկսաւ կաթ
ծծել , իբրև թէ երկար ատենէ 'ի վեր վար-
ժած ըլլար :

Մօրս մեռնելովը մեր տանը հանգաման-
քը բոլորովին փոխուեցաւ . հայրս իր կե-
ցած տունը թողուց որ իրեն համար տխուր
յիշատակի առիթ մըն էր , և գնաց քուրե-
րէս մէկուն քով բնակելու՝ որ արդէն չորս
տարիէ 'ի վեր կարգուած էր : Մարթա քոյրս
ալ իմ քովս եկաւ . իսկ պզտի եղբայրնիս
որ տասուերկու տարուան էր՝ գպրոց մը
դրինք որ կրթութիւնը կատարելագործէ :

Օր օրուան վրայ Բենիամին կը մեծնար
աչքի զարնելու չափ այժուն կազդուրիչ և
առատ կաթին սննդեամբը , և քանի որ

կ'աճէր մօրը դժագրութիւնը ճշգրիտ երեսին վրայ կը նկարուէր . սև ու դեղնցիկ աչքերը վրաս դարձուցած կը նայէր . քաղցր ու բան հասկցողի կերպով մը և ինձի համար ամենամեծ մխիթարութիւն էր զինքը տեսնելս և իրեն վրայ խնամք ընելս . ամէն զիշեր օրրանը միշտ անկողնոյս քովէն չէի հեռացընէր ու ամէն կարելի եղած խնամքը կ'ընէի : Չեմ կրնար բացատրել զզացած ուրախութիւնս երբոր առաջին անգամ երեսս նայելով դուարթութեամբ մը կը ժպտէր անունս կակաղելով . . . Ո՛հ միթէ կարելի պիտի ըլլայ տեսնել միւսանգամ՝ զինքը ու բացատրել իրեն իմ սրտիս խանդաղատանքը . ո՛հ, ինչու համար հաւանեցայ ու թող տուի որ ատանկ ծովեր անցնի . . . »

Այս խօսքերս ըսելու ատեն Տ . Նէրվալ սկսաւ լալ . իսկ ես շատ անգամ լացեր էի ինչուան ան ատեն որ ինքը այս սրտաշարժ պատմութիւնս կ'ընէր . բոլոր մտածութիւնս ան էր թէ ինչպէս սիրտ ընեմ պատմելու Տ . Նէրվալին և իրեն քերցը իրենց եզրօրը անդուժ մահը զորն որ այնչափ կը սիրէին :

Երկար ատեն լուռ կենալէն ետքը որ միայն կ'ընդհատէր լալերնուս ձայնէն և հառաչանքներէն՝ Տ . Նէրվալ նորէն սկսաւ խօսքը առաջ տանիլ .

— Ամէն օր զգալի կերպով կը տեսնուէր Բենիամինին մտքին բացուիլը ու խելացիութիւնը . հլու ու հպատակ էր իմ հրամաններուս , ու շատ անգամ ինքիրմէ կը

կատարէր իմ հրամաններս աչքիս նա,
յուածքէն զուշակելով: Երբոր իրիկունները
ժամատուն կը դառնայի մէկէն առջևս կը
վազէր ձեռքերը բացած . ո՛հ ինչ մեծ ուրա-
խութիւն էր . ես զիրկս առած խուցս կը
տանէի և ծունկիս վրայ կը նստեցնէի . բո-
լոր վստահութիւնը իմ վրաս դրած էր ու
իր ամէն տղայական վիշտերը ինծի կը հա-
ղորդէր: Իրիկուն մը երբոր նոյնպէս ծուն-
կիս վրայ բռներ էի զինքը տեսայ որ տխուր
ու մտածութեան մը մէջ էր, « Բենիամին,
ըսի դէպ ՚ի իրեն ծռելով, ինչ բան ըրին
քեզի որ ասանկ տխուր ես »:

Իսկ ինքը որ հազիւ հինգ տարուան կար
պատասխանեց ըսելով. « Պեզի կանանցմէ
մէկը, ըսաւ ինծի որ մօրս մահուանը պատ-
ճառ ես եղեր եմ որ զիս ծնանելու ատեն
մեռեր է . զուն ինծի այս բանիս վրայ բան
մը չես ըսած, ըսաւ լալով, և ոչ ալ զիտէի
թէ մայր մը ունիմ, ինչպէս ունին զեզին
ուրիշ տղաքը ». ես զրկեցի զինքը մտքէս
նեղանալով այն կնկան ըրած անխելքու-
թեանը վրայ որ առանց մտածելու թէ ինչ
աստիճան կրնար տխրեցնել խեղճ տղան
ըսեր էր այն խօսքը. « Բենիամին, ըսի ի-
րեն, զուն քու մօրդ մահուանը պատճառ
եղած չես . այլ Աստուած զինքը իր քովը
կանչեց որ երկնքին ուրախութիւնները
վայելէ . քու մայրդ նաև իմն է և ես քու
եղբայրդ եմ »:

— Ուշի ուշով մտիկ ընելէն վերջը այս

խօսքերս պատասխանեց ինձի այնպիսի պարզութեամբ մը որ ծիծաղս բերաւ . « Ըսէ ինձի ինչո՞ւ ես ասանկ պղտիկ եմ և դու այնչափ մեծ » .

« Սիրելիդ իմ . վասն զի ես քեզմէ շատ առաջ ծնած եմ . ես ալ քեզի պէս պղտիկ էի բայց հիմայ մեծցայ » :

« Ուրեմն ես ալ քեզի պէս պիտի մեծնամ » :

« Ինչ ըսել է դուն ալ պիտի մեծնաս » :

« Բայց ան ատեն չեմ կրնար քու ծընկերուդ վրայ նստիլ և ոչ ալ զիրկդ ելլել . ո՛հ ես աւելի կ'ուզեմ ասանկ պղտիկ մնալ , ըսաւ ինձի պլլուելով » :

« Նոյն տարիքիդ մէջ մնալդ քեզմէ չի կախուիր , ըսի իրեն , մենք կը ծնանինք մեծնալու ու տարիքով առաջ երթալու համար » :

« Եղբայր , ըսաւ յանկարծօրէն , չես կրնար ցուցնել ինձի մեր մայրը » : Այս խօսքիս սիրտս ելաւ . « Չէ , Աստուած միայն կրնայ ցուցընել երբոր մենք ալ երկինքը իրեն հետ միանալու ըլլանք » :

« Ես շուտով կ'ուզեմ քեզի հետ մէկտեղ երթալ հոն , պատասխանեց » :

Այսպէսով մեր խօսակցութիւնը առաջ տարինք և զարմացած մնացի իրեն տուած պատասխաններուն վրայ որ իր հասակէն շատ վեր էին : Տեսայ որ միտքը սկսեր էր բանիլ , որով իրեն կրօնական դաստիարակութիւնը սկսելու ժամանակը եկած սեպե-

ցի : Մէկէն երկրորդ օրը աշխատութեան ձեռք զարկի ու սկսայ դասախօսութիւնը , ու երկայն դաս մը տուի նոյն խակ առջի օրը . ինքը առանց յոգնելու ու ձանձրանալու ուշ կը դնէր իմ բացատրութեանցս և հարցմունքներուս , որ ընդհանրապէս տղոց տրուած չէ որոնք կ'ախորժին զուարճանալ : Երբոր ըսի իրեն թէ այսօրուան համար այսչափս բաւական է մնացածը վաղը կ'ընենք , պատասխանեց . « Գեռ խօսէ , վասն զի բոլոր ըսածներդ խիստ աղէկ են » :

Մէկիկ մէկիկ ըսելով բացատրելու բան չէ , ինչ ուրախութիւն որ կ'զգայի այս տըզուն հետ խօսակցելու միջոցս և տեսնելով իրեն բարոյական և մտաւորական կարողութեանց զարգացումը : Բիւր փառք կուտայի Աստուծոյ որ ասանկ հրեշտակային ու զեղեցիկ ձիրքերով զարգարուած տղայ մը իմ տկար խնամոցս յանձներ էր : Ինչպէս երկրագործ մը իր դաշտերուն մէջ չնաշխարհիկ բոյս մը գտնելով բոլոր իր խնամքը անոր վրայ կը թափէ , նոյնպէս ես ալ ամենայն սիրով ու հոգով կը խնամէի այն զեղեցիկ բողբոջները որ եղբօրս հոգւոյն մէջ ծլած կը տեսնէի : Քիչ ատենէն հարկ եղաւ իրեն ուսմանց սահմանը ընդարձակել . վասն զի իր եռանդուն աշխուժովը ամէն բան կ'ուզէր իմանալ . երկար ատեն ես եղայ իրեն ուսուցիչը որպէս զի իրարմէ բաժնուելու վայրկեանը կարելի եղածին չափ ուշացնեմ : Երբոր իմին քիչ

զիտցած տեղեկութիւններս իրեն հաղորդեցի, եկաւ ժամանակը որ զինքը ինձմէ բաժնելով այնպիսի տեղ մը դնեմ ուր որ նորանոր գիտութիւններ կարենայ սորվիլ: Ինձի համար շատ դժուարին կուգար իրարմէ բաժնուելու մտածութիւնը. բայց վերջապէս իրիկուն մը որոշեցի, թէպէտ և շատ դժուարութեամբ, այս կարևոր խնդիրը:

Բենիամին այն միջոցին տասուիրեք տարուան էր, բայց վրան իրեն գերազանց հանճարեղ մտքին հետ այնպիսի պարզութիւն և բարեսրտութիւն մը ունէր որ զինքը աւելի սիրելի ընել կուտար. երբոր իրեն իմացուցի որ ալ ժամանակը եկած հասած էր իրարմէ բաժնուելով զինքը զպրօց մը դնելու, որովհետև իմ սորվեցնելու բաներս լմնցած էին, զիրկա իյնելով սկսաւ գետի պէս արցունք թափել. « Արեմն կ'ուզես որ ես մեռնիմ, զոչեց յուսահատաբար. չես զիտեր որ դուն իմ կեանքս ես ու քեզմէ հեռանալովս կը հալիմ ու կը մաշիմ»: Վերջապէս կամաց կամաց զինքը հանգարտեցուցի ու մէկիկ մէկիկ բացատրեցի այն պատճառները որոնց համար հարկ կը սեպէի իրարմէ բաժնուիլը:

« Սիրելի, ըսի իրեն, պէտք է որ մարդս Աստուծմէ ընդունած ձիրքերը իր անձին և ուրիշի օգտակար ընելու աշխատի. իսկ դուն ինչուան հիմայ սորվածներովդ զոհ ըլլալով չես կրնար հասնիլ այն վախճանին, որուն պէտք է որ փափաքես. միով բանիւ

ուզես չուզես պէտք է որ բանի մը ետևէ
ըլլաս » :

Ըսածներուս ուշադրութեամբ մտիկ ընե-
լէն ետքը . « Ես ալ քեզի կ'ուզեմ վիճակա-
կից ըլլալ , ըսաւ , եղբայր . իմ մտքիս մէջը
քու վիճակէդ աւելի գովելի վիճակ մը չի-
կայ : Ո՛ր դիտէ , քանի՛ մեծ երջանկութիւն է
քեզի համար այն աւետարանին , որ ինծի
սորվեցուցիր , աւանդապահ ըլլալդ՝ լուսա-
ւորելով տղիտաց միտքը , անմխիթար սրը-
տերու սիտիանք մատուցանելով , և մեզա-
ւոր հոգիներուն սրտին մէջ նորոգելով այն
փրկչին յոյսն ու հաւատքը , որ մեզի հա-
մար այնչափ բան քաշեց : Ո՛հ , կ'ուզեմ քե-
զի պէս ըլլալ աշակերտ Յիսուսի Քրիստո-
սի , իրեն նուիրելով բոլոր իմ կեանքս ա-
ռանց փախչելու որ և իցէ նեղութենէ .
ըսէ ուրեմն ինչ որ պէտք է ընեմ այդ սուրբ
կոչմանը հասնելու համար :

Ես արդէն շատոնցուրնէ՛ ՚ի վեր յոյս ու-
նէի որ եղբայրս եկեղեցական վիճակի փա-
փաքէր , ու երբոր տեսայ որ ասանկ բա-
ցայայտ և անյողզող կերպով միտքը զրած-
էր , ըսի իրեն . « Եղբայր իմ Ստուած իր
ընտրելոց կնիքովը զրոչմած է զքեզ . ես ա-
մենայն ջանք կ'ընեմ որ դու այդ փափաքած
վիճակիդ հասնիս որուն համար սահմա-
նուած կը տեսնեմ զքեզ : Բնաւ աշխատու-
թեան մը չեմ խնայեր որ արժանաւոր կեր-
պով կարենաս այդ ճամբուն ձեռք զարնել
որուն քու հոգիդ այնչափ եռանդուն բարե-
պաշտութեամբ կը բաղձայ :

Մէկէն նոյն միջոցին սկսայ մտածել որ զինքը կզերանոց մը դնեմ. շուտով Պորտոյ արքեպիսկոպոսին գացի որպէս զի խոր-խօսրդ հարցնեմ և իրեն ուզած կզերանոցը դնեմ: Երբոր ժամատունը դարձայ տեսայ որ եղբայրս ալ յօժարեր էր զիս թողլով կզերանոց մը մտնելու. բայց այն աստի-ճան այլայլած էր որ իրեն առողջութեանը վրայ սկսայ վախնալ: Այն օրէն ետքը բընաւ քովէս չէր բաժնուեր, ուր որ երթայի հետս կուզար, ու երբոր ըսէի որ ինձի համար շատ կ'աշխատիս ու կը յոգնիս, կը պատասխանէր. « Քանի մը օր մնաց որ հետդ կենամ. թող ուրեմն որ քեզի հետ մէկտեղ պտըտիմ »: Ինձմէ բաժնուելուն նախընթաց իրիկունը նոյնպէս քովէս չէր բաժնուեր. և միակերպ աչքիս մէջը կը նայէր կարծես թէ բան մը կ'ուզէր ըսել: Երկրորդ օրը զինքը Պորտոյի կզերանոցը տարի, ու քանի մը օր հոն կեցայ, որով մեր սրտակէզ բաժանումը քանի մը օր ալ ուշացաւ. բայց վերջապէս ստիպուեցանք իրարմէ բաժնուիլ:

Ամէն շաբաթ իրմէ թուղթ կ'ընդունէի և ամէն ամիս ալ իր վարժապետաց բարի վըկայութիւնը իր ընթացքին վրայօք, որոնցմով ոչ սակաւ կը մեղմանար ինձմէ հեռու ըլլալուն կսկիծը. իսկ ես ալ իմ կողմանէս նոյնպէս ստէպ թուղթ կը գրէի և զինքը տեսնելու կ'երթայի՝ որչափ որ պաշտօնիս դրաղմունքը թող կրնային տալ: Երբոր տա-

րեկան պարապոյ օրերը կուգային , զինքը
տուն կը բերէի քանի մը օրուան համար :

Այսպէսով խել մը տարիներ անցան , ու
ինքը այնպէս մեծաքայլ առաջ կ'երթար ,
որ շատ անգամ հարկ եղաւ ինծի որ իրմէ
խուրհուրդ հարցնեմ ու իրեն աստուածադ
ղեցիկ իմաստութենէն լուսաւորուիմ : Հան
զըստեան օրերուն մէջ մեծ ախորժով կ'ան
ցընէի օրերս իրեն հետ օգտակար բաներու
վրայ խօսելով . և յայտնի կը տեսնէի որ
օր օրուան վրայ իրեն կոչմանը վրայ կը
հաստատուէր : Իր ուսմունքները՝ քահա
նայ ըլլալու սահմանեալ ժամանակէն ա
ռաջ լմնցուց , անոր համար հարկ եղաւ
հրաման խնդրել ատենէն առաջ զինքը
ձեռնադրելու . և ահա զեռահասակ զեստ
ցին քահանայացաւ : Քիչ ատենէն արքե
պիսկոպոսը զինքը Պորտոյի գլխաւոր մայր
եկեղեցւոյն քարոզատու անուանեց՝ տես
նելով իրեն ոգւոյն վսեմութիւնը , իր ճար
տասանական ըսուածքը , կենդանի հաւատ
քը , որովք բոլորովին լցուած՝ այս առա
ջին պաշտօնովը մեծ անուն հանեց Պորտոյի
մէջ : Ահ , ո՛վ կրնայ պարզեւել ինծի այն օ
րը որ կենացս մէջ ամենէն ցանկալին է ,
երբոր տեսայ զինքը քահանայական ըզ
ղեստները հագած ու ամալիոնին աստի
ճաններէն վեր ելլելով՝ կը քարոզէր մեր
երկնաւոր վարդապետին սորվեցուցածնե
րը : Այս օրուան պէս կը յիշեմ ու բնաւ
պիտի չմոռնամ այն աւաղ ուրբաթին քա

րողը , որուն ես ալ ներկայ կը գտնուէի ,
և ստէպ ստէպ ժողովրդեան մէջէն գովես-
տի ու հիացման ձայներ ականջս կը հաս-
նէին , երբոր ինքը սուրբ նախանձայու-
գութեամբ մը վառուած իրեն հողւոյն ու
մտացը հարստութիւնները առատօրէն կը
զեղուր հաւատքի ու աստուածային սիրոյն
կրակովը բորբոքեալ :

Բոլոր ունկնդրաց սիրտը շարժելով իրեն
ձգեց . զեղեցիկ կերպով նկարագրեց մեր
փրկչին զոհագործութիւնը որ խաչին վրայ
մեռաւ զմեզ փրկելու համար . նկարագրեց
դարձեալ իրեն վերջի տազնապնները ցաւե-
րը , և զեթսեմանի պարտիզին մէջ թափած
արեան քրտինքները , և վերջապէս կնքեց իր
քարոզը յորդորելով զամենքն ալ , որ օգ-
տակար ընեն իրենց հողւոյն այն զոհագոր-
ծութիւնն ու այնչափ ցաւերը : Ամէն կող-
մանէ ուրիշ բան չէր լսուիր եթէ ոչ լալու
և հեծկլտանաց ձայներ : Նոյն օրը որ խել
մը անտարբերեայ մարդիկ պարզ հետաքրք-
քրութեան համար քարոզի եկած էին դար-
ձի գալով հաւատքնին նորոգեցին :

Երբոր ամպիոնէն վար իջաւ , մէկէն զա-
ցի գինքը գտնելու որ արդէն ինքն ալ զիս
կը փնտուէր . երբոր թևերս բացած իրեն
զացի՛ ինքն ալ գիրկս իյնելով երկար ատեն
լուռ կեցանք առանց բան մը ըսելու . եր-
կու կողմանէ ալ այնչափ մխիթարեալ էինք
որ չէինք կրնար խօսքով մեր միտքը իրարու
բացատրել : Նոյնպէս արքեպիսկոպոսն ալ

իրեն մեծապէս ուրախակից եղաւ, և արդէն ինքը ձեռնադրած ըլլալով իբրև իր հողեզաւակը այնպէս վրան դուրս ունէր : Արդէն իր կղերիկոսութեան ժամանակը ամէն տեսակ հայրական խնամք ցըցուցեր էր, և շատ անգամ ինքը անձամբ կը սորվեցնէր քրիստոնէական սիրոյ առաքինութեան ճամբան : Զինքը մեծապէս կը զովէր իբրև ճշմարիտ աշակերտ քրիստոսի՝ տեսնելով իր խոնարհ հպատակութիւնը աստուածային պատուիրանաց, և թէ ինչպէս անվրկանդ էր մարդկային տկարութեանց և ախտից ասպականութենէն : Ար տեսնէր զինքը իբրև եկեղեցւոյ վարդապետութեանցը աներկիւղ ջատագով մը և իբրև սրբոյն Օգոստինոսի ու Ոսկեբերանի հետևող մը : Բոլոր նոյն օրը եպիսկոպոսարանը անցուցինք ուր որ ամէն կողմանէ իրեն ուրախակցութեան կուգային, իրեն քարոզին վրայ դմայլած ըլլալով :

« Ասկէց վերջը քու ընելու ճամբադ որոշուած է, ըսաւ արքեպիսկոպոսը, այն խկէ քարոզութիւն բանին Աստուծոյ, դուն շատ զիրութեամբ կրնաս այս դժուարին պաշտօնը զուխ հանել ունեցած հանձարովդ » : Ինքն ալ արքեպիսկոպոսին փափաքանացը համեմատ Պորտոյ մնաց, ուր որ անընդհատ ու նորանոր դարձեր կ'ընէր իր ճարտասանական քարոզներուն զօրաւոր ազդեցութեամբը :

Նոյն միջոցներուն չեմ գիտեր ինչ կեր-

պով, որովհետև պարագայները միտքս չեն
խցար, զազդիացի նաւապետ մը որ արեւ-
լեան Հնդկաստանէն կը դառնար, Պորտոյի
արքեպիսկոպոսին եկաւ. այս մարդս որ
խիստ բարեպաշտ էր ու շատ կ'ախոր-
ժէր քրիստոնէական կրօնքին վրայ խօսե-
լու, և անոր պատուիրանքներուն զարմացող
և զործքով կատարող էր, շատ անգամ եղ-
բօրս հետ տեսնուեցաւ արքեպիսկոպոսին
քովը: Իրարու հետ ստէպ խօսելու ատեն-
նին նաւապետը շատ անգամ խօսք ըրած
էր Հնդկաստանի ժողովրդեան տղիտու-
թեանը և կուսակաշտութեանը վրայօք, ո-
րուն մէջը թաթխուած էին, և մանաւանդ
այն ժողովուրդները որոնց հետ շատ ան-
գամ վաճառականութեամբ վերաբերութիւն
ունեցեր էր: Եղբայրս այնչափ կ'ախոր-
ժէր այս նիւթոյս վրայօք խօսելէն որ ամէն
անգամ նաւապետը տեսնելուն անոր վրայ
կը դարձնէր խօսքը. ամենայն կարեկցու-
թեամբ մտիկ կ'ընէր ինչ որ նաւապետը այն
ժողովրդոց նախապաշարմունքներուն և ա-
նոնց անզթութեանցը վրայօք կը պատմէր,
որոնք արդասիք են այն անճոռնի կրօնքնե-
րուն որոնց ետեւէն կը դառածի մարդկային
միտքը:

Ես ստէպ այցելութիւն կ'ընէի եղբօրս և
խիստ շատ անգամ մէջերնիս կը խօսէինք
այն կուսակաշտ ժողովրդոց վրայօք որոնց
հողևոր օգտին մեծ փոյթ մը կզգար ինքը:
«Շատ կը փափաքիմ, ըսաւ ինձի օր մը,

քարոզելու այն ժողովրդեանց քրիստոնէական հաւատքը . եւ շատոնցուրնէ՛ի վեր այս մտածութիւնս ունիմ մտքիս մէջ » : Այս խօսքիս վրայ սիրտս զոյցուիլ մը զգացի , թէպէտ և մէկալ կողմանէ շատ կը դարձանայի իրեն կենդանի և եռանդուն հաւատքին վրայ . « Սիրելիդ իմ , ըսի իրեն , չեմ կրնար արհամարհել քու այդ եռանդուն փափաքդ . տարակոյս չկայ որ այդ պաշտօնը զլուխ հանելու համար աներկիւղ արիութիւն մը պէտք է , որովհետև մեծ զոհերով միայն կը կատարուի . բայց թէ որ համարձակութիւն կուտաս ինծի այս խընդրոյս վրայօք ունեցած զժուարութիւններս կ'ուզեմ ըսել , որպէս զի թերևս ուրիշ լաւագոյն վախճանի մը համար կարենաս նուիրել զքեզ . ասով չեմ ուզեր իմ վրայօքս խօսիլ և ոչ թէ ինչ մեծամեծ զոհեր եւ ալ պիտի ընեմ քու ինծմէ հեռանալովդ . եւ այս բանիս մէջը բոլորովին իմ անձս կ'ուրանամ , և ընելու տեսութիւններս միայն կրօնական նկատմամբ են : Հոս տեղի կատարած պաշտօնդ ոչ ինչ նուազ օգտակար է քան եթէ կռապաշտ ժողովրդոց քարոզութեան երթաս : Ա՛հ , սիրելի որդեակս , բանի՛ բանի կռապաշտներ ալ չկան մեր մէջը . սրչափ կռապաշտներ քեզի պիտի յայտնուին երբոր քու սրբազան պաշտամանդ մէջ աւելի առաջ երթալու ըլլաս , որով պիտի խմանաս խել մը սիրտերու գաղտնիքներն և անոնց խեղճութիւնները . և մի-

Թէ ասոնք ալ քեզի համար քիչ աչխա-
տութեան նիւթ են , որոնք այնչափ տար-
բեր կերպերով մեզաց ծանրութեանը տակ
կը հեծեն :

« Այն հոգիները , ըսաւ եղբայրս , ամէն
տեսակ օգնութիւններ ունին . քովերնին են
քահանայները և իրենց ուրիշ բան չմնար
ընելու եթէ ոչ քայլ մը առնեն անոնց մօ-
տենալու համար . իրենք զիտեն և կը ճանչ-
նան մեր փրկիչը , և թէ ինչպէս ուղղելու է
անոր իրենց աղօթքները . և եթէ անոնք որ
կը ճանչնան մեր փրկիչը և այսչափ կարօ-
տութիւն ունին քահանայից խնամոցը , հա-
պա ինչ պիտի ըլլան այն խնդճ հոգիները
որոնք տղիտութեամբ չեն զիտեր և ոչ իսկ
մեր երջանկութեան վայրը , և չկարենալով
դտնել դայն կ'իյնան այնպիսի զարտուղի և
ամօթալից ճամբայներու մէջ : Հաւատա
եղբայր իմ , ըսաւ ինծի խօսքը առաջ տա-
նելով , շատ մեծ զոհ մը պիտի ընեմ քեզմէ
բաժնուելովս անանկ որ ասոր համեմատու-
թեամբ քաջելու նեղութիւններս աչքիս բան
մը չեն երևնար . . . բայց Քրիստոսի ճշմա-
րիտ աշակերտը ամենէն առաջ իր երկնա-
ւոր վարդապետին բաժինն է . մէկալ կող-
մանէ , (ըսաւ՝ այնպիսի կերպով մը որ սըր-
տիս խորը թափանցեց) մարդուս կեանքը
կարճատև բան մըն է , ուչ կամ չուտ
պէտք է որ բաժնուինք իրարմէ . . . քրիս-
տոնեան զիտէ իր դացած տեղը : Մեր բա-
ժանմունքը ինչպէս ալ ըլլայ միշտ առ ժա-

մանակեայ է . մէկզմէկ կը դտնենք աւելի
լաւագոյն աշխարհի մը մէջ ուր որ ալ վը-
տանդ չկայ մէկզմէկէ բաժնուելու : Գիտենք
որ Աստուած իր ընտրեալները երկինքը
պիտի հաւաքէ ուր որ պիտի վայելենք ա-
մենայն բարեաց լիութիւնը դոր յանօգուտս
այս աշխարհքիս վրայ կը փնտուենք : Ո՛հ
Աստուած իմ , զոչեց եռանդնալից կերպով
մը , թող որ կարենամ ինչուան քու քովդ
գալ . երբ պիտի ըլլայ որ սուրբ մարտիրոս-
ներուն նման տանջանաց մէջ վերջին շունչս
տայի : Ի՞նչ բանի կուգայ այս աշխարհիս
կեանքը եթէ դքեղ փառաւորելու ու քեզի
ծառայելու համար չզործածուի » . . . Այս
խօսքերս ըսելու ատեն երկնային լուսով մը
դէմքը պայծառացած էր և իրեն կենդանի
հաւատքին զիմացը՝ ցուրտ և անբաւական
էր իմ հաւատքս : Այս պատճառաւ մէ-
կէն զացի արքեպիսկոպոսը դտնելու ու ի-
րեն հաղորդեցի եղբօրս հետ ըրած խօսակ-
ցութիւննիս :

« Եատոնցուրնէ ՚ի վեր է , ըսաւ արքե-
պիսկոպոսը , որ եղբայրդ ինձի ալ յայտներ
էր իր այս փափաքը Հնդկաստանի կու-
պաշտներուն մէջ երթալով քարոզելու Աս-
տուծոյ բանը : Ի սկզբան անդ շատ դէմ դրի
իրեն այս զիտաւորութեանը որով կը զըր-
կուէի իրեն պէս սակաւագիւտ քահանայի
մը ձեռնտուութենէն . բայց այսօրուան օրս
զինքը իր ազատութեանը կը թողում որ ու-
ղածին պէս ընէ . Աստուծոյ ձայնը զինքը

ատ վիճակին կը կոչէ , ու մեզի չիյնար նա-
խատեսանելը թէ ինչ վախճան կրնայ ու-
նենալ . արդեօք մարտիրոսութեան պսակին
դինքը կը կանչէ . կը կասկածիմ մեծապէս ,
թէպէտ և իր կենդանի հաւատքին վրայ
բնաւ չեմ տարակուսիր . զիտեմ որ իր հա-
ւատքը ամէն փորձանաց մէջալ յաղթող կը
հանդիսանայ . կրնայ իր մարմնաւոր կեան-
քը կորսնցնել՝ բայց հողւոյնը . . . բնաւ
ոչ » :

Նոյն այս վայրկեանէն ամենեին չհակա-
ռակեցայ եղբօրս առաջարկութեանը . թէ-
պէտ և մասնաւոր հաւանութիւն մ'ալ չտը-
ի . և ահա օր մը նոյն նաւապետը արբե-
պիսկոպոսարանը կ'երթայ ու կը ծանուցա-
նէ որ ինքը քանի մը օրէն պատրաստուած
է զէպ'ի Հնդկաստան ճամբայ ելլելու : Աս
որ կը լսէ եղբայրս մէկէն միտքը կը հաս-
տատէ իրեն հետ երթալու . և նաւապետին
հետ կը յարմարցնեն իրեն երթալուն ուրիշ
պայմաններն ալ :

Ճամբայ ելլելէն շաբաթ մը առաջ եկաւ
իմ ժամատունս ու բոլոր շաբաթը քովս
անցուց . իր ամէն ոչինչ գործողութեանց
մէջը անդամ կը ցուցընէր իրեն սաստիկ
զգացում ըլլալը՝ թէպէտ և կը ջանար ծած-
կել . շատ անգամ իրեն լալը տեսեր եմ ու
Աստուածամօր պատկերը ձեռքը առած կը
համբուրէր . այս պատկերը անկողնոյս վե-
րը կախուած էր և տղակուցընէ մասնա-
ւոր սէր մը ձգած էր նոյն պատկերին վրայ :

« Եղբայր , ըսաւ , մօրերնէս բան մը չունին քովդ որ ինծի յիշատակ տաս » :

Փունջ մը մազ ունէի որ մօրս զլխէն մեռնելու նախընթաց իրիկունը կտրեր առեր էի . լալով բաժնեցինք մէջերնիս :

Շաբաթը լմնցած ըլլալով ճամբայ ելլելու օրը մօտեցաւ , ու սկսանք պատրաստել զմեզ այն ցաւալի բաժանմանը որ ո՛ր դիտէ թերևս վերջինն ըլլայ . ես ու երկու քոյրերս իրեն հետ մէկտեղ Պորտոյ գացինք : Ինքը իբրև վերջին անգամ Պորտոյի մայր եկեղեցւոյն մէջ պիտի քարոզէր . իրեն ճամբայ ելլելը արդէն հռչակուած էր բոլոր քաղաքին մէջ , ուստի անբաւ բազմութիւն մը ժողովուած էր մայր եկեղեցւոյն մէջ ուր որ իր ունկնդրացը (որոնք իր հեռու աշխարհքներ երթալուն համար սաստիկ զգացուած էին) , պիտի ըսէր իր մնաք բարովը , և աւանդ , թերևս վերջին մնաք բարովը : Հազիւ թէ ամպիոնը ելաւ ու սկսաւ խօսիլ , ամէն կողմանէ լալու և հեծկլտանաց ձայներ սկսան լսուիլ . իր սիրտն ալ ելլելով ստիպուեցաւ քարոզը ընդհատելու , բայց շուտով բռնելով ինքզինքը նորէն անդորրացաւ . ան առան սկսաւ տեսնուիլ իր եռանդուն ոգւոյն կրակը . կարծես թէ երկնային պսակ մը զլխուն վրայ կը փայլէր : Ալ ինքը այս մեր աշխարհքէն չէր՝ այլ երկնից գաւառները կը պարտէր ուր որ շատոնցուրնէ՛ ՚ի վեր հոգւովը կը գտնուէր : Մունկի վրայ եկած բարձր ձայնով Աստուծոյ ամենակարողին

օգնութիւնը կը խնդրէր . իր աղօթքը կար-
ծես թէ մինչև Աստուծոյ աթոռը վերանալով
իր ունկնդրացը վրայ կ'իջեցնէր մեր երկ-
նաւոր փրկչին խորհրդական անսպառ շը-
նորհքները . իր կենդանի հաւատքովը վա-
ռուած խօսելու ատենը կարծես թէ երկ-
նային ոգիներ ունկնդրաց բազմութեանը
վրայ իջած գիրենք երկնային ամպով մը
կը պատէին Վերջապէս երկրորդ օրը
ստիպուեցանք իրարմէ բաժնուելու . . . և
նոյն վայրկենէն սկսեալ մինչև ցայսօր բնա-
լուր մը չունինք . . .

Հոս Տ . Նէրվալ կանկ առաւ իր սրտին
այլայլութենէն շունչը բռնուած , որ այդ
յիշատակները միտքը գալով գինքը խոռ-
վեցին . իսկ ես մէկալ կողմանէ աւելի մեծ
տազնապի մը մէջ էի միտքս գալով իր եղ-
բօրը կանխահաս ու ցաւալի մահը : Աւելի
մեծ սարսափ մը կ'զգայի քանի որ կը մը-
տածէի այն անօրէն սպանութեանը վրայ
որով այնչափ հոգիներ իրեն քարոզութեան
լոյսէն զրկուեցան . ասով անօրէն Առնչել-
լին դէմ երթալով ատելութիւնս և բար-
կութիւնս կը սաստկանար . չէի համար-
ձակէր պատմելու Տ . Նէրվալին իր եղբօ-
րը սպանութեան դէպքը որուն վրայ այն-
չափ սէր ունէր : Յայտնի է թէ մեծ անզը-
թութիւն էր այս միջոցին պատմելը իրեն
իր եղբօրը արկածը որ արդէն այնչափ

ցաւերով այլայլած էր . և ևս ալ բաւական զօրութիւն չունէի այս բանիս սիրա ընելու՝ ուստի որոշեցի ուրիշ անգամուան թողուլ :

Իրիկուան , երբոր խուցերնիս քաշուեցանք , ըսի Գոլային :

— Չուզելով հանդերձ , Ռոնչելլին դէմ անանկ սաստիկ ատելութիւն մը կ'զգամ որ սիրտս տակնուվրայ կ'ընէ : Տ . Նէրվալին պատմածներովը աչքիս աւելի ևս քըստմնելի ու դժոխային կ'երևնան իրեն եղևունագործութիւնները : Ինքը ոչ միայն յանցաւոր է անօրէն մարդասպանութիւն մը գործելովը , այլ նաև խիստ շատ հոգիներ դրկելով ան երկնային լոյսէն որ իրենց փրկութեան պատճառ կրնար ըլլալ : Այսպիսի յանցանք մը անպատիժ պիտի չմնայ : Արդ ես վրէժխնդիր հրեշտակին նման ետևէն պիտի իյնամ ինչուան որ խղճմտանքի բերեմ զինքը : Պիտի ներկայանամ իր ահաբեկեալ աչաց դիմացը իբրև կենդանի վկայ մը աստուածային զօրութեան զոր այդ ամբարիշտը կը յանդգնի արհամարհել և ոտքի տակ առնել :

Երբոր ես խօսքս լմնցուցի , Գոլա ըսաւ ինձի :

— Այսօր բերդին պղտիկ հովիւը տեսայ որն որ ինձի իմացուց թէ տիրոջը սենեկին մէջ ծածուկ տեղ մը գետնափոր դարանին բանալին գտեր է ու հոն իջնալու յարմար առիթ մը կայ : Եւ ահա նայէ ինչպէս :

Վանտէր խաթունը իր տղոցմովը աս օրերս իր մէկ ճանչւորին քով պիտի երթայ բոլոր օրը հոն անցնելու համար . և նոյն օրուան համար ալ իր ծառայիցը հրաման տուեր է որ իրենք ալ իրենց բարեկամներուն և ազգականներուն այցելութեան երթան և ինչուան իրիկուն հոն անցնեն . իսկ պղտիկ հովիւը միայն պիտի մնայ բերդին մէջ խոհակեր կնկան հետ . բայց խոհակերն ալ ուզելով մէկալ ծառաներուն պէս ինքն ալ վայելել նոյն օրուան ազատութիւնը և երթալ գտնալ իր մէկ ծանօթ ընտանիքը , աղաչեր է կովարած տղուն որ ինքը մինակ մնայ դղեկին պահպանութեանը համար . ան ալ սիրով յանձն առեր է իր խորհրդոցը վախճանին հասնելու յուսով : Ապահով է որ գրեթէ եօթը ութը ժամ մինակ կը մնայ բերդին մէջ : Սակայն , ըսաւ ինձի , թէ կը վախնամ մինակ գետնափորը իջնալու : Ան ատեն յանձն առի հետը ընկերելու : Շատ սիրով ընդունեցաւ առաջարկութիւնս և որոշեցինք որ սահմանուած օրը Վանտէր խաթունը երթալուն պէս ես ալ բերդը գտնուիմ :

— Չեմ կրնար թողուլ զքեզ , ըսի Դոլային , որ մինակ այն պղտիկ հովուին հետ

իջնաս այն անձանօթ զետնափոր զարանը
ուսկից կրնայ ըլլալ որ ալ բնաւ դուրս
չելլաս . կրնայ ըլլալ որ տղան մոռնայ ընե-
լու կարևոր զգուշութիւնները , ուստի եթէ
զիս հետզ չընդունիս ամենայն կերպով
զէմ կը գնեմ որ մինակ տղուն հետ գետ-
նափորը չիջնաս :

Ապահով եղիր սիրելի տիկին , պատաս-
խանեց ինծի Գոլա , որ ամէն նախահոգ
զգուշութիւնները ըրած եմ . ետքը չուանէ
թանճը կծիկ մը ցուցընելով , ահա այս
չուանը , ըսաւ , 'ի դարձին ճամբաներնուս
առաջնորդ պիտի ըլլայ , զոր զետնափոր
նկուղին դրանը պիտի կապենք . իսկ այս
մեղրամոմէ ճրագներն ալ պատրաստեր եմ
որոնք մեզի լոյս պիտի տան այն մութ կա-
մարներուն տակը : Ինչ որ ըլլայ կը համո-
զեմ ես պզտիկ հովիւը որպէս զի դուն
ալ կարենաս մէկտեղ գալ :

Երկրորդ օրը Գոլա յարմարցուց որ ես
ալ հետերնին երթամ , և մասնաւոր յանձ-
նեց ինծի որ ամենայն կերպով ապահով-
ցընեմ հովիւը ու ամեն կարելի եղած ջան-
քը կ'ընեմ որ բանը ծածուկ մնայ . վասն
զի , ըսաւ , շատ կը վախնայ հովիւը որ չըլ-
լայ թէ յանկարծ վանտէր իր դարձին իմա-
նայ որ ինքը զետնափոր տեղը մտեր է :

Երբոր հասաւ վանտէր խաթունին և
ծառայից տնէն հեռանալու օրը , Գոլա և
ես գացինք բերդը ուր պզտիկ հովիւը կ'ըս-
պասէր մեզի : Սկսաւ մեր առջևէն երթալ

և խոր տեղերու մէջ խել մը չըջաններ ընելէն վերջը , հասանք այն նշանաւոր դեանափորին դուռը : Բանալու միջոց սաստիկ վախ մը տիրեց խեղճ տղուն վրայ և սկսաւ դողդղալ . ան ատեն ես առի բանալին և դժուարութեամբ քանի մը անգամ փականքին մէջ դարձնելէն վերջը բացի դուռը :

Մէկդի առինք դուռը ու ճրագը մօտ բերի և տեսայ խորաւորտ սանդուխ մը որուն ծայրը խոր մթութեան մէջ կը կորսուէր : Ան ատեն ըսաւ ինծի Գոլա . կեցէք ես առաջ անցնիմ :

Աս ըսելով սկսաւ սանդուխէն վար իջնալ , ձեռքն ալ վառած կանթեղ մը բռնած : Ես ալ ուրիշ կանթեղ մը ձեռքս ետեէն ինջայ , ետեներնէս կ'իջնար նաև պղտիկ հովիւն ալ : Երբոր ասանկ կ'իջնայինք , Գոլային միտքը ընկաւ որ դեռ չուանը չէր կապած , որ մեր դարձին առաջնորդ պիտի ըլլար : Երբոր հաստատուն տեղ մը կը փնտռէինք , մէյմնալ տեսանք պատին վրայ երկթէ օղակ մը և ուժով մը հոն կապելով չուանին ծայրը սկսանք վար իջնալ : Վերջապէս լմնցաւ սանդուխը և ինջանք մէկ մեծ քառակուսի տեղ մը ուսկից ուրիշ տեղ երթալու ճամբայ չկար : Եւ կարծես թէ այն էր բոլոր գետնայարկը , մէյմնալ տեսանք որ պատին վրայ ուրիշ օղակ մը կար սանդուխին վրայ տեսածներնուս նըման : Սկսայ բոլոր ուժովս քաշել զանկայ և ահա մէկէն 'ի մէկ տուած ցնցմունք-

ներովս տեղիք տուաւ և անհեթեթ դուռ մը բացուեցաւ . անանկ թանձր շաղախով մը ծնւիտւած ծածկուած էր որ դրսուանց կարծես թէ պատ էր : Ուզեցինք իրեքնիս ալ այս նոր մուտքէն ներս մտնել , և սկսանք յառաջել երկայն ճամբուն մէջ . չուանը ետևնէս ձգելով , որ մեզի համար մեծ բազդ մըն էր . վասն զի առանց անոր ապահովապէս դուրս սլիտի չկարենայինք ելլալ բընաւ այն լաբիրինդոսէն :

Հասանք այն ընդարձակ սրահը ուր որ քեզի հետ միատեղ պտըտեցանք , ո՛ր ազնուազդի ասպետ , ըսաւ Նաումա Բիովտիացիին : Երբոր երկիւղալից հետաքրքրութեամբ մը աչքերս այն չարագուշակ տեղերուն վրայ դարձուցած կը նայէի , մէյմ՝ ալ տեսայ հոն գետնին վրայ իմ՝ մեծ հօրս արկղը որ և ոչ բանալիով գոցուած էր . բացի բերանը և տեսայ մէջը այն դէնքերը զորոնք Ռոնչելլին իր ասպատակութեան ատենը կը զործածէր և զեռ վրանին արեան նշանները կը տեսնուէին :

Չէնքերուն մէջ տեսայ նաև այն դանակը զորն որ մէջքս զրեր էի այն օրը որ յիմարական փափաքով մը վառուած ծովեզերք դացի , ուր որ Ռոնչելլին և այն դժբաղդութեան հանդիպեցայ : Շուտով ելայ այն տեղէն որ սրտիս մէջ զժնդակ յիշատակներ կ'արթնցնէր :

Աս գետնափոր նկուղիս վրայ ալ ուրիշ բան չեմ խօսիր , որ արդէն քեզի ալ ծա-

նօթ է : Բայց չեմ ուզեր լռել այն տեղւոյն վրայ որ անշուշտ քեզի անձանօթ է , մեծ հնարագիտութեամբ մը ծածկուած ըլլալով : Չուզեցի զքեզ հօն տանիլ , վասն զի հիւանդութենէդ նոր ելեր էիր , վախնալով որ չըլլայ թէ անհաճոյ տպաւորութիւն մը ընէ քեզի : Բայց հիմայ որ ալ բոլորովին վրայ դրած ես , եթէ կ'ուզես կրնամ զքեզ վաղը հօն մտցնել , այն դժոխային զործատունը ուր առջի անգամ մտնելէս ետև՝ ալ մէյմնալ ոտքս ներս չեմ դրած :

Տեսնալու ուրիշ բան չըլլալով ետ դարձանք ու ելանք սանդուխին վրայ , և սկսայ քակել չուանին ծայրի հանդոյցը , զոր երկըթէ օղակին վրայ հաստատեր էինք , բայց այնպիսի կերպով մը կապուած էր որ քակելու համար հարկ եղաւ քիչ մը ուժ տալ . և ահա յանկարծ օղակը հանդուցովը դուրս եկաւ հետն ալ քարի կտոր մը , որով նոր ծակ մը առջնս բացուեցաւ . անանկ կանոնաւոր էր որ չէր կրնար պարզ դիպուածաւ կան բան մը ըլլալ : Ճրագս մօտեցուցի և տեսայ մէկ ուրիշ խաւարի մէջ թաղուած երկայն ճամբայ մըն՝ ալ : Մինչդեռ ներս մտնալու հնարք մը կը փնտռէինք տեսանք որ ան ծակին չորս կողմի քարերը դեռ հաստատուած չէին ուստի մէկ քանին մէկզի առինք , միանգամայն դիտելով թէ ինչպէս դրուեր են , որպէս զի վերջն ալ նոյնպէս իրենց տեղը դնենք :

Վերջապէս բացած մուտքերնէս անցնե-

լով, մտանք անանկ նեղ ճամբու մը մէջ որ
դժուարաւ կրնայինք առաջ երթալ: Զգեստ-
նիս պատերուն քսուելով թացութիւն ա-
ռին և բորբոսեցան: Այսպէսով հասանք
դուռ մը որուն բանալին վրան էր, ալ չեմ
դիտեր կամաւ չէ նէ մոռցուեր էր: Բացի
զայն և Դոլային և պզտի հովուին հետ ներս
մտայ:

Հազիւ թէ ճրագներու լուսովը մութը
փարատեցաւ այլանդակ տեսարան մը զմեզ
զարմացուց ու սարսափեցուց: Պատերը
ահեղատեսիլ պատկերներով նկարուած, և
նոյն ոճով ալ շինած զարհուրելի փայտէ ար-
ձաններ կային: Տեսանք մարդու զլուխ մը
օձի վրայ ազուցած և կենդանոյ մը զլուխ
մարդու մարմնոյ վրայ և ուրիշ ասոր նման
բաներ: Այս զարհուրելի բաները տեսնա-
լով պզտիկ հովիւը սկսաւ սարսափէն աղա-
ղակ մը փրցնել աղաչելով մեզի որ շուտով
դուրս ելլանք այն տեղէն, ուր անշուշտ սա-
տանան կը բնակի կ'ըսէր: Պարապ տեղը
կը ջանայի զինքը ապահովցնել խաչը ցուցը-
նելով զոր միշտ վրաս կը կրէի. ըսելով
միանգամայն որ եթէ իրօք սատանան ու-
ղենայ մեզի չարիք հասցնել չկրնար. բայց
ստիպուեցայ վերջապէս հետը մէկտեղ սան-
դուխէն վեր ելլել, և զինքը զետնափորէն
դուրս հանել: Ահագողով մը նստաւ դրան
քով աղաչելով որ հոն շատ չուշանանք:

Ինջայ նորէն և սկսանք խուցին խորերը
զննել: Ես մէկէն սկսայ ըսել որ անշուշտ

Ռոնչելլին կախարդութեան և մեռելահմայութեան կ'զբաղի եղեր :

Հնդկաստան կան մարդիկներ որ աս տատանոյական արհեստս 'ի գործ կը զննն և ստկով խեղճ կուպաշտներուն զիւրահաւանութիւնը և տգիտութիւնը իրենց շահաբեր կ'ընեն :

Եւրոպայսպէս կը զննէինք ամէն բան թանձր վարադուրի մը ետև մարդու կմալք մը տեսանք , ամէն կողմանէ ծակծկած և մէյմէկ պզտիկ սլաքներ ծակերուն մէջ խոթած , որոնց վրայ կախարդութեան նշանագիրներ կային :

Քովետի արկղ մը կար . բացի զանիկայ և մէջը նոր ծալլուած մադաղաթ մը գտայ : Չեռքս առի , և տեսայ որ գաղղիացի կախարդէ մը Ռոնչելլին ուղղուած նամակ մըն էր որուն մէջը այսպէս գրուած էր :

« Այսչափ ատեն քու թուղթիդ պատասխանը ուշացնելու պատճառը այն եղաւ , որ միշտ ինծի յանձնած մեծ գործքիդ զբաղեր էի :

« Ամէն զիշեր կանչեցի ոգիները և ամէն օր արհեստիս նպաստները ձեռք առի , բայց զեռ չեմ կրնար զքեզ ապահովցնել ուղած խնդրոյդ վրայեօք : Յանցանքը իմս չէ այլ քուկդ է միայն . վասն զի առաջարկած խնդրոյդ խորը թափանցելու համար խաւրած տեղեկութիւնների բաւական չըլլալով հարկ եղաւ որ կախ թողում կախարդութեան և մեռելահմայութեան գործողու

Թիւնները և ուրիշ աւելի ստոյգ հնարքներու սպասեմ : Հիմայ ևս նորէն պէտք է սկսիմ աշխատիլ , թէ որ կ'ուզես իմանալ թէ այն ըսած անձդ արդեօք ողջ է թէ մեռած :

« Բայց , ենթադրելով ալ որ դեռ ողջ է , ահաւասիկ սորվեցնեմ քեզի զինքը սաստիկ կերպով հիւանդացնելու կերպը :

« Այն անձին նման քու ձեռքովդ մոմէ արձան մը շինէ . և թէ որ կրնաս , զինքը վերջին անգամ տեսած միջոցդ ինչ զգեստ որ հագեր էր նէ , անանկ զգեստ մը հագցուր . զրէ անունն ալ և արձանին վրայ դիր , վերջը սրտին մէկ կողմը խոթէ սրածայր նետ մը և որչափ որ կարելի է խորունկը մտնայ . ապահով եղիր որ այս կերպով որչափ ալ առողջ ըլլայ քիչ ատենէն կը մեռնի » :

Ետևէ եղայ գտնելու ատ ըսած արձանը , ու փնտռելով գտայ անկիւն մը դրուած որն որ կախարդին ըսածին համեմատ մոմէ ձևացուցած էր ու զգեստներ հագուեցուցած : Արձանին կուրծքին վրայ մագաղաթի կտոր մը կար , որուն վրայ ամբողջ բաց զրերով անունս գրուած էր , և մէկ երկայն ասեղ մը զիմացէ զիմաց քովնտի սրտին վրայ խօթած : Արհամարհելով շուտ մը իր տեղը դրի նորէն :

Այն ամբարշտութեամբ և սնապաշտութեամբ լցուած տեղերը բոլոր զննելով փութացի դուրս ելլել : Ամենայն զգուշութեամբ

նորէն իր տեղը հաստատեցինք մէկդի առաձ քարերնիս . և զետնափորէն դուրս ելանք :

Շիտակն ըսելով չէի կարծեր որ այն տեղը ուր որ քրիստոնէական կրօնքը այնչափ տարածուած է , մարդկային միտքը այն աստիճան կարենայ յիմարիլ : Գիտէի որ խեղճ ու կռապաշտ մարդիկ կը հաւատան այսպիսի սնապաշտութիւններու . բայց թէ Գաղղիոյ մէջ ալ կան եղեր կախարդութեան և մեռելահմայութեան ետևէ իյնող մարդիկ , աս մտքէս չէր անցնէր :

— Իրաւ է , խաթուն , վրայ բերաւ այն ատեն Ֆիովտիացին , որ Գաղղիոյ մէջ ալ կը գտնուին կախարդութեան ետևէ իյնողներ և կան նաև ուրիշ շատեր ալ որ կրօնք չունենալով կը հաւատան այնպիսի բաներու :

Պատմածիդ նման ես ալ քեզի ուրիշ օրինակներ կրնամ բերել : Մենք կռապաշտ ժողովուրդներէ կ'իջնանք . անոր համար մեր անտառներուն մէջ զեռ խել մը մեծամեծ քարեր կան որոնք կռապաշտական զոհագործութեանց համար սահմանուած էին ու շատ անգամ այս դժոխային աստուածոց բազիններուն վրայ մարդկանց աբիւնը կը վազէր : Քրիստոնէական կրօնքը խորտակեց զանոնք . բայց չկրցաւ բոլորովին իր վարդապետութիւններովը վարատել սնապաշտութեան և բարբարոսութեան խաւարները . և շատ ատեն պէտք է զեռ որ

այն թիւր մարդկային մտաց մոլորութիւնները ուղղուին : Յանցաւոր են բոլոր անոնք որ աս սնտախ կռապաշտութիւնները ծաւալելու կ'աշխատին և որոնք որ անոնց կը հաւատան . որովհետեւ զիտեն եկեղեցւոյ վարդապետութիւնները և կը ճանչնան զանոնք :

Աս տեսակ մոլորութիւնները կը ցուցնեն մեզի որ երբոր մարդ մէյմը ճշմարտութեան չհպատակիր և ապստամբ ոգւով կը մերժէ քրիստոնէական վարդապետութիւնները , որ միայն կրնայ մարդու սրտին մէջ հոգեկան էութիւնը կանգնել և կենդանացնել , ան ատեն մարդ վերջի աստիճան խեղճութեան կը հասնի , մարմնոյն եղծանելի շաղախին մէջ թաթխուած և խաւարային ոգւոյն գերի եղած : Այսպիսիները պարապ տեղը կը ջանան ատանկ սնտախ բաներով մտքերնին հանդարտեցնել . բայց միշտ պիտի տազնապին մոլորութեան ու ստութեան գերի եղած » :

Ժամատուն որ դարձայ , կրկնեց Նաումա , երկայն ատեն մտածելէն ետքը թէ արդեօք ինչ որ նոյն օրը տեսեր էի Նէրվալ ընտանեաց ալ յայտնեմ թէ չէ , վերջապէս որոշեցի որ նոյն իրիկունը իրենց ալ իմացընեմ . իրիկուան երբոր կրակին զիմացը շարուեր էինք , սկսայ պատմել որուն խելքէ դուրս ուշադրութեամբ մը մտիկ կ'ընէին :

Երբոր լմեցուցի՝ Տ . Նէրվալ ինձի ասանկ ըսաւ .

— Վանտէրին բերդը խիստ հին ստենէ

ի վեր շինուած է , և կը յիշեմ որ շատ անգամ խօսք կ'ըլլար թէ բերդին տակը դեռնափոր տեղ մը կայ : Վերջը երբոր վանտէր զայն ստացաւ հարցուցի իրեն թէ իրաւցնէ հոն դեռնափոր մը կայ թէ չէ : Պ . Վանտէր մէկէն պատասխանեց թէ անանկ բան չկայ , և ոչ ալ նշան մը կայ , ըսաւ , ատանկ բան մը ըլլալու . իսկ ես տեսնալով իրեն ատանկ բացայայտ կերպով չէ ըսելը բողբոլփին հաւտացի խօսքին . այնչափ աւելի որ վանտէր խաթունն ալ նոյնպէս ըսաւ : Բայց հիմայ , վրայ բերաւ դարձեալ Տ . Նէրվալ , բնաւ տարակոյս չկայ դեռնափոր նկուղին ըլլալուն վրայ : Բայց այն կախարդութեան գործատունը Երթալով Պ . Վանտէրին վրայ կախարդութեան կասկածս կ'աւելնայ , բայց կը տեսնամ ալ որ զոնէ արտաքուստ կրօնական պարտքերը Ուրեմն ինչպէս կ'ըլլայ որ ասանկ բաներու ալ կ'զբաղի որ մեր սուրբ եկեղեցին արդիլած է :

Իսկ ես քիչ մը մտածելէն ետքը տեսայ որ ալ ատենը հասեր էր Ռոնչելլին սուտ զիմակը պատուելու : Ալ չէի կրնար թողուլ որ ինքը երկայն ատեն եկեղեցնայ սուրբ խորհուրդները ոտքի տակ առնէ և զինքը չճանչցողներն ալ խարէ : Ալ գործ տեսնալու ժամանակը հասեր էր :

— Պ . Վանտէր , պատասխանեցի Տ . Նէրվալին , շատ ատենէ ՚ի վեր ծանօթ է ինձի :

Այս ճշմարտախօս և համարձակ կերպիս վրայ, Տ. Նէրվալ և իր քոյրերը սկսան դարմանքով մը մէկմէկու երես նայիլ :

Ան ատեն սկսայ մէկիկ մէկիկ պատմել իրենց ինչ բաներ որ զլխէս անցեր էին Ռոնչելլին ծովեզերքը տեսած օրէս սկըսեալ : Պատմեցի իրենց մարտիրոսին սըրտաչարժ մահը, և ըսի թէ այն մարտիրոսը իրենց եղբայրն էր որուն իբրև անժխտելի հաւաստիք մը ցուցըցի մարտիրոսէն առած խաչս. երբոր ձեռքերնին առին և տեսան այն ինծի տուած յիշատակը մէկէն ճանչցան և ցաւազին արտասուօք ծնկի վրայ դալով սկսան զԱստուած օրհնել :

Երբոր քիչ մը հանդարտեցաւ սրտերնուն ցաւազին զգացմունքները, ոտքի ելան ու չորս կողմս առած .

— Ա՛հ ալ մի թողուր զմեզ, ըսին. ասկէ վերջը մեր մխիթարութիւնը դուն ես. դուն մեր կորսնցուցած եղբօրը տեղ պիտի բռնես . . : Յայտնապէս Աստուած հրաշքով զքեզ հոս խրկեց :

Տէր Նէրվալ ձեռքը առաւ մարտիրոսին խաչը համբուրեց և մէկէն սուրբ զգացմամբ մը սիրտը լեցուեցաւ և երախտազիտութեամբ լցուած աչքերը դէպի երկինք վերցուց :

Իրիկուրնէ սկսեալ ինչուան կէս զիշեր տեսց զլխէս անցածներուն պատմութիւնը :

Երկրորդ օրը երկայն բարակ Տ. Նէրվալին հետ խօսակցելու միջոցս, ինքը

յայտնեց ինծի որ միտք ունէր աշխատիլ վանտէրը դարձի բերելու :

« Պիտի փորձեմ , ըսաւ , ատ մարդը դարձի բերելու թէ և իրմէն սաստիկ խորչումն զգամ . . .

« Ի՞նչ , պատասխանեցի , մի՞թէ պիտի կարենան սիրտ ընել՝ հիմայ որ զվանտէր կը ճանչնաս : Ի՞նչ գերազանց բան , որ եկեղեցին քեզի պէս քահանաներ ունենայ :

« Աղջիկս , պատասխանեց պարզութեամբ մը Տ . Նէրվալ . Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտը իր սրտին հառաչները՝ ևս և ունեցած ամենաքաղցր զգացմունքները պիտի լռեցընէ երբոր իր տէրը զինքը ծառայութեան կը կանչէ :

« Ճշմարիտը ըսելով , այս գործս որուն Աստուծոյ օգնութեամբը ձեռք պիտոր դարնեմ մեծ սոսկում մը կը բերէ ինծի . . . բայց իմ պարտքս աս է , և զժուարութենէն չեմ փախչիր . . . թէպէտ արիւնս կը պաղի մտածելով որ իմ սիրելի եղբօրս սպանչին հետ վերաբերութիւն պիտի ունենամ , բայց և այնպէս ետ չեմ կենար :

Ասկէ վերջը Տ . Նէրվալ երկայն ատեն ժամերով աղօթք ըրաւ և կը տեսնուէր որ սրտին մէջ զժուարին պատերազմ մը կը յուզէր , անանկ որ երթալով ձայնն ալ կամաց կամաց սկսաւ նուաղիլ :

Բայց ես շիտակն ըսելով ամենեին չէի համոզուած որ Ռոնչելլին կարենայ դարձի դալ : Գոլան ալ իմ կարծիքէս էր :

Այս դիպուածէս վերջն ալ նոյնպէս ամէն օր վանտէր խաթունը մեզի այցելութեան հուղար :

Իրիկուն մըն ալ եկաւ իմացուց մեզի որ քիչ ատենէն էրիկը կը դառնայ , որովհետեւ Պորտոյէն թուղթ առեր էր :

Այս լուրիս վրայ ես և բոլոր Նէրվալ ընտանիքը նշանաւոր լուծեամբ մը մէկմէկու երես նայեցանք : Սակայն վանտէր խաթունը խօսքը առաջ տանելով ,

Խաթուն , ըսաւ ինծի , ապահով եղիր որ էրկանս դալէն ետքը զինքը մէկէն կը բերեմ հոս որ իր պատշաճ յարգութիւնը քեզի մատուցանէ : Կը յուսամ որ ընկերութիւնդ ինչպէս ինծի՝ նոյնպէս էրկանս ալ սիրելի կ'ըլլայ , և թերես , ըսաւ ժպտելով մը , դայ երգերս մտիկ ընէ իմանալով որ քեզի հաճոյ են :

Վանտէր խաթունը խօսքը լմնցնելով գորովանօք մը ձեռքը ինծի երկնցուց . իսկ ես ալ փոխադարձ ձեռքս երկնցնելով քա-

նի մը քաղաքավարական խօսքեր հազիւ կրցայ թոթովել :

Ան աստիճան զղացուած էի որ կարծես թէ գետինը ոտքիս տակէն կ'երթար :

Վանտէր խաթունին երթալէն ետքը , երբոր լուռ կեցեր էինք , քիչ մը վերջը .

« Հայր իմ , ըսի , Տ . Նէրվալին , ես ինչ պիտի ընեմ . պիտի տեսնուիմ արդեօք այն չուսուականին հետ .

Քիչ մը մտածեց ու ըսաւ .

« Այո աղջիկս , պարտական ես , պէտք է տեսնուիս իր դարձը աւելի զիւրացնելու ամար : Դուն իրեն համար աստուածային զօրութեան , զոր միշտ կը թչնամանէ , ազդու և անժխտելի վկայ մըն ես :

« Լա ուրեմն , ըսի . . . աղէկ . . . կը տեսնուիմ հետը . . . բայց շատ մեծ զոհ մը պիտի ընեմ :

Այս բանիս վրայ երկու օր անցաւ . ես միշտ ազօթքիս մէջ զօրութիւն կը խնդրէի Աստուծմէ այս դժուարին փորձութեան զի մանալու համար :

Երկրորդ օրը յանկարծ իրիկունը ժամատան դուռը զարնուեցաւ : Դուռը բացուելուն պէս , Վանտէր խաթունը ուրախ զուարթ իր էրկանը և երկու տղոցմովը հետ մէկտեղ ներս մտաւ և քովս եկաւ ու էրկանը մէկ ձեռքէն բռնած ինձի ներկայացուց :

Ռոնչելլի զիս տեսաւ չտեսաւ , յանկարծ սարսափելի կերպով մը կարծես թէ լուս-

նոտութենէ բռնուեցաւ ու աթոռին կը թընած անշարժ կեցաւ, առանց բառ մը դուրս ելու, և բոլոր մարմինը կը դողար :

Այս միջոցին գերբնական զօրութիւն մը եկաւ վրաս . ազդու և սուր աչքով մը զինքը զիտեցի, զգացած սարսափս յայտնելով :

Յանկարծ մէյմըն ալ սկսան ծնկուրները դեղկիլ . . . ինկաւ դետին, ու խղղուկ ձայնով մը կը պոռչտար, մուկին կատաղութեամբ գետնին վրայ տապալակելով :

Վանտէր տիկինը աս յանկարծական ու զարհուրելի տեսարանը տեսնալով սարսափած ետ քաշուեցաւ . . . տղաքն ալ վախերնէն պոռալով զացին մօրերնուն ետին պահուրտեցան :

Ռոնչելլի դետինը փռուած դեռ կը տապալակուէր, և կարծես թէ վրան սաստիկ խենթութիւն մը եկած էր : « Ինծի կանչեցէք զողակիցներս, կը պոռար, նաւերը իրարու մօտեցուցէք, ճանկերը նետեցէք նաւուն վրայ, նայեցէք որ մէկը չփախչի . . . Ո՞վ է աս մարդը որ իմ առջև Աստուծոյ վրայօք կը խօսի . . . ծով ձգեցէք զինքը . . . »

Այս միջոցին մէյմըն ալ նորէն զիս տեսաւ .

— « Ի՞նչ կը տեսնամ, Նատաման . . . գերեզմանէն ելած ուրուական . . . ի՞նչ կ'ուզես ինծմէ . . . ես քեզմէ չեմ վախնար . . . » :

Տէր Նէրվալ առանց իր մտքի հանդար-

տութիւնը կորսնցնելու վանտէր խաթունին քով զնաց ու ըսաւ որ տղաքը առնէ տանի :

« Էրեկդ , ըսաւ , բոլորովին ինքիրմէ դուրս ելած է և վտանգի մէջ է . ուստի հիմայ մէկը կը խաւրեմ որ երթայ բժիշկը կանչէ : Երբոր բժիշկը եկաւ ու հազիւ թէ Ռոնչեւլիին քով մօտեցաւ , Ռոնչեւլի զինքը տեսնալուն պէս կատաղութիւնը աւելի սաստկացաւ . « Քու ամուսինդ , ըսաւ բժիշկը վանտէր խաթունին , հիմայ բոլորովին խելքը կորսնցուցած է , անանկ որ եթէ ասանկ շարունակէ և ուժը վրան զայ , մեծ վնաս կրնայ ընել քովի եղող անձանց : Շուտով մը զինքը բերդը տանել տուր , որ անկողին մտնայ , որպէս զի եթէ կարելի ըլլայ լաւ մը արիւն առնենք » :

Տէր Նէրվալ հրաման տուաւ որ երթան բերդը ու քանի մը ծառայ կանչեն : Իրեք հոգի եկան , բայց Ռոնչեւլիին ինչ սարսափելի վիճակի մէջ ըլլալը տեսնալով , մէկն ալ սիրտ չըրաւ քովը մօտիկնալու :

Քիչ մը ատեն անցնելէն վերջը , Ռոնչեւլի սկսաւ զՄալանոն իրեն օգնութեան կանչել . բայց որովհետեւ և ոչ մէկը զիտէր այդ անունը , անոր համար չկրցան իմանալ ինչ մարդ ըլլալը . ետքը սկսաւ Տիք անունը տալ , որ Մալանոյին սուտ անունն էր :

Ան ատեն բժշկին խորհրդովը ամէնքնիսալ քովէն հեռացանք , յուսալով որ եթէ քովը քիչ մարդ ըլլայ աւելի զիւրաւ կը հան-

զարտի , ու քովի խուցը քաշուեցանք ուսկից կրնայինք ամէն բան լսել :

Վանտէր խաթունը սարսափած ու գողզրզալով բերզը զնաց որ Տիք — Մալանոն փնտռէ , և զինքը առած հետը բերաւ : Բայց Ռոնչելլի իր չարութեանցը գործակիցը տեսնալով աւելի ձայնը բարձրացուց , և խենթութիւնը աւելի սաստկացաւ :

— « Ինչո՞ւ համար ատ կինը չ' սպաննեցիր , կը պոռար . . . զեւ կենդանի է . . . այժ . . . ահա զինքը կը տեսնամ . . . հոս է . . . »

Վանտէր խաթունը էրկանը այս խօսքերուն վրայ սկսաւ խորունկ կերպով մը մը տածել , որ 'ի սկզբան անդ խենթութենէն առաջ եկած աննշան ու ցնորեալ մարդու խօսքեր կը կարծէր : Եւ թէպէտ չի կրցաւ ան նշանաւոր խօսքերուն միտքը հասկնալ , բայց սկսաւ մտածել թէ ինչ իմաստ ու միտք կրնային ունենալ ան խորհրդաւոր խօսքերը :

Տիք — Մալանոն ջանաց իր տէրը լուսընելու . բայց տեսնելով որ ճար չկայ , Վանտէր խաթունը առանձին կանչելով ըսաւ .

— « Անհրաժեշտ կերպով հարկաւոր է որ էրիկդ բերզը տանինք , ու հոն ես միայն քովը պէտք է կենամ : Հոս այնպիսի զիրքի մէջ ենք հիմայ որ կրնայ խիստ վտանգաւոր հետևանքներ ունենալ » : Վանտէր խաթունը խնդրեց որ աւելի որոշ կերպով միտ-

քը բացատրէ , որուն պատասխանեց Տիբ
ըսելով :

Հիմայ հոս ոչ տեղը և ոչ ժամանակն է
միտքս բացատրելու . աս միայն կրնամ ը-
սել որ էրկանդ այս անձանց զիմաց ըսած
խօսքերը կրնայ իրեն և հետևաբար քեզի
ու տղոցդ թշուառութեան պատճառ ըլլալ :
Ես յանձն կ'առնեմ մինակ Պ . Վանտէրը
զղեակը տանելու :

Ան ատեն Տիբ — Մալանոյ բժշկին քովը
երթալով ,

— « Պարոն , ըսաւ , պարապ տեղը հոգ
կը տանիս , վասն զի զիտեմ որ դուն տի-
րոջս ինչ հիւանդութեան տէր ըլլալը չես
զիտեր : Պարզ զիպուածական բան մըն է
եղածը , որ քիչ անգամ կրնայ հանդիպիլ ,
և ես երկար ատեննուան փորձով զիտեմ թէ
իրեն ինչ դեղ պէտք է : Հիմայ ևս Պ . Վան-
տէրը կ'առնեմ զղեակը կը տանիմ , և իր սո-
վորական զեզերը կ'ընեմ , որոնցմէ դուրս
ուրիշ բան տալը վտանգաւոր կրնայ ը-
լլալ » :

Բժիշկը տեսնալով , որ հոն կենալը անօ-
գուտ է , շուտով ելաւ գնաց :

Մալանոյ երբոր մինակ մնաց որ զինքը
խնամէ , նախ մէկէն բերանը թաշկինակ
մը թխեց , որպէս զի ձայնը կտրէ . վասն
զի երթալով աւելի վտանգաւոր խօսքեր
բերնէն դուրս կը հանէր , վերջը ձեռքերն
ու ոտքերը կապեց : Ռոնչելլի կատաղու-
թենէն նուազած , տկար կերպով դէմ կը

դնէր , բայց բան մը չկրցաւ ընել , ուստի Տէր — Մալանոյ զինքը ուսը առած Տ . Նէր վալին տունէն տարաւ :

Մենք ան ատեն սրահը ելանք և տեսանք որ Վանտէր խաթունը աթոռի մը վրայ այլայլած ինկեր մնացեր էր : Խեղճ անմեղ կնկանը չորս կողմը առինք որ զրեթէ բոլորովին զգայութիւնը կորսնցուցած էր և շատ ջանք ըրինք զինքը հանդարտեցնելու , բայց անօգուտ տեղը :

Բայց վերջապէս լեզուն բացուեցաւ : Մէկէն ձեռքը իրեն քաշեց որ բռներ էի , և սարսափած աչքերը վրաս տնկելով ,

— Խաթուն , ըսաւ , էրիկս գրեզ տեսնալով ատանկ զարհուրելի վիճակի հասաւ . . . : Ա՛հ , կրկնեց բարձրաձայն , ասոր տակը խորհրդաւոր բան մը կայ . . . : Այնպիսի խօսքեր բերնէն լսեցի որ դեռ ականջներս սաստիկ կերպով կը հնչեն . . . : Կ'աղաչեմ , յայտնէ ինձի ատ զաղտնիքը որ զիս ասանկ դառն կերպով կը տանջէ . . . : Դու որ ատանկ բարեսիրտ խաթուն մըն ես , մի թողուր զիս ասանկ երկիւղալից տարակոյսներու մէջ . . . :

Տ . Նէրվալին սաստիկ սիրտը ելլելով Վանտէր խաթունին ըսաւ .

— Թէ որ վրաս քիչ մը վստահութիւն ունիս , խնդրեմ այս վայրկեանիս ցրցուր վստահութիւնդ՝ ետ կենալով ըրած հարցմունքներէդ : Միայն աս զուրցեմ քեզի որ աս խաթունս անանկ կին մըն է որուն վրայ

կրնաս ամենայն կերպով վստահ ըլլալ ինչ
և իցէ նկատմամբ ըլլայ :

— Այո՛ խաթուն , գաղտնիք մը կայ աս
բանիս մէջ , և կ'ուզէինք դայն քու օգտիդ
համար քեզմէ ծածկել : Աստուած ոչ մեր
այլ իր կամացը համեմատ կարգադրեց դէպ-
քերը :

— Բայց հիմայ աս գաղտնիքը յայտնելու
յարմար ժամանակը չէ , և ոչ իսկ հրա-
մանքդ կարող ես բանին ինչ ըլլալը հաս-
կընալ . արդէն սիրտդ բաւական վշտացած
է . հարկ չէ ուրիշ վշտեր ալ վրան աւել-
ցընենք » : Աս ըսելով ծունկի վրայ եկաւ ու
« Աղօթք ընենք » , ըսաւ :

Ամենքնիս ալ իր օրինակին հետեւելով ա-
ղօթքի նստանք . ու երբոր լմնցուցինք ,

— Պէտք է , խաթուն , ըսաւ Տ . Նէր-
վալ , որ ելլաս բերդը երթաս որպէս դի-
տղոցդ վրայ հսկես » :

Մենք ալ ելանք խեղճին հետ մէկտեղ դա-
ցինք , ու քալելու միջոցը իրեն միշտ կ'օգ-
նէի : Աստուած ինձի այս միջոցին անանկ
նոր զօրութիւն մը տուաւ , որ բնաւ ինք-
զինքս չէի կորսնցուցած . և թէ որ չգիտ-
նայի որ Աստուծոյ կարողութեանը առջին
անկարելի բան չկայ , նոյն իսկ ինձի անհա-
ւատալի բան կ'երևնար :

Երբոր վանաէր տիկինը բերդը տարինք ,
մենք նորէն ժամատունը դարձանք :

Հոն քանի մը վայրկեան լուռ մունչ կենալ-
նէս ետև Տ . Նէրվալը ասանկ սկսաւ ըսել :

— Չարութիւնը իր պատիժն ալ հետը կը կրէ , և անօգուտ տեղը յանցաւորը կը ջանայ մարդկային արդարութենէն փախչիլ : Այս ահաւոր ճշմարտութեան օրինակը աչքերնուս դիմացը տեսանք . . : Կարելի բան չէ որ Աստուծոյ օրէնքներն ու խրատները ոտքի տակ առնենք ու անպատուհաս մընանք : Աս մարդը մարդկութեան և արդարութեան զգացմունքները բոլորովին արհամարհած էր , և միտքը ամպարիչաւ մտածութիւններով լեցուցած էր . . . : Բոլոր կեանքը անցուցած էր իր հաճոյքը կատարելով և իր նիւթական շահին ետեւէն ըլլալով :

— Ամէն անօրէնութիւն 'ի գործ դրաւ որպէս զի կարենայ իր այնչափ փափաքած հարստութիւնները ձեռք բերէ . և ընելու ատենը միտքը դրած էր որ պիտի կարենայ իր ատարաութեանցն և չարութեանցը պըտուղը վայելել . ընտանեաց տէր եղաւ , արտաքին երևոյթով մը ինք զինքը ծածկեց , և չզիտցողները ուզածին պէս խաբեց : Բայց փուճ տեղը ուրիշները կը խաբէր , մինչդեռ ինքն իսկ չէր հաւատար իր ըրածին : Ինքը անընդհատ իր անձին տանջանքն ու պատիժը եղած էր :

— Ամպարչտութեամբ իր հողին սպաննելով , այնպիսի կեանք մը անցուց որ անհնարին է մարդկային բանիւք բացատրել . կենդանի դիակ մըն էր , և խաւարային ոգւոյն ու զարչելի և ապականեալ մարմնոյն զերի եղած էր :

— Ինքզինքը հանգստացնելու համար այլանդակ սնապաշտութիւններու տուած էր ինքզինքը, որոնց դիւրաւ հաւատք կ'ընծայէր բոլորովին վատթարացած ու ապականած ըլլալով իր սիրտը : Ո՛հ արդարացի պատիժ ան մարդուն որ Աստուծոյ տուած լոյսն և ճշմարտութիւնները արհամարհեր է » :

Ասոնք ըսելով Տ. Նէրվալ ոտքի ելաւ . ես ալ Դոլային հետ խուցս քաջուեցայ, և հոն մէկտեղ երկայն ատեն Աստուծոյ կարողութեան և իր սուրբ օրէնքները պահողներուն երջանկութեանը վրայ խօսեցանք :

Երկրորդ օրը երեկոյեան դէմ, մէկը թուղթ մը բերաւ ինծի վանտէր տիկնոջ կողմանէ, յորում կ'աղաչէր ինծի որ Տ. Նէրվալին հետ իրեքնիս մէկտեղ գալով խօսակցինք քիչ մը ատեն : Սիրով յանձն առինք իր խնդիրքը, ինքն ալ քիչ ատենէն եկաւ ժամատունը :

Երբոր ներս մտաւ ձեռքէս բռնեց ու համբուրելով զայն արցունքներով թրջեց . վերջը ըսաւ թէ ամենահարկաւոր ըսելիքներ ունի մեզի . հազիւ կրնար խօսիլ, և ա՛մէն վայրկեան հեծկլտալով ձայնը կը կըտրէր : Վերջապէս քիչ մը հանգարտելով սկսաւ գուրցել իր ըսելիքները :

Խեղճը իմացեր էր Մալանոյէն բոլոր իր էրկանը անցեալ կենաց դէպքերը . վասն զի Մալանոյ այլայլած և զիս տեսնալէն սաստիկ ահաբեկած ամէն բան տեղն 'ի

տեղը պատմեր էր Վանտէր տիկնոջ, ու ինքը մէկէն բերզը թողուցեր դէպ 'ի Պորտոյ ճամբայ ելեր էր . որ անկէց ալ նաւ մը մտնելով կարենայ փախչիլ :

Վանտէր տիկինը Մալանոյին պատմած ներուն բուրրովին չկարենալով հաւտալ ելեր ինծի եկեր էր որ բանին ճշմարտութիւնը ու ինչպէս ըլլալը իմանայ :

Ափսո՛ս որ չէինք կրնար եղածը ծածկել . բայց այս միայն չուզեցինք ըսել որ Ռոնչելլին սպաննած քարոզիչը Տ . Նէրվալին եղբայրն էր :

Երկայն ատեն քովերնիս կեցաւ .

— Տէր Աստուած , կ'ըսէր ու կուլար . ուրե՛մն առանց դիտնալու չարութեան ու անօրէնութեան մը արդիւնքը կը վայելէի . . . Հայր իմ , ըսաւ Տ . Նէրվալին , ես հիմայ ինչ պիտի ընեմ . . . Հրամանքդ ըսէ ինծի ինչ ճամբայ որ պիտի բռնեմ անանկ ցաւալից պարագաներու մէջ :

— Աղջիկս , ըսաւ Տ . Նէրվալ , հիմայ ուրիշ բան ընելիք չունիս բայց միայն Աստուծոյ կամացը հպատակիլ ու ազօթք ընել :

— Ես հիմայ դժուարին դործոյ մը ձեռք պիտի զարնեմ . . . և թերևս ալ անհնարին բանի մը , բայց պէտք է որ ձեռք զարնեմ . . . քահանայական պարտքերս աս կը պահանջեն ինծմէ . . . պէտք է ջանամ ատ մեծ մեղաւորը առ Աստուած դարձնել . . . Թէ որ հոգին պիտի փրկուի , ահաւասիկ այս է

միակ ժամանակը . . . իսկ եթէ ոչ , յաւիտեան փրկուելիք չունի :

— Անտարակոյս ճանչցած պիտի ըլլայ Աստուծոյ զօրութիւնը՝ աչքին առջևը տեսնելով այն անձը որ ինքը որոշ միտքը դրած էր թէ մեռած է . այն թշուառ անձը կ'ըսեմ , որն որ լայնատարած ծովուն ալեացը մատնուած անառաջնորդ և անղեկ նաւով մը , պէտք էր որ կորսուէր թէ որ Աստուծոյ մեծասքանչ զօրութիւնը օղնութեան չհասնէր : Պէտք է որ ճանչնայ դարձեալ այն աներևոյթ ձեռքին կարողութիւնը որ զինքը չկարծած ատենը իր ատելոյն ոտքը խոնարհեցուց խելքը զլխէն առնելով նախ :

— Խաթուն , ըսաւ ինծի Անտէր տիկինը . զիտեմ որ դուն զիս քու մեծանձն վեհանձնութեամբդ միայն սիրեցիր , որ խիստ շատ պատճառներ ունէիր ինծմէ խորշելու . չեմ զիտեր ինչ ընեմ ես հիմայ որ կարենամ դարման մը ընել այն վիշտերուն զոր քեզի պատճառեց այն անձը զոր չեմ համարձակիր և ոչ ալ կ'ուզեմ իմ ամուսինս անուանել :

— Խաթուն , ըսի իրեն , հիմայ պէտք է որ ջանանք միայն Տ . Նէրվալին զիտած վախճանին հասնելու գործակից ըլլալ :

Անտէր տիկինը Տ . Նէրվալին մեծապէս շնորհակալ եղաւ :

— Այո , ըսաւ , ատ մեծ մեղաւորին հողին պէտք է որ խալըսի . . . զէթ պէտք չէ յոյսերնիս կտրենք , այլ հարկ է ձեռք դար-

նել գործելու որուն կատարմանը ես ալ իմ կողմանէս ամէն ճիգն կը թափեմ: Այէսօրուրնէ 'ի վեր իր զարհուրելի կատաղութիւնը սկսաւ նուաղիլ, և ամէն բան ինծի յոյս կ'ուտայ որ քիչ ատենէն խելքը զուխը կուգայ:

Քանի մը օր վրան անցաւ միակերպ բերդէն լուրեր կ'առնէինք, թէ վանտէր կամաց կամաց երթալով կ'առողջանար:

Տ. Նէրվալ յարմար առթի մը կ'սպասէր որ մտածած դժուարին գործոյն ձեռք գարնէ, և ահա առտու մը բերդին ծառաներէն մէկը նամակ մը բերաւ Տ. Նէրվալին վանտէր խաթունէն գրուած: Ասոր մէջ համառօտ կերպով մը կ'աղաչէր վանտէր խաթունը որ Տ. Նէրվալ քանի մը վայրկեան բերդը գայ, բայց որչափ կարելի է նէ շուտով վասն զի խօսելու հարկաւոր բան մը ունէր:

Տ. Նէրվալ երբոր թուղթը կարդաց, դարձաւ ինծի ասանկ ըսաւ.

— Աստուած անշուշտ աղաչանքիս լսեց: Անշուշտ ատ մարդը բարոյապէս փոխուելու վրայ պիտի ըլլայ. . . »: Եւ տեսնելով որ ես լուռ կեցեր եմ.

— Ի՞նչ կը մտածես, ըսաւ:

— Կը մտածեմ, ըսի, որ հրամանքդ խիստ ազնիւ սիրտ ունիս, և կարգէ գուրս զթած ես. բայց մտքէս կ'անցնի որ ոչ երբէք պիտի կարենաս Ռոնչելլին դարձի բերել:

Ասանկ կտրուկ ու մարգարէական կեր-

պով խօսելուս համար , Տ . Նէրվալ հայրական խրատ մը տուաւ ինծի :

— Ի՞նչու համար , ըսաւ , Աստուծոյ շքնորհացը վրայ կը տարակուսիս :

— Բնաւ չեմ տարակուսիր , սլատասխանեցի , Աստուծոյ ամենակարող շքնորհաց վրայ . բայց դարձեալ կ'ըսեմ թէ ես չեմ կարծեր որ Առնչելիին դարձի դայ . ես ալ կ'ուզեմ զիս խաբել , բայց չեմ կրնար այդ մարդուն վրայ ունեցած համոզմունքս փոխել :

Տ . Նէրվալ մէկէն ելաւ բերդը զնաց . ու քիչ մը ատենէն ետե դարձաւ եկաւ ժամատունը :

Թէպէտ և եղանակը ցուրտ էր , Գեկտեմբեր ամսոյն մէջ ըլլալով , բայց ճակտէն վար քրտինքը ջուրի պէս կը վազէր : Աչ երբէք զինքը անանկ այլայլութեան մէջ տեսեր էի , և որչափ ալ կ'ուզէր ծածկել , բայց և այնպէս դէմքին վրայ յայտնի կը տեսնուէր :

Եկաւ կրակարանին քով նստաւ ուր որ մենք ալ ժողվուած էինք . չէինք համարձակէր իրեն բան մը հարցնելու և լուռ կերպով երեսը միայն կը նայէինք : Բայց յայտնի կը դուշակէինք որ Առնչելիին ըրած այցելութիւնը վախճանազուրկ եղած պիտի ըլլար :

— Ո՛հ աղջիկս , ըսաւ վերջապէս , Առնչելիին վրայօք ըրած մարգարէութիւններդ ստուգուեցան . . .

— Երբոր բերդը մտայ Վանտէր խաթունը զիմացս ելլալով, ըսաւ .

— Եկուր, Աստուած իմ ջերմեռանդն խնդրուածքիս լսեց . Պ . Վանտէր քեզի կ'սպասէ, կ'ուզէ հետդ խօսիլ . . .

Աս ըսելով, զիս իր էրկանը խուցը մը ապուց ու ինքը ելաւ գնաց :

Վանտէր — Ռոնչելլի անկողնոյն մէջ պառկած էր ու չորս կողմը վարագուրով զոցուած . ես անկողնէն քիչ հեռու դացի նստայ, և լուռ սպասեցի որ ինքը խօսքը բանայ :

Վարագոյրը կէս մը բացաւ, ու վայրենի դազանի մը պէս աչքերը վրաս տնկած ինծի նայեցաւ, և իբրև թէ իմ նայուածքէս վախցած, վարագոյրը զոցեց ու սկսաւ ըսել :

— Խնդրեմ՝ զուրցէիր ինծի թէ ի՞նչ առթով քովդ եկած է այդ օտարական կիներ :

— Ատ խաթունը, պատասխանեցի, Պորտոյի գերապատիւ Սրբեպիսկոպոսը իմ քովս խարեց :

— Բայց ուսկից Պորտոյ եկեր է այդ կիներ :

— Ատ հարցմունքին չեմ կրնար պատասխան մը տալ, ըսի :

Երկար լռութիւն եղաւ . . . բայց վերջապէս,

— Ես միտքս զրեր էի, ըսի, որ զիս կանչելդ բոլորովին տարբեր վախճան մը պիտի ունենայ թող թէ ատ կնկան վրայ աւելորդ

հետաքրքրութիւններ ընել : Կը յուսայի որ այդ հիւանդութիւնդ քու հոգւոյդ բժշկութեանը պատճառ կ'ըլլայ : Ահաւասիկ եկած եմ ամէն օգնութիւն ընելու , և հոգւոյդ առջև բանալու աստուածային շնորհաց դանձերը . որով սրտիդ ցաւոցն ու տագնապներուն հաղորդակից ըլլալ , զորոնք ինչուան հիմայ ինծմէ ծածկեր էիր , թէպէտև ինչպէս զիտեմ եկեղեցւոյ պարտքերդ կը կատարէիր : Հաղիւ թէ ասոնք ըսի , մէյմըն ալ սկսաւ անկողնին մէջ կատաղաբար տապալտկիլ :

— Խօսքս հոգւոյս համար չէ , ըսաւ , և ան կողմանէ ըսելու բան մը չունիմ Իսկ հիմայ քեզի ըսելիքս աս է : Առանց երկայն բարակ խօսքեր ընելու շտկէ շիտակ քեզի կ'ըսեմ որ տունդ եզոզ ատ կնիկը զիս չարաչար անհանդիստ կ'ընէ ու կը նեղէ . . . պատճառը չեմ կրնար զուրցել : Ասիկայ անպիտան կին մըն է որ ամէն տեղ կը ստըտի , և իր ստութիւններովը կը ջանայ պարզամիտ ու զիւրահաւատ մարդիկը խաբել : Կը խնդրեմ որ մէկէն ատ անպիտան կինը քովէդ ճամբես . . . խնդիրքս աս է . . . Հիմայ կրնաս երթալ , վասն զի ուրիշ բան ըսելիք չունիմ :

— Պիտի չ'երթամ ըսի , ինչուան որ զքեզ զղջումի չբերեմ : Աղէկ գիտցիր , որ քու յանցանքներդ զիտեմ , և վրանին չեմ տարակուսիր : . . . Իսկ ատ խաթունին գալով որուն բարի ու զովելի անունը կ'ուզես մէկ

ստիւ ընել , ես քեզմէ աւելի լաւ կը ճանչնամ զինքը : Քու բռնութեանցդ զոհ եղած է այն անձը և անոր համար կ'ուզես որ զինքը տնէս հեռացնեմ ու վռնտեմ : Բայց ատ բանը մտքէդ հանէ , վասն զի չեմ կրնար քու կամքդ Պորտոյի սուրբ Արքեպիսկոպոսին հրամանէն վեր դնել : Ես հիմայ կ'երթամ՝ բայց կ' սպասեմ այն վայրկենին որ զղջումի դալով , անկեզծութեամբ կրօնական պարտքերդ կատարես յանցանքներդ քաւելով » :

— « Կը տեսնաս խաթուն , ըսաւ ինծի Տ. Նէրվալ որ ատ մարդը քու ձեռքէդ խալը սիլ կ'ուզէ միայն : Ուրեմն պէտք է որ շատ մեծ խոհեմութիւն բանեցնես գործոցդ մէջ , և քեզի խորհուրդ կ'ուտամ որ երբէք մինակ տնէն դուրս չելլաս : Ամենայն կերպով իրմէ պէտք է վախնաս :

— « Ոչ այնչափ ինծի , հապա քեզի համար է վախս , ըսի Տ. Նէրվալին . . . Բայց կարծեմ պէտք է օրինաց ձեռնառութեանը դիմենք :

— « Աղջիկս , ըսաւ , ատ հնարքը ինծի լաւ չերևնար . . . Ռոնչելլին մինակ չէ , հապա ունի քրիստոնեայ և բարեպաշտ ամուսին մը , ունի ուրիշ երկու անմեղ որդիք ալ . իր անձին եղած վնասը , այդ իրեք անմեղներուն ալ կ'երթայ . . . : Եւ դարձեալ պէտք չէ իր զղջալուն վրայ յուսահատիլ : Վասնտէր տիկինը տարակոյս չունիմ որ էրկանը դարձի դալուն նկատմամբ ամենայն հնարք կը բանեցնէ :

— « Ինչ որ ալ ըլլայ, Պորտոյի Արքեպիս-
կոպոսին պիտի գրեմ որ զիտնամ թէ ինչ
ճամբայ պիտոր բռնեմ աս մեծ մեղաւորին
նկատմամբ: Յննդեան օրը կը մօտիկնայ. . . :
Կը սոսկամ քանի որ կը մտածեմ որ ատ
մարդը կրնայ նաև եկեղեցւոյ սրբազան
խորհուրդները ոտքի տակ առնելով պըղ-
ծել: Այսպիսի պարագայի մը մէջ պէտք է
Արքեպիսկոպոսին խորհուրդին հետեիմ ու
անոր համեմատ ինք զինքս կառավարեմ:

Արքեպիսկոպոսը մէկէն գրեց Տ. Նէր-
վալին ինչ ճամբայ որ պիտոր բռնէր վան-
տէր — Ռոնչելլին նկատմամբ:

« Ասկէց ետև, կ'ըսէր, ատ մարդը չկրնար
եկեղեցւոյ խորհուրդներուն մասնակից ըլ-
լալ, ինչուան որ զղջման յայտնի նշաններ
չի ցուցընէ: Իմացուր իրեն իմ կողմանէս
որ հեռու կենայ ոչ միայն խորհուրդներէն,
հապա եկեղեցիէն ալ, և կ'արգիլեմ որ ժամ
չմտնայ, ինչուան որ զղջմամբ ու դարձի
գալով, անկեղծութեամբ Աստուծոյ շնոր-
հացը ճամբուն մէջ չմտնայ »:

Տ. Նէրվալ արքեպիսկոպոսին հրամա-
նին համեմատ մէկէն Ռոնչելլին թուղթ
մը գրեց ամէն բան իմացնելով. բայց սա-
տասխան մը չառաւ:

Ի Ա.

Ծննդեան տօնին նախընթաց շաբաթը հասած ըլլալով, ամէնքը կը պատրաստուէին աշխարհիս փրկչին Ծննդեան տաբեղարձին տօնը կատարելու . Տ . Նէրվալ օրը երկու անգամ ժամ կ'երթար ժողովրդեան խրատ տալու և զիրենք պատրաստելու :

Վերջապէս եկաւ Ծննդեան օրը . . : Բայց ի՛նչպէս դարմացած մնացիներ երբոր ժամ մտանք ու տեսանք որ Ռոնչելլին դասին մէջ իր սովորական տեղը մինակ նստած էր . . . Հոն կեցած կը ջանար իր աստիճանին մեծութիւնը ցուցնել, զոր ըստինքեան իր անարգ կենօքը մէկ ստըկի ըրեր էր, և կը ջանար իր պժգալի կեղծաւորութեամբը զամենքը խաբել :

Ես Նէրվալ օրիորդներուն հետ էի . ելայ անանկ տեղ մը գացի կեցայ ուսկից կրնայի տեսնալ զինքը, զիտնալով որ իմ ներկայութիւնս իրեն մեծ յանդիմանութիւն մըն էր :

Մեր և Ռոնչելլին կեցած տեղոյն մէջը՝ միայն դասին վանդակապատ դուռը կար. ինքը խորանին անմիջապէս մօտիկ կեցեր էր, և ան միջոցին Տ. Նէրվալ ժամերգութիւն կ'ըսէր :

Պ. Վանտէր երբոր դիտ տեսաւ, կնճռած ձեռքովը առջևի նստարանը ուժով մը բռնեց . . . բոլորովին այլայլեցաւ . . . Ստէպ զլուխը անդին կը դարձընէր, կարծելով որ անով պիտի կարենայ իմ տեսութեանս տպաւորութիւնը մտքէն հեռացնել . . . բայց բոլոր ջանքը անօգուտ եղաւ : Ես սուր աղ-դու նայուածքով մը աչքերս վրան տնկեր էի լի բարկութեամբ՝ որ ներսէս կ'զգայի ատ ամպարիչտ մարդը տեսնելով, որ ըստ ինքեան այս միջոցին տունը փակուած պիտի կենար և հոն առանձնութեան մէջ Աստուծոյ շնորհքը պիտի խնդրէր : Արիւնս զլուխս դարկաւ տեսնալով իր այն ձեռքերը, որ սուրբ նահատակին արեամբը դեռ ներկած էին, ու ինքը եկեր էր բարեպաշտութիւն կը ձևացնէր, ատանկ փառաւոր օրուան մը սրբութիւնը ոտքի տակ առնելով :

Բայց դարձեալ Աստուծոյ ձեռքը ատ մեծ մեղաւորին վրայ ծանրացաւ : Չկրնալով իմ ներկայութեանս դիմանալ, ելաւ որ երթայ : Մէյմըն ալ յանկարծ բոլորովին ուժը կորսնցուց, դասին մէջ գնաց Տ. Նէրվալին ոտքին առջևը ինկաւ, որն որ վախ-ցած ետ քաշուեցաւ . . . Ռոնչելլի բոլորո-

վին ինքիրմէ դուրս ելած՝ զեանին վրայ կը տապալտըկէր... որով նորէն դարձնալ իր ըզգայութիւնը կորսնցուց, և կարծես թէ ասով Աստուած զինքը ուզեց նորէն խրատել :

Եղեկեցւոյ մէջ ժողովուած խոտն բազմութիւնը Ռոնչելլիին հանած ձայները լսելով շփոթած մնացեր էր . իսկ որոնք որ այս քստմնելի տեսարանին մօտ էին աւելի ևս սարսափած ու զող ելած կը նայէին : Անատեն վանտէր խաթունը գողգղալով ու ահաբեկեալ իր էրկանը քովը վազեց . բայց անիկայ զինքը չճանչցաւ . . . :

Վերջապէս վանտէր բալորովին ուժէ իյնալով անշարժ երեսի վրայ գետինը փռուած մնաց :

Աս որ տեսաւ Տ . Նէրվալ՝ ազաչեց հոն գտնուողներէն ոմանց որ Պ . Վանտէրը իրեն բերդը տանին . բայց ոչ որ համարձակեցաւ քովը մօտենալու՝ պատճառ բերելով թէ անիկայ սատանային հետ վերաբերութիւն ունի , և թէ այս բանս առաջուց ալ լսած էին իրենք բայց չէին ուզած հաւատալ , սակայն հիմայ , կ'ըսէին , իմացանք որ իրաւցընէ ճշմարիտ է եղեր ըսածնին :

Բայց վերջապէս Տ . Նէրվալ այնպէս մը յարմարցուց որ զինքը պատգարակի մը վրայ գնելով եկեղեցիէն դուրս հանեն . Վանտէր խաթունն ալ անոնց ետէն գնաց : Մէկէն եկեղեցւոյն մէջ խաղաղութիւնը տիրեց՝ և մենք երկիւղած լուսեամբ մը կ'սպասէինք որ Տ . Նէրվալ քարոզը սկսե-

լու նշանը տայ՝ որովհետև միտք ունէր նոյն օրը ժողովրդեան քարոզ մը տալ : Քիչ առև նէն ամպիոն ելաւ՝ ու դեռ խօսքը չսկսած երկայն աղօթք մը ըրաւ . երեսէն կաթիլ կաթիլ քրտինքը կը վազէր . սակայն քիչ առաջ պատահած Ռոնչելլին զիպուածին վրայ շատ վշտացեր էր՝ օրուան զեղեցիկ հանդիսին արգելք ըլլալուն համար :

Երբոր ժամատուն դարձանք խիստ շատ հոգի մեզի այցելութեան եկան . և որովհետև խիստ մեծ տպաւորութիւն ըրեր էր ամենուն վրայ ալ ժամուն մէջ հանդիպած դէպքը , անոր համար ամէնքն ալ նոյն բանին խօսք կը բանային : Մենք իրենցմէ իմացանք որ խել մը առենէ ՚ի վեր զեղին մէջ խօսք մը կը պտըտի եզեր , իբրև թէ Վանտէր զիւական հմայութեանց ետէն եղած ըլլայ :

Սակայն վերջը ստոյգը իմացանք որ բերդին պզտիկ հովիւը անզոյչ գտնուելով մօրը յայտներ է եզեր զեանափորին մէջ տեսածները : Ան ալ լսածին պէս՝ չկարենալով բանը ծածուկ պահել մէկէն իր գրացի զեղացիներուն հաղորդեր է Վանտէրի վրայ լսած այս նոր տեղեկութիւնը :

Իրաւ է որ այն տեսակ մտգական բաները զեղացոց մտքին վրայ շատ մեծ տպաւորութիւն կ'ընեն ու մէկէն կը հաւտան . անոր համար հիմայ ալ աս լուրը լսածնուն պէս ամէնքն ալ իբրև ամենաստոյգ բան հաւտացեր էին . սակայն այս զիպուածիս

մէջ գեղացիք իրաւունք ունէին , վասն զի արդէն առաջուց ալ ամէնքը զՎանտէր իբրև ամենադէշ ու սատանայի բարեկամ մարդ մը մտքերնին զրած են եղեր :

Երկրորդ օրը իրիկուան դէմ Վանտէր խաթունը ժամատունը եկաւ բոլորովին տրտում ու յուսահատ կերպով մը : Արդէն իմացած էր թէ ինչպէս վախճանազուրկ եղած էր Տ . Նէրվալին ջանքը Վանտէրը դարձի բերելու համար . որով իր ունեցած յոյսը պարտալը ելլալով նորէն անյուսու թեան մէջ ընկղմած էր իր էրկանը դարձի դալուն և ապաշխարելուն վրայ :

Իսկ մենք ամէն տեսակ մխիթարական խօսքերով ջանացինք իր վիշտերը մեղմացնել . սակայն ոչ մեր և ոչ Տ . Նէրվալին խօսքերը բաւական եղան զինքը կերպով մը մխիթարել :

— Մեղք , պատասխանեց խեղճը , մեղք որ Պ . Վանտէր ալ իր գէշ ճամբէն ետ չկրնար դառնալ . . : Նոյն իսկ ան միջոցին որ զինքը թողուցի ու հոս եկայ քիչ մը սթափելու համար , որուն մեծապէս կարօտութիւն կ'զգայի , իր խօսքերը հոգւոյն ցաւալի վիճակը կը յայտնէին սակայն կամաց կամաց խելքը վրան եկաւ . . : Բայց , Տէր Աստուած . . . ան ի՛նչ կատաղութիւն . . . Ո՛հ , պէտք է որ միշտ վրան հըս կեամ' . . . ի՛նչ ընեմ , պարտքս է . . . պէտք է որ քովէն չհեռանամ , որպէս զի չըլլայ թէ

յանկարծ անանկ բան մը ընէ որով իր հոգին բոլորովին կորսուի . . . :

Տեսանք որ խեղճը չէր ուզեր իր էրկանը ըսած խօսքերը մեզի ալ հաղորդել . անոր համար մենք ալ անանկ բաներու վրայ ամենևին հարցմունք մը չըրինք իրեն , թէպէտ քիչ շատ իմացանք որ Վանտէրին սպաննալիքը ինծի ու Տ . Նէրվալին զէմ եղած պիտի ըլլային :

— Զըլլայ որ յանկարծ աս զիշեր տնէն դուրս ելլաք » ըսաւ ինքը վերջին հրաժարական բարեւը տալու ժամանակ :

Քանի մը օրէն վերջը իմանանք որ Վանտէր բոլոր իր բերդին ծառաները ճամբեր էր բաց 'ի պղտիկ հովուէն ու խուլ աղախինէ մը՝ դորն որ իբրև խոհակեր պահեր էր քովը , ան ալ պարզ խուլ ըլլալուն պատճառաւ :

Սակայն Վանտէր խաթունը անօգուտ տեղը կը ջանար ծածկելու մեզմէ իր էրկանը ըրած այս տարօրինակ գործողութիւնը ու կ'ըսէր թէ Վանտէր խելքը կորսնցուցած ատենը առանց իմանալու այս խենթ գործողութիւնս ըրած էր՝ որուն ինքն ալ հաւաներ էր ձայն չհանելով իր էրկանը ըրած խենթութեանը վրայ : Եւ իրաւցընէ ալ այս խենթ գործողութիւնը իր զիմացը թեթև բան մը կ'երևնար համեմատութեամբ իր քաշած ուրիշ այնչափ նեղութիւններուն՝ որոնց քովը ասիկայ բան մը ըսել չէր :

Քանի մը օր անցնելէն վերջը դարձեալ

Վանտէր — Ռոնչելլին խելքը վրան եկաւ ու առողջացաւ, և ինչուան իր դղեակէն դուրս կ'ելլար ու իրեն կալուածներուն մէջ կը պտըտէր :

Սակայն զեղացոց զիմացը միշտ իբրև զժոխային հրէշ մը կը համարուէր Ռոնչելլի : Բայց ընդ հակառակն քիչ մը լուսաւորեալ մարդիկ՝ որոնք հեաը երբեմն վերաբերութիւն ունեցած էին, իր արտաքին ձևացեալ կերպէն խաբուելով կը կարծէին թէ պարզ ջղային հիւանդութիւն մը եղած ըլլայ երբեմնական մտքի ցնորմունքով :

Այսպէսով թէպէտ օտար մարդիկ ստուգիւ չէին զիտեր Ռոնչելլի ինչ ըլլալը, սակայն ես, Նէրվալ ընտանիքն ու Վանտէր խաթունը ամէն բան տեղն 'ի տեղը ու պատճառովը զիտէինք :

Այսու ամենայնիւ Վանտէր խաթունը միշտ ջանացած էր իր զիացածը էրկանը չյայտնելու, թէպէտ և մէկալ կողմանէ կը կասկածէր որ Ռոնչելլի իմացած ըլլայ իր ամէն բանի տեղեակ ըլլալը . վասն զի կ'ըզգուշանար Ռոնչելլի կնկանը հետ տեսնուելէն, և ան աստիճան ինքզինքը հեռու կը բռնէր, հեաը չտեսնուելով, որ խեղճ կիներ ոչ երբէք կրցեր էր իրեն հետ խօսիլ :

Վանտէր — Ռոնչելլի իր խուցը առանձնացած չէր ուղեր որ քովը մարդ մօտենայ՝ բաց 'ի ան խուլ աղախինէն՝ զորն որ վերը յիշատակեցինք՝ որուն ձեռքէն միայն

իր կերակուրը կ'ընդունէր, ու միշտ առանձին կը շրջագայէր :

Սակայն Վանտէր խաթունը ամենայն փութով իր էրկանը ամէն շարժումները կը դիտէր՝ բայց միշտ այնպիսի գաղտնութեամբ մը որ չըլլայ թէ էրիկը իմանայ : Իսկ իր ու տղոցը օգտին ու պատուոյն համար կը ջանար ամենէն ծածկել էրկանը խեղճութիւնները :

Մեծապէս վստահութիւն ունէր իմ զգուշացուցածս ու վեհանձնութեանս վրայ և դիտէր թէ ինչ աստիճանի իր վրայ գութ ունէի որով Վանտէրի գաղտնիքները ուրիշներուն չէի հաղորդեր : Ասոր համար աւելի կ'ընտրէր խեղճը որ ինքը անձամբ օրն 'ի բուն իր էրկանը քով պահպանութիւնընէ քան եթէ ուրիշներու յանձնէ՝ վախճալով որ չըլլայ թէ յանկարծ քովիները կասկած մը առնեն, զորն որ ամենեւին չէր ուզեր :

Քանի մը օրէն Վանտէր — Ռոնչելլի իր սովորական պառկելու խուցը թողուց՝ որն որ անմիջապէս կնկանը քովի խուցն էր ու բերդին պատուաւոր դատիկոնին մէջ, ու եկաւ էն վարի դատիկոնին խուցերէն մէկուն մէջ բնակեցաւ, որով իր կնկանը պառկելու խուցէն հեռացաւ . և որովհետեւ ծառաները բոլոր արձկուած էին, անոր համար խուցերը բոլոր պարսպ մնացեր էին :

Վանտէր խաթունը երբոր տեսաւ թէ էրիկը բոլորովին վարի դատիկոնին մէջ հաստատուեցաւ՝ ինքն ալ էրկանէն գաղտուկ

անկողինը ծառայիցմէ պարաս պնացած խուցերէն մէկուն մէջը փոխադրեց որպէս զի կարենայ ամէն զիշեր կամացուկ մը Վանտէրին անմիջապէս վրայի խուցը դալ ու անկէց ուչ դնել իր էրկանը ըրած ամէն շարժմանցը, որովհետեւ այս բանիս համար մի միայն յարմար խուց մըն էր ասիկայ : Մենք աս ամէն բաներս իրմէն իմացանք :

Երկայն ատեն Վանտէր խաթունը աս կերպով իր հսկողութիւնը կը շարունակէր . իսկ ընդ հակառակն Ռոնչելլի ալ միտքը դրած էր որ ամէն պէտք եղած նախազգուշութիւնները ըրած է որպէս զի իր զիշերային զբաղանացը ժամանակ ոչ ոք իր ըրածը լսէ կամ իմանայ որուն ամենայն կերպով ապահով էր :

Պզտիկ հովիւը ախոռին մէջ կը պառկէր՝ ձիապանութեան պաշտօնն ալ ընելով, որովհետեւ քիչ առաջ Ռոնչելլի մէկալ ծառայից հետ ձիապանն ալ ճամբեր էր . այս ախոռը բերդէն բոլորովին բաժնուած ու հեռու կ'իյնար : Իսկ խուլ ազախինը թէպէտ բերդին մէջ կը պառկէր՝ բայց իր խուցը ան աստիճան Ռոնչելլին կեցած խուցէն հեռու էր՝ որ եթէ լսելու կարողութիւն ալ ունենար, անկարելի էր իր պառկած տեղէն բան մը լսել և կամ իմանալ :

Բաները այս վիճակիս մէջ էին երբոր Յունուար ամսուն վերջերը յանկարծ մէկ

զիչեր մը սաստիկ ցրտասառոյց քամի մը սկսաւ փչել , և ան աստիճանի ուժով էր որ բոլոր դռներուն ու փեղկերուն ծակերը կը սուլէին քամիէն . և ահա այս շփոթութեան մէջ յանկարծ մէյմ' ալ ժամատան դուռը զարնուեցաւ :

Տ . Նէրվալ հիւանդաց երթալու համար զիչերուն որ և իցէ ժամերուն ելլալու վարժած ըլլալով՝ այս անգամս ալ դրան ձայնը լսածին պէս մէկէն ցատկեց ելաւ անկողնէն ու շուտ մը զգեստները հագնելով վար վազեց ու դուռը զարնողին հետ կը խօսէր , որն որ կը փութացընէր զինքը հիւանդի մը քով երթալու և կը սորվեցնէր իրեն հիւանդին բնակած տեղը :

Իսկ ես նոյն միջոցին պատուհանս բացած ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէի Տ . Նէրվալին հետ խօսող մարդուն ձայնը՝ որն որ կեղծեալ ձայն մը կ'երևնար , թէպէտ և բաւական վարպետութեամբ կը ձևացընէր : Սակայն քիչ մ'ալ ուշադրութիւնս աւելցընելով վերջապէս իմացայ ո՞վ ըլլալը և սաստիկ կասկած մը պաշարեց զիս :

Շուտ մը դացի Գոլան արթնցուցի՝ ու շտապաւ զգեստներս հագնելէն վերջը՝ մէկէն երկուքնիս միատեղ Տ . Նէրվալին քովը վազեցինք՝ որն որ ձեռքը կանթեղ մը բռնած զէպ'ի ժամատան դուռը կ'երթար դուրս ելլելու համար :

— Հայր իմ , պոռացի ետևէն շփոթած ձայնով մը , որուն ինքը զարմացած մնաց ,

խնդրեմ, դուրս մի ելլար, կ'աղաչեմ. . .
խնայէ մեզի. . . Ապահով դիտեմ որ քեզի
համար որոգայթ մը լարուած է. . . Այն
մարդը որ քեզի հետ կը խօսէր կեղծեալ ձայն
մը կը հանէր. . . այն ձայնը Ռոնչելլին
ձայնն էր. . . :

— Որդեակ իմ, հանդարտութեամբ մը
սլատասխանեց Տ. Նէրվալ. անօգուտ տե-
ղը կը վախես եկած մարդէն և դիտցիր որ
կը խաբուիս. ինչ կը կարծես որ Ռոնչել-
լին կարենայ ընել :

— Ռոնչելլին վախճանը, սլատասխա-
նեցի իրեն, քու կեանքդ վերցընել է, ո-
րովհետեւ զիս իր կամացը դէմ քու տանդ
մէջ պահեցիր. . . :

— Որդեակք իմ, սլատասխանեց Տ.
Նէրվալ ինծի ու Գոլային՝ որ երկու կողմը
առած թախանձանօք կը խնդրէինք իրմէն
որ տնէն դուրս չելլայ. թողուցէք որ եր-
թամ ուր որ պարտքս զիս կը կանչէ. չեմ
կրնար ձեր կասկածին ու երկիւղին համար
միայն՝ չերթալ ան տեղը ուսկից որ զիս կը
կանչեն. ինչպէս դուք նոյնպէս ես ալ կը
ճանչնամ զՌոնչելլին, սակայն ասով հան-
դերձ չեմ կարծեր որ այս մարդը ուղենայ
զիս սպաննել. . . :

Աս ըսելով ժամատան դուռը բացաւ ու
չուտ մը աներևոյթ եղաւ :

Ան ատեն ըսի Գոլային :

— Եկուր զաղտուկ կերպով մը Տ. Նէր-
վալին ետեէն երթանք :

— Աղէկ ըսիր , պատասխանեց Գոլան ,
չիտակ մենք ալ իր հետոցը ետեէն երթանք :

Այսպէսով մենք ալ ճամբայ ելանք . սա-
կայն քիչ ատենէն Տ . Նէրվալին ոտնաձայ-
նը բոլորովին ընդհատեցաւ , ու հասկը-
ցանք որ հիւանդին շուտ հասնելու համար
շուտ շուտ կը քալէր :

— Ո՛ր պիտի երթանք , հարցուց Գոլա ,
երբոր Տ . Նէրվալին քալելուն ձայնը չենք
լսեր՝ որ մեզի ուղղեցոյց պիտի ըլլար :

— Դէպ ՚ի Վանտէրի բերդը , պատաս-
խանեցի իրեն քայլերս շուտցընելով :

Քիչ ատենէն հասանք բերդին դիմացը
ու տեսայ որ դուռը բաց էր : Աս բանս
տեսնալով մեծապէս գոհ եղայ մտքիս դրա-
ծը ՚ի գործ դնելուս վրայ . . . :

Մէկէն գաւթիթը մտանք ու անկէ ալ դէպ
՚ի ներս՝ դուռը նոյնպէս բաց գտնելով : Ա-
մէն տեղ մութ էր՝ միայն խուցի մը մէջ
վառած ճրագ մը տեսայ որն որ մէկէն
ձեռքս առի ու սկսայ առաջ երթալ որովհե-
տե բերդին ներսի ճամբաները արդէն զի-
տէի . իսկ երթալու տեղերնիս ալ յայտնի
էր , վասն զի որչափ որ բաց դուռ կը գրտ-
նայինք անոր համեմատ առաջ կ'երթայինք :

Հազիւ թէ քիչ մը առաջ գացեր էինք՝
մէյմ՝ ալ տազնասալի մը մէջ եղած մարդու
ձայներ ականջնիս հասաւ

Չայնէն իմացայ որ Վանտէր խաթունը
պիտի ըլլար , որն որ միակերպ իր էրկանը
աղաչելէն չէր դադրեր՝ ու մէկալ կողմանէ

օգնութիւն կը կանչէր . մէկէն ընթացքնիս հոն ուղղելով հասանք զիննետան զիմացը ուսկից որ ստորերկրեայ գետնափորը կ'երթըցուէր :

Հոն հասանք չհասանք ահաւոր ու սոսկալի տեսարան մը զիմացնիս ելաւ . ան տխուր տեղը աղօտ լապտեր մը կախուած էր որուն լուսովը տեսանք զՌոնչելլին որ ձեռքը դաշոյն մը բռնած կատաղաբար կ'ուզէր Տ . Նէրվալին վրայ յարձկիլ . իսկ Վանտէր խաթունը մէջ մտած կը պաշտպանէր զինքը : Սակայն արիասիրտ քահանան հանդարտ ու անխուով կերպով մը այն չարագործին զիմացը կեցած կը յանդիմանէր զինքը՝ ոչ թէ իր կենացը խնայէ , այլ յորդորելով որ զղջումի դայ :

Ռոնչելլի զիս տեսածին պէս մէկէն իր անհնարին կատաղութիւնը իմ վրաս դարձուց , ու սուրը ձեռքը զՏ . Նէրվալ թողուցած իմ վրաս յարձկեցաւ :

Այս միջոցիս սովորականէն դուրս արիական կտրճութիւն մը եկաւ վրաս . . . աներկիւղութեամբ իրեն զիմացը վազեցի՝ ու արագութեամբ քան զինքը աճապարելով սուրը ձեռքէն յափշտակեցի . . . Ասկէ մէկ սարսափելի կռիւ մը բրդաւ իր ու իմ մէջս և Գոլան մէկէն ինձի օգնութեան վազեց . . . Չեմ կրնար հիմայ բացատրել իմ այն միջոցին ունեցած սաստիկ կատաղութիւնս՝ իսկ թէ որ ուժս ըսես՝ կրկնապատկեր էր . . . Տեսայ որ Ռոնչելլի դաշոյնը ձեռքէս առ-

նելու վրայ էր զորն որ ես իր ձեռքէն յափրջտակեր էի . . . :

Ես ՚ի սկզբան ձեռքի դաշոյնովս միայն զիս պաշտպանելով չէի ուզեր իրեն կենացը վրնաս մը ընել , բայց երբոր տեսայ որ անօրէնը փոխանակ ետ քաշուելու զիս կ'ուզէր սպաննել , միտքս գալով իր ըրած անօրէնութիւնները ու Տ . Նէրվալին եղբօրը մահը , և թէ ինչպէս այնչափ ըրած չարեացը վրայ նոր չարիքներ կ'ուզէր աւելցնել , երկմըտութիւնը մէկզի թողուցի ու բոլոր ուժովս ձեռքի դաշոյնս անօրէն Ռոնչելլիին կուրծքը խոթեցի՝ որն որ զլորտը կելով գետին ընկաւ ոտքիս զխմացը , որուն վրայ ես զարհուրած ետ ետ քաշուեցայ

Իսկ Վանտէր խաթունը սրտին այլայլութեանը չզիմանալով զգայութիւնը կորուսած գետին փռուած մնացեր էր :

Ան ատեն Տ . Նէրվալ շնչասպառ վիրաւորելոյն քովը մօտենալով որն որ մահուան հետ կը պատերազմէր՝ Քրիստոսի կենարար խաչը իրեն մօտեցուց Ռոնչելլի երբոր խաչը տեսաւ՝ քիչ մը առաջ որ մահուան անձկութենէն տկարացած ու հոգևարքի մը պէս էր , մէկէն ինքնիրեն ուժ տալով վեր բարձրացաւ և այն փրկարար խաչը իրմէ մերժելով իր յետին պիղծ շունչը փչեց դարչելի հայհոյութիւններով

Իսկ իր հոգին՝ որ արդէն ալ սատանային գերի եղած էր՝ զնաց այն սոսկալի գեհեանը որուն համար կ'ըսէ Քրիստոս « Ոչր որդև

ևոցա ոչ մեռանի և հոռն ոչ շիջանի » :

Հազիւ թէ Ռոնչելլի իր յետին ժանտա-
հոտ շունչը փչեց՝ սկսաւ խիղճս զարնել ը-
րած գործողութեանս վրայ, ամենեին չմտա-
ծելով թէ ըրածս միայն իմ ու Տ . Նէրվա-
լին կեանքը պաշտպանելու համար էր
Գարձեալ ինքիրենս կ'ըսէի՝ թէ ո՛ր պիտէ թե-
րևս վերջը ապաշխարէր Այս միջոցին
Տ . Նէրվալ լուռ մունջ կեցեր էր . . . սա-
կայն Գոլան լուսթիւնը կտրելով ըսաւ
ինձի .

— Ռոնչելլի մեռաւ , վասն զի Աստուած
անանկ ուղեց , և դուն աստուածային կա-
րողութեանը գործիք մը եղար :

Մէկէն Վանտէր խաթունին քովը ժո-
ղուեցանք՝ որ զգայութիւնը վրան պալով
արթնցաւ : Բայց երբոր տեսաւ իր էրկանը
զիակը սաստիկ այլայլութենէ մը նորէն
բռնուեցաւ :

Շուտ մը փութացինք Վանտէր խաթունը
այն տեղէն հեռացընել ու մօտիկ խուց մը
տարինք : Վերջը երբոր խեղճ կնկան առջի
այլայլութիւնը քիչ մը անցաւ պատմեց մեզի
թէ մինչդեռ ինքը իր էրկանը վրայի խուցը
պառկած էր , որ ինչպէս ըսինք ամէն զիշեր
զինքը զիտելու համար հոն կ'երթար , յան-
կարձ կէս զիշերուան մօտ դրան բացուելու
ձայն մը լսեր էր ու մէկէն պատուհանը վա-
զելով տեսեր էր որ էրիկը ձեռքը կանթեղ
մը բռնած բերդէն դուրս ելլալով դէպ 'ի
գաւթին գուռը կ'երթայ եղեր : Այս գուռն

ալ բանալէն վերջը նորէն ներս դարձեր է ու ձեռքի կանթեղը մօտ խուց մը դնելով տնէն դուրս ելեր ու աներևոյթ եղեր է : Վանտէր խաթունը այս ամէն բանը տեսնելով զգեստները հագեր ու վար ինջեր է և դէպ'ի դուռ երթալով ուսկից քիչ մը առաջ իր էրիկը ելեր էր՝ քիչ մը ատեն հոն սպասեր է . բայց կէս մը վախնալէն՝ կէս մ'ալ սաստիկ ցուրտէն նեղուելով ետ դարձեր ու նորէն բերզը մտնելով ներսը սկսեր է սպասել :

Քանի մը վայրկեան վերջը տանը գալթին մէջ շփոթութիւն մը լսելով որպէս թէ երկու հոգի մէկմէկու հետ կռիւ ընէին , Վանտէր խաթունը մէկէն բերդին ներքին զրանը քով եկեր է՝ զորն որ քիչ մը առաջ Ռոնչելլին բացեր էր :

Այս միջոցիս տեսեր է Վանտէր խաթունը որ Ռոնչելլի բռնութեամբ Տ . Նէրվալը քաշքըշելով իր կեցած խուցը կը մտցնէ եղեր : Աս տեսնալուն պէս մէկէն 'ի մէկ մէջերնին մտեր է խաթունը , որպէս զի զիրենք մէկմէկէ բաժնէ՝ բայց անկարելի եղեր է Ռոնչելլին կատաղութիւնը զիջեցընել՝ մանաւանդ թէ կինը տեսածին պէս աւելի ևս կատղեր դայրացեր է :

— Զարմանալու բան է , ըսաւ ինծի Վանտէր խաթունը , որ Տ . Նէրվալ կարծես թէ չէր ուզեր բոլոր իր ուժը գործածել ինքզինքը պաշտպանելու համար , այլ աւելի կ'ընտրէր յաղթուիլ . քան թէ իր հակառակորդին վնաս մը հասցընել :

Վերջապէս այսպէսով հասեր են այն տեղը՝ ուր որ մենք զիրենք գտանք . բայց հոստեղս Տ . Նէրվալ իր ուժը ցուցնելով ինքզինքը Ռոնչելլին ձեռքէն խալսեր է , որն որ բռնութեամբ կ'ուզէ եղեր քիչ մը հեռուն եղած որողայթին մէջ ձգել :

Աս միջոցիս Վանտէր խաթունը մէկէն Տ . Նէրվալին զիմացը վազեր է որպէս զի զինքը Ռոնչելլին անօրէն հարուածէն խալլուէ՝ որն որ զգեստին տակէն սուր մը հանելով կ'ուզէ եղեր առաքինի քահանայն սպաննել : Աս միջոցիս ահա անակնուռնելի կերպով մը Աստուած զմեզ իրենց օգնութեան խաւրեց :

— Առանց քեզի , ըսաւ Վանտէր խաթունը , անտարակոյս Տ . Նէրվալ ու ես այն անզգամին զոհ պիտի ըլլայինք :

— Խաթուն , պատասխանեցի իրեն , չեմ ուզեր ծածկել ըրած մարդասպանութիւնս զորն որ ստիպուած ըրի , ու վաղը կանուխ առաւօտանց դատաւորներուն իմաց պիտի ընեմ :

— Զգոյշ կեցիր՝ չըլլայ թէ ատանկ բան ընես , ըսաւ Վանտէր խաթունը : Ո՛հ , կ'ազաչեմ ծածուկ պահէ ըրածդ : Յայտնի բան է որ աս ըրածդ դատաւորաց իմացնելու տենն ամէն բան տեղն 'ի տեղը պիտի սպառմես և թէ ինչպէս ստիպուեցար զինքը ըսպաննելու : Ու երբոր զիս ալ կանչեն տեղեկութիւն առնելու համար , սէտք է որ ես ալ տեղն 'ի տեղը ամէն բան ճշմարտութեամբ

խոստովանիմ . . . Իսկ տղաքներս՝ այն ան-
մեղ արարածները՝ որոնք դժբաղդութեամբ
այս անօրէն մարդուս ալ տղաքներն են
միանգամայն՝ յաւիտեան մարդասօսանի ու
աւազակի մը տղաք պիտի սեպուին որով և
ամենուն առջև վատահամբաւ պիտի ըլլան :
Ո՛հ , դարձեալ կ'աղաչեմ՝ ոտքդ ինկած ,
ծածկէ՛ ծածկէ՛ ըրածդ . և այս բանիս հա-
մար որչափ որ ձեռքէս կուգայ կ'օգնեմ
քեզի . . . ամէն տեսակ զոհ յանձն առ-
նելով :

Տ . Նէրվալ որ ինչուան այս վայրկեանս
լուռ մունջ կեցած էր , սկսաւ խօսիլ .

— Դուսար իմ , ըսաւ ինծի , պէտք է որ
վանտէր խաթունին աղաչանքին հաւա-
նիս՝ որ այնչափ բունն թախանձանօք կը
խնդրէ քեզմէ . . . Իրաւ որ քեզի համար
ծանր ու զժուարին է այս բանս ծածուկ
պահելը որ ըստինքեան քեզի համար յան-
ցանք մը չէ . որովհետեւ այս դէպքս պէտք
է աւելի աստուածային արդարութեան պա-
տիժը սեպել որն որ ուզեց Ռոնչելլին քու
ձեռքովդ պատժել :

— Փութա՛ հիմայ ժամատուն զնայ , ը-
սաւ ինծի վանտէր խաթունը , որպէս զի
ես ալ դատաւորներուն իմացընեմ վան-
տէրի մահը ու երբոր քննելու զան
կրնայ ըլլալ որ իրենք այնպէս կարծեն թէ
ղիշերը զողեր բերդը մտնելով զինքը սպան-
ներ են :

— Շատ լաւ , պատասխանեցի իրեն ,

բայց ես ո՛ր պիտի կենամ այս գործողութեանս ժամանակ .

— Ժամատունը .

— Սակայն թէ որ մէկը դիպուածով աս դիշեր իմ բերդը գալս տեսած ըլլայ ու ինծի վերջը աս բանիս վրայ հարցմունքներ ընեն , կ'ուզես որ սուտ երգում ընեմ չէ ըսելով : Ո՛հ չէ , աւելի կ'ընտրեմ մեռնիլ քան թէ ատանկ բան ընել :

— Ո՛հ , խնայէ խեղճ որդւոցս ու իրենց մօրը , աս ըսելով ոտքերուս պլլուեցաւ :

Վերջապէս չկարենալով դէմ դնել զիջայ իրեն աղաչանացը :

— Փափաքելի էր ինծի ըսի իրեն , որ այս ըրած սպանութիւնս և իրեն ալ անօրէնութիւնները ամենուն յայտնէի . բայց երբոր աս նոր դոհս ալ ընելու կը պարտաւորէք զիս՝ ահա և զայն յանձն կ'առնեմ ամենայն սիրով քու ու որդւոցդ պատուոյն համար . և որպէս զի որ և իցէ տեսակ խօսակցութենէ ու սուտ ըսելու հարկէն ազատ մնամ ես աս հնարքս կը մտածեմ , այն իսկ է ժամատունը չմնալ այլ գետնափոր նկուղին մէջ քաշուած կենալ , ան գետնափոր տեղոյն որուն վրայ խօսեր եմ հրամանքիդ հետ ուրիշ ատեն , ըսի , Տ . Նէրվալին դառնալով : Այո՛ կը խոստովանիմ որ իրացընէ ծանր բան է ինծի համար յանցաւորի մը պէս երթալ պահուրտիլ :

— Դուստր իմ , պատասխանեց Տ . Նէրվալ . իրաւ է որ դուն բոլորովին արդար ես ,

սակայն բանը թէ որ իմացուի կրնայ ինչուան քու ապահովութիւնդ ալ վտանգի մէջ իյնալ՝ ինչպէս նաև Անտէր խաթունին ու իր որդւոցը պատիւը . ուստի մտածածդ շատ աղէկ է և կը յուսամ որ 'ի դործ դնես : Թող որ մարդկային արգարութիւնը շատ անգամ ըստ արտաքին երևութին կը դատէ ուստի այս դիպուածիս մէջ կրնայ ինչուան քեզի հակառակ դատել , ու դուն որ բոլորովին արգար ես , կրնաս յանցաւոր երևնալով պատիժ մը ընդունիլ առանց արժանի ըլլալու : Այդ ընտրած խորհուրդդ խիստ իմաստութեամբ է , և քեզի հետ մէկտեղ ամբողջ ընտանեաց մ'ալ պատիւը անարատ կը պահես » :

Անտէր խաթունը ապշեցաւ մնաց երբոր տեսաւ որ ես զետնափոր տեղոյ մը վրայ յիշատակութիւն կ'ընեմ , որովհետև ինչուան ան ատեն չէր զիտեր որ բերդին մէջ այնպիսի տեղ մը կայ :

Տ. Նէրվալ առաւօտեան դէմ ծամաւտունը դարձաւ, իսկ Վանտէր խաթունը օրուան լոյսին հետ սկսաւ տեսակ տեսակ կասկածներով անհանգիստ ըլլալ եթէ իմ ապահովութեանս և եթէ իրեն որդուցը պատուոյն վրայ: Վայրկեանները անդին էին:

Վանտէր խաթունին դիչերուան ունեցած սաստիկ այլայլութիւնը փարատելով, մէկէն փութաց այն գետնափոր ականջաբան ուր որ ուզեր էի պահուրտիլ, ու սկսաւ աշխատիլ ու կարգի դնել ըստ կարի պատշաճ բնակարան մը յարդարելու համար: Իսկ ես այս միջոցին մէկ մտածութիւն մը միայն ունէի որ դիս շատ կը նեղէր, և այս էր անհաթէ ինչպէս ստիպուեցայ մարդասպանութիւն մը ընել, ու Ռոնչելլիին մահուան ահաւոր պատկերը մտքէս ամենեին չէր ելլար. և այնպէս մը տողորուած էր մտքիս ու աչքիս առջևը, որ ինչ ալ ընէի չէի կրնար ևս պիտի տեսարանը մտքէս հանել:

Վերջը իրեքնիս միատեղ գետնափոր նը-
կուղը զացինք ու տեսանք որ դուռը բաց
էր, զորն որ անմիջապէս առջի գիշերը
Ռոնչելլի՛ իր միտքը դրած անօրէն սպա-
նութիւնը կատարելու համար՝ բաց թողու-
ցեր էր : Վանտէր խաթունը երբոր մեղի
հետ մէկտեղ այն մութ տեղը մտաւ՝ սկսաւ
լալ տեսնալով թէ ինչպիսի տեղ պիտի բը-
նակիմ :

Քիչ մը ատենէն վերջը, — Ուրեմն թո-
ղուցէք զիս որ քիչ մը առանձնանամ, ըսաւ
մեղի Վանտէր խաթունը . ահա ապիկ ա-
ռաւօտ կ'ըլլայ ո՛հ որչափ կը փափա-
քէի որ ամէն ըլլալիքը կարենայի գուշա-
կել . . . Երբոր երեկոյեան մթութիւնն ու
լուսթիւնը պատէ, ան ատեն նորէն զձեզ
գտնալու կուգամ . բայց հիմայ կ'երթամ
իմ խուցս կը քաշուիմ ինչուան որ այս գի-
շերուան պատահած դիպուածը գուրս ելլայ՝
որ կարծեմ թէ շատ չուշանար : Անհրա-
ժեշտ հարկ է որ ես բոլորովին անձանօթ
ձևանամ, ապա թէ ոչ չեմ կրնար իմ տը-
ղաքս այն մեծ վատահամբաւութենէն խալը-
սել : Մենք իրեն հետ մէկտեղ ինչուան
դեանափոր նկուղին վերի դուռը եկանք .
ինքը գուրս ելաւ և դուռն ալ զոցեց բայց
մոռցաւ բանալիով կղպելու, միտքը գնելով
որ լաւ մը զոցուեցաւ դուռը : Գետնափոր
նկուղը մտնելու ծակին վրան ալ տախտա-
կի ու գերանի կտորներ դրաւ Վանտէր խա-
թունը, որպէս զի բնաւ կերպով մը մէկը

կասկած չառնէ անանկ զետնաւոր տեղ մը
ըլլալուն վրայ :

Երբոր Գոլային հետ նորէն վար իջանք
ու կը պատրաստուէինք զետնաւորը մտնա-
լու դուռը շաղախով հիւսելու , միտքս բան
մը եկաւ որ Գոլային ալ հաղորդեցի որուն
ինքն ալ շատ հաւնեցաւ :

— Ինծի շատ խոհեմական բան մը կը
տեսնուի ըսի , որ Ռոնչելլին մոզական
գործատունը երթալու դուռը բանանք .
վասն զի հաւանական է որ գատաւորները
ամէն տեղ ուղենան քննել որով ինչուան
ստորերկրեայ դարանն ալ գտնան . ուստի
հիմայ աս ենթադրութեամբ , անոնք որ
սանդուխէն առաջ վար կ'իջնան պէտք է որ
նախ ան դռնէն անցնին . ուստի ես կար-
ծեմ որ եթէ Ռոնչելլին գործատունը տես-
նան ալ անկէ վերջը կը դադրին իրենց
քննութենէն :

— Իրաւունք ունիս , ըսաւ Գոլա , ուրեմն
չուտով սկսինք գործել : Մէկէն փութացինք
ու նեղ ճամբուն մուտքը արզիլող քարերը
վերցուցինք , ու բացինք ան դուռը որ շի-
տակ Ռոնչելլին գործանոցը կը հանէր :
Վերջը նորէն վար ինջանք ու Գոլան զիս
ինծի համար պատրաստուած բնակարանը
տարաւ . իմ հաւատարիմ բնկերս ջանա-
լով որ ինծի հարկաւոր եղածէն բան մը պա-
կաս չըլլայ վայելչապէս բնակութիւնս պատ-
րաստեի էր : Զարմացայ մնացի երբոր տե-
սայ թէ ինչպէս այնչափ քիչ ժամանակի

մէջ կրցեր էր այնչափ բան վար կրել . դարձեալ զիս մեր տանը կա՛հ կարասեացը մէջ կը գտնային զորոնք Ռոնչելլին յափշտակեր էր Հնդկաստան պապուս տնէն :

Իրիկուան , Գոլան Վանտէր խաթունին մեղի տուած աւազէ ժամացոյցին նայելով , ըսաւ . Քիչ ատենէն տասներմէկ կը զարնէ , յուսամ թէ Վանտէր խաթունը չուշանար գալու : Բայց ժամերը անցան և մենք նոյն զիշեր զինքը չտեսանք . երկրորդ օրն ալ նոյնպէս անցաւ , և կէս զիշերուան մօտ լսեցինք որ Վանտէր խաթունը զուռը կը զարնէր որ կէս մը գոց էր : Ներս մտաւ ու մեզի համար պաշարով լեցուցած կողով մը առջննիս դրաւ և իրեն ցաւը յայտնելէն վերջը՝ որով գալու այնչափ ուշացեր էր , Երեկ շատ վախեր քաշեցի , ըսաւ , . . . որչա՛փ շնորհակալ պէտք է ըլլամ Աստուծոյ որ ան փորձանաց մէջ ալ զիս պահեց :

Վանտէր խաթունը քովս նստած իրեն ցաւերը կը յայտնէր . ես ալ հետը կուլայի . . . երբոր քիչ մը հանդարտեցաւ , Ահաւասիկ , ըսաւ , ձեզի ամէն բան պատմեմ ինչ որ քովերնէդ հեռանալէս վերջը զլխէս անցաւ ,

— Բերդին զոները նոյնպէս կռնկի վրայ բաց էին ինչպէս ան միջոցին որ Վանտէր ՏՆէրվալը քաշելով քաշքշելով բերդը կը խօթէր մեղք մ'ալ գործելու համար . ձեզմէ զատուելէս վերջը խուցս զացի ուր որ գալկրներս պառկեր խորունկ քուն մը կ'ըլ-

լային . ես ալ անկողին մտայ , բայց խոհեմութիւն սեպելով չուզեցի քուն ըլլալ ու կ'սպասէի որ զիշերուան եղած գործողութիւնը ինքիրմէ յայտնուի , և եղած նշաններուն համեմատ գողերէ եղած մարդասպանութիւն մը սեպուի Ռոնչելլին սպանութիւնը : Մտածութիւնս անվախճան չեղաւ . վասն զի աղախինը երբոր արթնցաւ ու դռները բաց տեսաւ մէկէն աս նորութեան պատճառը փնտռելով շուտ մը անխուցը վազեց ուր որ Ռոնչելլին առաւօտները սովորաբար հոն կը գտնուէր . կը տեսնէ որ անկողինը պարապ է և ետէ ետե բաց եզող դռներէն կ'իմանայ որ անկից մէկը անցած պիտի ըլլայ . ուստի ինքը աս նշաններուն նայելով ինչուան զինետուն կը հասնի ուր որ արեան տղմի մը մէջ գետինը փռուած կը գտնայ Վանտէրի զիակը : Աս տեսածին պէս կ'սկսի բարձրաձայն սլոռալ , ու բերդէն դուրս ելլալով , կ'սկսի օգնութիւն կանչել ըսելով որ իր տէրը սպաններ են : Շուտ մը բակը բազմութեամբ լեցուցաւ . ես ալ ան ատեն հարկ սեպեցի վար իջնալ տեսնալու համար թէ ինչ է եղած շփոթութիւնը . տեսայ որ աղախինը ամենուն կը պատմէր թէ բաւական ատենէն 'ի վեր իր տէրը վերին յարկը թողուցեր ու եկեր աս ստորին յարկը կը բնակէր : Ահաւասիկ , կ'ըսէր , թէ որ Պ . Վանտէր նոյն առջի յարկը կեցած ըլլար և ծառաները քովէն արձրկած չըլլար , չէին կրնար գողերը զալ զին-

քը սպաննել . և զիս տեսնալով , Տղոցդ քով կեցիր խաթուն , ըսաւ , ումի գար Պ . Վանտէրը տեսնալու համար , վասն զի կը սարսափիս . մեծ դաշոյնով մը զինքը դարկեր են , ու հիմայ բոլորովին արեան մէջ թաթխուած կը կենայ :

Որչափ որ սարսափելի էին պատմածնէրը այնչափ ալ աւելի հետաքրքիրները կ'ուզէին Վանտէրի զիակը տեսնալ , աղախինը առաւ զիրենք զինետուն տարաւ . իսկ որոնք որ աւելի աներկիւղ էին զիակին մօտեցան որ տեսնան թէ ինչպէս սպաննուեր էր . բայց հազիւ թէ անոր արիւնտտղզեստները վեր առին , զարհուրած պոռալով ետ քաշուեցան : Վասն զի ինչպէս որ տեսնուեցաւ , վրայ բերաւ Վանտէր խաթունը , թշուառականը շատոնցւրնէ 'ի վեր չէ թէ միայն քրիստոնէական կրօնքը թողուցած պիտի ըլլայ , ու կեղծաւորութեամբ միայն անոր արտաքին արարողութիւնները կը կատարէ եղեր , այլ բոլորովին ինքզինքը ամբարիշտ աւելորդապաշտութեանց տուած է եղեր : Իրեն կասկածած վտանգներէն խալըսելու համար զգեստին տակը ծածուկ կը կրէ եղեր զիւական մողութեան նշաններ որոնք ինչուան ան ատեն ամենէն , ինչուան նաև ինծմէ ալ գաղտուկ պահած էր . անոր համար սարսափեցան մնացին ան ամէնքը որ զիակին մօտենալով տեսան աս աւելորդապաշտական նշանները : Ասքըստ մնելի բանին լուրը խառնիճաղանճին մէջ

տարածուելուն պէս ամէնքը փախչող փախչողի սկսան թողուլ երթալ , ըսելով որ չէ թէ գողերը այլ սատանաները սպաններ էին Պ . Վանտէրը որոնց նշանները ծածուկ վրան կը կրէր :

Մէկէն մերձակայ քաղաքը մարդ մը խաւրեցի , որպէս զի ոստիկանութենէն մարդիկ գան . շուտ մը ոստիկանութեան ու դատաստանարանին պաշտօնեաները եկան Վանտէրի դիակն և ինչպէս մեռնիլը քննելու համար : Զգեստին տակի եղած մոզական նշանները զէշ տպաւորութիւն մը ըրին դատաւորներուն վրայ . բայց սակայն մանրամասնաբար սկսան ամէն բան քննել :

Գեղացոց խիստ շատ տեսակ տեսակ հարցմունքներ ըրին ու գրեթէ ամէնքն ալ միաբերան կը վկայէին որ շատ ատենէ 'ի վեր Պ . Վանտէր սատանաներու հետ վերաբերութիւն ունէր . ոմանք ալ , ըսին , թէ ժամատան մէջ եղող խաթունին գալէն վերջը Պ . Վանտէր խենթութեան ու կատաղութեան նշաններ կը ցուցնէր վրան , որ առաջուց բնաւ բան մը չունէր . ու վերջը իրենց հետաքրքրութիւնը լեցնելու համար . Մեզի այնպէս կ'երևնայ ըսին դատաւորացի թէ ատ կ'ինը պէտք է քննել , որուն նախընթաց կեանքն ու վարքը չկայ մէկը որ դիտնայ , և թէ անանկ կարգէ դուրս ազգեցութիւն մը կ'ընէր Պ . Վանտէրին վրայ :

Դատաւորը , որ շատ ատենէ 'ի վեր կը ճանչնար արժանապատիւ Տ . Նէրվալը ,

զինքը մեծարելով չուզեց ամենուն առջև իրեն քովը գտնուած կնկան մը վրայ հրապարակական քննութիւն մը ընել . ուստի ելաւ առանձին ժամատուն դնաց՝ արգիլելով որ ուրիշներն ալ ներս չմտնեն . հոն առանձին Տ . Նէրվալին հետ խօսեցաւ , բայց խօսածնին ինչ էր չեմ գիտեր . վերջը դատարօրը դատաստանական արարողութիւնները ըստ կարգի ճիշդ կատարելէն վերջը ելաւ դնաց : Բայց հետաքրքիրները այնչափով զոհ չըլլալով ելան ժամատունը գացին ու հոն Տ . Նէրվալին շատ բաներ հարցուցին քու վրագ՝ որոնց ստիպուած չըլլալով պատասխան չտուաւ . բայց քու ժամատունը չըլլալդ չկրցաւ բոլորովին ծածկել . աս կտորիս քիչ մը նեղը մտաւ , բայց փառք Աստուծոյ՝ իրեն խոհեմութեամբը ու հանձարովը աս դժուար անցքէն ալ խալսեցաւ :

Բայց իրենք նորէն այսչափովս ալ զոհ չըլլալով ամբաստանողական գիր մը շարագրեցին որուն մէջ Անտէրի սպանութեան հետ վերաբերութիւն մը ունենալու է, կ'ըսեն, քու մէջտեղէն աներեոյթ ըլլալդ . բայց աղէկն աս է որ աս մարդիկը շատ պատիւ մը չունին ընդհանուր տեղւոյս բընակչաց առջև : Իսկ աս ծանուցագիրը , շարունակեց նորէն Անտէր խաթունը , իրաւցնէ ամբաստանութիւն մըն է քեզի գէմ , խիստ շատ հողւոյ ստորագրութեամբ , Պորտոյի դատաստանարանին ուղղուած :

Աս բաներուս միջոց իմ պզտիկ հովիւս անդադար կը կրկնէր թէ փուճ տեղը իրեն տէրը սպաննողները կը փնտռեն վասն զի ճշմարտապէս զիտեմ, կ'ըսէր, որ անիկայ սատանաներու տուեր էր ինքզինքը : Այնչափ անդամ աս խօսքս կրկնեց որ ումանք ըսին իրեն որ խօսածներուն ճշմարտութիւնը ապացուցանէ : Երբոր շատ ստիպեցին առաւ զիրենք ստորերկրեայ գետնափորին մուտքը տարաւ . ու Հոս ահա հոս Պ. Վան տէր սատանաներուն հետընկերակցութիւն կ'ընէր ըսելով, բացաւ ան դուռը որ Ռոնչելլին գործատունը կը տանէր, զորն որ ես կարծելով թէ գոցեր եմ բաց թողուցեր էի : Դուռը վեր վերցուց ու դանոնք առաւ Վանտէրի գործանոցը մտցուց ուր որ մտնալնէն վերջը՝ ալ ամէնքն ալ հաւատացին տղուն ըսած խօսքերուն :

Ես ան միջոցին տղուն աս ըրածը իմանալով մէկէն հոն վազեցի ու գործատան դրան առջևը երթալով զինքը դուրս կանչեցի ու լաւ մը յանդիմանելով խստիւ արդիւնցի որ անկէ վերջը առանց իմ հրամանիս ամենևին բան մը չընէ ու ապսպրեցի որ շուտով դուրս հանէ ան մարդիկները :

Շուտ մը տղան հրամանս կատարեց, ուստի աս անդամուս ալ Նախախնամութիւնը օղնեց մեզի ու չթողուց որ հետաքրքրիրները աւելի առաջ կարենան երթալ : Ռոնչելլիի զիւակաւ գործանոցը տեսնալնին մեզի շատ օգտակար եղաւ . վասն

զի աս պժգալի տեղը տեսնալնին անանկ սաստիկ տպաւորութիւն մը ըրաւ ամենուն վրայ, որ նոյն իսկ անոնք որ առաջ չէին հաւտար Վանտէրի սատանաներուն հետ վերաբերութիւն ունենալը, վախերնէն ալ անկէ վերջը չէին համարձակեր մէյմ' ալ նորէն ան գոնէն ներս մտնալու :

Բայց սակայն, նորէն խօսքը առաջ տանելով Վանտէր խաթունը, ատամբաստանութեան գիրը, ըսաւ, որուն մէջ կ'ուզեն որ դուն քննութեան կանչուիս, Պորտոյի արդարութեան ատենին ձեռքն է. ուրեմն կը տեսնաս որ լաւ է գրեզ ծածկելդ ինչուան որ Վանտէրի մահուան ըրած ազգեցութիւնը մոռցուի ու անկէց վերջը առանց վտանգի կրնաս ելլալ : Իսկ ես, վրայ բերաւ, զիտեմ' ինչ պարտք ունիմ հրամանքիդ. պէտք է որ քեզի դարձնեմ քու տունէդ յափշտակուած ինչքերն ու ստակները որոնք որ դեռ քովս կը գտնուին. վասն զի թէ որ այսպէս չընեմ Աստուծոյ օրհնութիւնը վրաս չըլլար. բոլոր Վանտէրի ունեցածը չունեցածը որոնք որ արդէն իմինս չեն, կը ծախեմ և ստակը հրամանքիդ ձեռքը կը յանձնեմ : Միտքս աս տեղերէն հեռանալ է ուր առանց զիտնալու մեզաց և ամպարչտութեան մը չար արդիւնքը վայելեցի ու Սկովաիա ազգականներու քով կը դառնամ. բայց ինչուան որ դուն գետնափորէն գուրս չելլես ես բերդը ու անոր շրջակայ տեղերը չեմ ծախեր :

Նաև խօսք կուտամ որ քանի որ բերդին մէջ բնակիմ ամէն զիշեր քեզի տեսութեան կուգամ . և երբոր ես երթամ, Տ . Նէրվալին յարգոյ ընտանիքը դքեզ իմ տեղս կը հոգան ու կը խնամեն : Աս ամէն բաներս ըսելէն ետքը , աւելցուց Վ անտէր խաթունը , թէ աս գետնափորը մի միայն յարմար տեղ է պահուրտելու համար . վասն զի անանկ վախցեր են աս տեղէս գեղացիք որ և ոչ կ'ուզեն հիմայ բերդին մօտիկները գալ . ու անոր համար հիմակուրնէ սկսեր են ահաւոր անուռներ դնել աս տեղոյն , ուստի ոմանք աստանայի բերդ և շատերն ալ խորհրդակաւ բերդ սկսան կանչել :

Մեծ մխիթարանք մը եղաւ ինծի աս նոր թշուառութիւններու ու հեծութիւններու մէջ Վանտէր խաթունին ցըցուցած մեծասրտութիւնն և առաքինի վարմունքը . աս բարեպաշտ խաթունին հետ ըրած բարեկամութիւնս , որ ըստ ինքեան ուղիղ և պարզ սրտով հաւատոյ օրէնքները կը պահէր և ամենևին Աստուծոյ պատուիրանքներէն դուրս չէր ելլար , վիրաւորեալ սրբտիս համար կարծես թէ առողջարար բալասան մը եղաւ . ամէն օր իրեն զալուն կ'սպասէի , ինչպէս հիւանդ մը գիշերուան երկայնութենէն ձանձրացած առտուան լոյսին կ'սպասէ : Խօսքին վրայ հաւատարիմ կենալով Վանտէր խաթունը հետևեալ գիշերը նորէն այցելութեան եկաւ որուն հետ աս բաներու վրայ խօսեցանք .

— Շատ կը զովեմ , ըսի , որ միտք ունիս Սկովտիա նորէն ազգականներուդ քով դառնալու . իրաւամբ կրնաս ուզել որ հեռանաս աս տեղերէն որ դառն յիշատակ-

ներ միշտ միտքդ պիտի բերեն : Իսկ հիմայ ես ալ հրամանքիդ իմին մտածածներս զուրցեմ , որոնք պիտի կատարեմ թէ որ Աստուծոյ կամքովը աս ստորերկրեայ տեղէն խալըսիմ :

Հրամանքդ ըսիր որ պիտի ծախես ունեցած հարստութիւներդ և անոնց զինը ինծի պիտի տաս . բայց որովհետև մէյմը տէր եղած ես ան հարստութեանց որ հիմայ ինծի կ'ուզես դարձնել , ուստի ես ալ կ'ուզեմ որ անոնց մէկ մասը հրամանքդ առնես . չես կրնար աս իմին հրամանքիդ ցըցուցած սիրոյ նշանէս և իրաւացի մեծարանքէս հրաժարիլ : Առանց խղճմտանքի կրնաս ընդունիլ զայն՝ որ իմ տալովս բոլորովին կը սրբուի և ասկէ վերջը ամենեին ատելի չեն ըլլար հրամանքիդ . ուստի կ'ստիպեմ որ առնես և ես ալ աս պայմանով միայն կ'ընդունիմ հրամանքիդ ետ դարձուցածը :

Զիս Աստուծոյ յանձնելով որ այնչափ անգամ ինծի օգնեց , պիտի սպասեմ հոս ինչուան որ ինքը յարմար առիթ մը տայ որ կարենամ աս տխուր բնակարանէս ելլել :

Կը յուսամ որ օր մը նորէն Հնդկաստան կարենամ դառնալ իմ ծնընդեանս տեղը , և ինչ որ մտածեր եմ՝ նէ հոն 'ի գործ դնել . միայն թէ շնորհէ Աստուած մէյմը իմ մանկութեան խանձարուրքս տեսնալ : Անսուրբ մարտիրոսին օրինակին հետևելով , որուն ինչպէս մեռնիլը պատմեցի , մտածեր եմ որ հետս գաղղիացի քարոզիչներ տանիմ

Հնդկաստան և ասիէ վերջը կեանքս և բոլոր ունեցածս քրիստոնէական կրօնքը տարածելու համար գործածեմ: Աս խօսքերուս վանտէր խաթունը սաստիկ ուրախացած, Ուրեմն ասիէց վերջը, ըսաւ, աս հարստութիւնները ասանկ օգտակար բանի մը պիտի գործածուին. ո՛հ մեծապէս ուրախ եմ որ մեզաց ու յափշտակութեան մը արգիւնքը, որ և ոչ յափշտակողը կրցաւ բանի բերել, ասանկ սուրբ բանի մը գործածուելով թեթեցնեն կերպով մը եղած անիրաւութեան ծանրութիւնը »:

Վանտէր խաթունը շուտ մը փութաց ու ունեցած զիտաւորութիւնս Տ. Նէրվալին ալ իմացուց որ ուրախութեամբ հաւաններ էր մտածութեանս: Քիչ ատենէն սկսաւ ծախել բոլոր ունեցածը բաց ՚ի բերդէն և անոր մօտերը եղած երկիրներէն, և հազիւ թէ վեց ամսուան մէջ կրցաւ բոլոր ծախածներուն զինը ժողվել. ու երբոր ամէն բան լինցուց ու սկսաւ ճամբու պատրաստութիւն տեսնել, ծախածներուն զինը ինծի բերաւ որ ընդ ամէնը 600,000 Փրանքի կը հասնէր. շատ ազաչելէս վերջը հազիւ թէ աս գումարին քառորդը միայն առաւ: Վերջապէս երբոր ճամբայ ելլալու ատենը հասաւ երկուքնիս ալ մեծապէս կը ցաւէինք իրարմէ բաժնուելնուս վրայ:

— Պիտի զատուիմքեզմէ, կ'ըսէր լալով, բայց ինչ ընեմ որ հարկը ասանկ կը բերէ որ մէկմէկէ բաժնուինք:

— Պիտի դատուինք, ըսի, բայց պարզ քիչ մը ատենուան համար . որչափ ալ երկայն ապրինք բայց նորէն շուտ մը աս մեր պանդըխտութեան ընթացքը կը լեցուի . ան ատեն ալ ամէն բաժանմունք կը վերցուի . ան ատեն մենք դմեզ Սատուծոյ ատենին առջև կը գտնանք , որ հիմայ երկնքէն ըզմեզ կը դիտէ և իր արքայութեանը մէջ մեզի տեղ կը պատրաստէ : Նոյն իսկ այս աշխարհքիս վրայ ալ որչափ հեռու ըլլանք իրարմէ , մեր միտքն ու հողին չեն կրնար բաժնուիլ մէկմէկէ . և թէպէտ մարմնով հեռու ըլլանք , հողով կը մխիթարուինք նոյն մտերմութեան զգացումը սրտերնուս մէջ վառ պահելով , ու մտածութեամբ իրարու հետ հաղորդ կ'ըլլանք նոյն կրօնից և հաւատքին միջոցովը :

Ո՛հ ինչ ամենայայտնի ճշմարտութիւն է որ մեր ծագումը երկնային է և թէ մենք հողեկան էութիւն մը ունինք . աստուածական ոգւոյն մէկ մասը միացած է մեր մարմնոյն զանդուածին հետ որ մեզօք ապականեցաւ : Ո՛վ կրնայ տարակուսիլ և կամ չճանչնալ որ իրեն ծագումը երկնային է , թէ որ մէյ մը իր վրայ դառնայ ու մտածէ լուսով բանին : Ո՛հ որչափ ցաւալի են անոնք որ մարդուս հոգեօրական էութիւնը չճանչնալով նիւթական միայն զայն կը համարին . նոյնպէս որչափ ողբոց արժանի են անոնք որ բոլորովին նիւթական բաներու գիրենք տուած բոլորովին գերի կ'ըլլան անոնց : Որչափ

զառն պիտի զան իրենց համար կենաց այն վերջի օրերը, որ ալ ժամանակը հասնելով իրենց կորստական էութիւնը պիտի սկսի քայքայիլ. երանի իրենց թէ որ ան ատեն կարենան կրօնքի դիմել որ միայն կրնայ իրենց հոգևորական կենաց քաղցրութիւնը տալ. բայց այս սուրբ փափաքելի բանը պիտի չնորհուի՞ արդեօք անոնց որոնք մէյմը կրօնից իրենց տուած օգնութիւնները արհամարհեր են :

Ասոնք ըսելու միջոցս Վանտէր խաթունը ամենայն ուշադրութեամբ ըսածներուս մտիկ կ'ընէր. վերջը, — Որչափ պիտի ցափիմ ամէն անգամ երբոր միտքս զան հրամանքիդ հետ ըրած աս տեսութիւններս, ըսաւ. չես զիտեր որչափ ցաւ պիտի ըլլայ ինծի ամէն անգամ երբոր յիշեմ թէ ինչպէս իրարու մտքերնիս հաղորդելով մեծ մխիթարութիւն մը կ'ըզայի լսելով քեզմէ յաւիտենական ու երկնային ճշմարտութեան խօսքերը :

Հոս Նաուսա խօսքը քիչ մը ատեն կըտրեց, բայց շուտ մը նորէն սկսաւ ըսել.

Երկու տարիէն աւելի է որ Վանտէր խաթունը Սկովտիա քաշուեցաւ և իրեն երթալէն վերջը աս բերդը միշտ զոց մնացած է . . . Գեղացիք մտքերնին դրած են թէ հոն սատանաներ կը բնակին, և աս խօսքս այնչափ բերնէ բերան անցնելով ամենուն մըտքին մէջը տպաւորուած է որ նոյն իսկ կարգաւորեալ մարդիկ իբրև ստոյգ կը հաւտան

աս բանիս . ուստի ոչ ոք բերդին քովերը կը մօտիկնայ : Ղեղացիք որ հիանալի բաներ շատ կը սիրեն , տեսակ տեսակ վախնալու ու չլսուած լուրեր հնարեցին աս բանիս նկատմամբ . իրենց երևակայական խօսքերուն նայելով անգամ մը օտարական ճանապարհորդներ մրրիկէ խալսելու համար իբրև թէ հոս ապաւիններ են ու վերջը անբևեռութեան են : Գրսի աս ամէն լուրերը կ'իմանամ Գոլային ձեռքովը որ շաբաթը անգամ մը զիշերատեն Տ . Նէրվալին տունը կ'երթայ որ մեր ապրուստին համար հարկաւոր եղած բաները բերէ . բայց աս նիւթական նպաստէն շատ աւելի վեր է Տ . Նէրվալին իմ վրաս ցըցուցած խնամքը՝ մանաւանդ քանի որ աս գետնափորիս մէջ փակուեր եմ որ ոչ երբէք դադրեր է զիս քաջալերելէն ու համբերութեան յորդորելէն՝ ջանալով միշտ զիս մխիթարել : Շատոնցւոյնէ խալըսած կ'ըլլայի աս տեղէս , բայց ցաւալի դէպք մը արգելք եղաւ ինծի : Արժանապատիւ Պորաոյի Արքեպիսկոպոսը որուն միջնորդութեամբը Տ . Նէրվալին ինծի դէմ եղած ամբաստանութենէն կ'ուզէր զիս արգարացնել , հագիւ թէ աս բանիս վրայ սկսե՛ր էր մտածել մէյմ՝ ալ յանկարծ մեռաւ : Չեմ կրնար ասկից ելլել առանց վտանգի մէջ դնելու զիս , դատարորին ըսածին նայելով , քանի որ Պորաոյի դատաստանարանը չորոչէ որ Վանտէրի մահուանը պատճառաւ ինծի դէմ եղած

ամբաստանութիւնը սուտ է : Միայն դատաւորը և Նէրվալ ընտանիքը զիտեն իմ հոս ըլլալս :

— Աստուծոյ ամենակարողութիւնը , ըստ ան ատեն Ստեփանոս Բիովտացին , որուն արդիւնքը շատ անգամ վայելեր ես , անշուշտ կ'ուզէ որ իմ ձեռքովս զքեզ խալըսէ : Թէպէտ ես դեռ երիտասարդ եմ , բայց քիչ ատենէն Պորտոյի ատենին խորհրդական պիտի անուանուիմ , ասով ինչպէս որ կը տեսնաս անանկ վիճակի մը մէջ կը մտնամ , որ կրնամ անձամբ քեզի օգտակար ըլլալ : Ասկէց վերջը ես աս խնդիրքս վրաս կ'առնեմ և չեմ դադրիր աշխատելէն ինչուան որ քու անմեղութիւնդ ճանչցուի որով կարենաս ասկից ելլալ առանց վտանգի մը :

Հիմայ հոսկէց ելածիս պէս արժանապատիւ Տ . Նէրվալ քահանային կ'երթամ , ու իրեն պատմելէս վերջը՝ թէ ինչպէս Աստուած զիս քու քովդ բերաւ , իրեն խորհուրդ կը հարցնեմ որպէս զի ապահով ճամբայ մը բռնեմ :

— Ազնուասիրտ երիտասարդ , պատասխանեց ան ատեն Նաումա Ստեփաննոս Բիովտացին , ո՛վ կրնար կարծել որ դուն պիտի ըլլաս իմ ազատարարս . չեմ կրնար խօսքով իմ երախտազիտութիւնս քեզի յայտնել . . . բայց քեզի պէս անձինք իրենց փոխարէն կը սեպեն նոյն իսկ ըրած բարերարութիւննին : Բոլոր յոյսս քու վրագ զըրած եմ , քաղցր ակնկալութեամբ մը կ'ըս-

պասեմ՝ ան վայրկենին որ աղատելով հոսկէց կարենամ նորէն ան ծովեզերքներէն անցնելով, զորոնք մէյմը տեսեր եմ, դառնամ Հնդկաստան՝ հետս մէկտեղ տանելով քրիստոնէական կրօնքին անզին և արգասաւոր բողբոջները :

Ո՛հ թէ որ կարելի ըլլայ ան սուրբ մարտիրոսին մտածութիւնն ու փափաքը ՚ի զլուխ հանել որ նախ ինծի քրիստոնէութիւնը սորվեցուց . թէ որ կարելի ըլլայ Հնդկաստանի կուսպաշտներուն մէջ երթալ ու հոն քրիստոնէութիւնը տարածել, որքան իմին այսչափ քաջած նեղութիւններս ու վիշտերս պիտի օրհնեմ : Աս յուսալից ակնկալութիւնս այնպէս սիրտս ուրախութեամբ կը լեցընէ որ մտքովս ապագան իբրև ներկայ տեսնելով անանկ մը կ'երևնայ ինծի որ ալ անկէ վերջը պիտի վայելեմ կատարեալ ուրախութիւն մը լի ամենայն երկնային երանութեամբ :

Այս խօսակցութեանս հետեւեալ զիշե-
րը, Ստեփաննոս Բիովտացին զգուշու-
թեամբ ելաւ ստորերկեայ տեղէն, ուր վեց
չարաթ առաջ անսովոր կերպով մը մտած
էր :

Գեղեցիկ զիշեր մըն էր՝ և երթալով լու-
սըննալու վրայ էր : Ստեփաննոս ծառի
մը կոճղի վրայ նստած սպասեց ինչուան որ
ժամատուն մտնելու ատենը հասնի :

Երբոր արևուն ճառագայթները բարձրա-
նալով հորիզոնը լուսաւորեցին, ժամատան
փեղկերը բացուեցան, որովհետև տնեցիք
սովորաբար կանուխկէկ կ'ելլային : Տ. Նէր-
վալ երբոր պարտէզին ծառատունկ ճամ-
բաներուն մէջ պտըտելով ժամերգութիւն
կ'ըսէր՝ Ստեփաննոս Բիովտացին դունէն
ներս մտնելով շիտակ Տ. Նէրվալի դիմացը
դնաց : Տ. Նէրվալ փութաց երիտասար-
դին ընդ առաջ ելլելու, ու մէկէն զինքը
սրահը մտցուց և հոն երկուքը մէկտեղ մի-
նակ մնացին : Ան ատեն Ստեփաննոս ինք-

զինքը յայտնեց Տ . Նէրվալին , և իրեն գալուն պատճառը իմացուց :

— Արդէն առջի օրէն , ըսաւ Տ . Նէրվալ , Ափրիկեցի Դուլայէն քու ստորերկրեայ տեղը երթալդ իմացեր էի : Այս դէպքը որ սկզբան սաստիկ զէշ տպաւորութիւն մը ըրեր էր վրաս վախնալով որ ձեռք զարկած բանդ կրնար ծանր հետեանք մը ունենալ , վերջէն զիս շատ ուրախացուց իմանալով քու առողջանալդ ու Նաումային աղետալի անցքերուն համար ցըցուցած արգահատանքդ : Քու հայրդ ծանօթ էր ինծի՝ իբրև արդար ու լաւ մարդ մը . քու վրայօքդ ալ շատ աղէկ լսած եմ որով քու ատ ստորերկրեայ տեղը մտնելդ , իբրև Աստուծմէ եղած հրաշք մը սեպեցի : Հիմայ մեզի կը մնայ խոհեմութեամբ ու գործունէութեամբ Նաուման ազատելու աշխատիլ :

— Աս բանիս նկատմամբ ինչ ճամբայ որ ցուցընես՝ ես անոր կը հետեիմ , պատասխանեց մեծ յարգանօք Ստեփաննոս , վասն զի քեզի պէս մարդու մը խորհուրդները ինծի համար մեծ արժէք ունին :

Տ . Նէրվալ ան ատեն հասկըցուց իրեն ինչ ճամբայ որ պէտք էր բռնել :

Այս միջոցիս արդէն նախաճաշկի ժամանակը եկած ըլլալով , Տ . Նէրվալ Ստեփաննոսը երկու պատառ բան մը ուտելու հրավիրեց , զորն որ շատ հաճութեամբ ընդունեցաւ : Այս կարճ ժամանակիս մէջ որ իրարու հետ տեսութիւն ըրին , Տ . Նէրվալ

խօսեցաւ իրեն քրիստոնէական հաւատքին ու անոր վարդապետութեան զեղեցկութեանը և իր բարի ազդեցութեանցը վրայ որն որ կը ներգործէ նոյն կրօնքը անկեղծութեամբ ընդունողներուն վրայ: Աերջը Ստեփաննոսին վրայ դարձնելով խօսքը իր ընելիք կարևոր պաշտօնին վերաբերեալ շատ հմտական ու լի փորձով խրատական յորդորակ մը խօսեցաւ:

« Ամենաձանօթ պաշտօնի մը ձեռք դարնելու կ'երթաս, ըսաւ. շատ անգամ ուրիշներուն պատիւը ու ինչուան նաև կեանքը քու ձեռքդ պիտի ըլլայ. յիշէ որ մեծ պատասխանատուութեան տակ ես: Ա՛ճի՛ս մի կտրեր առանց առաջուրնէ լաւ մը դատելու ու բանին էութեանը վրայ տեղեկանալու: Դատաւորի մը էն մեծ պակասութիւնը ան կ'ըլլայ որ չափազանց արտօրանօք իրեն յանձնուած գործը քննէ և զգատուողը իբրև իր անձը չմտածէ:

« Պարտքերդ չի մոռնալու դիրադոյն ճամբան աս է որ ամէն օր ջեռմեռանդութեամբ հարկաւոր եղած լոյսը խնդրես անկէ՛ որ առատապէս կուտայ իր շնորհքը, հաւատքով ու անկեղծութեամբ խնդրողներուն »:

Ստեփաննոս լուռ կեցած ուշադրութեամբ ու պատկառանքով մտիկ կ'ընէր Տ. Նէրվալին խրատներուն որոնք իր սրտին խորերը տպաւորուեցան. որովհետև իր դատաւորութեան պաշտօնը անանկ կատա-

րեալ կերպով և արդարութեամբ կատարեց,
որ համբար ամէն տեղ տարածուեցաւ :

Քիչ ատենէն Ստեփաննոս Պորտոյի ա-
տեանին խորհրդական անուանեցաւ , և իր
միջնորդութեամբը , Նաուման երկու ամի-
սէն անջնաս խալսեցաւ այն մութ բնա-
կարանէն , ուր զրեթէ իրեք տարի փա-
կուած մնացեր էր : Մեծ էր Նէրվալ ընտա-
նեաց ուրախութիւնը . վասն զի Նաուման
իբրև կենդանի յիշատակ մը կը սեպէին ի-
րենց այն եղբօրը տեղ որ այնչափ կը սի-
րէին . ևս առաւել որ Նաումային քրիստո-
նեայ ըլլալը այն սուրբ մարտիրոսին ար-
դիւնքն էր :

Աստուած զքեզ խաւրեց , կ'ըսէին Նէր-
վալ օրիորդները , որ մեզի եղբօրնուս մա-
հուան այդ ցաւալից բայց միանգամայն մը-
խիթարական լուրը բերես :

Առանց քու այդ արիական անձնանուի-
րութեանդ մենք պիտի զրկուէինք մեր ան-
զրանիկ եղբօրմէն որ մեր բոլոր ուրախու-
թիւնն է . բնաւ պիտի չի մոռնանք որ ա-
ռանց քեզի Տ . Նէրվալը վատ մարդասպա-
նի մը հարուածին տակ պիտի կորսուէր .
ուրեմն մեզի հետ կեցիր , դուն ալ մեր ըն-
տանեաց անգամներէն մէկն ես , և այնպի-
սի կապով մը իրարու հետ միացած ենք որ
բնաւ չկրնար խզուիլ : Թէ որ զմեզ թողուս-
նոյն ցաւը կ'ունենանք ինչ որ Բենիամին
եղբօրնէս բաժնուելու ատեն կրեցինք :

Նաուման աս խօսքերուս վրայ խանդա-

դատանքէն լալով, ըսաւ — Սիրելի բարեկամք, դուք որ զձեզ Աստուած ինծի պարզեց ՚ի մխիթարութիւն իմ՝ դառն վշտերուս, ես ալ ձեզի նոյն պատասխանը կուտամ ինչ որ զիս դարձնող այն սուրբ մարտիրոսը ձեզի տուեր էր ատենօք, որուն հետեւելով կ'ըսեմ թէ Աստուծոյ ձայնը զիս կը կանչէ, և պէտք է որ անոր հնազանդիմ. թողուցի Հնդկաստան շատ մը ազգականներ որոնք դեռ սնապաշտութեան խաւարին մէջ կը տառապին, ինչպէս ուրեմն թողում աս մտածած բարի գործքս, ու հոս կենամ խաղաղ ու երջանիկ կեանք մը անցնելու համար, որ որչափ ալ ինծի քաղցրանայ, բայց անով հանդերձ կ'զգամ որ պիտի չկարենամ խաղաղ սրտով այն քաղցրութիւնը վայելել: Աս կողմանէ պարտքս յայտնի է ու չեմ կրնար անոր վրայ տարակուսիլ և ոչ ալ կ'ուզեմ որ մարտիրոսին արիւնը պարապ տեղը թափուած ըլլայ. իր սկսած գործքը՝ զոր չկրցաւ կատարել՝ պէտք է որ իր վախճանին հասնի. իր խորհուրդը առաջ տանիլը ինծի կ'իյնայ, ինծի որ մոլորութեան մէջ եղած միջոցս, իրմէ յաւիտենական ճշմարտութեան լոյսը ընդունեցայ: Իսկ դուք որ իրեն եղբայրն ու քոյրերն էք այսպէս ուրեմն կը թողո՞ք զիս մինակ և չէք ուզեր իմ աշխատութեանցս մասնակից ըլլալ, որպէս զի Ս. մարտիրոսին սկսած գործքը առաջ երթայ: Մտէք ուրեմն վստահութեամբ Աստուծոյ այս ցըցու-

ցած ճամբուն մէջ ու ապահով եղիք որ ձեր եղբորը զոհը անպտուղ և անվարձ պիտի չմնայ , և Աստուած կ'օրհնէ ձեր գործքը » :

Սաստիկ այլայլութիւն մը տեսնուեցաւ Տ . Նէրվալին և իր քոյրերուն երեսին վըրայ , ու քանի մը տկար ու անզօր արգելքներ հանեցին իրեն առաջարկութեանը դէմ :

— Մի վախնաք , ըսաւ , ո՛վ արժանաւոր եղբարք մարտիրոսին . Աստուած ինքնին կ'առաջնորդէ այն նաւուն որ զմեզ պիտի տանի այն երկիրը ուր որ մեր խորհուրդները 'ի գործ պիտի դրուին : Ա՛հ , եկէք ու ապահով եղէք որ ոչ երբէք իմ գործուս և խնամքս պիտի պակսի վրաներնէդ :

Աստուածային ողին վառեց այս ընտանեաց սիրտը , որով և Նաումային խնդիրքին հաւանեցան . ինքն ալ ուրախացաւ տեսնալով որ իր բանը կը յաջողի , և թէ անոնք ճամբայ ելլալու պատրաստութեանց վրայ կը խօսին :

Այս խօսակցութենէս շաբաթ մը ետքը Տ . Նէրվալ Պորտոյ գնաց . հոն Արքեպիսկոպոսին իր միտքը իմացուց որուն ամենայն կերպով հաւանեցաւ : Քիչ ատենէն որոշուեցաւ որ արևելեան Հնդկաստան երթան և իրեք երիտասարդ քարողիչներ ալ , որոնք եռանդեամբ ու հաւատքով լի էին ու սիրով յանձն առին իր առաջնորդութեանը տակ մտնալ :

Երբոր Նաումային ու իր ուղեկցացը ճամբայ ելլալուն ամէն բաները պատրաս-

տուած էին , քարոզչաց ճանապարհորդութեան հանդէսը կատարուեցաւ :

Անկարելի է խօսքով այս վեհ և սրտաչարժ արարողութեան հանդիսին կատարեալ զաղափար մը տալ . ամէնքը կուգային ճամբայ ելող քարոզչաց ոտքը համբուրելու ու շնորհակալութեան երգեր երկինք կը բարձրանային , յայտնելով միանգամայն եկեղեցւոյն ուրախութիւնը և ատ մարդկանց անձնանուիրութեան գերազանցութիւնը որոնք աշխարհքիս ամէն հաճոյքներէն հեռանալով , կ'երթային ուրախութեամբ իրենք զիրենք ամենայն նեղութեանց տալու , Աստուծոյ կամբքը կատարելու համար : Ո՛հ մարդկային միտքը անբաւական է այսպիսի բաներ բացատրելու : Հոն Արքեպիսկոպոսն ալ այս քարոզիչներուն յորդորական բան մը խօսեցաւ :

— « Ի՛նչպէս տխուր է , ըսաւ , մարդկանց առջև ձեր այդ բաժանումը . ամէն բան կը թողուք ազգականնիդ ու բարեկամնիդ , ու կ'երթաք անձանօթ երկիր մը ուր որ պիտի գտնէք բարբարոս , սնոտիապաշտ և թերևս նաև անգութ ժողովուրդ մը . թշնամիի մը պէս պիտի վարուին հետերնիդ , պիտի հալածեն զձեզ . . . և նահատակեն . . . :

« Ո՛հ ինչ ուրախութիւն է , թէ որ դուք ձեր երկնաւոր տիրոջը համար արիւննիդ թափէք . կայ արդեօք աշխարհքիս վրայ անկէ մեծագոյն բան մը : Մեծ աշխատութեան մը ձեռք զարնելու կ'երթաք , որ քան

դամէն բան աւելի մեծ է . լոյս կը տանիք
հոն ուր որ խաւարը կը տիրէ և Աստուծոյ
կամբը կը կատարէք » : Արքեպիսկոպոսը
դեռ ուրիշ սրտաշարժ խօսքեր ալ ըսաւ որ
արարողութեան ներկայ եղող անձանց լա-
ցը շարժեցին :

Գաղղիացի նաւը որ դէպի արևելեան
 Հնդկաստան ճամբայ ելած առաջ կ'երթար՝
 ճշմարիտ քրիստոնէից վսեմ ու զորովալիր
 տեսարան մը ամենուն մտքին կ'ընծայէր ,
 որոնք նոյն հաւատքով ու նոյն եռանդով
 վառուած , ու նոյն սուրբ նախանձով լե-
 ցուած ծովեր անցնելով հաւատոյ անդին
 բողբոջները կը տանէին հեռաւոր աշխարհը-
 ներ : Սիրոյ և ճշմարտութեան Աստուածն
 ալ նայեցաւ այս զործոյն վրայ և իր պաշտ-
 պանութեամբն ալ հովանի եղաւ իրենց :

Նաւը Գաղղիայէն բաժնուելէն զրեթէ
 տարի մը ետքը Բոնտիչերիի նաւահանգիս-
 տը մտաւ :

Նաումային ազգականները իմանալով ա-
 ռաջուրնէ իր հասնիլը բազմութեամբ նաւա-
 կաց ընդ առաջ ելան , և կը փութային նա-
 յը մտնելու : Հոն Նաուման կէս մը իրենց
 պատմեց իր զլխէն անցած փորձանքները
 և քաջած նեղութիւններէն վերջը ունեցած
 երջանիկ վախճանը :

Երբոր լսեցին այս պատմութիւնը ուրախութեամբ իրենց երախտագիտութիւնը Նէրվալ ընտանեաց յայտնեցին ու իրենց եղբօր քաղցր անունը տուին . որովհետեւ Նաուման զիրենք իբրև բարեկամ ու բարերար կը մեծարէր :

— Ձեր Բոնտիշերի մտնելը , ըսին Նաումային ազգականները իր ընկերներուն , պէտք է որ ձեր արժանեացը համեմատ ըլլայ . վաղը արևը ծագելուն պէս կուզանք նորէն ու զձեզ ձեզի համար պատրաստուած բնակարանը կը տանինք , որ մեր պապուն տունն է : Աս ըսելով ելան գացին :

Երկրորդ օրը երբոր հնդկային արևուն լուսափայլ ճառագայթները հորիզոնը կը լուսաւորէին , հազարումէկ զոյներով զարդարուած նաւակներով եկան Նաումային ազգականներն , բարեկամներն ու զունդ մը երաժշտաց , և պատերազմական նուազներ զարնելով զաղղիացի նաւուն մօտեցան : Մտան նաւակներու մէջ Նաուման և իր ընկերները և ցամաք ելան , ուր որ խուն բազմութիւն մարդկանց լեցուած իրենց կ'սպասէր :

Չարդարուն պատգարակներ արդէն ծովեզերքը իրենց ցամաք ելլելուն կ'սպասէին . ու երբոր զուրս ելան Տ . Նէրվալ իրեն քարոզիչներովը մտաւ առջինին մէջ . երկրորդին մէջ ալ Նաուման , Նէրվալ օրիորդները ու հաւատարիմ Գոլան :

Պատգարակները , յաղթանակաւ բազ-

մութեան մէջէն անցնելով Նաումային
բազմաթիւ ազգականներուն հետ մէկտեղ,
ծանր ծանր առաջ կ'երթային :

Ետեւէն երաժիշտները կ'երթային ուրա-
խութեան նուազներ հնչեցնելով, ինչուան
որ հասան իրենց պապուն տունը, ուր ին-
քը դրան առջև նստած, չորս կողմն ալ
ծառաները կեցած իր սիրելոյն գալըստեա-
նը կ'սպասէր :

Եթէ ազգականներն և եթէ բարեկամնե-
րը անանկ սէր ու գորով կը ցուցնէին Նա-
ումային վրայ, որ և ոչ իրեն հաւտալը կու-
գար թէ անանկ երջանկութեան մը մէջ է :

Մէկէն սկսաւ ձեռք զարնել այն սուրբ
գործոյն որուն համար եթէ իր ստացուածքն
և եթէ կեանքը նուիրեր էր : Իր պապուն
բնակարանը, որ երբեմն իր մանկութեան
խանձարուրքն ու միանգամայն իր սխալա-
նացը և առաջին թշուառութեանը վկայ ե-
ղեր էր, անկէ ետեւ իրեն հետ մէկտեղ հա-
ւատքը տարածելու համար աշխատողնե-
րուն հանդիսարանը եղաւ :

Հնդիկ պառաւն ալ որ դեռ կ'ապրէր,
միշտ նոյն տեղը բնակելով, սաստիկ ու-
րախացաւ նորէն տեսնելով զՆաուման, ո-
րուն իր յետին օրերուն մխիթարութիւնն
և իրեն գորովանաց դուստրը կ'ըսէր միշտ :

Տ. Նէրվալին առաջնորդութեամբը ամե-
նայն ակնկալութենէ վեր՝ գործողութիւնը
չուտով առաջ գնաց, և քիչ ատենէն ճըշ-
մարիտ քրիստոնէից խումբ մը ձևանալով

Հնդկաստանի մէջ, սիրոյ և միաբանութեան սրտաշարժ օրինակ մը ընծայեց ամենուն . ամէնը մէկ սիրտ և մէկ վարդապետութիւն ունէին և իրենց քաղցրութեամբն և բարի օրինակովը զուրիշներն ալ իրենց կը քաշէին :

Եւ մենք որ քրիստոնէական վարդապետութեան սուրբ հրահանգները ամէն օր կը լսենք, ինչպէս կրնանք սրտով չընդունիլ դա՛նոնք և գոցել աչքերն իս ճշմարտութեան լոյսին դէմ, ու մոլորութեան խաւարին մէջ բնակիլ : Ա՛հ կը հեծենք այնպիսի աշխարհքի մը մէջ որ իրեն ապաւինողներուն ու վրատահացողներուն ակնկալութիւնը միշտ պարապը կը հանէ : Ի՞նչու երջանկութիւնը բուն իր գտնուած տեղը չենք փնտուեր . ան ատեն չէինք ցաւեր ամենկին մեր հաճոյիցը համար ըրած այնչափ ընդունայն և կորուսեալ ջանքերնուս վրայ որոնք անզագար կը խաբեն զմեզ :

Ամենուս ալ յայտնի է և չենք կրնար ուրանալ, որ ոչ ոք այս արտաքին և զգայական աշխարհքիս զուարճութիւններովը կրնայ գոհ ըլլալ : Արչափ ալ քաղցր ըլլան իր վայելքները, բայց միշտ նորէն դառնութիւնն ու ցաւը պակաս չէ . և թէ որ ուրիշ բան ալ չըլլայ, աս միայն բաւական է զմեզ տոգոհ ընելու համար որ վերջապէս կը լմնան, և մեր սիրտը վերջ ունեցող բանով մը գոհ չկրնար ըլլալ :

Ուրեմն ո՞ր կրնանք դռնել մեր թշուա-
ռութեանցը դարման մը , եթէ ոչ հաւատոյ
պատուիրանաց և կրօնական պարտքերնիս
կատարելուն մէջ : Մարդուս սրտին իր բը-
նական անհանգստութեանը հարկաւոր է
աս մխիթարութիւնս , որն որ իր առաջին
վիճակէն ընկած և անդադար Յղեմայ կո-
րըստեան ցաւովը վշտացած , պարապ տեղ
այս աշխարհքիս կորստական բաներովը
կ'ուզէ սիրտը զոհ ընել , որուն ոչ երբէք
պիտի կարենայ հասնիլ :

Ո՛վ Յիսուս Քրիստոս , դուն որ ճանա-
պարհ , ճշմարտութիւն և կեանք ես , դու որ
մեզի կը սորվեցընես թէ ի՞նչ կերպով կըր-
նանք խաղաղցնել մեր սիրտը ու անոր վէր-
քերը բժշկել , ինչուան երբ աս աշխար-
հային ոգին ու հպարտութիւնը մեզի դէմ
պիտի հակառակին . ինչուան երբ պիտի իշ-
խեն մեզի քու աստուածային շնորհացդ
տեղ , ու իրենց չար և անպիտան գրգիռ-
ներովը պիտի նեղեն ու նուաստացնեն մեր
սիրտը :

Բայց անոնք որ երկիւղածութեամբ կը
լսեն ու կը պահեն սրտերնուն մէջ մեր
Փրկչին ձայնը՝ որ զմեզ այնչափ սիրեց , շու-
տով կ'իմանան այն չարեաց պատճառնե-
րը որոնք կը նեղեն զմարդ . իսկ անոր հա-
կառակը կը պատահի անոնց որոնք որ
աս նիւթական աշխարհքիս միայն արտա-
քին ու կորստական բաներովը կ'ուզեն ա-
պրիլ :

ՉԱտուած փնտուող հողին մէկէն կ'սկը-
սի աներեւոյթ և հողեկան աշխարհքին յա-
փտենական և մխիթարիչ տեսիլքներովը
դուարձանալ . և մարդկային կենաց կար-
ճառօտ վայրկեանները բաւական չըլլալով ,
ալ այնպիսին ժամանակ ըսած բաներնիս
չգիտեր , հասցա այս աշխարհքէս կ'սկսի
յաւիտենական կենաց տխուրք առնուլ :

Վ Ե Ր Զ

X55

0004798

2013

